

STUDIA HISTORICA JYVÄSKYLÄENSIA 14

ERKKI MARKKANEN

**MAASEUTUVÄESTÖN VARALLISUUSOLOT
JA LUOTTOSUHTEET SISÄ-SUOMESSA
ELINKEINOELÄMÄN MURROSKAUDELLA
V. 1850—1914**

SUMMARY

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO, JYVÄSKYLÄ 1977

STUDIA HISTORICA JYVÄSKYLÄENSIA

Editor: Prof. Mauno Jokipii

Institute of History

University of Jyväskylä

ISBN 951-677-889-5

ISSN 0081-6523

COPYRIGHT © 1977, by

University of Jyväskylä

Jakaja

Distributor

Jyväskylän yliopiston kirjasto

Jyväskylä University Library

40100 JYVÄSKYLÄ 10

SF-40100 JYVÄSKYLÄ 10 Finland

STUDIA HISTORICA JYVÄSKYLÄENSIA 14

ERKKI MARKKANEN

**MAASEUTUVÄESTÖN VARALLISUUSOLOT
JA LUOTTOSUHTEET SISÄ-SUOMESSA
ELINKEINOELÄMÄN MURROSKAUDELLA
V. 1850—1914**

ESITETÄÄN JYVÄSKYLÄN YLIOPISTON HUMANISTISEN TIEDEKUNNAN
SUOSTUMUKSELLA JULKISESTI TARKASTETTAVAKSI SALISSA S 212
MARRASKUUN 4. PÄIVÄNÄ 1977 KELLO 12

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO, JYVÄSKYLÄ 1977

MAASEUTUVÄESTÖN VARALLISUUSOLOT JA
LUOTTOSUHTEET SISÄ-SUOMESSA ELINKEINOELÄMÄN
MURROSKAUDELLA V. 1850—1914

STUDIA HISTORICA JYVASKYLAENSIA 14

ERKKI MARKKANEN

**MAASEUTUVÄESTÖN VARALLISUUSOLOT
JA LUOTTOSUHTEET SISÄ-SUOMESSA
ELINKEINOELÄMÄN MURROSKAUDELLA
V. 1850—1914**

JYVASKYLÄN YLIOPISTO, JYVASKYLÄ 1977

URN:ISBN:978-951-39-8430-4
ISBN 978-951-39-8430-4 (PDF)
ISSN 0081-6523

ISBN 951-677-889-5
ISSN 0081-6523
Tampereen Pikakopio Oy
Tampere 1977

ALKUSANAT

Autonomian ajan jälkipuolen monitahoinen elämänmurros Suomessa alkoi kiinnostaa minua erityisesti lukuisilla kotiseuturetkillä, joihin osallistuin 1960-luvun aikana, sen jälkeen kun monien sattumusten vuoksi olin joutunut historian opiskelun pariin. Vakavaksi pohdinnaksi kiinnostus muuttui tultuani assistentiksi Jyväskylän yliopiston historianlaitoksen palvelukseen. Tutkimusaihe alkoi hahmottua seminaareissa ja lukuisissa keskusteluissa professori *Mauno Jokipiin* ja apulaisprofessori *Erkki Lehtisen* kanssa. Aika ajoin laajallekin rönsyilleestä tematiikasta valitsin lopuksi 1800-luvun loppupuolen taloudellisten ja sosiaalisten olojen tutkimisen eli teollistumisen vaikutuksen selvittämisen. Vaikka työ ajallisesti ulottuu runsaat sata vuotta taaksepäin, on tutkimuksessa ollut kuitenkin tuoreudenmakua, koska elämme parastaikaa saman ilmiön myöhäisempää vaihetta.

Työni varrella olen saanut oppia ja neuvoja lukuisilta henkilöiltä. Kaikki opettajani ovat aina antaneet varteenotettavaa tietoa. Lisensiaatintyöni tarkastivat professori *Mauno Jokipii* ja apulaisprofessori *Jorma Ahvenainen*. He antoivat työhöni uusia näkökohtia, joita olen myös runsaasti saanut apulaisprofessori *Erkki Lehtiseltä* lukemattomissa keskusteluissa historian monimutkaisuudesta. Väitöskirjaksi kehitellyn käsikirjoituksen tarkastivat professori *Jokipii* ja professori *Viljo Rasila* sekä apulaisprofessori *Jorma Ahvenainen*, jotka opastivat tekijää.

Työtoverini historian laitoksella ovat järjestäneet lukuisia rentouttavia tuokioita joskus pitkästyttävällekin tuntuneen työskentelyn lomassa. *Yliopiston kirjasto* ansaitsee kiitoksen joustavasta ja tehokkaasta palvelustaan.

Tämän työn valmistuminen olisi tuskin ollut mahdollista "vanhoilla menetelmillä", sillä pelkästään laskutoimitukset olisivat arvioni mukaan vieneet aikaa useita vuosia. Maisteri *Mauno Väisänen* pääsi nopeasti tarkoituksestani perille ja hän on laatinut työssä käytetyn ATK-sovellutuksen. Työn englanninkielisen yhteenvedon on kääntänyt lisensiaatti *Raija Markkanen*. Valtaosan kuvioista on piirtänyt puhtaaksi lisensiaatti *Heikki Rantatupa*.

Taloudellista tukea, joka samalla on rohkaissut viihtymään tutkimuskohteeni parissa, olen saanut monelta taholta. Nuoren tieteenharjoittajan apurahaa nautin v. 1969, sen li-

säksi olen saanut stipendejä ja apurahoja *Osk. Huttusen Säätiöltä, Presidentti Urho Kekosen Säätiöltä, Suomen Kulttuurirahastolta* ja sen *Keski-Suomen rahastolta, Ellen ja Artturi Nyyssösen Säätiöltä* sekä *Emil Aaltosen Säätiöltä*. *Jyväskylän yliopiston julkaisutoimikunta* on ottanut teoksen kustannusohjelmaansa, mikä on merkittävästi keventänyt työn painattamisesta aiheutuneita kuluja. Kaikille työtäni edistäneille haluan lausua kiitokseni samoin vanhemmilleni, jotka ovat tukeneet opintietäni. Runsaat kiitokset haluan osoittaa vaimolleni, liikunnan lehtori *Marja-Liisa Markkaselle*, joka on aina pitänyt mieleni vetreänä, sekä tyttärilleni *Anulle* ja *Ullalle*, jotka ovat olleet koko ajan vakuuttuneita isän työn valmistumisesta.

Kortepohjassa heinäkuulla 1977.

Erkki Markkanen

SISÄLLYS

1. Tutkimusaihe	11
1.1. Ajanjakso ja tutkimuskohde	11
1.2. Alueellisen rajaamisen perusteet	14
1.3. Varallisuuden käsite ja varallisuutta heijastavat lähderyhmät	21
2. Lähdeaineisto	24
2.1. Perukirjalähteistö	24
2.1.1. Perukirja ja sen synty tapa	24
2.1.2. Perukirja varallisuuslähteenä	25
Aikaisempia tutkimuksia	25
Käytännön ja lain kirjaimen ero	28
2.2. Väestölähteen tiedot perukirja-aineiston täydentäjänä	33
2.3. Perukirjan käyttömenetelmä ja luotettavuus varallisuuden kuvaajana	38
2.3.1. Tutkimusalueen perukirja-aineisto	38
2.3.2. Perukirja koko väestön varallisuuden kuvaajana	44
2.3.3. Perukirjan käyttömenetelmä	48
3. Perukirjoitetun maaseutuväestön varallisuuden määrän ja raken- teen muutokset v. 1850—1914	54
3.1. Kokonaisvarallisuuden kasvu	54
3.2. Varallisuuden koostumus	59
3.2.1. Varallisuuden rakennemuutokset	59
3.2.2. Kiinteä omaisuus	60
3.2.3. Jalometalliesineistö	64
3.2.4. Käteinen raha	66
3.2.5. Hevosvarallisuus	68
3.2.6. Karjavarallisuus	70
3.2.7. Irtain omaisuus	73
3.2.8. Saatavat ja velat	75
3.3. Varallisuuden kokonaismuutokset elinkeinoelämän murros- kaudella	81
4. Eri väestöryhmien varallisuus ja sen rakenne	84
4.1. Säätyläiset, vallasväki	84
4.1.1. Kokonaisvarallisuus	84
4.1.2. Varallisuuserot ja varallisuuden rakenne	85
4.1.3. Saatavat ja velat	89

4.2.	Talolliset	90
4.2.1.	Talollisryhmä ja sen kokonaisvarallisuus.	90
4.2.2.	Alueelliset varallisuuserot ja varallisuuden rakenne	93
4.2.3.	Saatavat ja velat	104
4.3.	Entiset talolliset, syytinkiläiset.	109
4.3.1.	Syytinkiläisryhmä ja sen kokonaisvarallisuus.	109
4.3.2.	Varallisuuden rakenne	111
4.3.3.	Saatavat ja velat	113
4.4.	Torpparit.	114
4.4.1.	Torppariväestö ja sen kokonaisvarallisuus.	114
4.4.2.	Alueelliset varallisuuserot ja varallisuuden rakenne.	117
4.4.3.	Saatavat ja velat	123
4.5.	Entiset torpparit	125
4.5.1.	Entisten torppareiden ryhmä ja sen kokonaisvarallisuus	125
4.5.2.	Varallisuuden rakenne	127
4.5.3.	Saatavat ja velat	128
4.6.	Itselliset, maatyöväki	129
4.6.1.	Itsellisväestö ja sen kokonaisvarallisuus	129
4.6.2.	Alueelliset varallisuuserot ja varallisuuden rakenne	133
4.6.3.	Saatavat ja velat	136
4.7.	Mäkitupalaiset	139
4.7.1.	Mäkitupalaisryhmä ja sen kokonaisvarallisuus	139
4.7.2.	Varallisuuden rakenne	140
4.7.3.	Saatavat ja velat	142
4.8.	Muu agraariväestö	144
4.8.1.	Väestöryhmä ja sen kokonaisvarallisuus	144
4.8.2.	Alueelliset varallisuuserot ja varallisuuden rakenne	146
4.8.3.	Saatavat ja velat	149
4.9.	Käsityöläiset.	150
4.9.1.	Käsityöläisryhmä ja sen kokonaisvarallisuus	150
4.9.2.	Varallisuuden rakenne	152
4.9.3.	Saatavat ja velat	154
4.10.	Kauppiat	155
4.10.1.	Kauppiasryhmä ja sen kokonaisvarallisuus	155
4.10.2.	Maakauppiaiden varallisuuden rakenne	156
4.10.3.	Saatavat ja velat	158
4.11.	Teollisuustyöväestö	160
4.11.1.	Teollisuustyöväki ja sen kokonaisvarallisuus	160
4.11.2.	Varallisuuden rakenne	162

4.11.3. Saatavat ja velat	163
4.12. Huollettavat	164
4.12.1. Huollettavien ryhmän perukirjat.	164
5. Varakkaat ja köyhät väestöryhmät	166
5.1. Väestöryhmien keskivarallisuuden vertailu	166
5.2. Väli ryhmät: varallisuuden jakaumien vertailu	173
5.2.1. Nettovarallisuus	173
5.2.2. Kiinteä omaisuus.	176
5.2.3. Hevoset ja karja.	177
5.2.4. Irtain omaisuus.	179
5.2.5. Talollisten, torppareiden, itsellisten ja työläisten varallisuuden keskimääräiset rakenne-erot	181
5.3. Maaseudun varallisuusolojen muutos 1850-luvulta 1910-luvulle.	183
5.3.1. Varallisuuskehitys perukirja-aineiston mukaan	183
5.3.2. Varallisuusryhmien väestörakenne	194
5.3.2.1. Köyhät	194
5.3.2.2. Vähävaraiset.	195
5.3.2.3. Keskivarakkaat	196
5.3.2.4. Varakkaat	198
5.3.2.5. Rikkaat	199
6. Varallisuusolojen tutkiminen ja varallisuuden muutokset elinkeino- elämän murroskaudella 1850–1914	202
Summary	207
Lähteet	212
Liitteet	219

1. TUTKIMUSAIHE

1.1. Ajanjakso ja tutkimuskohde

1800-luku oli Euroopassa merkittävä elintason muutoksen ja vaurastumisen kausi. Ns. teollisen vallankumouksen alkuvaiheet eli teollisen irtaantumisen vaikutukset ulotuivat monille aloille, ja elintaso alkoi kohota miltei kaikissa kansankerroksissa, jopa köyhimmissäkin ryhmissä. Muutokset eivät olleet kaikkialla samanlaisia eivätkä samanaikaisia. Suomessa oli taloudellinen kehitys hidasta vielä 1800-luvun alussa. Teollistumisvaiheen muutokset Suomen väestön keskuudessa alkoivat tuntua vasta 1800-luvun jälkipuoliskolla, ja maassamme tämä ns. teollinen irtaantuminen alkoi vasta 1860–1870-luvuilla.¹

Tämän tutkimuksen ajalliseksi kohteeksi on valittu vuodet 1850–1914. Aika muodostaa ehyen jakson, jolloin siirryttiin vanhakantaisesta, erittäin maatalousvoittoisesta elinkeinorakenteesta teollistumisvaiheeseen. Ajalle tyypillisiä ilmiöitä olivat väestön nopea kasvu, tekniset ja taloudelliset muutokset maan elinkeinoelämässä, kansantulon kasvu henkeä kohti, lainsäädännön kehittyminen ja väestörakenteen tuntuva muuttuminen.

Mainittuna aikana siirryttiin osittain joillakin alueilla ns. teolliseen kypsymisvaiheeseen, ja samana aikana maan väkiluku kaksinkertaistui. Vuonna 1850 maassa oli kirkonkirjaväestölaskennan mukaan 1 547 000 henkeä ja vuonna 1910 3 115 000 henkeä. Eriytyisen vilkasta väestön kasvu oli 1870-luvulta lähtien, jolloin huippuvuonna vuosikymmenen alussa luonnollinen väestön lisäys oli 1.94 % vuodessa.² Elinehtojen kohentuminen ja väestön nopea kasvu ovat usein rinnakkaisia ilmiöitä.³ Nopea väestönkasvu ja samanaikainen elinehtojen kohentuminen edellyttivät muutoksia elinkeinoelämässä; muutoin olisi edessä ollut kaiken pysyminen ennallaan, tai ilman muutoksia olisi väestön suoranainen kurjistuminen ollut vaihtoehtona.

Kuitenkin mainittuna aikana ainakin suurimman väestönosan elinehtojen – elintason – kohoaminen oli ilmeistä. Muuttuneiden olojen taustana oli korkeasuhdanteen syntyminen Euroopassa. Laajentuvan sahaiteollisuuden vaikutuksesta puun nollaraja siirtyi

— — — —

1. Jutikkala, Eino, Suomen teollistuminen. Suomen talous- ja sosiaalhistorian kehityslinjoja. HKK 2. Porvoo 1968 s. 210–212.
2. SVT.; Strömmer, Aarno, Väestöpoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisusarja A 13. Tornio s. 32–36.
3. Habakkuk, H.J., Befolkning och ekonomisk utveckling i Europa 1750–1900. Problem i världsekonomin historia. Lund 1969. s. 63.

yhä pohjoisemmaksi, ja metsästä alettiin saada muutakin kuin kasken tuotto ja tarvepuut. Kuljetusyhteyksiä parannettiin ja erityisesti sahaustekniset uutuudet lisäsivät mahdollisuuksia.¹

Perinnäinen pääelinkeino, maatalous, pysytteli pitkään entisellään, mutta 1870-luvun jälkeen nousua alkoi olla havaittavissa myös maatalouden tuotannossa. Erityisesti kärjatalous, lähinnä lisääntyneet meijerituotteet kartuttivat maaseutuväestön tuloja.² Useiden tekijöiden tuloksena kansantuote kasvoi eräiden laskelmien mukaan 1.3 % vuodessa, vaikka väestön kasvu oli nopeaa.³

Tutkimusjakson aikana väestön sosiaalinen rakenne muuttui huomattavasti.⁴ Urbanisoituminen oli vähänlaista, sillä vuonna 1860 asui 6 % väestöstä kaupungeissa, ja vielä 1910-luvun alussa maaseutuväkeä oli 85 % maan koko väestöstä. Oleellisesti polttavamaksi kysymyksesksi muodostui tilattoman väestön kasvu. Ongelmahan oli esillä monilla tahoilla 1800-luvun jälkipuoliskolla.

Maaseutuväestöstä oli koko maassa vuonna 1815 talollisia 57 % ja tilatonta maatyöväestöä vajaat 15 %. 1900-luvun vaihteessa talollisia oli 35.5 %, torppareita ja muita vuokraajia 16.8 % ja maatyöväestöä lähes 48 %. Mikäli kaikki väestöryhmät kykenivät parantamaan elintasoaan, on kokonaisvarallisuuden muutos ollut tuntuva.

Kohentuneet olosuhteet perustuivat kuitenkin korostuneesti puuhun, sahateollisuuden läpimurtoon.⁵ Sahojen synty ja puun kysynnän tuntuva kasvu yhdessä liikenneolojen ja kuljetustekniikan kehityksen kanssa toivat takametsät kysynnän piiriin, ja maaseudulle alkoi suoranaisesti virrata rahaa.

Samanaikaisesti taloudellisen nousun kanssa kärjistyivät 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa yhteiskunnalliset vastakohtaisuudet. Taloudellisilla tekijöillä oli tässä kehityksessä oma osuutensa, ainakin niihin viitattiin. Tämän tutkimuksen tarkoituksena on maaseutuväestön varallisuusolojen ja varallisuuden muutosten selvittäminen teollisen irtaantumisen alkuvaiheessa.

Koko problematiikkaa on tutkittu vähän. Keskeiset selvitettävät kysymykset varallisuusolojen muutoksista edellyttävät tietoja, milloin varallisuusmuutokset alkoivat ja li-

1. Jutikkala 1968 s. 213.

2. Viita, Pentti, Maataloustuotanto Suomessa 1800–1960. Helsinki 1966 s. 222; Mannelin Karl, Finlands smölexport. Helsingfors 1912 s. 30–31.

3. Björkqvist, Heimer, Priserörelserna och penningvärde i Finland under goldmyntfotsperioden. Suomen pankin tutkimuksia B:19 s. 21; Björkqvistiin vedoten, on Lennart Jörberg arvioinut kasvun pohjoismaisittain verrattain korkeaksi. Ks. Jörberg Lennart, The Fontana Economic History of Europe. The industrial Revolution in Scandinavia 1850–1914. London 1970 s. 7.

4. Pipping, Hugo E., Sociala problem i Finland kring mitten av 1800-talet. Helsingfors 1940 s. 129.

5. Jutikka 1968 s. 212; Halme, Veikko, Vienti Suomen suhdannetekijänä vuosina 1870–1939. Helsinki 1955 s. 72; Meinander, Nils, Sahateollisuus vesisahojen aikaan. Suomen talous- ja sosiaalhistorian kehityslinjoja. HKK 2. Helsinki 1968 s. 162–163.

sääntyikö varallisuus niin runsaasti, että elintaso olisi noussut keskimääräisesti jokaista henkeä kohti? On otettava huomioon koskiko varallisuuden ja elintason nousu samalla tavoin kaikkia väestöryhmiä ja muuttuivatko ryhmien välisten erojen lisäksi myös ryhmien sisäiset varallisuuserot ja pysyikö varallisuuden rakenne ennallaan.

Kun tutkimuskauden aikana siirryttiin suuressa määrin luontoistaloudesta rahatalouteen, saattoivat myös luottosuhteet muuttua. Tämän vuoksi on varallisuusmuutosten yhteydessä selvitettävä, lisääntyikö velkaantuminen ja syntyikö taloudellista riippuvuutta joidenkin ryhmien välille.

Kun varallisuusmuutokset pyritään selvittämään koko väestön osalta, muodostaa oman tutkimuskohteen vaurastumisen seuraukset, jolloin on tarkasteltava kysymystä: Vähениkö köyhyys maaseutuväestön parissa eli pienentyikö köyhimpien osuus koko väestöstä teollistumisvaikutusten aikana 1800-luvun puolivälin oloihin verrattuna?

Alueellisten erojen tutkiminen kuuluu luonnollisena osana tehtävään, siinä määrin kuin verrattain yhtenäisellä alueella tällaisia eroja esiintyi.

Kuten jo on todettu aikaisempia tutkimuksia, jotka valottaisivat suoranaisesti tätä kysymystä, ei ole. Tarjolla ei ole myöskään sellaisenaan soveltuvaa lähteistöä eikä valmista tutkimusmenetelmää. Tämän vuoksi tutkimuksen yhtenä päämääränä on kelvollisen lähteistön ja apulähteistön yhteensoveltaminen ja luotettavan menetelmän kehittäminen varallisuuserojen ja luottosuhteiden valaisemiseksi. Mainituista syistä työ on painottunut tuntuvasti lähteiden analyysiin ja käytetyn menetelmän esittelyyn sekä sen luotettavuuden tutkimiseen.

Tutkimus on rajattu käsittämään maaseutuväestöä ja aihe on jouduttu rajaamaan myös alueellisesti. Työn kohdistaminen maaseutuväestöön on osittain tähdellistä menetelmän luotettavuuden tarkkailun vuoksi, ja toisaalta juuri maaseudulla teollistumisvaiheen ilmiöt olivat selvimmän näkyvissä koko väestöä koskevana muutoksina. Lähteistön ja menetelmän puolesta kaupunkiväestön mukaan ottamiselle ei ole esteitä nyt käsiteltä laajempaa aluetta koskevassa tutkimuksessa.

Varallisuuden muutoksia on tutkimuksessa tarkkailtu 20 vuoden välein. Lähtökohdiana on 1850-luvun alkuvuodet, jolloin teollistumisilmiön muutoksia ei juuri ollut. 1800-luvun puolivälin agraariyhteiskunta oli vielä stabiili. Jo 1850-luvulla maan talouspolitiikka alkoi muuttua. Taloudellisen liberalismiin nimellä kutsutun suunnan aikana uusittiin talouselämää koskeva lainsäädäntö perusteellisesti. Aikaisemmin elinkeinoja kahlinnut holhous lopetettiin ensin erilaisilla ammattikuntamääräysten poistamisella.

Tapulikaupunkijako kumottiin; maakauppa sallittiin (v. 1859); sahatalous sai vapaat mahdollisuudet (v. 1861). Tuontitulleja lakkautettiin, osakeyhtiö- ja pankkilaki säädettiin, ja vihdoin v. 1879 huipentui liberalismiin talouspoliittinen ajattelutapa elinkeinovauslakiin. Aikaväli 1850-luvulta 1870-luvulle oli maassamme jo hiljaisen edistyksen kautta, jonka nälkävuosien takaisku kutakuinkin tyystin teki tyhjäksi. Lainsäädännön

toimenpiteet eivät vielä olisi ehkä ennättäneet aiheuttaakaan oleellisia muutoksia eikä uusi talouspolitiikka ollut viime kädessä vaurastumisen käynnistäjä, osittain sen mahdollistaja kylläkin.

Kaksikymmenvuotiskausi vuosista 1870/71 eteenpäin oli jo ns. irtaantumisen vaihetta. Tällä ajanjaksolla myös väestön kasvu oli nopeinta. 1880-luvulla oli havaittavissa väestön vaurastumista osoittavia muutoksia. Teollisuus laajeni 1890-luvulla entisestään myös alueellisesti, ja viimeinen tutkimusajankohta 1910/11 osoittaa tämän yhtenäisen muutoskauden loppuvaihetta ja osittain niitä ääri rajojakin, jotka varallisuuskehitys tämän vaiheen aikana oli saavuttanut.¹

Vaurastumisen ja elintason muutosten pitäisi näkyä kunkin 20-vuotisjakson jälkeen jossain määrin. Erityisesti 1870-luvulta eteenpäin puun kysynnän aiheuttama rikastuminen on tiedossa, ja mikäli lähteistö ja menetelmä ovat kelvollisia, pitäisi niiden kyetä osoittamaan vaurastuminen yksityistalouksissakin.

Asetettu tehtävä ja aikaisempien tyhjentävien tai tätä problematiikka tällä ajanjaksolla valaisevien tutkimusten sekä valmiin menetelmän puuttuminen pakottavat valitsemaan verrattain suppean ja yhtenäisen alueen tutkimuskohteeksi.

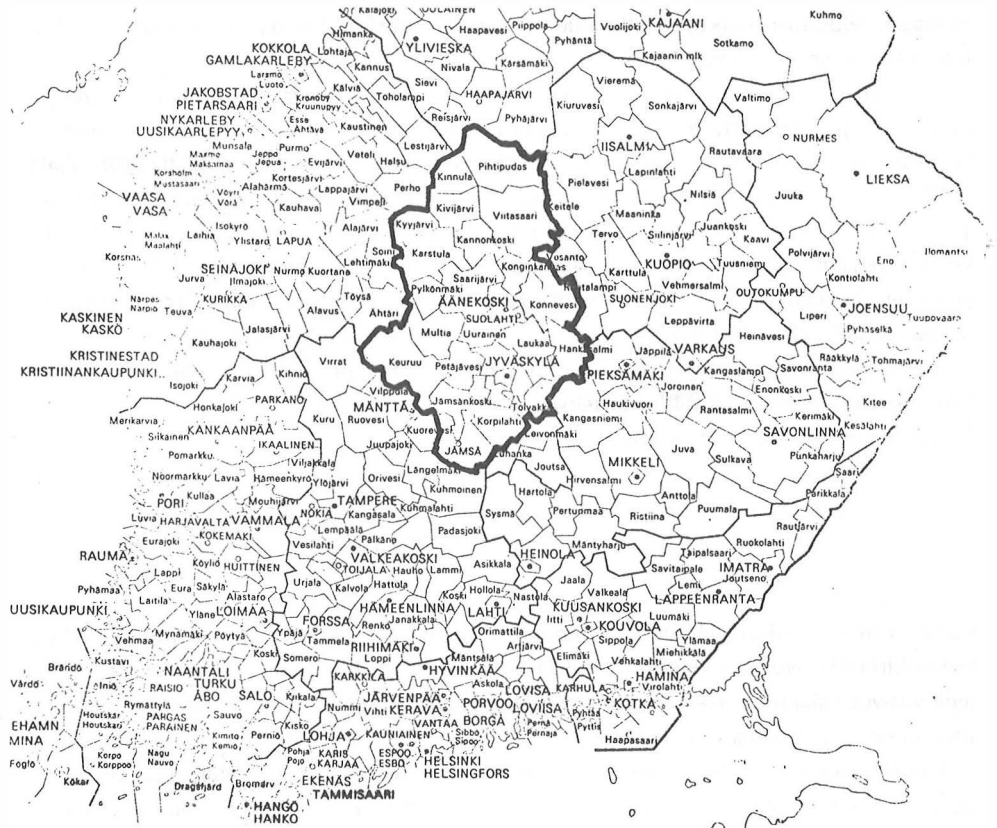
Tutkimusalueeksi on valittu Sisä-Suomi, josta tuli tärkeä puualue 1870-luvulla. Alueella vaurastuminen oli nopeaa. Mikäli käytetty lähteistö ja menetelmä osoittavat välittömästi pienetkin muutokset, tulokset ovat luotettavia.

1.2. Alueellisen rajaamisen perusteet

Tutkimusalue Sisä-Suomi käsittää Päijänteen vesistön ympäristökunnat eli kutakuinkin nykyisen Keski-Suomen läänin lukuunottamatta pieniä Kuopion ja Mikkelin läänistä liitettyjä alueita, jotka tiettyjen hallinnollisten kokonaisuuksien säilyttämisen välttämättömyydestä on jouduttu jättämään pois.²

1. Jokipii, Mauno, Katsaus Keski-Suomen historiaan. Kotiseutuni Keski-Suomi. Kuopio 1974 s. 20–23.
2. Nykyisen läänin alueen ulkopuolelle jäävät Joutsa, Leivonmäki ja Luhanka sekä Konnevesi ja Hankasalmi.

Kuva 1. Tutkimusalue



Alue oli metsäseutua, josta puuta alettiin viedä 1800-luvun jälkipuoliskolla.¹ 1800-luvun puoliväliin saakka se oli taloudellista takamaata, joka oli tuntuvasti Etelä- ja Länsi-Suomen rintamaita köyhempää.

1. Soininen, Arvo, M., Vanha maataloutemme. Helsinki 1974 s. 290–291. Alue kokonaisuudessaan käsittää seuraavat 1900-luvun alussa olleet kunnat: I Viitasaaren tuomiokunta: 1. Viitasaari, 2. Pihtipudas, 3. Konginkangas, 4. Laukaa, 5. Sumiainen, 6. Äänekoski. II Saarijärven tuomiokunta: 7. Saarijärvi, 8. Uurainen, 9. Karstula, 10. Kivijärvi. III Jyväskylän tuomiokunta: 11. Jyväskylän mlk, 12. Petäjävesi, 13. Toivakka, 14. Keuruu, 15. Multia, 16. Pihlajavesi. IV Jämsän tuomiokunta: 17. Jämsä, 18. Korpihahti. Numerot ovat samat kuin seuraavassa käytettävät kunkin tuomiokunnan ja kunnan koodinumerot.

Ruotsin vallan päättyessä oli tutkimusalue Etelä-Savon kanssa maan köyhintä aluetta, jossa oli vain aniharva yli 1000 riksin varallisuuteen yltänyt talo.¹ Alueen rikkainta seutua oli Laukaan pitäjä ja pohjoisimmat osat sen köyhintä osaa. Ainoat varakkaat seudulla olivat rikkaimmat talolliset ja muutamat säätyläiset vuoden 1800 varallisuusluettelon mukaan. 1800-luvun alkupuolella alue oli harvaan asuttua. Peltoa oli henkeä kohti kutakuinkin maan keskiarvon verran.²

Yhtenä olojen kehittymättömyyden osoittimena voi käyttää savutupien määrää, joka alueella oli huomattavasti suurempi kuin lännempänä ja etelämpänä olevilla seuduilla. 1820-luvulla Viitasaaren pitäjässä oli 870 savutupaa ja Laukaan alueella 938. Vielä 1880-luvulla edellisessä pitäjässä oli yli 400 savutupaa, jälkimmäisessä vain 71.³ Hämeeseen rajoittuvalla alueella Jämsän ja Korpilahden tienoilla savutuvat olivat jo miltei kokonaan hävinneet.⁴ Tällaisella alueella muutokset tulivat koskemattomaan maaperään, ja niiden vaikutukset on helposti nähtävissä. Tutkimusalueella voidaan miltei korostuneesti havaita kaikki ne tekijät, jotka olivat tyypillisiä koko maan teollistumisvaiheessa.

Tutkimusalueen väkiluku lisääntyi täsmälleen yhtä nopeasti kuin koko maassa eli tutkimuskauden aikana 2.04-kertaiseksi.

Väkiluvun muutokset tutkimusalueella 1850–1910⁵

1850	56 802
1870	65 540
1890	99 901
1910	116 112

Luvut ovat kirkonkirjaväkilukuja. Henkikirjoittajan väkilukutiedot eivät juuri poikkea kirkonkirjaväkiluvusta. Nopeinta väestön kasvu oli 1870-luvun alussa, jolloin ensimmäisenä viisivuotiskautena Keski-Suomen väestön luonnollinen lisäys oli maan suurimpia, josinäsä korkean keskiarvon ylittävää.⁶

Pääelinkeinona alueen väestöllä oli maatalous. Mikäli kylvömäärällä mitataan maatalouselinkeinon kehitystä, maatalous edistyi alueella tutkimuskauden aikana hieman nopeammin kuin väestö kasvoi. Kylvömäärä lisääntyi erityisesti 1870-luvun jälkeen. On

1. Jutikkala, Eino, Varallisuussuhteet Suomessa Ruotsin ajan päättyessä. HAik. 1949 s. 182.

2. Cajan, Aune, Keski-Suomen varallisuusolot vuoden 1800 varallisuusluettelon mukaan. Keski-Suomi VII. Jyväskylä 1965 s. 27, 57 ja 111.

3. Valonen, Niilo, Zur Geschichte der finnischen Wohnstuben. Suom.-Ugr. Seuran toim. 133. Helsinki 1963 s. 154 ja 165.

4. VA, Kuvernöörien kertomukset Vaasan lääni 1876.

5. JMA, Jyväskylän rovastikunnan ark. Väestötaulut v. 1850, 1870. Jämsän srk:n Väestötaulut v. 1850 ja 1870. Keuruun srk:n Väestötaulut v. 1850 ja 1870.

– Laukaan ja Jämsän henkikirjoittajien ark. Henkikirjat v. 1870 ja 1890; SVT, Väestö 1892, 1912.

6. Strömmer 1969 s. 32–36.

luonnollista, ettei kylvömäärä (ruis, ohra, kaura) kuvaa tarkasti maanviljelyksen tuottoa, sillä sato vaihteli runsaastikin, mutta joka tapuksessa se osoittaa kehityssuunnan.

Rukiin, ohran ja kauran yhteenlaskettu kylvömäärä (hl)¹

1870	25 000 hl
1890	42 000 hl
1910	70 200 hl

Maanviljelys kykeni jossain määrin kartuttamaan väestön tuloja, mutta ei oleellisesti. Kylvömäärä kuvastaa yleistä suuntaa: väen lisääntyessä isonnettiin peltoalaa ja lisättiin kylvömäärää. Elintason kohentumista maanviljelys ei kuitenkaan voinut aikaansaada kasvaneen väestön keskuudessa.

Karjan tuotto oli merkitykseltään vähäistä. Lehmien määrä alkoi nousta vasta 1880-luvun lopulla. 1900-luvun alussa alueen meijereiden tuotto oli noin 150 000 kg. Nautojen lukumäärä alueella kasvoi puolitoistakertaiseksi 1870-luvulta 1910-luvulle.²

Sisä-Suomen liikenne oli kautta aikain ollut kehittymätöntä. 1800-luvun alussa Loviisan, Hämeenlinnan, Kuopion, Kokkolan ja Vaasan porvarit pitivät seutua kauppa-alueenaan,³ ja liikenneongelmat olivat vielä 1800-luvun puolivälissä ennallaan.

Teollisuutta oli alueella jonkin verran jo tutkimuskauden alussa. Jyväskylän ympäristössä oli sahoja mm. Haapakoskella; Kannonkoskella oli pohjoisosan ainoa saha. Näiden sahausmäärä oli kuitenkin vähäinen. Alueella oli lisäksi muutamia ”puhallinverstaita”. Ajan oloon sahatavaran lisääntynyt kysyntä rohkaisi yrittäjiä sijoittumaan Sisä-Suomeenkin. Alueelle syntyi vähitellen teollisuuskeskuksia ja oma teollisuustyöväestön ryhmä. Ensimmäisinä tulivat sahalaitokset 1870-luvulla. Sahoja perustettiin Kannonkoskelle, Äijälään Lohikoskelle, Äänekoskelle ja Jämsään. Kankaan paperitehdas syntyi aivan kaupungin läheisyyteen 1870-luvun alussa. Jämsänjokilaakson paperiteollisuus alkoi 1880-luvun lopulla, ja Äänekoskelle perustettiin 1890-luvun alussa paperi- ja kartonkitehdas.⁴ Teollisuus hakeutui alueelle raaka-ainelähteiden äärelle parinkymmenen vuo-

1. JMA, Laukaan kruununvoudin ark. Vuosikertomukset.

VA, kuvernöörien kert. Hämeen ja Vaasan lääni; SVT 3 Maatalous 1910. Yhden vuoden luvut ovat usein satunnaisia. Kylvömääristä samoin kuin kaikista muista on laskettu lukusarjat myös vuosittain. Ks. Markkanen, Erkki, Maaseutuväestön varallisuus ja luottosuhteet elinkeinoelämän murroskaudella v. 1850—1914. Lis.työ JY 1971.

2. JMA, Laukaan kruununvoudin ark. Vuosikertomukset;

VA, Kuvernöörin kertomukset Hämeen ja Vaasan lääni;

SVT, Maatalous 1910. Koko maata koskevasta kehityksestä: Simonen Seppo. Lypsykarjavaltaisen tuotantojärjestelmä Suomessa. Helsinki 1949.

3. Ajo, Reino, Suomen kaupunkien kauppa-alueet 18. vuosisadan lopulla. Helsinki 1944 s.

4. JMA, Laukaan ja Jämsän kihlakuntien kruununvoudin ark.; Ahvenainen, Jorma, Kankaan paperitehdas 1872—1902, Jyväskylä 1972 s. 27; Jämsän osalta myös Kulha, Keijo, Vanha Jämsä, Turku 1974 s. 141, 148.

den aikana, tutkimusjakson keskivaiheilla. Alueen teollistumisen vauhti näkyy teollisuuden työntekijöiden määrän ja teollisuuden tuotannon arvon kasvuna.

Teollisuuden työntekijäin määrä ja tuotannon arvo eräinä vuosina¹

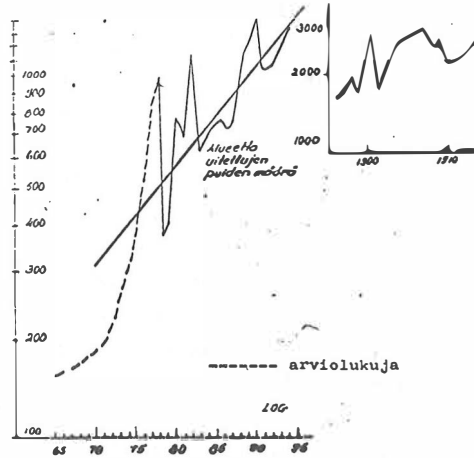
Vuosi	Työntekijöitä	Tuotannon arvo
1862	118	26 000 mk
1870	96	129 000 mk
1875	116	219 000 mk
1880	214	322 000 mk
1885	257	820 000 mk
1910	2490	6 262 000 mk

Alueen liikenneongelma ratkesi lopullisesti, kun Jyväskylään valmistui rata, josta sitä jatkettiin välittömästi Äänekoskelle, suuren puualueen keskelle v. 1899.

Jo tätä ennen olivat kuitenkin alueen talouselämän perusteet suoranaisesti mullistuneet. Puuta opittiin uittamaan vaikeissa koskiväylissä ja yhteys Kotkan sahakeskukseen ulottui 1870-luvun alussa aivan Keiteleen perukoille saakka. On arvioitu, että alueelta kuljetettiin 1840-luvun alussa puuta noin 6 000 runkoa vuosittain. Määrä kasvoi n. 150 000 tukkiin 1860-luvun lopulla.² 1870-luvun alussa perustettiin Kymin lauttausyhdistys, joka organisoii puun kuljetuksen alueella.³ Kun myyty puumäärä jokseenkin kokonaisuudessaan Päijänteen pohjoispuolen vesistöistä kulki Haapakosken erottelun kautta, saadaan tutkimusalueelta poikkeuksellisen hyvät tiedot myydyin puun määrästä, mitä muutoin olisi miltei mahdoton selvittää.

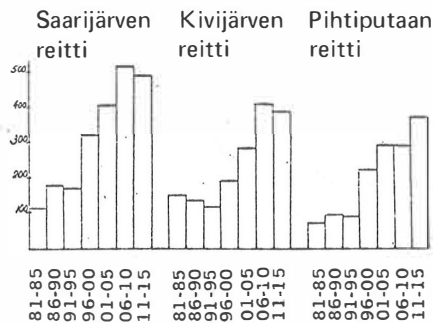
-
1. Vuosilta 1862–1870 tiedot: JMA, Laukaan kruununvoudin ark. Vuosikertomukset 1870, 1875 ja 1880; VA kuvernöörien kertomukset Vaasan ja Hämeen lääni, vuosi 1910 SVT, Teollisuus.
 2. Hyytiäinen, Veijo, Keski-Suomen sahateollisuus vuoteen 1879. Keski-Suomi X. Jyväskylä 1970 s. 181; Anttila, Leo, Kotka som industristad. Helsingfors 1957 s. 243.
 3. Gripenberg, Lennart, Kymin lauttayhdistys. Helsinki 1924 liitetaulukot I ja II.

Kuvio 1. Alueen pohjoisosasta uitetun puun määrä v. 1865–1914¹
(1000 kpl)



Luvuista puuttuvat Jämsän tiedot, mutta kehitys on ollut sielläkin hyvin samanlainen. Puun hankinta jakaantui tasaisesti tutkimusalueen – sen pohjoisosien – kesken. Eri reiteillä uitettiin puutavaraa saman verran, ja myös nousu- ja laskukaudet olivat yhtäaikaisia. Kun vaurastuminen perustui lähes yksinomaan puun myyntiin, pitäisi muutosten olla samansuuntaisia koko alueella.

Kuvio 2. Tutkimusalueen eri osista uitetun puun määrä v. 1881–1915²
(100 kpl)



1. Gripenberg 1924 liitetaulut I ja II: arvioluvut ovat tutkimuksesta: Lehonkoski, A.N., Keski-Suomen metsäoloista ja metsäkaupoista 1860-luvun molemmiin puolin. Keski-Suomi II. Jyväskylä 1937, s. 91.
2. Gripenberg 1924 liitetaulu III

Puutavaran hinta ei vaihdellut kovin paljon lukuunottamatta muutamia lamakausia, jotka olivat verrattain lyhyitä. Eri alueilla 1800-luvun puolivälistä 1900-luvun alkuun metsien myynnit tulivat 15-kertaisiksi. Ainakin alueen talolliset rikastuivat, ja yhtä varmasti myös metsätyötulot lisääntyivät.

Aikalaiset huomasivat itsekin uuden ajan koittaneen. Eri pitäjistä lehtiin lähetetyissä ”kirjeissä” ihmeteltiin metsien saamaa arvoa ja maaseudulle virtaavaa rahan paljoutta. Useat kirjoittajista olivat hämmentyneitä tästä käänteestä; he varoittelivat ihmisiä sortumasta rahan tuomiin houkutuksiin. Ylellisyydeksi luonnehdittuja tarvikkeita ilmestyi maakauppojen hyllyille, puhumattakaan ”joutavuuksista”, joita oli jo lähikaupunkien kauppiailla. Maaseudulla tarjoutui uusia työtilaisuuksia: metsässä ja tukinuitossa. Pessimistisimmät kirjoittavat arvelivat maanviljelysammattin joutuvan perikatoon työvoiman puutteen vuoksi, kun kaikki ryntäsivät metsätöihin ja kesäisin kiireimpään aikaan uittoon. Muutosta paheksuttiin ja sen arveltiin olevan vain hetkellistä.¹ Yleistä vaurastumista pidettiin 1870-luvun vaiheilla vielä jotenkin moraalisesti arveluttavana, mutta jo 1890-luvun alussa sanomalehtien pitäjänkirjeiden lähettäjät puhuivat suhdanteista ja seurasivat tarkasti puun hinnan muutoksia maailmanmarkkinoilla.

Kasvanut varallisuus näkyi paitsi jo mainittuna asumistason kohentumisena ja aika-alaisten maininnoissa myös maakauppaverkoston miltei räjähdysmäisenä nousuna. Nälkävuosien jälkeen vuonna 1870 alueella oli 15 varsinaista maakauppaa ja vuonna 1910 niitä oli 90. Maakauppaverkosto tihentyi kutakuinkin tasatahtia koko maan maakauppaverkoston kanssa, sillä vastaavana aikana maassa maakauppiaiden lukumäärä tuli 5.4-kertaiseksi.²

1870-luvun vilkkaan puun kysynnän jälkeen syntyivät alueelle myös ensimmäiset pankit. Vuosien mittaan väestöltä liikenä säästöjä enenevässä määrin. Säästäjiä oli kaikista väestöryhmistä. Vuoden 1870 lopussa alueen ainoassa pankissa oli yksi säästökirja. Vuonna 1890 säästäjiä oli jo 651, ja pankin ottolainauksen määrä oli 527 000 mk. Kasvaneet tulot kulkeutuivat pankkiin yhä useammin 1900-luvun alussa, sillä tuolloin säästökirjoja oli alueen pankeissa 5475, ja näillä oli talletettua rahaa 4 737 000 mk³.

Tutkimusalueella esiintyivät kaikki teollisuusajan kasvukauteen liittyvät ilmiöt. Varallisuuden kasvu – rikastuminen – on selvästi havaittavissa, ja alue on muuttunut vanhasta agraariyhteisöstä uudentyypiseksi, teollisuudesta ja sen vaikutuksista riippuvaksi

-
1. Asiaa koskevia kirjoituksia esim. Keski-Suomen lehdessä 18.5.1872, 14.7.1872, 16.8.1873, 3.1.1874 ja 1.6.1874. Taloudellisia asioita käsiteltiin yleensäkin runsaasti Keski-Suomen lehdistössä. Ks. Tommila, Päiviö, Keski-Suomen lehdistö 2, 1886–1917. Jyväskylä 1973 s. 131.
 2. Tutkimusalueen osalta JMA, kruununvoutien kertomukset. Maakauppojen lukumäärä; Markkanen, Erkki, Keski-Suomen kauppaolot maakaupan vapauttamisesta osuuskauppojen syntyyn. Pro gradu, JY v. 1966. Alanen, Aulis J., Suomen maakaupan historia. Jyväskylä 1957 s. 288 ja 505.
 3. SVT, Säästöpankkililasto; Urbans, Runar, Suomen Säästöpankkilaitos v. 1822–1922. Vammala 1963 s. 424–440.

alueeksi. Se ei ollut 1870-luvun jälkeen enää suljettu omavaraisalue, vaan kehittyi vähi-tellen osaksi monipuolista markkinatalousaluetta.

On todennäköistä, että muutokset tutkimusalueella ovat olleet keskimääräistä no-peampiakin. Tällaisena alue soveltuu hyvin aikaisemmin käyttämättömän lähteistön ja uuden tutkimusmenetelmän kelvolliseen tarkasteluun.

Alue on rajattu tiettyjen hallinnollisten kokonaisuuksien mukaan. Käytetylle mene-telmälle on välttämätöntä säilyttää tuomiokunta- ja seurakuntajaon alueellinen vastaa-vuus. Alueen edustavuutta koko maata silmällä pitäen voi arvioida vain summittaisesti. Alueeseen rajoittuvien viiden läänin – Vaasan, Kuopion, Mikkelin ja Oulun läänin – tie-tyillä alueilla kehityspiirteet ovat olleet varsin samanlaisia. Muutokset ehkä ajoittuvat toisin, ja varallisuuden koostumus saattaa vaihdella. Lisäksi väestörakenne aiheuttaa poikkeavuutta eri alueiden kesken. Kuitenkin erot ovat vähäisiä, kuten paikallishistorian tutkimus osoittaa. Sen sijaan rannikkoseutu poikennee jo tuntuvasti tutkimusalueesta, ja viljanviljelyalue jäi puun kysynnän alettua erilaisiin oloihin.

Vaikka tutkimusalueelta saaduille tuloksille ei korostetusti annettaisi liian painokasta edustavuutta, on melko varmaa, että maaseudun kehitys kulki koko maassa samansuun-taisena.

1.3. Varallisuuden käsite ja varallisuutta heijastavat lähderyhmät

Varallisuus ei ole tarkasti määritelty käsite. Sitä lähellä on koko joukko eri tieteen-aloilla käytettyjä hyvinvoinnin, elintason tai muuta näihin verrattavia käsitteitä. Tutki-tun aikajakson yhteydessä on yleensä puhuttu elintason noususta. Tämä on oikein, sillä on voitu yleisesti osoittaa niin suuria muutoksia, että käsite elintaso on perusteltu. Elin-taso käsitteenä on varsin laaja ja monimutkainen. Määritelmiä on lähes yhtä monta kuin määrittelijöitäkin.¹ Elintason käsitteeseen on sisällytetty lukuisia rakenneosia, kuten koulutus, ansaitsemistapa, ammattiasema, viihtyvyys, sosiaalinen turvallisuus jne.²

Objektiivisten arviointiperusteiden lisäksi elintaso-käsitteistöön kuuluu paljon eri-laisia arvostuksia ja niihin perustuvia osoittimia. On todettava, ettei historiantutkimuk-sessa ja varsinkaan erityistutkimuksessa aina ole mahdollista tavoittaa ajan mukana muuttuvia arvostuksiin perustuvia lähtökohtia. Elintasoon liittyvät kaikkien määritel-mien mukaan läheisesti tulot, kulutus ja arvostukset.

1. Vepsä, Kirsti, *Elintason muutos Suomessa 1910–1965*. Helsinki 1973 s. 34. Vepsä on käsitellyt elintason käsitettä laajasti useiden koti- ja ulkomaisten tutkijoiden määritelmiin nojautuen.

2. Esim. Pipping, Hugo, E., *Behov och levnadsstandard*. Helsingfors 1935 s. 68. Asiasta on mainin-nut myös Allardt, Erik, *Oman ajan historian ja politiikan tutkimus*. Helsinki 1967 s. 81.

Erityisesti kulutuksen ja arvostuksen mittaaminen historian aineistolla on usein varsin työlästä. Tämän vuoksi elintason käsite ei sellaisenaan ole tähän tutkimukseen sovelias, vaikka tutkimusaineisto antaakin oivallisen kuvan varallisuuden kasvusta ja sen myötä lisääntyneestä "mukavuudesta", puhtaudesta, koulutuksesta, asumisen kohentumisesta, vaatetuksen monipuolistumisesta ja muista tämänkaltaisista seikoista, jotka liittyvät olennaisesti elintasokäsitteeseen.¹

Tuloja ja tulotasoa on käytetty usein kuvaamaan ihmisten sosioekonomista asemaa.² Tutkimuskaudelta on käytettävissä joitakin lähteitä, joiden avulla tuloeroja voidaan selvittää. Vuosina 1865 ja 1881 maassa kannettiin suostuntaveroa, joka perustui tuloihin. Verotukseen perustuva tutkimus kuitenkin jättää usein huomattavan osan väestöstä ulkopuolelle 1800-luvun aikana. Näin on laita kunnallisverotuksenkin osalta, joka 1800-luvun lopulla perustui manttaaliin, ja manttaaliin merkitsemättömiä oli suurin osa väestöstä.

Ensimmäinen suostunta kannettiin v. 1865. Tällöin määrättiin vero maksettavaksi yli 500 markan tulosta. Tällaisia perheitä koko maassa oli 80 000, eikä maataloudesta toimeentulonsa saavaa väestöä eritelty väestöryhmittäin. Suurin osa väestöä jäi tämän tulo-ajan alapuolelle. Seuraava suostuntaveron kannettiin v. 1881 kutakuinkin samoin perustein.

Tutkimusalueella maksoi vuonna 1865 suostuntaveron 1 500 ruokakuntaa ja vuonna 1881 3 700 ruokakuntaa. Kasvu oli noin 2.7-kertainen, kun se koko maassa oli vain 1.7-kertainen. Alueen tulojen kasvu on nähtävästi ollut keskimääräistä nopeampi. Suostunnan maksajista oli kumpanakin vuonna yli 85 % talollisia. Muut maksajat olivat virkamiehiä ja kauppiaita. Torppareita oli jälkimmäisenä vuonna maksajien joukossa tutkimusalueella vain muutama. Koko maassa maksoi vuonna 1881 suostuntaa noin 30 % perheistä. Tutkimusalueella henkikirjavertailun mukaan vastaava osuus oli noin 20 %.³

Suostuntaveron kuvastaa tuloeroja. Suurin osa väestöstä jää kuitenkin tulojen alarajan ulkopuolelle, ja yhden vuoden tulojen perusteella tehdyt päätelmät perustuvat kovin satunnaiseen lähtökohtaan. Teollistumisaikakaudelta ei ole juuri muita elintason tai varallisuutta edes niukasti heijastavia lähteistöjä. Mahdollisuudet tulevat vielä vähäisimmiksi, kun päämääränä on koko väestön varallisuusolojen ja niiden muutosten kuvaaminen. Tuloeroja kuvastava verotilasto ei yllä lähellekään elintason käsitteen asettamia vaatimuksia.

Suurimmaksi osaksi lähteistön asettamien rajoitusten vuoksi on tässä tutkimuksessa käytetty käsitettä **varallisuus**. Siihen kuuluvat kiinteä omaisuus, jalometalliesineistö,

1. Vepsä, 1973 s. 36 (osittain Pippingin mukaan).

2. Wahlbeck, Lars, Om inkomstnivåns geografi i Finland år 1950. Vaasa 1955 s. 27–25.

3. SVT. Tuloverotilasto. Suostuntaveron kanto v. 1865 ja v. 1881. Maksutiheyden vertailuluvuksi on otettu alueen henkikirjoittajien ilmoittamien eri savujen määrä.

käteinen raha, hevoset, karja ja irtain omaisuus, joka sisältää kaiken muun paitsi edellä mainitut omaisuuden lajit. Mukaan on otettu myös saatavat ja velat. Näistä tekijöistä muodostuu kokonaisvarallisuus.

Tällainen varallisuuden käsite sisältää useita elintason määrittäjänä käytettyjä tekijöitä. Se kuvastaa jossain määrin myös tuloja. Suurilla tuloilla on ollut mahdollista hankkia enemmän jotakin mainituista varallisuuden lajeista kuin aivan toimeentulominimin rajoilla elettäessä. Tosin kulutusta ei voi sisällyttää varallisuuden käsitteeseen, sillä mikäli kaikki tulot on kulutettu, ei jäljelle jää mitään mainituista varallisuuden osatekijöistä.

Mukaan otetut varallisuuden tekijät muodostavat koko tutkimuskauden ajan maatalousväestön varallisuuden rungon. Näin tarkkaan varallisuuden selvitykseen soveltuu tutkittavalta ajalta lähteeksi vain *p e r u k i r j a*. Kun tarkoituksena on selvittää perukirjan avulla koko maatalousväestön ja sen eri ryhmien varallisuuseroja ja varallisuuden kasvua, vaatii perukirja yksityiskohtaisen lähdekritiikin. Perukirja on varsin komplisoitu lähde, ja mainittujen tutkimuspäämäärien selvittämiseksi se vaatii rinnalleen apulähteistön.

2. LÄHDEAINEISTO

2.1. Perukirjalähteistö

2.1.1. Perukirja ja sen synty tapa

Perunkirjoituksia pidettiin varakkaista pesistä perinnönjakoa varten jo 1600-luvulla.¹ Vuoden 1734 laissa perunkirjoitukset määrättiin pakollisiksi jokaisesta kuolinpesästä. Lain mukaan piti eloon jääneen puolison ilmoittaa tarkasti pesän omaisuus: kiinteä, irtain, varat ja velat. Pesän ilmoittajan piti valalla vakuuttaa ilmoittaneensa kaiken oikein. Ellei muita pesän ilmoittajia ollut, piti perillisten huolehtia perunkirjoituksen toimittamisesta.

Perunkirjoituksen toimittivat vieraat miehet parhaan arvionsa mukaan. Lesken lisäksi myös näiden piti allekirjoittaa toimituksessa syntynyt perukirja. Perunkirjoitus piti suorittaa paikkakunnalla, jossa vainaja oli viimeksi asunut. Mikäli omaisuutta oli muualakin kuin toimituspaikkakunnalla, se piti arvioida ja liittää samaan perukirjaan. Perunkirjoitus piti tehdä kolmen kuukauden kuluessa kuolemantapauksesta.

Arviomiehiä oli tavallisesti kolme. Perukirjaan merkittiin toimituksen teko aika, arviomiesten nimet, vainajan nimi, siviilisääty, ammattia tai sosiaaliryhmää kuvaava maininta, paikkakunta ja perilliset. Useimmiten tämän jälkeen oli mainittu pesän ilmoittaja ja hänen valahtoinen todistuksensa, että kaikki ilmoitettiin oikein. Joskus arviomiehet lisäsivät mainintoja siitä, miten perunkirjoituksesta oli tiedotettu. Tutkimusaikana ainoa ilmoitustapa oli kirkonkuulutus.

Omaisuus merkittiin perukirjaan tavallisesti tietyn kaavan mukaan, vaikkei laki asiasta tarkkoja määräyksiä antanutkaan. Kiinteä omaisuus oli omana ryhmänään, jalometallit, ja käteinen raha omanaan; hevoset ja karja mainittiin yhdessä, puu- ja rautaesineet tavallisesti erikseen samoin kuin muu irtain ja henkilökohtainen omaisuus. Saatavat merkittiin tarkasti kuten velatkin, joiksi yleensä hyväksyttiin vain velkakirjalla osoitetut velat. Kun laki ei tarkasti määrännyt perukirjan muotoa, tästä ryhmittelystä oli poikkeuksia, mutta useimmiten käytännöksi oli tullut mainittu menettely.

Pesän kokonaissummasta sai vähentää hautauskustannukset, ja lisäksi piti maksaa vakuuskassaan menevä osuus (0,12 % pesän varoista) ja virkakunnalle menevä osuus (0,25 % pesän varoista) sekä toimitusmiesten palkkio. Perukirja laadittiin kahtena kappaleena.

Perunkirjoituksen tekoa valvoivat kihlakuntien tuomarit, joiden piti huolehtia, ettei lakia rikottu. Seurakuntien kirkkoherrojen oli lähetettävä talvi- ja syyskäräjille luettelot kuolleista, jotta toimitusten tekoa voitiin valvoa. Laadituista perukirjoista toinen kap-

1. Laurikkala, Saini, Perukirjan laatijoita Varsinais-Suomen maaseudulla 1700-luvulla. Turun Historiallisen Yhdistyksen julkaisu XI, Turku 1951 s. 259.

pale jäi omaisille; toinen piti toimittaa käräjille, josta se toimitettiin tuomiokunnan arkistoon säilytettäväksi. Määräyksellä pyrittiin estämään mahdollisesti myöhemmin ilmevät riitaisuudet, ja lisäksi lain noudattamista voitiin näin kontrolloida.¹

On huomattava, ettei 1800-luvulla perukirjoihin merkitty olleenkaan vainajan ikää, ainoastaan kuolinpäivä. Suomen käytäntö lienee poikennut ruotsalaisesta, koska Jan Kuuse mainitsee perukirjoja koskevassa artikkelissaan toisin.²

Perunkirjoitusten laadinnan kontrolloimiseksi seurakuntien kirkkoherrat lähettivät luettelon kuolleista käräjille ja tekivät tästä joskus merkintöjä kuolleitten luetteloon.³ Kaikki perukirjat eivät voineet joutua heti käräjille, koska voimassa oli kolmen kuukauden teko aika, mutta tuomiokunnan kansliassa voitiin, mikäli näin olisi haluttu, tarkkaila kuolleitten luettelon avulla suoritusta jokaisesta kuolinpesästä. Vaikka papit lähettivät luettelot kuolleista käräjille, läheskään kaikissa käräjäpöytäkirjoissa ei ole mitään mainintaa saapuneista luetteloista; vielä vähemmän on mainintoja perunkirjoitusten pidosta. Perukirjat koottiin arkistossa omiksi niteiksi.

2.1.2. Perukirja varallisuuslähteenä

Aikaisempia tutkimuksia

Perukirjaa on käytetty yleensä kulttuurihistoriallisten ilmiöiden tutkimuksessa. Varhaisimpia perukirjoihin perustuvia tutkimuksia oli 1920-luvun paikallishistorioissa, jotka käsitelivät 1600-luvun ja erityisesti 1700-luvun kulttuurihistoriallisia piirteitä. Tämän jälkeen ovat monet paikallishistorian tutkijat käyttäneet perukirjoja joko kulttuuri-ilmiöiden selvittämiseen tai eri väestöryhmien varallisuusolojen ja velkasuhteiden kuvaamiseen eri aikakausilta.

Varsinaisia perukirjoihin perustuvia tutkimuksia, joissa on erityisesti pohdittu perukirjan todistusvoimaisuutta historian lähteenä, on niukanlaisesti. **Saini Laurikkala** ohjautui perukirja-aineiston pariin Gunnar Suolahden opastuksella. Laurikkala tutki perukirjojen avulla Varsinais-Suomen talonpoikien asumista ja kotitalousvälineitä 1700-luvun lopulla (v. 1947). Kulttuurihistorian näkökulmasta perukirjaa tarkastellut Laurikkala kiinnitti

-
1. Laki vuodelta 1734. Kuninkaan kirje vuodelta 1801, Kunink. asetus 31.5.1793, Kunink.kirje 11.7.1806, Kunink.kirje 20.5.1806; Kunink.sääntö 21.10.1808. Perunkirjoitusta ja perukirjaa koskeva lainsäädäntö on koottu näistä. Koottuna nämä lait ovat esimerkiksi Lakiasian käsikirja, Porvoo 1914.
 2. Kuuse, Jan, The probate inventory as a source for economic and social history. SEHR Vol XXII N:o 1, 1974 s. 22.
 3. Esim. Multian srkn ark. Kuoll. luettelo v. 1871; Jyväskylän maaseurakunnan ark. Kuolleitten luettelo 1910 ja 1911.

huomionsa sen tarkkuuteen. Esineet oli merkitty huolellisesti, ja jos jotain oli jäänyt pois varsinaisen toimituskirjan teon aikaan, oli loppuun lisätty pois jääneet esineet. Tutkijan mukaan esineiden salaaminen olikin miltei mahdotonta ympäristössä, jossa jokainen tunsu toisensa. Kulttuurihistoriallisesti perukirjan puutteena oli pikkuesineiden merkitsemättä jättäminen. Taloudellisesti vähäarvoiset puukiulut, kauhat ja muu pikkuesineistö jätettiin joskus merkitsemättä.

Havainto perukirjojen epätasaisesta jakaantumisesta alueellisesti ei Laurikkalan mukaan horjuttanut perukirjan todistusvoimaisuutta.¹

Osittain Laurikkalaan vedoten **Pentti Renvall** korostaa perukirjan taloudellista luonnetta. Perukirjaan merkittiin vain sellainen omaisuus ja esineistö, jolla oli omistajilleen taloudellista merkitystä ja arvoa. Edelleen Renvall toteaa, että perukirjaan usein rekisteröitiin esineistö erittelemättä ja sille arvioitiin vain tietty arvo, joten esineistön kannalta perukirja ei ole ehdottoman tarkka. Kuitenkin perukirja kykenee osoittamaan eroja eri väestöryhmien taloudellisissa oloissa. Renvall katsoo, että taiten käytettynä perukirja voi kertoa jopa ihmisen uusien tarpeiden ja elämänvaatimusten muutoksista ja odotuksista.²

Toini Aunola on tutkinut perukirjoista Pohjois-Pohjanmaan kauppiaiden ja talonpoikien välisiä kauppa- ja luottosuhteita 1700-luvun lopulla.³ Aunola on erityisesti selvittänyt velkasuhteita, siis perukirjan tarkasti merkittyä osaa, jossa arviot eivät voineet vaikuttaa. Aunola päätyi tutkimuksessaan näkemykseen, että saatavat ja velat on merkitty hyvin tarkasti ja perukirja lähteenä on luotettava tässä suhteessa. Sen sijaan hän havaitsi huomattavia eroja arvion ja myyntihinnan välillä. Aunola on todennut, että varsinkin kiinteistöjen osalta 1700-luvun lopulla saattoi arvio olla puolet myyntihinnasta.⁴

Veikko Anttila on selvittänyt perukirjojen avulla talonpoikien maatalouskoneiden lisääntymistä 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa ja hän on myös kiinnittänyt huomiota esineistön todellisen arvon ja perukirjaan merkityn arvon eroihin.⁵

Yleisimmin perukirjaa on kotimaisissa tutkimuksissa käytetty lähteenä esineistöjen ja innovaatioiden tutkimuksissa. Muut pohjoismaiset tutkijat ovat käyttäneet perukirjaa tavallisimmin erilaisten kulttuurihistoriallisten seikkojen tai esineiden ja uutuuskien levinneisyyden tutkimukseen. Varhaisimmat perukirjojen tiedoista tehdyt tutkimukset käsittelevät mm. eri seutujen pukuja tai kirjojen levinneisyyttä (Lext, G., Bok och Samhälle. Stockholm 1950; Carlsson, Arne, Böcker i bohusslänska bouppteckningar 1751–1808). Norjassa on tutkittu perukirjoista tekstiilejä, aurojen esiintymistä ja tämänkal-

1. Laurikkala, Saini, Varsinais-Suomen talonpoikien asumukset ja kotitalousvälineet 1700-luvulla. Turun yliopiston julkaisuja B XXVIII. Turku 1947 s. 12–15.

2. Renvall, Pentti, Nykyajan historiantutkimus. Helsinki 1965 s. 287–293.

3. Aunola, Toini, Pohjois-Pohjanmaan kauppiaiden ja talonpoikien väliset kauppa- ja luottosuhteet 1765–1809. Hist. tutk. XXVII. Helsinki 1967 s. 37–41.

4. Aunola 1967 s. 36.

5. Anttila, Veikko, Talonpojasta tuottajaksi. Jyväskylä 1972 s. 25

taisia, lähinnä kansatieteen alaan liittyviä kohteita.¹ Useimmissa tutkimuksissa on perukirjojen avulla selvitetty kulutustavaroiden lisääntymistä, ja perukirjaa on käytetty apulähteenä tutkittaessa tiettyjen väestöryhmien omaisuuden muodostumista. (Kuuse, Jan, *Inkomstutveckling och förmögenhetsbildning. En undersökning av vissa yrkesgrupper 1924–1959*. Göteborg 1970). Tutkimuksissa, joissa perukirjan syntytapaa on selvitetty ja sen lähdearvoa pohdittu, on todettu, että arviot tehtiin käypää arvoa alhaisemmiksi. Mutta toisaalta, Kuuse huomauttaa, että esineistöt olivat myös yksilöllisiä; ikä, kuluneisuus tms. vaikuttaa arvoon, joten poikkeamaa tulee jo tämän vuoksi.

Brita Egardt² on tutkinut perukirjan lainsäädäntöä ja vallinnutta tapakäytäntöä lesken etuosan (fördel) eli lesken sängyn suhteen. Lesken etuosaksi katsottiin 1/20 pesän koko omaisuudesta, jonka leski sai henkilökohtaiseksi omaisuudekseen. Käytännössä lesken osaa ei erotettu pesästä ja Egardt päätyy tulokseen, ettei lesken sängyllä Etelä-Ruotsissa ollut enää 1850-luvun jälkeen minkäänlaista merkitystä taloudellisessa mielessä eikä se näin ollen vaikuttanut pesien arviointeihin.³

Osoittain samaa aikaa käsillä olevan tutkimuksen kanssa käsittelee Sture Martiniuksen väitöskirja ”Agrar kapitalbildning och finansiering 1833–1892” (Göteborg 1970). Martinius osoittaa, että perukirjoja voidaan käyttää varallisuuden rakenteen tutkimukseen. Hän huomauttaa kuitenkin, että perukirja kuvastaa kuolinhetkellä vallinnutta varallisuustilaa, ja hän olettaa, että perukirja lähteenä painottuisi kuvaamaan keskimääräistä iäkkäämmän väen osan varallisuutta.⁴ Martinius käsittelee perukirjan ilmoittamaa omaisuutta ja ns. muuttuvia tuloja eli karjan, työvälineiden ja irtaimen määrää. Martinius osoitti, että perukirja soveltuu ”tietyin tarkennuksin” pääoman rakenteen ja maaseutuväestön rahoituskanavien selvittämiseen. Lainsäädännön ja perukirjoja lähteenä käyttäneen tutkimuksen mukaan perukirja olisi varsin tarkka ja luotettava lähde väestön varallisuusolojen kuvaajana. Perukirjasta on jätetty pois vain omistajilleen taloudellisesti merkityksettömiä esineitä, ja Egardtin mukaan ei edes lain sallimia lesken vähennyksiä pesistä ole tehty. Vakavimmat huomautukset koskevat arviomiesten arviokäytäntöä (Aunola), ja lisäksi Martinius on olettanut perukirjan kuvastavan vanhimman väestön varallisuuden rakennetta ja taloudellisia oloja.

Perukirjatutkimuksissa on aikaisemmin useimmiten käytetty vain jotain perukirjan osaa. On tutkittu esineitä tai saatavia ja velkoja. Perukirjan lähdekritiikissä on tämän vuoksi kiinnitetty huomio vain johonkin perukirjan osaan tai vain sen edustavuuteen jo-

1. Muita tutkimuksia esim. Svensson, Sigfrid, *Skånes folkdräkter 1500–1900*. Stockholm 1935; Plejel, H., *Bouppstekningarnas bokbestånd*, Lund 1944. Lisäksi on joitain katsauksia Norjasta mm. rauta-auran levinneisyydestä. Kuuse, SEHR 1974 s. 22–25.

2. Egardt, Brita, *Äkta makars fördel av oskifta bo*. Lund 1970.

3. Egardt, 1970 s. 11–12.

4. Martinius, Sture, *Agrar kapitalbildning och finansiering 1833–1892*. Göteborg 1970 s. 124–130.

honkin väestöryhmään nähden. Perukirjan lainsäädännön mukaista eli muodollista todistusvoimaa on pidetty sellaisenaan luotettavana.

Käytännön ja lain kirjaimen ero

Lainsäädännön mukaan perukirjoja pitäisi olla kaikilta – ainakin täysi-ikäisiltä – kuolleilta. Toisin sanoen niitä pitäisi olla kaikista väestöryhmistä ja tietyistä ikäryhmistä niiden todellisen koon mukaisesti. Tällöin perukirja-aineisto pystyisi sellaisenaan antamaan kuvan eri väestöryhmien sisäisistä sekä niiden välisistä varallisuuseroista. Asian syvempi tarkastelu osoitti, ettei lakia kirjaimellisesti noudatettukaan ja tämän vuoksi perukirjan lähdearvo ja todistusvoimaisuus on punnittava kokonaan uudelleen. Bohuslänin perukirjoista kirjojen esiintymistä 1700-luvun loppupuolella talouksissa tutkinut Arne Carlsson on tulkinut vuoden 1734 lain määräyksen perunkirjoituksen toimittamisesta jokaisen kuolleen ”miehen tai vaimon” (man eller hustru) jälkeen siten, että se koskisi vain avioliitossa olleita henkilöitä lesket mukaan luettuina.

Carlssonin aineistossa onkin vain harvoja naimattomia täysi-ikäisiä ja lapsia vain poikkeuksen verran. Hän mainitsee, että myös monen avioituneena kuolleen perukirjat puuttivat ja tästä Carlsson päätyy toteamukseen ettei niitä ole tehtykään.¹

Carlssonin havainnot perunkirjoituksen laiminlyönneistä ovat oikeita, mutta hänen laintulkintansa, jonka mukaan perunkirjoitusmääräys olisi koskenut vain avioituneita, on väärä. Ristiriitaisesti tulkintansa kanssa Carlsson mainitsee myös muutamista lasten perukirjoista. Lain suomennoksessa käytetään myös termiä ”Cosca jocu cuole niyn pitä miehen eli vaimon, joca jälken elä ... vilpittömästi ilmoittaman ...”.² Muissa yhteyksissä kuitenkin velvoitetaan perilliset huolehtimaan perunkirjoituksista ja autonomian aikana määrättiin muukin henkilö, jonka hallussa tavaraa oli, ilmoittamaan se. Perukirjat piti laatia kaikkien kuolleiden jälkeen. Puutteet, joita Carlsson on huomannut perunkirjoitusten laadinnassa, johtuvat muista syistä.

Perukirjan mahdolliset virheet tai epätarkkuudet eivät sisällykään itse lähteen rakenteeseen. Kokonaan uusi näkökohta on se, ettei lakia noudatettu. Vuoden 1891 valtiopäivillä Pohjanmaan edusmies opettaja Siirilä otti esiin talonpoikaissäädystä perunkirjoitusasian. Hän totesi, että pitkien etäisyyksien vuoksi perukirjojen toimittaminen tuomarille tuli hyvin vaivalloiseksi ja lisäksi perukirjojen säilyttäminen tuomiokunnan arkistossa oli hänen mielestään kallista, joten laki ”tuli kuolleeksi puustaaviksi”, koska melkoinen joukko maalla tehdyistä perukirjoista jäi mainittujen syiden vuoksi viemättä tuomarille.³ Ainakaan Pohjanmaalla ei lakia ole kirjaimellisesti noudatettu, eikä perunkirjoituksia ole aina pidetty.

1. Carlsson, Arne, Böcker i bohuslänska bouppteckningar 1752–1808. Akat. väitöskirja. Tark. 25.3. 1972. Moniste s. 7.

2. Vuoden 1734 laki, perintökaari.

3. Talonpoikaissäädyn pöytäkirjat v. 1891.

Itä-Suomessa näyttää käytäntö olleen samanlainen. Viipurin Sanomissa vuonna 1895 olleessa kirjoituksessa ihmeteltiin, miksei voimassa olevaa lakia noudatettu. Lehti mainitsi, että perunkirjoituksia oli laiminlyöty Viipurin seuduilla jatkuvasti. Lehden mukaan maaseudun väki ei tuntenut lakia, ja erityistä huomiota herätti kirjoittajan mielestä tuomareiden leväperäisyys perunkirjoitusten valvonnassa. Artikkelin kirjoittajan mukaan tuomarien tiedossa oli useita pesiä, joista ei perunkirjoituksia ollut tehty vuosikymmeeniin.

Perunkirjoituksia laiminlyötiin Itä-Suomessa, koska lesket arvelivat, etteivät kuitenkaan avioituisi enää uudelleen.¹ Lehtiartikkelin viittaus uuden avioliiton solmimisesta johtui tavasta, joka oli varsin yleinen 1800-luvun loppupuolella. Uutta avioliittoa solmittaessa lesken piti esittää pesän selvitys ja tässä tarkoituksessa perukirjoja joutui myös seurakuntien arkistoon. Kirkonarkistojen perukirjat ovat useimmiten tuomiokuntiin toimitettujen kaksoiskappaleita. Monissa on myös tuomiokunnan vastaanottoleima.

Tutkimusalueelta on selvitys, josta ilmenee, että 1800-luvun lopulla perunkirjoitukset yleensä tehtiin, mutta niitä pidettiin lain epämiellyttävänä määräyksenä ja pesän omaisuus ilmoitettiin mahdollisimman niukasti.

Näin on menetelty näköjään koko tutkimusalueella. Perunkirjoitusten laiminlyöntiä voi kontrolloida alustavasti vertaamalla kuolleitten luetteloja ja käräjille lähetettyjä luetteloita niissä tapauksissa, jolloin se on mahdollista, sillä niitä on liitetty vain harvoin kärjäpöytäkirjojen liitteeksi. Vertailu kuolleitten luettelon ja käräjille lähetetyn luettelon välillä on voitu tehdä Jyväskylän maalaiskunnan, Toivakan, Keuruun, Jämsän ja Petäjaveden seurakuntien osalta.² Selvimmin menettely näkyy Jyväskylän maaseurakunnan ja vastaavan kärjäkunnan aineistossa. Vuoden 1890 alkupuoliskolla seurakunnassa kuoli kaikkiaan 38 täysi-ikäistä henkilöä. Käräjille lähetetyssä luettelossa on vajaa puolet eli 18 henkilöä. Muissa mainituissa seurakunnissa ero oli hieman pienempi. Maaseurakunnan pastori oli jättänyt käräjille menneestä luettelosta pois kahdeksan loiseksi tai kestiksi merkittyä henkilöä, viisi ruotuvaivaista, kolme itsellistä, iäkkään torpparin ja jostain syystä 28-vuotiaan sahatyöläisen.³ Tuomarit saivatkin siis käräjille jo ”puhdistetun” luettelon eli vain niiden nimet, joilla väkensä hyvin tunteva kirkkoherra katsoi olevan jostain merkittävää omaisuutta tai piti aiheellisena muista syistä perillisten oikeuden turvaamista. Näin ollen lakia on tulkittu varsin väljästi, ja pappien menettely osoittaa, ettei perukirjoja laadittu alaikäisiltä kuin poikkeuksellisesti (tämän osoittaa aineistokin); edelleen näyttää olleen tapana, ettei perunkirjoituksia pidetty köyhissä pesissä ja iäkkäi-

1. Viipurin Sanomat 29.5.1895.

2. Jyväskylän, Toivakan, Keuruun, Jämsän ja Petäjaveden seurakuntien kuolleiden luettelot v. 1890/91 sekä Jyväskylän, Keuruun, Jämsän ja Petäjaveden kärjäkuntien pöytäkirjojen liitteet: luettelot seurakunnissa kuolleista, talvi- ja syyskäräjät v. 1890 ja 1891.

3. Jyväskylän maaseurakunnan kirkonarkisto. Kuolleitten luettelot 1.1.1891–5.7.1891; Jyväskylän kärjäkunnan syyskäräjien liite A v. 1891.

den varallisuus katsottiin kai siirtyneeksi nuoremmille, koska näitä ei mainittu edes pappien luetteloissa, ja tuomarit eivät luonnollisesti osanneet vaatia tai odottaa näistä minäänlaista pesänselvitystä.

Oikeus on näköjään tarkannut ensisijaisesti niitä pesiä, joissa oli rintaperillisiä tai joissa selvästi oli jotain taloudellisesti merkittävää esineistöä. Tämä tulee ilmi Jämsän kihlakunnan tuomarin menettelyssä vuoden 1880 syyskäräjillä. Tuomari sai asianmukaisen luettelon kuolleista ja muistutti, että perunkirjoitukset pitää toimittaa niiden luettelossa mainittujen osalta, ”hvilka efter sig lemnat någon qvarlätenskap”. Lisäksi hän kehotti lautamiehiä huolehtimaan, että perunkirjoitukset toimitetaan säädetyssä ajassa.¹ Käräjäkontrollin vuoksi lautamiehet olivat usein uskottuina miehinä perunkirjoitusta suorittamassa.

Käräjäkäytännön mukaan tuomarien piti merkitä ja käsitellä perukirjat varsinaisilla käräjillä ilmoitusasioissa. Teoria ja käytäntö perunkirjoitusten valvonnassa oli kuitenkin selvästi ristiriidassa keskenään, sillä useissa tapauksissa tuomarit eivät kiinnittäneet huomiota koko asiaan. Niissä tapauksissa, jolloin asia merkittiin käräjäpöytäkirjaan, se mainittiin yleensä päättämistä edeltävässä pykälässä, johon kirjattiin pappien lähettämät luettelot ja jossa todettiin saapuneet perukirjat.² Kuten jo on todettu luetteloita on säilytetty käräjämateriaalin yhteydessä vain harvoin pöytäkirjan liitteenä. Sen sijaan perukirjoista tehtiin oma sarja ja niteet tuomiokuntien arkistoon, joten ne ovat säilyneet hyvin omana arkistokokonaisuutenaan.

Papit mainitsivat käräjille lähettämässään luetteloissa vainajan nimen, iän, kuolinpäivän sekä tarkat selvitykset perillisistä. Papisto näyttää toimineen muodollisesti lain vaatimusten mukaan, mutta lähetetyt luettelot eivät sisältäneet edes kaikkia täysi-ikäisiä kuolleita, kuten laki edellytti. Verrattaessa käräjäpöytäkirjojen yhteydessä säilyneitä pappien lähettämiä luetteloita alkuperäisiin, ero on huomattava. Joskus käräjille lähetetyistä luetteloista oli kaikki lapset jätetty pois; toiset papit merkitsivät vain yli 15-vuotiaat ja muutamat vain täysi-ikäisinä pitämänsä henkilöt.³ Papit siis pitivät jo iän perusteella perunkirjoitusta tarpeettomana. Vielä pitemmälle tulkitsivat lakia käytännön suuntaan ne papit, jotka lähettivät luettelot, joissa oli mainittu kuolleet ”vaivaisia ja perittömiä lapsia lukuunottamatta”. Toisinaan mukana olivat vain ne, ”jotka olivat kuolleet ja jättäneet lapsia” eli perillisiä tai ”holhuun alaisia lapsia”.⁴

Ilmaisullisista eroista huolimatta papeilla oli periaatteena lähettää vain niiden nimet, joilta jäi jotain perittävää tai perillisiä; tällöin perunkirjoitus katsottiin tarpeelli-

1. JMA, Jämsän kärjäkunnan syyskäräjät v. 1880 s 1120.

2. Esim. Viitasaaren kärjäkunnan ptk. 1850, syyskäräjät s 328; Jämsän kärjäkunnan varsinais-asiain ptk. syyskäräjät 1910, talvikäräjät 1911.

3. Jyväskylän käräkunnan syyskäräjät v. 1891 liite A; Keuruun kärjäkunnan talvikäräjät 1892 liite A.

4. Jyväskylän kärjäkunnan syyskäräjät ptk. 1890.

seksi. Pappien luetteloista saattoivat puuttua iäkkäät syytinkiläiset, loiset, ruotuvaivaiset, irtolaiset ja joissain tapauksissa köyhimmät itselliset alaikäisten lisäksi. Pappien luetteloistaan poisjättämät ovat yhtäläillä avioliitossa olleita kuin naimattomiakin. Luetteloista pois jättäminen näyttäisi riippuvan enemmän varallisuudesta kuin aviosuhteesta. On luonnollista, että useimmat perunkirjoitetuista ja pappien luetteloimista henkilöistä ovat naimisissa.

Perunkirjoitusten laiminlyönti ei siis näytä olleen sattumanvaraista, sillä pappien kirjille menevistä luetteloista poisjättämät henkilöt kuuluivat alimpiin sosiaaliryhmiin. Havainto ei koske pelkästään tutkimusaluetta. Vuonna 1910 perinnöstä ja kuolinpesistä tehty virallinen tilasto osoittaa, että käytäntö on ollut yleinen koko maassa. Tilaston laatija totesi eron kuolinpesien ja perunkirjoitusten välillä. Tämän ilmeisen ristiriidan lain kirjaimen ja käytännön välillä katsoi tilaston laatija johtuvan viranomaisten menettelystä. Viranomaiset valvoivat suurten pesien perunkirjoitukset, kun sen sijaan vähäarvoiset pesät saivat olla omissa oloissaan. Niiltä ei vaadittu perunkirjoitusta, koska usein ei olisi ollut juuri mitään "kalunkirjoituksessa" mainittavaa.¹ Tutkimusalueelta alkuperäisaineistosta kerätty tietous vahvistaa edellä mainitun näkemyksen.

Tämä seikka muuttaa kokonaan perukirjan lähtökohdan varallisuuden kuvaajana. Lähteen luotettavuuden toteamiseksi on eliminoitava satunnaismahdollisuudet.

Sen lisäksi, ettei perukirjoja ole tehty kaikilta, arviomenettely aiheuttaa tiettyjä virhemahdollisuuksia. Arviointiperusteita ei ollut määritelty mitenkään. Arviomiehet pyrkivät näköjään arvioimaan omaisuuden pieneksi vähentääkseen virkakunnalle meneviä varoja. Saarijärven ja Viitasaaren puolella oli tapana ilmoittaa arviomiehille omaisuutta niin niukasti kuin mahdollista.²

Arviot eivät kuitenkaan olleet sattumanvaraisia. Arvokkaimmat pesät tutkimusalueella arvioi useimmiten nimismies. Lautamiehet olivat miltei poikkeuksetta talollisten ja torppareiden pesien arviomiehiä ja vain varattoman itsellispesään kelpasi häthätää kirjoitustaitoinen arviomieheksi. Lain mukaan tuomareiden velvollisuus oli huolehtia siitä, että arviomiehet olivat kelvollista väkeä.

Omaisuutta ei ole voitu arvioida kohtuuttoman alhaiseksi ainakaan niissä pesissä, joissa oli velkoja. Velkojen katteeksi piti toki jäädä jotakin. Käyvän arvon ja arvion suhteesta on niukkoja tietoja. Aineistossa oli muutama pesänkirjoitus, jonka jälkeen pidettiin välittömästi huutokauppa. Esimerkkinä on köyhänpuoleinen torpparin pesä Jämsästä. Arvioidun ja käyvän hinnan ero on huomattava:

1. Svt, Perintötilasto v. 1910 s. 2.

2. Koski, HArk. 1897 s. 128.

	Perukirjaan arvioitu hinta mk	Huutokaupassa saatu hinta mk
Viikate	0.5	1.3
Saha	0.2	0.5
Kangaspuut	3.0	8.2
Lehmä	20.0	50.0 ¹

Esimerkki osoittaa, että puoleen hintaan arviointi lienee ollut yleistä, kuten Aunola huomauttaa kiinteistöistäkin. Tämä ei kuitenkaan horjuta perukirjan lähdearvoa varallisuuden kuvaajana, sillä kaikissa pesissä on arviot tehty saman periaatteen mukaan. Keskinäinen vertailtavuus säilyy koko ajan. On otettava huomioon arviomiesten käytännöllinen lähtökohta: olisi ollut kohtuutonta, jos arvio olisi ollut rahaksi muutettuna arvoa suurempi. Arviomenettely ei aiheuta epätarkkuuksia asetetussa tehtävässä, eikä kokonaisvarallisuuden vertailussa. Sen sijaan velkojen ja saatavien suhde kokonaisvarallisuudesta tulee hieman todellista osuuttaan suuremmaksi, koska nämä olivat absoluuttisesti tarkkoja arvoja, muu omaisuus arvioitiin.

Näkökohta, ettei perukirjoja tehty kaikista pesistä vaan todennäköisesti vain varakkaimmista, vaatii tarkan selvityksen. Jos eri väestöryhmät ovat eri tavoin aineistossa edustettuna, ovat virhemahdollisuudet tuntuvat, ellei tiedetä kunkin väestöryhmän todellista kokoa ja siitä tehtyjen perukirjojen määrää.

Perukirjoihin ei merkitty vainajan ikää. Martiniuksen olettamuksen mukaan perukirja kuvastaa hyvin vanhan väestöoson varallisuutta. Mikäli näin on, ei perukirja voi kuvastaa koko väestön ja kaikkien ikäryhmien varallisuutta. On tosin otettava huomioon, että vielä 1800-luvun jälkipuolella kuolleisuus oli yleisempää nuorissakin ikäryhmissä kuin nykyisin. Jotta lopullisesti voitaisiin tietää perukirjan mahdollisuudet ja luotettavuus varallisuuslähteenä, on selvitettävä, tehtiinkö perukirjoja kaikista väestöryhmistä ja tehtiinkö niitä suhteellisesti saman verran. Lisäksi on selvitettävä perunkirjoitetun väestön ikärakenne, jottei lähteistä kenties kertoisi vain ikääntyneimpien varallisuudesta. Kumpaakaan kysymystä ei perukirja-aineisto kykene valaisemaan. Tämän vuoksi perukirjan tietoja on täydennettävä väestölähteillä, joista mainitut lisätiedot voi saada.

1. JMA, Jämsän kärjäkunnan ark. v. 1890. Puoleen hintaan arviointi on ollut varsin tavallista. Esimerkiksi v. 1913 kuolleen kauppaneuvos Juho Lallukan pesä arvioitiin lähes tarkalleen puoleen sen myyntiarvosta. Tosin sodan aiheuttama inflaatio vaikutti tässä tapauksessa arvion ja myyntihinnan suhteeseen. Ks. Markkanen, Erkki, Juho Lallukka -karjalainen elämäntarina. Jyväskylä 1976 s. 216.

2.2. Väestölähteen tiedot perukirja-aineiston täydentäjänä

Seurakunnittain pidettyihin kuolleitten luetteloihin on merkitty kaikki seurakunnan kuolleet ja lisäksi näistä on erittäin tarkat tiedot: kuolinpäivä, hautauspäivä, sosiaaliryhmää osoittava merkintä tai ammatti, nimi, kylä, ikä ja kuolinsyy. Perukirjan käytössä ja sen tietojen täydentäjinä ovat tärkeitä kuolinpäivä, nimi, ammatti- tai sosiaaliryhmää kuvaava tieto ja ikä.

Kun kootaan kaikki täysi-ikäiset kuolleet luetteloista, saadaan selville koko se väestö, jolta perukirjat pitäisi löytyä. Lisäksi saadaan tarkat tiedot tämän kokonaisväestön sosiaalirakenteesta ja myös ikärakenteesta. Jokaisen perukirjoitetun henkilön tiedot ovat luonnollisesti myös kuolleitten luettelossa ja kuolinpäivän, nimen ja ammattiasemaa osoittavan tiedon perusteella löytyy oikea perukirja ja siihen asianomaisen ikä. Näin saadaan selville, kuinka runsaasti perukirjoja tehtiin ja miten ne jakautuivat iän ja väestöryhmien kesken. Tätä varten on tutkimuksessa luetteloitu kaikki tutkimusalueen täysi-ikäiset kuolleet vuosilta 1850/51, 1870/71, 1890/91 ja 1910/11. Perukirja-aineisto on kerätty samoilta vuosilta. Mukana ovat siis kaikki mainittuina vuosina eli ajalla 1.1. ensin mainittuna ja 31.12. jälkimmäisenä vuonna kuolleet henkilöt ja näiden perukirjat. Kunkin tarkasteluajankohdan tiedot on kahdelta vuodelta satunnaisuuksien aiheuttamien poikkeamien vähentämiseksi. Tutkimusalueella käytännöllisesti katsoen kaikki kuuluivat seurakuntien väestörekisteriin, joten kirkosta eronneet tai muut kuin luterilaisuskoiset eivät aiheuta virhettä tuloksiin.¹

1. JMA, Viitasaaren, Pihtiputaan, Konginkankaan, Laukaan, Sumiaisten, Saarijärven, Uuraisten, Karstulan, Kivijärven, Jyväskylän msk:n, Petäjäveden, Toivakan, Keuruun, Multian, Pihlajaveden, Jämsän ja Korpilahden seurakuntien arkistot. Arkistot ovat suurimmaksi osaksi maakunta-arkistossa vuoteen 1870/71 saakka; tämän jälkeinen materiaali on kunkin seurakunnan hallussa, ja aineisto on kerätty seurakuntien arkistoista. Vuonna 1905 perustettiin Äänekosken seurakunta, jonka luvut ovat aikaisemmin Laukaan yhteydessä. Osa seurakunnista on ollut kappelinä tutkimusjakson alkupuolella ja itsenäistyneet vasta myöhemmin. Kappeliseurakunnilla oli kuitenkin useimmiten erillinen väestökirjanpito. Aineisto on kerätty näin ollen miltei koko ajalta seurakunnittain ja kappeleittain. Sumiaisten tiedot vuodelta 1890 puuttuvat. Luetteloiden perusteella laaditut sosiaali- ja ikäryhmitykset ovat liitteessä 1. Viitattaessa koko alueen kuolleiden määrään ovat manittujen seurakuntien luettelot arkistolähteinä, ellei erityisesti mainita jotain muuta lähdettä. Vastaavassa tuomiokunta- ja kärjäkuntajaossa tehtiin useita muutoksia tutkimuskauden aikana. Aluksi pääosa alueesta kuului **Pohjanmaan itäiseen** tuomiokuntaan, jolloin **Laukaan** kärjäkuntaan kuuluivat Laukaa, Sumiainen, Jyväskylän mlk, Petäjävesi Karstula, Keuruu, Multia, Pihlajavesi, Viitasaari, Pihtipudas ja Kivijärvi. **Jämsän** kärjäkuntaan kuuluivat Jämsä ja Korpilahti. Jakoa muutettiin 1860-luvun alussa niin, että vuonna 1870 oli kolme tuomiokuntaa: **Laukaa**, johon kuuluivat Laukaa, Saarijärvi ja Viitasaari sekä **Jyväskylän** tuomiokunta, johon kuuluivat Jyväskylän ja Keuruun kärjäkunnat; **Jämsän** tuomiokunta oli ennallaan. 1890-luvun alussa vaikiintui tuomiokuntajakko. **Viitasaaren** tuomiokuntaan kuuluivat Laukaan, Viitasaaren, Konginkankaan ja Pihtiputaan kärjäkunnat. **Saarijärven** tuomiokuntaan kuuluivat Karstulan, Saarijärven ja Kivijärven kärjäkunnat. **Jyväskylän** tuomiokuntaan kuuluivat Jyväskylä ja Keuruu ja **Jämsän** tuomiokunnassa oli Jämsän ja Korpilahden kärjäkunnat. Ks. Holmberg, Håkan, Suomen tuomiokunnat ja kihlakunnan tuomarit. Helsinki 1959, s. 196.

Jotta perukirja voi luotettavasti kuvastaa koko väestön varallisuutta, on perukirjoja oltava kaikista väestö- ja ikäryhmistä.

Tutkimusta varten on tehty 12-luokkainen väestöryhmitys. Maaseudun väestön olisi voinut jakaa maata omistavaan ja omistamattomaan ryhmään. Jako olisi ollut kuitenkin liian karkea, koska väliryhmiä olisi useita ja lähteistössä oli koko ajan hienojakoisempi väestöryhmien merkintä. Historiassa ja varsinkin muissa tieteissä on monenlaisia väestöluokituksia ja niiden soveltuvuutta on perusteltu eri tavoin.¹ Tässä tutkimuksessa soveliaimmaksi on katsottu seuraava ryhmitys:

1. Säätyläiset ja vallasväki
2. Talolliset
3. Entiset talolliset/syytinkiläiset
4. Torpparit
5. Entiset torpparit/syytinkiläiset
6. Itselliset/kestit/muonamiehet/loiset, rengit ja piiat
7. Mäkitupalaiset
8. Muu maaseudun asukas
9. Käsityöläiset
10. Maakauppiaat, tehtailijat
11. Teollisuustyöväestö
12. Huollettavat: ruotuvaivaiset, kunnan elätettävät jne.

Kunkin ryhmän numero on sama kuin sen työssä käytetty koodinnumero.

Säätyläisten ja **vallasväen** ryhmään kuuluivat maaseudun väestöstä papit, tuomarit ja nimismiehet; myöhemmältä ajalta aineistossa ollut opettaja on samoin sijoitettu tähän ryhmään.

Talollisiksi on luokiteltu kaikki bonde-, talollinen-, isäntä- ja maanviljelijä-nimikkeillä esiintyneet. Ryhmässä on lähes jokaisella maaomistusta. Talollisväkeen tavallaan kuuluivat myös **entiset talolliset** ja **syytinkiläiset**. Näillä oli pääomaan verrattavissa tuloja, ja kiinteä syytinki saattoi jopa estää koko tilan myynnin.² Kuitenkin iäkkäät talolliset olivat useimmiten luovuttaneet omaisuutensa perillisilleen, eikä syytinkiä mainittu perukirjassa varallisuutena, koska se kuollessa lakkasi. Talollisryhmään on laskettu myös krunnuntalonpojat, joita oli vuosien 1850/51 aineistossa Viitasaaren tuomiokunnassa muutamia. Näille ei perukirjaan merkitty maaomaisuutta vaan ainoastaan maininta tilasta.

1 Markkanen, Erkki, Väestön sosiaaliryhmyksestä paikallishistoriassa. PHT:n julkaisuja 1. Helsinki 1974 s. 14–18.

2 Charpentier, Axel, Om sytning. Helsingfors 1896 s. 76–79; Högnés, Hugo, Sytning och avlösen. Åbo 1898 s. 8–13; Alanen, Aulis., Syytinkilaitoksesta Etelä-Pohjanmaalla. Kyrönmaa VII. Helsinki 1950 s. 178, 185.

Kruununtalonpojat olivat muutoin varallisuudeltaan ja toimeentulon mahdollisuuksiltaan talollisiin verrattavassa asemassa. Ryhmä oli pieni ja esiintyy vain yhden tarkasteluajankohdan aineistossa, joten siitä ei ole tehty omaa luokkaa. Tulosten yhteydessä on kruununtalonpoikien aiheuttamista poikkeamista huomautettu.

Torppareiksi on luokiteltu kaikki torpare-, torppari-, tolppari- ja kruununtorppari-nimikkeet. Muita tähän ryhmään verrattavia ei aineistossa esiinny. Torpparit olivat osatilan vuokraajia, tilatonta väestöä. Ammattinsa puolesta torpparit tulevat lähelle talollisia: kummatkin tekivät maataloustyötä. Vuokratilajelijoina torpparit olivat myös maatalousryttäjiä, samoin kuin talollisetkin. Torpparikysymys tuli polttavaksi ongelmaksi tutkimuskauden lopulla. Maanomistuskysymys erotti talollis- ja torppariryhmän toisistaan.

Aineistossa on myös torpan syytinkiläisiä ja erityisen runsaasti **entisiksi torppareiksi** merkittyjä. Nämä kaikki on laskettu luokkaan 5, mikä on selvä eikä aiheuta tulkintavaikeuksia.

Itsellisten ryhmä on laajin. Lukumääräisesti tähän ryhmään kuuluvaa maatyöväkeä oli tutkimuskauden lopulla noin puolet koko maaseudun väestöstä. Luokassa oli yleensä työväkeä, joka ei itse omistanut asuntoaan. Eniten ryhmässä oli henkilöitä, joita on kutsuttu nimellä inhysing, itsellinen, piika, renki tai staatsdräng. Tähän luokkaan kuuluvat myös kestit ja loiset, joita väestötilastossa esiintyy runsaasti, mutta perukirja-aineistossa ei ollenkaan. Kun itsellisväellä ei ollut minkäänlaista huoltojärjestelmää iäkkäitä vanhuksia varten, on tässä ryhmässä mukana myös iäkkäät itselliset.

Seitsemäntenä luokkana ovat **mäkitupalaiset**. Ryhmä oli oikeastaan torpparien ja itsellisväen välimuoto, mutta se on sijoitettu pienuutensa vuoksi kolmen suurimman maatalousväestöryhmän jälkeen. Mäkitupalaisen ja itsellisväkeen kuuluvan ero on käytännössä ollut vähäinen. Mäkitupalaisilla ei ollut yleensä vuokratilajelystä. Käytössä oli tavallisesti mökin ympärillä oleva tonttimaa. Mäkitupalaiset elivät taloista ansaitulla palkalla. Vaikka ero itsellisten ja mäkitupalaisien välillä oli joskus lähes olematon, on nämä tarkasti pidetty erillään sekä väestötilastoissa että perukirjoissa. Kysymys on kuitenkin yhdestä tilattoman väen ryhmästä, joka eli kuten itsellisetkin työvoimansa varassa.

Kahdeksanteen eli **”muut”** luokkaan on ryhmitelty edellä mainittujen agraariyhmien ulkopuolelle jäävä, maaseudulla elävä ja maataloudesta toimeentulonsa saava väki. Luokassa on mukana muutama lampuot, uudisasukas ja vaikeasti määritettävät ryhmät, kuten ”talollisen poika/tytär”, ”torpparin poika/tytär”. Koska näitä ei ole merkitty varsinaiseen maatyöväkeen kuuluviksi, on luokka muodostettu tätä ryhmää varten. Tähän ryhmään kuuluvilla onkin varallisuutta ajatellen maatyöväestä poikkeava asema, sillä heillä oli useissa tapauksissa lain määräämä perintöoikeus tai kenties jo saatu perintö.

Käsityöläisiksi on luokiteltu suutarit, räätälit, nahkurit, nikkarit, sepät ja muut selvät käsityöammatit. Sen sijaan vanhasta agraariyhteiskunnasta puuttuvat uudet ammatit on luokiteltu teollisuustyöväen ryhmään.

Kauppiat muodostivat erityisesti 1870-luvulta lähtien – maakauppahan sallittiin vuonna 1859 – uuden kasvavan ammattiryhmän maaseudulle. Kun maaseudun kauppiat vielä 1860-luvulla olivat entisiä puukhollareita, alkoi ammattikunta muodostua elinkeinovapauden jälkeen (v. 1879) talollisryhmän uudeksi ammatiksi; sitä harjoittamaan siirtyi joku pojista, joka ei jäänyt isännäksi taloon.¹ Kauppiaiden kanssa samaan luokkaan on ryhmitelty aineistossa tehtailija sekä pankinjohtaja, jolla oli myös laivaliikenneryitys.

Teollisuuden työväestöksi on luokiteltu sahatyöläiset, paperityöläiset sekä tukkityömiehet. Joukossa on työnjohtaja, joka on sijoitettu tähän ryhmään, vaikka hän ei aivan tarkasti ottaen ole teollisuustyöväkeä. Joukossa on varmasti myös väkeä, joka oli osan vuodesta maatyössä, osan teollisuustyössä. Eroa on kuitenkin mahdoton tietää, ja luokitus on tehty väestölähteen ja perukirjan ilmoittaman ammattinimikkeen mukaan. Vuoden 1890 väestötaulun laatijoille oli erityisesti huomautettu, että tukkitöissä oleva väestö on laskettava teollisuustyöväkeen kuuluvaksi.²

Huollettavien luokkaan on merkitty kaikki rotfattig-, ruotuvaivainen-, ruutulainen-, kunnan holhokki- ja irtolainen -nimikkeellä tai näihin verrattavilla mainitut henkilöt. Tähän luokkaan on sijoitettu myös epämääräinen nimike "vanhus", koska mitään muuta luokkaa ei varmuudella voida tässä tapauksessa käyttää.

Täydentävän lähteen avulla saadaan myös koko aikuisväestön ja perukirjoitetun väestön ikärakenne selville. Perukirjoja ei ole aineistossa alle 20-vuotiailta, joten mainittu ikäraja on otettu täysi-ikäisen alarajaksi. Väestö on luokiteltu kymmenvuotisryhmiin.

1. 20, 21–30 vuotiaat
2. 31–40 vuotiaat
3. 41–50 vuotiaat
4. 51–60 vuotiaat
5. 61–70 vuotiaat
6. 71–80 vuotiaat
7. 81 vuotta ja sitä vanhemmat

Täysi-ikäisten kuolleitten lukumäärä eli perusjoukko, jolta perukirjat olisi pitänyt olla, lisääntyi miltei väestön kasvun vauhdilla. Vuosina 1850/51 täysi-ikäisiä kuolleita oli 816, v. 1870/71 886, v. 1890/91 1526 ja v. 1910/91 2058.

Väestön sosiaalirakenne saadaan täydentävän lähteen avulla selville. Se muuttui koko tutkimuskauden ajan aivan samoin kuin koko maassa: talollisväestö väheni suhteellisesti ja tilaton väestö lisääntyi.

1. Markkanen, Erkki, Maatalousväestön varallisuusolot pohjoisessa Keski-Suomessa 1850–1914. Lisätyö JY 1971. Työssä on laskettu Keski-Suomen maakauppiaiden syntyperän perusteella ammattikunnan sosiaalista lähtötaustaa s. 82.

2. Määräys oli painettu lomakkeen täyttöohjeisiin erityisesti tuona vuonna noudatettavaksi.

Taulukko 1. Täysi-ikäisen kuolleen väestön sosiaalirakenne eri tutkimusajankohtina v. 1850–1911¹

	1850/51		1870/71		1890/91		1910/11	
	lm	%	lm	%	lm	%	lm	%
Säätyläiset	3	0.4	4	0.5	12	1	18	1
Talolliset	178	22	147	17	139	9	170	8
Ent. talolliset	88	11	113	13	201	13	184	9
Torpparit	129	16	179	20	251	17	292	14
Ent. torpparit	25	3	32	4	79	5	81	4
Itselliset	200	25	247	28	487	32	723	35
Mäkitupalaiset	12	1	14	2	98	6	220	11
Muut	52	6	40	4	76	5	129	6
Käsityöläiset	10	1	19	2	33	2	33	2
Kauppiaat	—	—	—	—	2	0.1	10	0.5
Työläiset	—	—	2	0.2	8	0.5	34	2
Huollettavat	119	14	89	10	140	9	164	8
	816	100	886	100	1526	100	2058	100

Talollisväkeä oli 1800-luvun puolivälissä kaikkiaan kolmannes maaseudun väestöstä, mutta 1900-luvun alussa vain 17 %. Torppariväkeä – entiset torpparit mukaan lukien – oli 1800-luvun puolivälissä 19 % ja kuusikymmentä vuotta myöhemmin 18 %. Tilatoman maatyöväen määrä kasvoi nopeimmin. 1800-luvun puolivälissä sen osuus oli vain runsas neljännes koko väestöstä, mutta 1900-luvun alussa määrä oli kasvanut niin, että itsellistä ja mäkitupalaisia osuus maaseutuväestöstä oli 46 % tutkimusalueella.

Säätyläisväkeä tutkimusalueella oli vähän. Käsityöläiset ja kauppiaat muodostivat pienen osan maaseutuväestöstä; sen sijaan muuta agraariväestöä ja huollettavia oli koko joukko. Huollettavien suhteellinen osuus on vähitellen laskenut 1800-luvun puolivälittä lähtien. Teollisuustyöväen määrä oli pienehkö, mutta kasvoi koko ajan sitä mukaa, kun teollisuusväestö alueella lisääntyi.

Perusjoukossa ovat mukana kaikki tutkimusalueen väestöryhmät. Kunkin suhteellinen osuus vastaa melko tarkasti niiden osuutta koko väestön määrästä, joskin alaikäisten laskeminen mukaan hieman muuttaa väestön sosiaalista rakennetta.

Perusjoukossa oli väkeä myös kaikista ikäryhmistä ja ikärakenne pysyi miltei muuttomattomana koko tutkimuskauden ajan.

1. Seurakunnittain lasketut luvut ovat liitteessä 1.

Taulukko 2. Perusjoukon ikärakenne eri tutkimusajankohtina v. 1850–1911¹

Ikä	1850/51		1870/71		1890/91		1910/11	
	lm	%	lm	%	lm	%	lm	%
21–30 v	87	11	101	11	141	9	214	10
31–40 v.	89	11	108	13	177	12	207	10
41–50 v.	71	9	144	16	203	13	198	9
51–60 v.	127	16	143	16	238	16	311	15
61–70 v.	191	23	158	18	339	22	485	24
71–80 v.	185	22	175	20	329	21	447	22
yli 81 v.	66	8	57	6	99	7	196	9
	816	100	886	100	1526	100	2058	100

Alle 40-vuotiaita oli joukossa noin viidennes. Eniten kuoli väkeä ikäryhmissä 61–70 ja 71–80. Yhteensä näiden ryhmien osuus oli 38–46 % koko täysi-ikäisten kuolleitten määrästä. Perusjoukkoa on yhteensä 5 286. Määrä on sama kuin perukirjojen teoreettinen määrä. Mikäli lakia olisi noudatettu ja perukirjat olisi tehty kaikilta, niitä olisi sama määrä kunakin tarkasteluajankohtana kuin täysi-ikäisiä kuolleita. Tällöin perukirja-aineisto olisi sellaisenaan kelvollinen varallisuuden kuvaajana, koska perukirjoja olisi kaikista väestö- ja ikäryhmistä. Käytäntö poikkesi kuitenkin lainsäätäjän määräyksistä.

2.3. Perukirjan käyttömenetelmä ja luotettavuus varallisuuden kuvaajana

2.3.1. Tutkimusalueen perukirja-aineisto

Jokaisesta tutkimusaineiston henkilöstä – täysi-ikäisenä kuolleesta – on kirkonarkistojen luetteloista otettu tutkimuksessa tarvittavat tiedot: kuolinpäivä, nimi, sosiaaliryhmä ja ikä. Seurakuntien ja tuomiokuntien alueet muodostavat toisiaan vastaavan aluekokonaisuuden. Jokaisen perukirjoitetun henkilön tiedot on merkitty tietenkin kuolleitten luetteloon. Yhdistämällä perukirjan ja kuolleitten luettelon tiedot saadaan selville, keiltä ja minkä ikäisiltä perukirjat yleensä on tehty ja se keskeinen seikka, keiltä niitä ei tehty.

Perukirja-aineisto on kerättävä mahdollisimman täydellisesti. Perukirja piti tehdä kolmen kuukauden kuluessa kuolemantapauksesta ja toimittaa lähinnä seuraaville käräjille. Näin ei aina kuitenkaan menetelty, vaan perukirjoja tuli huomattavastikin myöhästyneenä tuomiokuntien arkistoon. Perukirjat on arkistoitu kärjäkunnittain, joten alueelliset kokonaisuudet säilyvät yhtenäisinä. Arkistosiirtojen yhteydessä ei ole jäänyt tutki-

1. Ks. liite 1.

musalueen perukirjoja muihin arkistoyksiköihin.¹ Mikäli perukirjoista määrättyä tekoai-
kaa olisi noudatettu, perukirjat olisivat tulleet arkistoon viimeistään kunkin tarkastelu-
ajankohdan jälkimmäisen vuoden seuraaville käräjille. Esimerkiksi vuosien 1850/51 ai-
neiston viimeiset perukirjat olisivat tulleet viimeistään vuoden 1852 talvikäräjille. Te-
koajasta ei kuitenkaan pidetty aina kiinni. Tämän vuoksi on jokaisen tutkimusajankoh-
dan perukirjat tarkistettu viisi vuotta eteenpäin. Viisi vuotta ensimmäisten ja viimeis-
ten käräjien aikavälinä on yleensä ollut riittävä, sillä viidentenä vuonna ei enää ole tullut
perukirjoja arkistoon. Koko aineistoa kuvaavana esimerkkinä on laskettu vuosien 1910/
11 perukirjojen tulo tuomiokuntiin Laukaan, Jämsän, Jyväskylän, Saarijärven, Keuruun
ja Viitasaaren käräjäkunnista. Kaikkiaan näistä käräjäkunnista tuli 415 perukirjaa vas-
taavien tuomiokuntien arkistoihin. Eri vuosien syys- ja talvikäräjien osalle perukirjat ja-
kaantuivat seuraavasti:

Vuosi	1910	1911	1912	1913
	30.5 %	47.8 %	21.6 %	0.2 %
Käräjät				
talvi	8.0 %	21.4 %	19.4 %	0.2 %
syys	22.5 %	26.4 %	2.2 %	—

Vuoden 1910 aikana tehdyistä perukirjoista ennätti talvikäräjille vasta pieni osa, eli
tammi- ja helmikuussa tehdyt kirjat. Syyskäräjille ennättivät lisäksi kesällä tehdyt peru-
kirjat, ja vuoden 1911 talvikäräjillä oli vuoden 1910 aikana tehtyjä perukirjoja sekä vuo-
den 1911 alussa tehdyt perukirjat. Vuoden 1912 käräjille tuli pääosa vuoden 1911 peru-
kirjoista, joitain jopa vuodelta 1910. Viimeiset vuonna 1911 tehdyt perukirjat tulivat
vuoden 1913 syyskäräjille. Näin koottuna perukirja-aineistoa ei voi jäädä juuri ollenkaan
käsittelyn ulkopuolelle.

Tuomiokuntien perukirjojen lisäksi on aineistossa muutamia perukirjoja kirkonarkis-
toista. Kirkonarkistoihin perukirjat joutuivat, kuten jo on todettu, mikäli leski meni uu-
delleen naimisiin. Tällöin tarvittiin todistus pesänselvityksestä ja tällaisena käytettiin
usein perukirjaa. Perukirjat ovat joskus kuulutusten yhteydessä, useimmiten ne ovat kui-
tenkin omana arkistoniteenä. Tavallisesti kirkonarkiston perukirja on tuomiokunnan
kappaleen kopio eli se perukirja, joka jäi vainajan lesken haltuun. Kirkonarkistoissa on
kuitenkin sellaisiakin perukirjoja, joita jostain syystä ei ole toimitettu tuomiokuntaan.
Nämäkin perukirjat on otettu aineistoon mukaan. Vain kirkonarkistoon jätettyjä peru-
kirjoja on erityisesti vuosilta 1870/71. Nälkävuosien jälkeen uudelleen avoituminen
näyttää olleen yleistä. Perukirja-aineistossa on lukuisia toimituskirjoja, jotka on tehty
vasta vuonna 1870, vaikka asianosainen on kuollut v. 1868. Perukirja on laadittu jälki-

1. Perukirja-aineisto on siirretty JyMA:aan Vaasasta. VMA:sta on tarkistettu, ettei sinne ole jäänyt
tutkimusalueen perukirjoja.

käteen uudelleen avioitumista varten, ja se on lähetetty vain seurakunnan arkistoon. Näin on menetelty vain 1860-luvun lopun poikkeuksellisina vuosina ja muutamassa tapauksessa vielä uuden vuosikymmenen alussa. Vain kirkon arkistoon jätettyjä perukirjoja on vuosilta 1870/71 aineistossa Kivijärven seurakunnasta 5 kpl, Saarijärven kirkonarkistosta 5 kpl, Uuraisten kirkonarkistosta 4 kpl ja Jämsän kirkonarkistosta 11 kpl,¹ myöhempinä vuosina ei pelkästään kirkon arkistoon jätettyjä perukirjoja ole.

Perukirja-aineisto osoitti, ettei lakia perunkirjoitusten laadinnasta noudatettu. Perukirjat laadittiin vain suunnilleen joka neljännessä pesästä. Perukirjoja oli eri tutkimusajankohtina seuraavasti:

	1850/51	1870/71	1890/91	1910/11
Täysi-ikäisiä kuolleita	816 24 %	886 22 %	1526 23 %	2058 28 %
Perukirjoja	198	196	350	567

Perukirjojen lukumäärä kasvoi koko tutkimuskauden ajan. Niiden laadinta lisääntyi 1890-luvun jälkeen, jolloin myös käräjäkuntajako lopullisesti kiinteytyi. Jotta saataisiin selville, keiltä perukirjat tehtiin, ja mistä väestöryhmistä ja minkä ikäisiltä ne ennen kaikkea jäivät tekemättä, on perukirjoitetuille etsitty ikätiedot kuolleitten luettelosta.

Perukirjaan merkittiin vainajan kuolinpäivä, nimi, ammatti tai sosiaaliryhmä. Vertaamalla näitä tietoja kuolleitten luettelon vastaaviin tietoihin saadaan perukirjatietoihin asianomaisen ikä. Perukirjan ja kuolleitten luettelon tiedot eivät aina vastaa täysin toisiaan. Kuolinpäivää on usein perukirjassa muutettu. Varsin usein on kuolinpäiväksi merkitty hautauspäivä. Perukirja laadittiin joskus pitkänkin ajan kuluttua kuolemantapauksesta, ja tällöin kuolinpäivä on helposti muistettu väärin. Tämä ei kuitenkaan mainittavasti ole haitannut henkilöiden identifioimista. Joitakin poikkeamia on myös sosiaaliryhmittämisessä ja ammatin määrittämisessä, mutta ne ovat harvinaisia.² Patronyymien ja talonnimien käyttö sukunimien sijasta sekä epävarmat kuolinaikamerkinnot aiheuttavat sen, ettei aivan kaikille perukirjoitetuille ole riittävän luotettavasti löydetty vastinetta kuolleitten luettelosta. Tämän vuoksi ikäjakaumassa on hieman vähemmän tapauksia

1. JMA, Kivijärven, Saarijärven, Uuraisten ja Jämsän kirkon arkisto. Perukirjat v. 1870/71. Tilanne oli 1870-luvun alussa poikkeuksellinen.
2. Esimerkiksi laukaalainen Kustaa Lindholm on merkitty kuolleitten luetteloon mäkitupalaiseksi ja perukirjaan puusepäksi. Loiseksi merkitty henkilö voi perukirjassa olla ompelija jne. Huomattavin poikkeama luettelon ja perukirjan tietojen välillä oli jämsäläisen Johan Piispalan tiedoissa. Kirkkoherra oli merkinnyt hänet itselliseksi ja perukirjan laatija tukkiurakoitsijaksi. Kirkkoherrojen luettelot muuttuivat hitaasti totutuista termeistä. Esimerkiksi Ida Heikintytär oli merkitty mäkitupalaiseksi kirkkoherran papereihin, mutta perukirjan laatija ilmoitti hänet työnjohtajan vaimoksi. Poikkeamat eivät aiheuta virheitä tuloksiin. Esimerkit ovat Korpilahden, Laukaan ja Jämsän käräjäkuntien perukirjoista vuodelta 1890/91.

kuin koko perukirja-aineiston määrä. Eri tutkimusajankohtina löytyivät perukirjoihin ikätiedot seuraavasti:

Tutkimus- ajankohta	Perukirjojen lukumäärä	Näissä ikätiedot	%
1850/51	198	187	94.4
1870/71	196	191	97.4
1890/91	350	343	98.0
1910/11	567	538	94.8

Perukirjoitetun väestön ja perusjoukon välinen vertailu osoitti, ettei perukirjoja tehty yhtä runsaasti kaikista väestöryhmistä. Useimmiten perukirjoitus pidettiin säätyläis-
väeksi ryhmitettävien pesissä ja kauppiaitten sekä talollisten jälkeensä jääneissä pesissä.

Perukirjattomat pesät lisääntyivät absoluuttisesti eniten maatyöväen piirissä. Huollettavien määrä lisääntyi myös, mutta yhdeltäkään tähän ryhmään kuuluvalta ei tehty perukirjoja 1850-luvun jälkeen.

Taulukko 3. Perukirjojen esiintyminen väestöryhmittäin 1850–1911

(Im = täysi-ikäisten kuolleitten lukumäärä,

PK = perukirjojen lukumäärä)

	1850/51			1870/71			1890/91			1910/11		
	Im	PK	%	Im	Pk	%	Im	PK	%	Im	PK	%
Säätyläiset	3	4 ¹	100	4	2	50	12	8	66.6	18	18	100
Talolliset	178	60	33.7	147	54	36.0	139	93	66.9	170	103	60.5
Ent. talolliset	88	34	38.6	113	20	17.6	201	46	22.8	184	56	30.4
Torpparit	129	43	33.3	179	69	38.5	251	96	38.2	292	169	57.8
Ent. torpparit	25	8	32.0	32	5	15.6	79	17	21.5	81	21	25.9
Itselliset	201	21	10.4	247	24	9.7	487	42	8.6	723	97	13.4
Mäkitupalaiset	12	3	25.0	14	1	7.1	98	7	7.1	220	25	11.3
Muut	52	16	30.7	40	11	27.5	76	26	34.2	129	32	24.8
Käsityöläiset	10	7	70.0	19	8	42.1	33	11	33.3	33	14	42.4
Kauppiaat	—	—	—	—	—	—	2	2	100	10	6	60.0
Työläiset	—	—	—	2	2	100	8	2	25	34	26	76.4
Huollettavat	118	2	1.6	89	0	—	140	0	—	164	0	—
	816	198	24.2	886	196	22.1	1526	350	22.9	2058	567	27.5

1. Poikkeama johtuu eri merkinnöistä kuolleitten luettelossa ja perukirjassa.

Vähiten perunkirjoituksia on pidetty itsellisten ja mäkitupalaisten pesistä. Heillä ei todennäköisesti ole ollut mainittavasti jälkeenjäävää omaisuutta. Huollettavista on vuoden 1850/51 aineistossa perukirja tehty kahdelta henkilöltä. Näillä kummallakin oli velkoja, jotka merkittiin joidenkin pitovaatteiden lisäksi perukirjaan. Käytännöllisesti katsoen tältä köyhimmältä ryhmältä ei perukirjoja ole, eikä pesänselvityksiä ole laadittu.

Eri nimikkeiden vuoksi on säätyläisryhmässä poikkeama väestölähteen ja perukirjalähteen välillä 1850/51 aineistossa. Jälkimmäinen on luotettavampi, sillä pesänselvitysmiehet merkitsivät todellisen viran ja ammatin. Papit pyrkivät seuraamaan varhaisempia merkintöjään ja tekemään luetteloihinsa samat merkinnät toistuvasti.

Suurimmista väestöryhmistä perukirjoja tehtiin eniten talollisten kuolinpesistä ja miltei yhtä paljon torppareilta. Lukuunottamatta huollettavien ryhmää on perukirjoja kaikista väestöryhmistä. Tässä suhteessa perukirja-aineisto voi antaa kuvan koko väestön varallisuudesta.

Tutkimusalueella on perukirjoja laadittu v. 1910/11 kaikkiaan 567 kuolinpesästä, mikä oli 28 % kaikista täysi-ikäisten kuolleitten määrästä. Perunkirjoitusten laadinnassa on ollut alueellisia eroja. Vuoden 1909 ja 1910 perintötilaston mukaan tehtiin perunkirjoitus 21 vuotta täyttäneiden henkilöiden kuolinpesistä mainittuna vuonna koko maassa 33.8 %:isesti. Eniten perunkirjoituksia pidettiin Hämeen läänissä (45.4 %) ja vähiten Kuopion läänissä, jossa perunkirjoituksia laadittiin 16.4 % kaikista kuolinpesistä. Tutkimusalue on verrattain lähellä koko maan keskiarvoa. Perintötilaston laatija huomautti Kuopion läänin alhaisen perunkirjoitusalttiuden johtuvan alueen suuresta loisiväestön määrästä.¹ Tilanne tutkimusalueella oli sama. Maatyöväen keskuudessa laadittiin perukirjoja vähiten.²

Tuomiokuntien jatkuvan vaihtelun vuoksi muuttuivat myös tuomiokuntien perukirjamäärät.

Taulukko 4. Täysi-ikäiset kuolleet ja perukirjojen lukumäärä (PK) tuomiokunnittain³

	1850/51			1870/71			1890/91			1910/11		
	Kuol- leet	PK	%	Kuol- leet	PK	%	Kuol- leet	PK	%	Kuol- leet	PK	%
Viitasaari	197	62	32	227	36	16	389	100	26	615	199	32
Saarijärvi	168	13	8	191	38	20	397	56	14	462	103	22
Jyväskylä	253	53	21	225	61	27	386	91	24	538	142	26
Jämsä	198	70	35	243	61	25	354	103	29	443	123	28
	816	198	24	886	196	22	1526	350	23	2058	567	28

1. SVT, Perintötilasto v. 1909 s. 2.

2. Arne Carlsson on summittaisen vertailun mukaan päätyneet Tanumin kihlakunnasta samantyyppiin tulokseen: kuta alempi sosiaaliryhmä sitä vähemmän perukirjoja. Vuosina 1800–05 tehdyn tilastovertailun mukaan aatellisilta ja säätyläisiltä perukirjat laadittiin 66 %:isesti, talollisväellä joka toisesta pesästä ja torppareilla joka kolmannelta. Carlsson 1973 s. 8.

3. Perukirjojen määrä on laskettu tuomiokunnittain ja pitäjittäin. Alueelliset erot on laskettava vain tuomiokuntakohtaisena, koska pitäjittäin perukirjojen lukumäärä on liian pieni. Ks. liite 2.

Väestörakenne eri tuomiokunnissa oli hyvin samanlainen. Vain Saarijärven tuomiokunnan alueella oli hieman enemmän talollisväkeä kuin kolmessa muussa tuomiokunnassa, ja vastaavasti Saarijärvellä oli vähiten itsellisväkeä sekä 1800-luvun puolivälissä että 1900-luvun alussa.¹ Ero muuhun alueeseen oli kuitenkin niin vähäinen, ettei se juuri vaikuta perukirjojen lukumäärään. Saarijärven niukka perukirjamäärä v. 1850/51 johtuu käräjäkuntajärjestelyistä. Osa Saarijärven perukirjoista on mainittuna ajankohtana Viita-saaren tuomiokunnan perukirjojen joukossa.

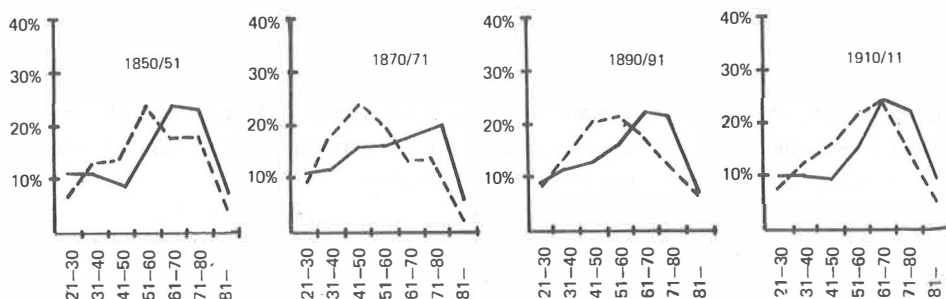
Perukirjat laadittiin eri väestöryhmissä koko alueella samassa suhteessa: talollisilta eniten, muilta vähemmän.

Perukirjoitetun väestön ikärakennekin poikkesi perusjoukon ikärakenteesta. Syyntekiväen keskuudessa tehtiin varsinkin tutkimuskauden lopulla niukasti perukirjoja. Näihin ryhmiin kuului maaseudun vanhin väestöaines. Huomautus siitä, että perukirja kuvastaisi vanhimman väen osan varallisuutta, ei näin ollen pidä paikkaansa.

Kuvio 3. Perusjoukon ja perukirjoitetun väestön ikäjakauma²

..... Perukirjoitetun väestön ikäjakauma

———— Täysi-ikäisten kuolleitten ikäjakauma



Perukirjoja on tehty kaikista täysi-ikäisten ikäryhmistä, joten perukirja-aineisto antaa tietoja kaikenikäisen väen varallisuudesta. Iäkkäimmiltä tehtiin perukirjoja oleellisesti harvemmin kuin työikäiseltä väestöltä. Perukirja-aineiston tyyppiarvo on ikäluokissa 41–50 v. tai 51–60 v., kun taas väestön kuolinikä painottuu ikäryhmiin 61–70 v. ja 71–80 v. Perukirja ei olekaan iäkkäimmän väen osan vaan työikäisen väestön varallisuutta kuvaava lähde. Tässäkin suhteessa perukirja on korostuneesti omistavan ryhmän varallisuudesta kertova lähde. Iäkkäin väestö oli useimmiten luovuttanut omaisuutensa, ja tämän vuoksi heiltä ei tehty perukirjoja ollenkaan, vaan mahdollinen omaisuus katsottiin kuuluvaksi jälkeen jääneille.

1. Liite 2.

2. Absoluuttiset luvut liitteessä 1 ja 3.

Perukirjoja on tehty kaikista väestöryhmistä ja kaikista ikäryhmistä. Näin ollen perukirja on kelvollinen lähde kaikkien väestö- ja ikäryhmien varallisuuden kuvaajaksi. Perukirja-aineisto on ensi kädessä o m i s t a v a n ryhmän varallisuudesta kertova lähde. Eniten perukirjoja tehtiin säätyläisten ja kauppiaitten keskuudessa eli miltei jokaisesta kuolinpesästä. Mitä alempiin sosiaaliryhmiin tultiin, sitä vähemmän perukirjoja on tehty. Kaikkien väestöryhmien köyhimmät pesät – lukuunottamatta kahta mainittua ryhmää – jätettiin perunkirjoittamatta. Niissä ei ollut mitään taloudellisesti merkittävää omaisuutta, ei velkoja eikä saataviakaan, kuten yksityiskohtaisen analyysin yhteydessä tuonempana ilmenee.

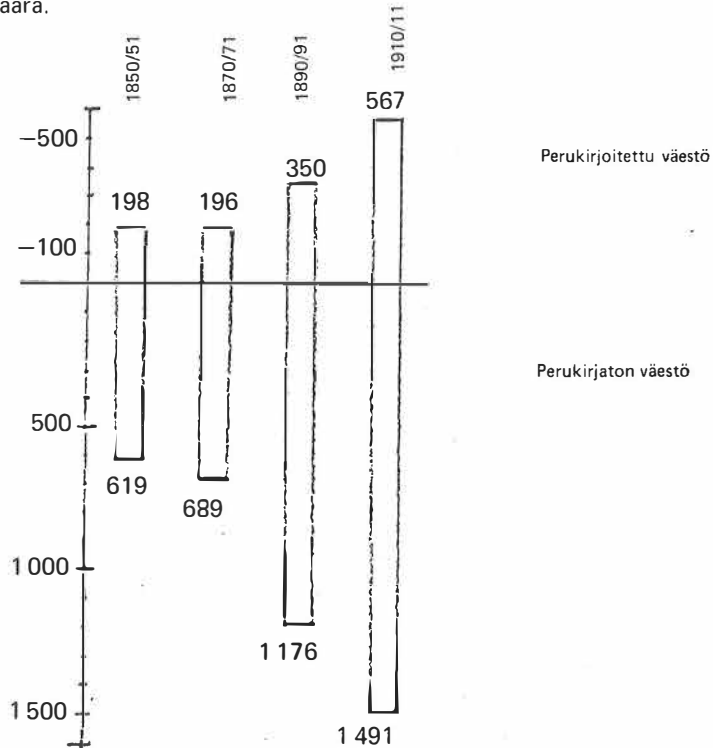
Ikärakenteen puolesta perukirja on myös varakkaimmassa iässä olevan väestön varallisuuden kuvaaja. Perukirja voi kuvata tietystä mielessä koko väestön varallisuutta. Oman kysymyksensä muodostaa perukirjoittamattoman väestön osa. Miten perukirja voi kuvata sen varallisuutta?

2.3.2. Perukirja koko väestön varallisuuden kuvaajana

Kokonaisudessaan väestö jakaantuu kahteen ryhmään: perukirjoitettuun ja perukirjattomaan. Jälkimmäinen osuus kasvoi absoluuttisesti koko tutkimuskauden ajan. Myös perukirjoitettu väestö lisääntyi. Kaikki lähdekriittiset seikat viittaavat perukirjattomien pesien köyhyteen. Näin ollen syntyi selvä kahtiajako: perukirjoitetut pesät eli omistava ryhmä ja perukirjattomat pesät eli varattomien ryhmä.

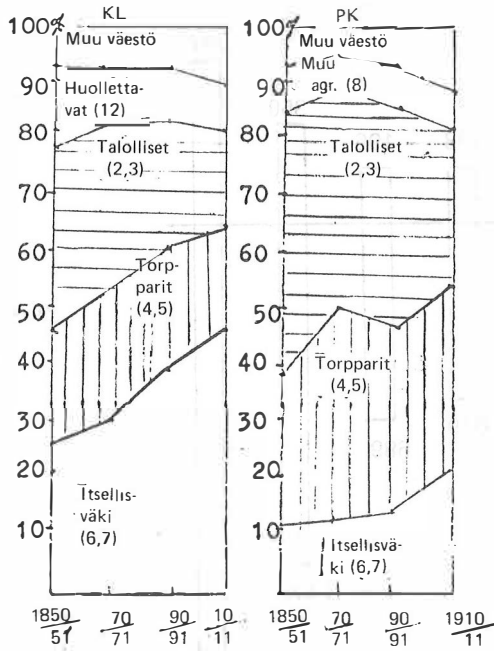
Perukirjoja on suunnilleen joka neljänestä kuolinpesästä. Vaikka joissain tapauksissa perukirja olisi jätetty laatimatta leväperäisyyden vuoksi, on aivan selvästi pesän varallisuus ja perintäsuhteet määränneet sen, että perunkirjoitukset pidettiin varakkaissa ja jätettiin pitämättä köyhissä pesissä. Tämän osoittaa se, ettei perukirjoja laadittu iäkimmäältä, omaisuutensa jo luovuttaneelta väestöltä. Verrattaessa eri väestöryhmien perunkirjoitusten laadinnan yleisyyttä tulos osoittaa selvästi, että 1880-luvun nousukauden jälkeen talollisväen keskuudessa tehtiin perukirjat 60–70 %:isesti kuolinpesistä, torppariväen keskuudessa 38–58 %:isesti ja itsellisväen keskuudessa vain 9–13 %:isesti kuolinpesistä. Kun perukirjoja on kaikista väestö- ja ikäryhmistä saadaan tietoa koko väestön varallisuudesta.

Kuvio 4. Perukirjoitetun ja perukirjattoman täysi-ikäisenä kuolleen väestön määrä eri tutkimusajankohtina 1850–1911. Koko pylväs = täysi-ikäisenä kuolleen väestön määrä.



Perukirjattomat, joiden määrä absoluuttisesti lisääntyi eniten, ovat eläneet oloissa, joissa mitään mainittavaa omaisuutta ei ole kertynyt ja heidän varallisuutensa on lähellä köyhimmän perukirjoitetun väen varallisuutta. Köyhyys ei voinut olla pohjatonta. Kaikissa väestöryhmissä eli kuitenkin osa oloissa, joissa kaikki meni kulutukseen eikä varallisuutta kertynyt. Perukirjattoman väestön ryhmittäminen varattomiksi on perusteltua, sillä tähän viittasi jo papiston menettely käräjille lähetettävien luetteloiden laadinnassa. Koko Suomesta tehty perintötilasto vuodelta 1909 tukee täysin tätä käsitystä. Perukirjoituksia on laiminlyöty ehkä joissain tapauksissa muistakin syistä, mutta tämä on ollut harvinaista niiden keskuudessa, joilla oli jotain merkittävää omaisuutta. Perukirjojen suhteellinen määrä eri väestöryhmissä osoittaa selvästi perukirjoituksia laiminlyödyn heikoimmassa taloudellisissa lähtökohdissa elävien keskuudessa. Kokonaisväestön ja perukirjoitetun väestön rakenne poikkeaa selvästi.

Kuvio 5. Eri väestöryhmien suhteellinen osuus kuolleitten luettelon (KL) ja perukirja-aineiston (PK) mukaan 1850–1911. Syytinkiläisryhmät on laskettu yhteen pääryhmän kanssa.

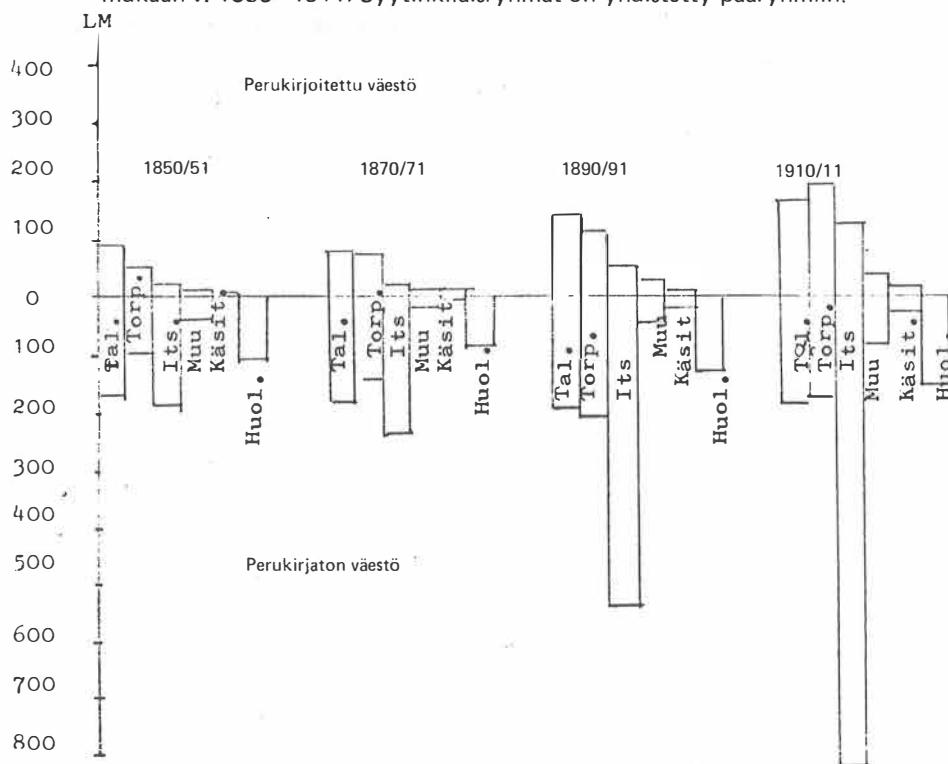


Itsellisten osuus kokonaisväestöstä kasvaa koko ajan. Perunkirjoitusten laadinta tässä ryhmässä alkaa kuitenkin lisääntyä vasta 1890-luvulla. Mikäli perunkirjoitusten laadinta ja varallisuus ovat kiinteässä yhteydessä, merkitsisi perunkirjojen lisääntyminen maatyöväestön keskuudessa myös sen vaurastumista.

Talollis- ja torppariväestön osuus kokonaisväestöstä pienenee koko tutkimuskauden ajan, mutta niiden osuus perukirja-aineistossa pysyi jokseenkin ennallaan.

Huollettavien osuus täysi-ikäisestä kokonaisväestöstä oli verrattain suuri, mutta perukirja-aineistossa heitä oli vain poikkeuksen verran. Muiden ryhmien osuus perukirja-aineistossa lisääntyi kutakuinkin samassa suhteessa ryhmien kasvun kanssa. Väestöryhmitäin tarkasteltuna jakaantui perunkirjoitettu ja varaton ryhmä eri tavoin.

Kuvio 6. Perukirjoitettu ja perukirjaton väestö maaseudun suurimpien väestöryhmien mukaan v. 1850–1911. Syytinkiläisryhmät on yhdistetty pääryhmiin.



Talollisryhmän perukirjattomat olivat suurimmaksi osaksi syytinkiläisiä. Joukossa on myös muita köyhtyneitä talollisia. Kuolleitten luettelon tiedoista päätellen iäkkäiden talollisten leskien pesät jätettiin perunkirjoittamatta. Torppariväestöstä kokonaisuudessaan noin puolet oli perukirjoitettujen joukossa 1870-luvun jälkeen. Suurimman osan perukirjattomasta väestöstä muodosti itsellisten eli maatyöväen ryhmä. Se kasvoi maaseudullamme koko ajan, mutta vasta 1890-luvun jälkeen alkaa itsellistä väestöä enenevässä määrin tulla omistavan väestön piiriin. Muista edellisiin ryhmiin kuulumattomista oli perunkirjoitettua väkeä noin puolet. Huollettavien ryhmä kasvoi koko ajan, mutta pysyi jatkuvasti perunkirjoittamattomana ryhmänä. Perukirjaton väestö oli voittopuolisesti sosioekonomisesti heikoimmassa asemassa olevaa väkeä. Perunkirjoitusten pitäminen oli selvästi yhteydessä varallisuuteen, ja perukirjattomat olivat kunkin ryhmän varattomin väestön osa, joka eli samankaltaisissa oloissa kuin kunkin ryhmän köyhin perunkirjoitettu väestö. Tosin on muistettava ettei perukirja-aineisto kerro kertakulutustavaroiden käytöstä.

Perukirja-aineisto on näin ollen luotettava lähde varallisuuden muutosten ja eri väestöryhmien varallisuuserojen tutkimiseen. Perukirjoja on kaikista väestöryhmistä, ruotu-vaivaisia lukuunottamatta. Perukirjoja on kaikista ikäryhmistä ja myös kunkin väestöryhmän jokaisesta ikäryhmästä, joten koko väestöstä saadaan tietoja.

Perukirja-aineisto kuvaa kunkin ryhmän varakkaimman osan varallisuutta. Koska perukirjoja on tehty myös aivan köyhistä ja velkaisista pesistä, ne kuvastavat myös sellaisen perukirjattoman väen varallisuutta, joka on elänyt varattomana, köyhissä oloissa.

Perukirja-aineiston yksityiskohtainen analyysi antaa mainituista seikoista vielä tarkemman ja monipuolisimman käsityksen.

2.3.3. Perukirjan käyttömenetelmä

Perukirja sisältää runsaasti yksityiskohtaista tietoa kunkin henkilön varallisuudesta. Kaikki omaisuus on arvioitu rahaksi: samoin saatavat ja velat on ilmoitettu aluksi ruplina, sitten markkoina. Näin on menetelty, vaikka velkasaatava on ollut esimerkiksi viljaa. Perukirja soveltuu näin ollen hyvin reikäkorttikäsittelyyn, jota tässä tutkimuksessa on käytetty.

Historiantutkimuksessa on oleellista, että tieto voidaan tarkistaa aina aivan alkuperäislähteestä saakka. Tämä edellyttää, että jokaisen reikäkortin tiedot voidaan haluttaessa tarkistaa arkistossa olevasta perukirjasta. Perukirjan tiedot on täydennetty kuolleitten luettelon tiedoilla. Yhteys alkuperäiseen perukirjamateriaaliin on säilytetty, joten perukirjatiedot voidaan tarkistaa heti, muut tiedot etsimällä ne seurakunnittaisista luetteloista. Parhaiten työmenetelmää kuvanee esimerkki, joksi on otettu Stina Lovisa Lyytisen perukirja v. 1870.

Kuva 2.. Torpparin vaimon Stina Lovisa Lyytisen perukirjan alkuosa

22/8/1874 den 26 September sigifort hos Stina Lovisa
 vet miggen
 Lön 80 ören
 124 (2) Carl Josef (1)

Vuonna 1874. Syyskuun 24 päivänä loignette alle kirjoitettu
 (Kuitinon kauni kirjoitukseen) Mälajaaren pitäjä ja Stai-
härinkosken kyläissä 1874 e. Saurilahi on Talpparin,
välteerinki miehen, Talollinen Erik ja David We-
teristen hausa, kuoleman haussa edes menneen Tal-
pan miehen vaimon, Stina Lovisa Lyytisen jäl-
keen, joka kuoli 28 päivä Huhtikuuta 1874. ja jäl-
keensa jätti leski miehen Maikki Brandtén, jolta arvi-
oitetaan jälleerit yhteen pajan, nimittäin Karl Eskarin,
joka on alus ikäinen ja sitten määrättiin ei esivaltojak-
si Talpan mies e Anders Brandt. Leskellen jättöillä
olla ilmoittaa kaikki tavaraat sen arvoisena, kuin vai-
maan kuolinhetkellä olivat, ja laimitus tapahtui seura-
valla tavalla.

Perukirjaan on tuomiokunnassa tehty saapumismerkintä (1) ja mainittu toimituskirjan lunastushinta. Tämän jälkeen on merkitty numero 124 (2), joka on tuomiokunnan perukirjaniteen juokseva numero. Numerointi vaihteli eri tuomiokunnissa. Joskus aloitettiin numerointi kunkin vuoden alusta, joskus uuden niteen alusta, joskus oli käytössä sivunumerointi jne. Olipa numerointijärjestelmä mikä hyvänsä, jokaisessa perukirjassa on jokin merkintä, minkä avulla se voidaan tunnistaa.

Toimitusmiehet ovat merkinneet toimituksen tekopäivän ja ilmoittaneet vainajan kuolinpäivän. Esimerkitapauksessa lakia on rikottu jo tässä vaiheessa, sillä toimitus oli kuukauden myöhässä säädetystä ajasta. Alussa on mainittu myös jälkeen jäävät omaiset ja erityinen velvoitus leskelle kaiken rehellisestä ilmoittamisesta.

Kuten esimerkistä näkyy ei Stina Lovisa Lyytisen ikä ilmene perukirjasta ollenkaan. Tätä varten tarvitaan täydentäväksi lähteeksi seurakunnan kuolleitten luettelo.

Kuva 3. Torpparin vaimon Stina Lovisa Lyytisen tiedot kuolleitten luettelossa¹

		<u>Aviel määnt.</u>			
7	10	fr. Rd.	Olof Kivirikko -	Suomalais n. 7.	56 Orngt.
8		Dr. H.	Maria Rutanen Dr. H. -	Kivirikko n. 11.	
11	12	Sp. Kukka	Maja Liisa Kinnanen -	Kivirikko n. 7.	
11		Sp. Hännä	Haidra Terhonen -	Suomal. n. 1.	56
8	24	Sp. Jp.	Arennik Järveläinen -	Suomalainen n. 3.	57
9	17	fr. Rd.	Markus Kinnanen -	Suomal. n. 6.	70 Dr. Jahn
21	24	Sp. Hännä	Julia Parkkinen Dr. H. -	Miinala n. 2.	
27	5	fr. Rd.	Lydia Charl. Holm -	Suomalainen n. 3.	50 Orngt.
28	5	Sp. Hännä	Stina Lovisa Lyytinen -	Kivirikko n. 13.	26 Ruusuk.
29		Sp. Jp.	Maria Aune Omas -	Suomalais n. 9.	17 Orngt.
22		Sp. Jp.	Maria Gustava Tennander -	Suomalainen n. 4.	45 Dr. Jahn

Kirkkoherran luettelossa puhutaan torpparin veljen vaimosta Stina Lovisa Lyytisestä, joka on kuollut 26 vuoden ikäisenä. Vaikka nimi oli perukirjassa ja luettelossa merkitty hiukan eri tavoin, on kyseessä eittämättä sama henkilö ja kuolinpäiväkin on täsmälleen sama. Sosiaaliryhmityksessä tulee lähinnä kysymykseen torppariryhmä, vaikka kuolleitten luettelo ei puhu suoranaisesti torpparista, kuten lähempänä tapahtunutta syntynyt perukirja. Torpparin puoliso on kuollut lapsivuoteeseen; tämän vuoksi perukirjaan on merkitty alaikäinen perillinen, ja tämän puolesta on määrätty holhooja valvomaan toimituksen laillisuutta ja oikeudenmukaisuutta. Näin menetellen voidaan tietää asianomaisen kaikki "taustatiedot" ja liittää näihin tiedot pesän varallisuudesta.

1. Viitasaaren seurakunnan ark. Kuolleitten luettelo vuodelta 1870.

Kuva 4. Toimituskirja ja arviomiesten arviointi pesän varallisuudesta

	Määrä	Arvio	Suoritetty	
<u>Arviointi</u>				
1. 10. 1888. <u>Arviointi</u>	1.	50.	1. Luokan pöytäkirjat	1.
<u>Arviointi</u>			2. " " " " 10 p. kpl.	20.
1. <u>Syysk. Lehmittä</u>	20.		2. Suomalista laivastoa 8 p. kpl.	1. 60.
<u>Salkin kassa</u>			7. " " " " 100 kpl.	10. 50.
2. <u>Lehtien maksu 25 p. kpl.</u>	2.		1. <u>Ilkkinen</u>	2.
<u>Arviointi</u>			1. " " "	50.
1. <u>Arki pöytäkirjojen kassa</u>	10.		1. <u>Kassa</u>	2. 50.
2. <u>Kassan tili</u>	15.		1. " " " " tili	2.
3. <u>Kassan tili</u>	11.		5. " " " " 20 p. kpl.	1. 50.
4. <u>Kassan tili</u>	2.		2. <u>Arviointi</u> laivastoa 8 p. kpl.	1. 60.
5. <u>Kassan tili</u>	50.		2. " " " " pöytäkirjoja 5 p. kpl.	10. 50.
6. <u>Kassan tili</u>	4.		2. <u>Arviointi</u> pöytäkirjoja 15 p. kpl.	1. 50.
7. <u>Kassan tili</u>	13.		3. <u>Arviointi</u> " " " " 7 p. kpl.	2. 50.
8. <u>Kassan tili</u>	6.		13. <u>Arviointi</u> laivastoa kassasta	1. 30.
9. <u>Kassan tili</u>	9.		1. <u>Arviointi</u> " " " " " " " "	20.
10. <u>Kassan tili</u>	11.		4. <u>Arviointi</u> pöytäkirjoja k. m. kpl.	11.
11. <u>Kassan tili</u>	8.		2. <u>Arviointi</u> laivastoa 5 p. kpl.	1. 50.
12. <u>Kassan tili</u>	3.		2. <u>Arviointi</u> laivastoa 4 p. kpl.	1. 50.
13. <u>Kassan tili</u>	2.		3. <u>Arviointi</u> " " " " 25 p. kpl.	15.
14. <u>Kassan tili</u>	5.		1. " " " " " " " "	1.
15. <u>Kassan tili</u>	4.		1. " " " " " " " "	10.
16. <u>Kassan tili</u>	2.		1. <u>Arviointi</u> laivastoa	5.
<u>Suoritus</u>			<u>Suoritus</u>	155. 55.

	Määrä	Arvio
<u>Arviointi</u>		
1. <u>Arviointi</u>	155.	55.
2. <u>Arviointi</u>	75.	
3. <u>Arviointi</u>	25.	
4. <u>Arviointi</u>	1.	50.
<u>Arviointi</u>		
1. <u>Arviointi</u>	60.	
2. <u>Arviointi</u>	20.	
<u>Arviointi</u>	235.	5.

<u>Ulosmaksut</u>	Määrä	Arvio
<u>Ulosmaksut</u>		
1. <u>Ulosmaksut</u>		
2. <u>Ulosmaksut</u>		
3. <u>Ulosmaksut</u>		
4. <u>Ulosmaksut</u>		
5. <u>Ulosmaksut</u>		
6. <u>Ulosmaksut</u>		
7. <u>Ulosmaksut</u>		
8. <u>Ulosmaksut</u>		
9. <u>Ulosmaksut</u>		
10. <u>Ulosmaksut</u>		
11. <u>Ulosmaksut</u>		
12. <u>Ulosmaksut</u>		
13. <u>Ulosmaksut</u>		
14. <u>Ulosmaksut</u>		
15. <u>Ulosmaksut</u>		
16. <u>Ulosmaksut</u>		
17. <u>Ulosmaksut</u>		
18. <u>Ulosmaksut</u>		
19. <u>Ulosmaksut</u>		
20. <u>Ulosmaksut</u>		
21. <u>Ulosmaksut</u>		
22. <u>Ulosmaksut</u>		
23. <u>Ulosmaksut</u>		
24. <u>Ulosmaksut</u>		
25. <u>Ulosmaksut</u>		
26. <u>Ulosmaksut</u>		
27. <u>Ulosmaksut</u>		
28. <u>Ulosmaksut</u>		
29. <u>Ulosmaksut</u>		
30. <u>Ulosmaksut</u>		
31. <u>Ulosmaksut</u>		
32. <u>Ulosmaksut</u>		
33. <u>Ulosmaksut</u>		
34. <u>Ulosmaksut</u>		
35. <u>Ulosmaksut</u>		
36. <u>Ulosmaksut</u>		
37. <u>Ulosmaksut</u>		
38. <u>Ulosmaksut</u>		
39. <u>Ulosmaksut</u>		
40. <u>Ulosmaksut</u>		
41. <u>Ulosmaksut</u>		
42. <u>Ulosmaksut</u>		
43. <u>Ulosmaksut</u>		
44. <u>Ulosmaksut</u>		
45. <u>Ulosmaksut</u>		
46. <u>Ulosmaksut</u>		
47. <u>Ulosmaksut</u>		
48. <u>Ulosmaksut</u>		
49. <u>Ulosmaksut</u>		
50. <u>Ulosmaksut</u>		
51. <u>Ulosmaksut</u>		
52. <u>Ulosmaksut</u>		
53. <u>Ulosmaksut</u>		
54. <u>Ulosmaksut</u>		
55. <u>Ulosmaksut</u>		
56. <u>Ulosmaksut</u>		
57. <u>Ulosmaksut</u>		
58. <u>Ulosmaksut</u>		
59. <u>Ulosmaksut</u>		
60. <u>Ulosmaksut</u>		
61. <u>Ulosmaksut</u>		
62. <u>Ulosmaksut</u>		
63. <u>Ulosmaksut</u>		
64. <u>Ulosmaksut</u>		
65. <u>Ulosmaksut</u>		
66. <u>Ulosmaksut</u>		
67. <u>Ulosmaksut</u>		
68. <u>Ulosmaksut</u>		
69. <u>Ulosmaksut</u>		
70. <u>Ulosmaksut</u>		
71. <u>Ulosmaksut</u>		
72. <u>Ulosmaksut</u>		
73. <u>Ulosmaksut</u>		
74. <u>Ulosmaksut</u>		
75. <u>Ulosmaksut</u>		
76. <u>Ulosmaksut</u>		
77. <u>Ulosmaksut</u>		
78. <u>Ulosmaksut</u>		
79. <u>Ulosmaksut</u>		
80. <u>Ulosmaksut</u>		
81. <u>Ulosmaksut</u>		
82. <u>Ulosmaksut</u>		
83. <u>Ulosmaksut</u>		
84. <u>Ulosmaksut</u>		
85. <u>Ulosmaksut</u>		
86. <u>Ulosmaksut</u>		
87. <u>Ulosmaksut</u>		
88. <u>Ulosmaksut</u>		
89. <u>Ulosmaksut</u>		
90. <u>Ulosmaksut</u>		
91. <u>Ulosmaksut</u>		
92. <u>Ulosmaksut</u>		
93. <u>Ulosmaksut</u>		
94. <u>Ulosmaksut</u>		
95. <u>Ulosmaksut</u>		
96. <u>Ulosmaksut</u>		
97. <u>Ulosmaksut</u>		
98. <u>Ulosmaksut</u>		
99. <u>Ulosmaksut</u>		
100. <u>Ulosmaksut</u>		

Etteä kaikkea kassan ja kassan alen yllä kirjaitaan
 antamien, jos niistä vaaditaan, niistä taidan maksellani
 vahvistaa
 Leski Heikki Brämty
 H.

Pesällä oli saatavia yhdeltä talolliselta ja yhdeltä torpparilta yhteensä 80 mk. Pesän koko varallisuus oli 238 mk, josta vähennettiin lain määräämät "ulosmenot". Koska pesässä ei ollut velkoja, vain lain määräämät normaalit vähennykset on vähennetty pesän menoista; nettovarallisuus oli siten tässä tapauksessa lähes sama kuin bruttovarallisuus.

Perukirjan työstämiseksi Stina Lovisa Lyytisen pesän omaisuus on luokiteltu eri varallisuuden lajien mukaan. Hänestä on merkitty myös muut taustatiedot perukirjan ja apulähteen tiedoista koottuun ns. "peruslistaan". Peruslista on myös välivaihe palattaessa alkuperäislähteelle.

Kuva 5. Peruslistaan merkityt tiedot esimerkkitapauksen perukirjasta ja lisälähteistä

	SOS	P.ä. kuu	K.L.	KILOT	JALD.	KAT.	HEV.ia	100 PAA.	1PT.	TAR.
Viitasaaren kka 1870-71 (2)	(3)									
124(1) Stina Lovisa Lyytinen 001	torppa	20-70	20					20	130	21 50
130 Niemi Viitasaaren	lta	20-70	15					20	90	21 25
27 Niemi Viitasaaren	tal	20-70	20	ka				20	140	365
28 Niemi Viitasaaren	torppa	20-70	28					50	110	58
124(1) Stina Lovisa Lyytinen	muut.	20-70	48							9

Listaan on merkitty perukirjan numero 124 (1) ja nimi, joiden avulla tiedot voidaan tarkistaa alkuperäisestä perukirjasta. Lisäksi on merkitty paikkakunta (2) eli Viitasaaren tuomiokunta, jonka numero on 1. Nimen perässä oleva juokseva 001 viittaa yleislomakkeen numeroon. Stina Lyytinen oli vuoden 1870/71 aineiston Viitasaaren tuomiokunnan ensimmäinen henkilö, jolta perukirja oli tullut tuomiokunnan arkistoon.

Listassa on sosiaaliryhmää osoittava merkintä (torp.); perukirjasta on otettu kuolin-aika (täsmälleen sama kuin kuol. luettelossa), ja tämän jälkeen on lisätty ikä kuolleitten luettelosta. Sitten seuraavat perukirjan tiedot varallisuudesta, saatavista ja veloista esine esineeltä.

Kuva 6. Perukirjaan merkityt saatavat, bruttovarallisuus ja velat sekä nettovarallisuus peruslistassa.

	SOS	Muu	Private levy	TAL	TO	MS	MAAP	JAKT	MUU	NETTO VAR.
			252							252
		10	133							133
			505	300						205
			205							205
			9							9
										211

Tältä peruslistalta tiedot on siirretty 10 tai 100 (kiinteä omaisuus) markan tarkkuudella yleislomakkeelle ja tästä korteille. Tarkistus voidaan suorittaa kortilta alkuperäislähteeseen saakka juoksevan numeron, aikatiedon ja peruslistan avulla.

Lomakkeeseen on merkitty aikajaksoittain jokaiselle juokseva numero, joka tässä tapauksessa on 001. Seuraavaksi on merkitty aika, tässä tapauksessa toinen aikajakso. Viitasaaren tuomiokunta oli alue 1. Stina Lyytinen kuului sosiaaliryhmään, jonka koodi on 04, ja iältään hän oli alle kolmikymmenvuotias eli kuului ikäryhmään 1. Tämän jälkeen on sarakkeisiin merkitty hänen varallisuutensa. Tällä tavoin on menetelty kaikkien osalta, ja yhteensä 5 286 täysi-ikäisen kuolleen joukosta on etsitty ja löytynyt ikä 1 311 vainajan perukirjaan. Mukaan on liitetty henkilön varallisuustiedot.¹

Perukirjaa käytettäessä on myös rahanarvon muutokset otettava huomioon. 1850/51 aineistossa esineiden arvo ilmoitettiin ruplina. Rupla-arvot on muutettu markkoiksi käyttämällä 1865 rahanuudistuksen yhteydessä määritettyä suhdetta eli 4 x rupla-arvo = marka-arvo. Suhde ei ole ehdottoman tarkka Krimin sodan aiheuttaman rahanarvon muutoksen vuoksi. Poikkeama on kuitenkin niin pieni, ettei se aiheuta virhettä tuloksiin. Vuodesta 1860 lähtien rahan arvo oli vakaa ja vuodesta 1878 Suomi oli kultakannassa ja rahan arvon vaihtelu oli vähäistä.² Eri tutkimusajankohtien tuloksiin eivät rahanarvon muutokset näin ollen aiheuta virheitä.

Perukirjan varallisuustiedot on käsitelty lähteen pääjaottelun mukaisesti. Omina varallisuuden ryhminään ovat kiinteä omaisuus, jalometallit, käteinen raha, hevoset, karja, saatavat talollisilta, torppareilta, itsellisiltä, säätyläisiltä ja muilta. Muut-ryhmästä on myöhemmin esiintyvät pankkitalletukset ja -velat eritelty omaksi ryhmäksi. Perukirjaan merkitystä koko varallisuuden summasta on vähennetty edellä mainitut varallisuuden lajit, ja jäljelle jäävä osuus on merkitty irtaimeksi omaisuudeksi. Yhdessä mainitut varallisuuden lajit muodostavat kokonaisvarallisuuden eli kunkin bruttovarallisuuden. Kun bruttovarallisuudesta vähennetään velat talollisille, torppareille, itsellisille, kauppiaille, pankeille ja muut ryhmälle sekä mahdollisesti muut pesän kokonaisarvosta vähennettävät erät (joskus toimitusmaksut ja hautauskulut vähennettiin näiden yhteydessä), jää jäljelle kunkin henkilön todellinen taloudellinen tila eli nettovarallisuus. Nettovarallisuus oli yleensä pienempi tai korkeintaan sama kuin bruttovarallisuus ja se saattoi velkaisissa pesissä jäädä runsaastikin velkaantumisen puolelle. Nettovarallisuus on aina ≤ 0 eli tässä käytetyllä tarkkuudella yli tai alle 10 markan. Tulokset on laskettu tuomiokunnittain. Aineisto on eritelty myös pitäjittäin, mutta useissa tapauksissa pitäjakohtaiset ryhmät ovat liian pieniä laskelmien perustaksi.³

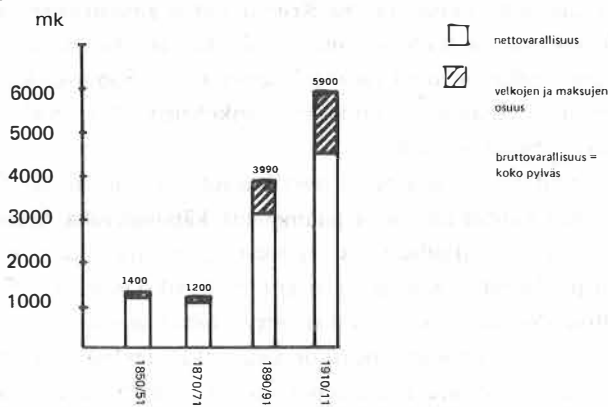
1. Muuttujaluettelo on liitteessä 4 ja koodit liitteessä 5.
2. Rahan arvon muutoksista ks. Pipping, Hugo E., Sata vuotta pankkitoimintaa 1862–1962. Helsinki 1962; Kultakannan turvissa 1878–1914. Helsinki 1969.
3. Pitäjakohtainen perukirjamäärä on liitteessä 2.

3. PERUKIRJOITETUN MAASEUTUVÄESTÖN VARALLISUUDEN MÄÄRÄN JA RAKENTEEN MUUTOKSET 1850–1914

3.1. Kokonaisvarallisuuden kasvu

Varallisuuden muutokset 1800-luvun puolivälistä 1900-luvun alkuun ilmenevät parhaiten kokonaisvarallisuuden vaihteluna. Bruttovarallisuus koostuu omaisuudesta ja saatavista, nettovarallisuus on muodostettu vähentämällä edellisestä velat ja muut maksut. Koko perukirjoitetun väestön keskimääräinen varallisuus moninkertaistui tutkitun jakson eli runsaan kuudenkymmenen vuoden aikana.

Kuvio 7. Perukirjoitetun väestön brutto- ja nettovarallisuuden keskiarvot eri tutkimusajankohtina v. 1850–1911¹



Ensimmäisen kaksikymmenvuotisjakson aikana varallisuus ei muutu. Tällä kaudella elinkeinoelämä pysytteli entisellään, ja 1860-luvun nälkävuodet käänisivät lievänkin edistyksen laskuksi.

Elinkeinoelämä muuttui tuntuvasti 1850-luvun lopulla ja 1860-luvun alussa. Keski-Suomesta tuli puun kysynnän aluetta, mikä näkyi välittömästi lisääntyneenä varallisuutena 1890-luvun vaihteessa. Perukirjoitetun väestön keskiarallisuus kasvoi kahdenkymmenen vuoden välillä (1870–1890) 3.2-kertaiseksi. Kasvua jatkui 1900-luvun alkukymmenille saakka, jolloin nettovarallisuuden nousu oli vielä 1.5-kertainen 1890-luvun alkuun verrattuna.

Muutoskausi alkoi 1870-luvun alussa. Perukirjoitetun väestön nettovarallisuus kasvoi perukirja-aineiston mukaan neljänkymmenen vuoden aikana 4.5-kertaiseksi. Kasvuvauhti

1. Kuvion luvut ovat liitteessä 6.

oli huomattava. Aikaisemmin aina 1870-luvulle saakka toimeentulon laajentamismahdollisuudet olivat olleet vähäiset. Vasta teollistumisen tuomat muutokset kykenivät vaurastuttamaan väestöä.

Lasketussa keskiarvossa on mukana perukirjoitettu väestö kokonaisuudessaan. Tietynlaiseksi per capita-varallisuudeksi voisi kutsua kunkin tutkimusajankohdan perukirjavarallisuuden ja perusjoukon eli kaikkien täysi-ikäisten kuolleitten lukumäärän suhdetta. Vuosien 1850/51 aineiston koko perukirjavarallisuus oli noin 250 000 mk ja perusjoukkoa oli 816 henkeä. Jokaisen täysi-ikäisen varallisuudeksi olisi tullut runsaat 300 mk. Jälkimmäisenä tarkasteluajankohtana täysi-ikäisenä kuollutta väestöä oli yhteensä 2 058 henkeä ja perukirjoihin merkitty nettovarallisuus yli 2,7 miljoonaa. Koko täysi-ikäisen väestön keskivarallisuudeksi tulisi noin 1 300 markkaa eli nelinkertainen määrä varhaisimpaan ajankohtaan verrattuna. Täysi-ikäisten kuolleitten määrä kasvoi vastaavana aikana 2,5-kertaiseksi. Tämä kasvu kuvaa koko väestömäärän kasvua verrattain tarkasti. Varallisuus siis kasvoi tuntuvasti nopeammin kuin väestömäärä.

Karttuvan varallisuuden kanssa rinnan lisääntyi myös velkapääoman käyttö. Alueelle syntyivät 1880- ja erityisesti 1890-luvulla pankkilaitokset, ja yleensäkin pääoman saanti helpottui. Lainarahaa käytettiin runsaasti aikaisempaa enemmän. Lainan saanti helpotui lisääntyneen maksukyvyn myötä.

Varallisuuden kasvaessa myös erot tulivat suuremmiksi, sillä 1800-luvun puolivälin aineistossa varallisuus vaihteli 160 markan ja runsaan 57 000 markan välillä, kaksikymmentä vuotta myöhemmin 1900 markan ja 10 000 markan välillä; tutkimusjakson loppulla liikuttiin yli 10 000 markkaa velkaantuneen pesän ja runsaan 100 000 markan omaisuuden välillä. Vuosien 1850 ja 1910 aineistossa oli kummassakin poikkeuksellisen varakkaita säätyläisiä, edellisessä vanha kihlakunnan tuomari ja jälkimmäisessä apteekari. Nettovarallisuuden keskipoikkeama oli tutkimuskauden alussa 5 480 mk ja 1900-luvun alussa jo 12 200 mk.

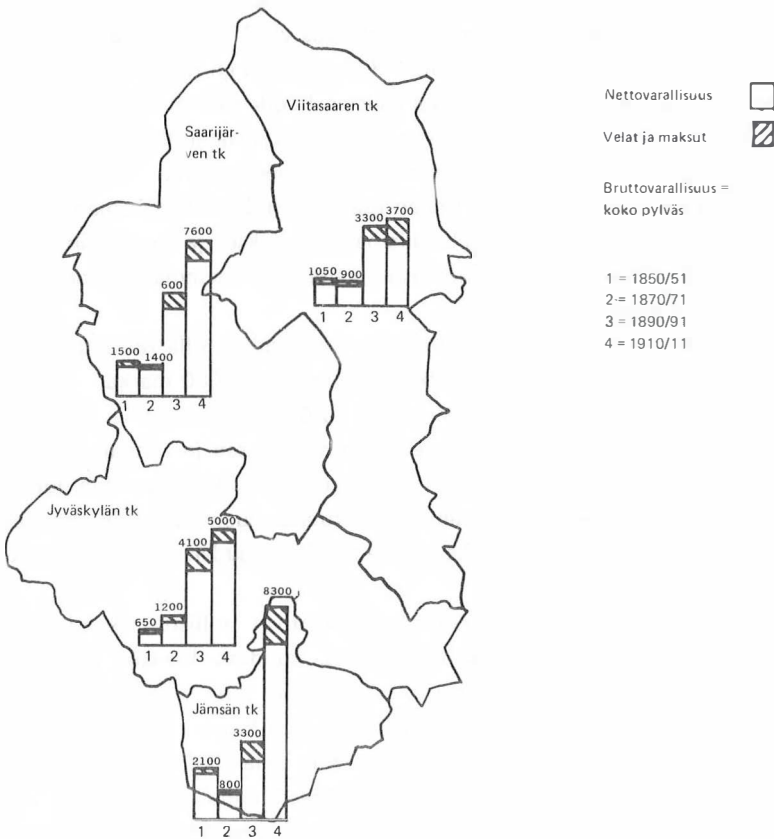
Netto- ja bruttovarallisuuden muutokset osoittivat teollistumiskauden alkuvaiheissa väestön vaurastuneen. Muutamassa kymmenessä vuodessa kyettiin varallisuutta nostamaan moninkertaiseksi. Rikastuminen oli nopeampaa kuin koskaan aikaisemmin tai ainakin tuntuvampaa kuin miespolviin. Varallisuuden kasvu loi myös aikaisempaa suurempia eroja maaseudun väestön keskuuteen. Kun vielä 1800-luvun puolivälissä perukirja-aineiston mukaan vain ani harvat olivat oleellisesti muita varakkaampia, tilanne muuttui 1900-luvun vaihteessa. Velkaantuminen lisääntyi ja varakkaiden sekä köyhien raja tuli selvemmäksi.

Alueelliset erot näinkin yhtenäisellä tutkimusalueella ovat selvästi havaittavissa. Alueellisiin eroihin vaikuttivat monet tekijät, joten päätelmät on tehtävä varoen. Varmaa on, että kaikkialla taloudellinen nousu alkoi samaan aikaan. Viitasaaren tuomiokunnan alueella nettovarallisuuden kasvu olisi keskiarvon mukaan pysähtynyt jo 1890-luvun ai-

kana. Alkunousu oli nopeinta Saarijärven tuomiokunnan alueella. Jyväskylän seudulla varallisuus kasvoi 1900-luvun alkupuolellakin. Jämsän seudulla näyttäisi vaurastuminen alkaneen laajemmassa määrin vasta 1890-luvun jälkeen.

Yhtä selvästi kuin aineisto osoittaa yleisen rikastumisen kauden alkaneen 1870-luvulta, se kertoo myös alueellisten varallisuuserojen synnystä kaikkialla. Vielä 1850- ja 1860-luvulla alueelliset erot olivat varsin pieniä. Saarijärven ja Jämsän seudun väki on

Kuvio 8. Brutto- ja nettovarallisuuden keskiarvot eri tuomiokunnissa v. 1850–1911¹



1. Kuvion luvut ovat liitteessä 6.

ollut muita hieman rikkaampaa keskimääräisesti, mutta poikkeamat olivat muutaman sadan markan suuruisia, joten suurta merkitystä niillä ei ole.

Päätelmiä tehtäessä on otettava huomioon myös aineistoon tulleiden hyvin rikkaiden tai köyhien mahdollinen satunnaisvaikutus. Tämä oli erityisesti havaittavissa Jämsän tuomiokunnan aineistossa v. 1850/51, jolloin joukossa oli muutamia epätavallisen rikkaita säätyläisiä ja rusthollareita. Näiden varallisuuden ansiosta keskiarvo oli korkea. Mikäli näiden poikkeustapausten vaikutus eliminoidaan, tulee Jämsänkin tuomiokunnan alueen keskiarvoksi jokseenkin sama kuin muualla eli 1 200 mk. Jämsän tienoo oli tosin peltoviljelyaluetta, joka saattoi olla kaskimaita varakkaampaakin seutua. Myös nälkävuosien tuhot olivat peltoviljelyalueilla usein suuremmat kuin muualla, ja Jämsän tienoon varallisuuden taantuma 1870-luvun alussa oli osittain seurausta vuoden 1868 hallankin tuhoista.

Tutkimuskauden lopulla alueelliset varallisuuserot olivat jo selvät. Jämsän ja Saarijärven seudun asukkaat olivat muita rikkaampia. Viitasaaren ja Jyväskylän tienoiden asukkaat olivat tasaveroisina jäljessä kahdesta edellisestä.¹ Alueelle syntyi jo omaa teollisuutta, joka vaikutti jossain määrin ainakin 1890-luvun jälkeisessä kehityksessä. Jämsän seudun tehdasalueen synty on nopeuttanut vaurastumista 1890-luvun jälkeen, kun taas radan valmistuminen Äänekoskelle ja tehdaslaitoksen synty Viitasaaren tuomiokunnan alueelle eivät näytä ulottaneen vaikutuksiaan laajasti tälle alueelle.

Kaikkialla oli myös yhteisenä piirteenä lainapäätöksen käytön lisääntyminen. Rikakkaimmilla alueilla se oli yleisempää kuin köyhillä.

Alueellisten erojen tarkastelussa on otettava ehdottomasti huomioon perukirja-aineiston rakenne. Kokonaisvarallisuus riippui oleellisesti perukirjoitetun väestön rakenteesta. Kolme suurinta väestöryhmää – talolliset, torpparit ja itselliset – elivät erilaisissa taloudellisissa oloissa, ja alueellisia eroja tutkittaessa on näiden ryhmien keskinäinen osuus aineistossa vaikuttanut ratkaisevasti alueelliseen kokonaisvarallisuuden vaihteluun.

Taulukko 5. Talollisten, torppareiden ja itsellisten määrä eri tuomiokuntien perukirja-aineistossa v. 1850–1911². VS = Viitasaaren, SJ = Saarijärven, Jlä = Jyväskylän ja JÄ = Jämsän tuomiokunta

	1850/51				1870/71											
	VS		SJ		Jlä		JÄ		VS		SJ		Jlä		JÄ	
	lm	%	lm	%	lm	%	lm	%	lm	%	lm	%	lm	%	lm	%
Tal.	27	43	3	23	16	30	14	20	9	25	17	45	13	31	8	13
Torp.	11	17	4	31	14	20	5	7	14	39	9	24	15	25	31	51
Its.	4	7	1	7	4	8	12	17	1	3	1	3	1	2	2	3
	42	67	8	61	34	58	31	44	24	67	27	72	35	58	41	67

1. 1800-luvun varallisuustilaston mukaan Saarijärven tilalliset olivat muita köyhempiä ja laukaalaiset varakkaimpia. Ks. Cajan, Aune, 1965 s. 112–113.

2. Koko perukirja-aineiston jakauma tuomiokunnittain ja väestöryhmittäin on liitteessä 7.

	1890/91						1910/11											
	VS		SJ		Jlä		JÄ		VS		S		SJ		Jlä		JÄ	
	lm	%	lm	%	lm	%	lm	%	lm	%	lm	%	lm	%	lm	%	lm	%
Tal.	26	26	20	36	22	24	25	24	24	12	33	32	19	13	27	22		
Torp.	34	34	12	21	26	27	24	23	60	30	30	29	54	25	25	20		
Its.	7	7	6	11	13	14	16	16	47	24	7	7	19	13	24	19		
	67	67	38	68	61	65	65	63	131	66	70	68	92	51	76	61		

1800-luvun puoliväliä koskevassa aineistossa oli talollisväkeä Jämsää lukuunottamatta lähes saman verran kaikista tuomiokunnista. Vuosien 1870/71 aineistossa oli Jämsästä talollisväkeä tutkimusaineistossa edelleen niukasti, mikä osittain selittää Jämsän alhaisen varallisuuden keskiarvon.

Vuosien 1890/91 perukirjojen joukossa oli Jämsästä runsaanlaisesti (16 %) itsellisväen perukirjoja, vaikka maatyöväkeen kuuluvia ei ollutkaan alueella mainittavasti enemmän kuin muualla.

Jyväskylän tuomiokunnan alueella talollis- ja torppariväestön suhteellinen osuus pysyi ennallaan 1900-luvun alkupuolelle saakka, minkä jälkeen itsellisväen osuus aineistossa lisääntyi. Keskimääräinen varallisuuden kasvun hidastuminen on osittain seurausta maatyöväen lisääntymisestä perukirja-aineistossa. Saarijärven tuomiokunnan alueen perukirja-aineistossa oli eniten talollisten perukirjoja, minkä vuoksi keskivarallisuus oli korkea ja kasvu jatkui 1890-luvun jälkeenkin.

Viitasaaren alueella laskuun kääntynyt keskivarallisuus ei merkinnyt välttämättä aikaisemmin runsaasti edustettujen talollis- ja torpparitalouksien köyhtymistä. Maatyöväkeen kuuluvien perukirjoitettujen pesien määrä lisääntyi 7 %:sta 14 %:iin vuodesta 1891 lähtien. Lievä varallisuuden lasku on yhteydessä tämän perukirja-aineiston rakennemuutoksen kanssa.

Alueelliset varallisuuserot liittyivät eri tavoin muuttuneisiin olosuhteisiin ja niiden luomiin edellytyksiin, mutta oleellisimmin varallisuuserojen taustana oli maanomistus. Kokonaisvarallisuuden muutos kuvastaa yleisesti elinolojen kohentumista, josta ainakin osa väestöä pääsi osalliseksi. Olosuhteet kohentuivat kaikkialla. Myös varallisuuden rakenne muuttui. Lisääntyneillä tuloilla kyettiin hankkimaan omaisuutta aikaisempaa runsaammin.

3.2. Varallisuuden koostumus

3.2.1. Varallisuuden rakennemuutokset

Suurimman osan perukirjoitetun väestön varallisuudesta muodosti koko tutkimuskauden ajan kiinteä omaisuus. Eri varallisuuslajien suhteelliset osuudet on laskettu kunkin tutkimusajankohdan nettovarallisuuden kokonaissummasta ja saatavien osuus on muodostettu vähentämällä niiden kokonaissummasta velkojen kokonaismäärä.

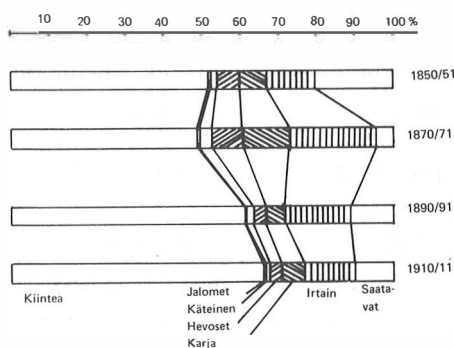
Kiinteä omaisuus oli koko ajan vähintään puolet nettovarallisuudesta ja se muodosti merkittävän omaisuuden perustan. Jalometalliesineiden osuus oli puolestaan vähäinen ja käteistäkin oli vain 1–3 % netto-omaisuudesta.

Hevosomaisuus muodosti 3–8 % omaisuudesta. Suurimmillaan hevosten osuus oli 1870-luvun aineistossa. Karjaa oli perukirjoitetulla väellä 5–12 % netto-omaisuudesta. Karjan osuus vakiintui 1890-luvun tienoilla 5 %:iin ja pysyi sen jälkeen muuttumattomana. Yhteensä hevoset ja karja muodostivat tutkimuskauden alkupuolella viidenneksen perukirjoitetun väen varallisuudesta ja tutkimuskauden lopulla näiden varallisuustekijäin osuus laski suunnilleen 10 %:iin.

Irtaimen osuus oli 1870-luvun alun aineistossa peräti 23 %, mutta sen osuus väheni tutkimuskauden lopulla 13 %:iin.

Perukirja-aineistossa olivat saatavat suuremmat kuin velat. Perukirjoitettu väestö kokonaisuudessaan on tämänkin havainnon perusteella edustanut yleensä maaseudun varakkainta väen osaa, vaikka mukana on yli varojensa velkaantuneita pesiä. Saatavien osuus muodosti runsaan kymmenesosan perukirjoitetun väestön varallisuudesta 1870-luvulla alkaneen kasvukauden jälkeen.

Kuvio 9. Varallisuustekijän prosenttiosuudet nettovarallisuudesta eri tutkimusajankohtina v. 1850–1911¹



1. Kuvion luvut ovat liitteissä 9 ja 10.

Kokonaisuudessaan nettovarallisuuden rakenne muuttui vähän. Kiinteän omaisuuden arvon nousu pienensi suhteellisesti muiden varallisuuden tekijöiden merkitystä 1800-luvun loppupuolella.

Perukirjojen antama kuva varallisuuden rakenteesta avaa mahdollisuuden arvioida myös perukirjan luotettavuutta uudesta näkökulmasta. Kuten jo varallisuuden keskimääräiskasvu osoitti, perukirja pystyy kuvastamaan välittömästi varallisuudessa tapahtuneen kasvun. Varallisuuden rakenne puolestaan viittaisi arviomenettelyn luotettavuuteen. Kun muutokset olivat kokonaisuudessaan pienehköjä, eivät arviointiperusteet ole muuttuneet ajan mukana. Saatavien osuus kokonaisvarallisuudesta ei perustu arvioon, vaan se on absoluuttisesti tarkka osa perukirjasta. Kun saatavienkaan osuus ei vaihtele kuin muutamien poikkeustapausten osalta aineistossa, arviot eivät ole voineet olla täysin satumanvaraisia. Saatavien osuus kokonaisvarallisuudesta on arviomenettelyn vuoksi suurempi kuin sen todellinen osuus.

Varallisuuden rakenteessa ei ollut alueellisia eroja, mutta ryhmäkohtaiset rakennerot olivat huomattavia ja useimpien ryhmien varallisuuden koostumus poikkesi täysin tästä koko aineiston keskimääräisrakenteesta.

3.2.2. Kiinteä omaisuus

Koko perukirja-aineistossa varallisuuden keskeisen osan muodosti kiinteä omaisuus. Kiinteän osuus nettovarallisuudesta oli 1850-luvun tienoilla noin 50 %, ja tutkimuskauden lopulla kiinteä omaisuus oli 66 % nettovarallisuudesta. Kiinteään omaisuuteen kuului useimmiten maatila kaikkine rakennuksineen ja metsineen, ja niillä, joilla maatilaa ei ollut, kiinteäksi omaisuudeksi merkittiin yleensä asunto. Kiinteää omaisuutta ei ollut läheskään kaikilla. Se yleistyi perukirja-aineistossa koko tutkimuskauden ajan samalla, kun sen keskimääräisarvo kasvoi.

Kiinteän omaisuuden esiintyminen ja sen keskiarvo perukirja-aineistossa eri tutkimusajankohtina 1850–1911

K = perukirjoja, joissa oli kiinteää omaisuutta, PK = perukirjojen lukumäärä

1850/51			1870/71			1890/91			1910/11		
PK	K	%	PK	K	%	PK	K	%	PK	K	%
198	46	23.2	196	47	23.9	350	108	30.8	567	198	34.6

Kiinteän omaisuuden keskiarvot

2 800 mk	1 900 mk	6 200 mk	9 100 mk
----------	----------	----------	----------

Keskiarvo on laskettu niiltä, joilla oli kiinteää omaisuutta. Tutkimuskauden alkupuolella lähes joka neljännessä perukirjoitetussa pesässä oli kiinteää omaisuutta ja 1900-luvun alkupuolella joka kolmannessa perukirjassa oli kiinteää omaisuutta.¹ Kiinteän omai-

1. Hannes Gebhardin laatiman tilaston mukaan Suomen maalaiskunnissa ruokakunnista 25 % omisti oman asunnon omalla maalla, v. 1901; Ks. Gebhard, Hannes, Katsaus yhteiskuntataloudellisiin oloihin Suomen maalaiskunnissa. Porvoo 1909 s. 11.

suuden keskimääräinen kasvu oli hitaampaa kuin kokonaisvarallisuuden kasvu. Nettovarallisuus lisääntyi vuosien 1850 ja 1911 välisenä aikana 4.2-kertaiseksi ja kiinteä omaisuus 3.4-kertaiseksi.

Kokonaisvarallisuuden kasvu on suurelta osin seurausta kiinteän omaisuuden arvon muutoksesta. Kysymys oli nimenomaan kohonneista hinnoista sekä tilojen ja metsän uudesta arvosta, sillä tilakoko oli kutakuinkin muuttumaton. On tosin otettava huomioon, että lisääntyneillä tuloilla kohennettiin rakennuksia, mikä sinänsä vaikuttaa jossain määrin tuloksiin. Mikäli tiloja olisi lohkottu runsaasti ja tästä huolimatta niiden arvo olisi moninkertaistunut, olisi maan arvo kohonnut nyt esitettyä keskimääräistä kasvua nopeammin. Alueella ei kuitenkaan tiloja juuri jaettu. Laukaan kihlakunnassa, joka muodostaa pääosan tutkimusalueesta, oli vuonna 1877 1 915 tilaa ja vuonna 1900 2 310 tilaa. Tilakokoaan ei muuttunut, sillä pinta-alan jakauma pysyi lähes ennallaan.¹ Maatilojen hintaan vaikuttaneita tekijöitä on tutkittu vastaavalta ajalta Etelä-Suomesta. Eriyisesti 1870-luvun jälkeen nostivat maatalouskiinteistöjen hintaa vilkastunut puutavara-kauppa ja hyvät kaurasadot.² Jälkimmäinen seikka oli Sisä-Suomessa kiinteän omaisuuden arvon muodostuksessa miltei vailla merkitystä. Kun kiinteän omaisuuden osuus kokonaisvarallisuudesta oli näin merkittävä, vaurastuivat nopeimmin ne, joilla tätä varallisuutta oli, muiden varallisuuden kasvu saattoi jäädä verrattain vähäiseksi.

Kiinteän omaisuuden keskiarvot poikkeavat hieman eri tuomiokunnissa. Jonkin veran on eroja myös kiinteää omaisuutta sisältävien perukirjojen esiintymisen runsaudessa.

Taulukko 6. Kiinteän omaisuuden esiintyminen eri tuomiokuntien perukirja-aineistossa v. 1850–1911 ja kiinteän omaisuuden keskiarvot, K = perukirjat, joissa oli kiinteää omaisuutta, PK = perukirjojen lukumäärä

	1850/51			1870/71			1890/91			1910/11		
	PK	K	%	PK	K	%	PK	K	%	PK	K	%
Viitasaari	62	24	39	36	11	33	100	38	38	199	60	30
	1 390 mk			2 050 mk			3 655 mk			7 270 mk		
Saarijärvi	13	3	23	38	15	40	56	22	39	102	45	44
	2 930 mk			2 260 mk			8 950 mk			10 350 mk		
Jyväskylä	53	10	19	61	15	25	91	21	23	143	35	24
	1 920 mk			1 910 mk			9 428 mk			8 610 mk		
Jämsä	70	9	13	61	6	10	103	27	26	123	46	37
	7 540 mk			3 000 mk			5 150 mk			12 840 mk		

1. VA, kuvernöörien kertomukset Vaasan lääni. Tilojen kokonaispinta-ala ei muuttunut oleellisesti. Sen sijaan pellon määrä lisääntyi, mutta se ei paljon vaikuttanut kiinteän omaisuuden arvoon, Vuonna 1877 1 915 tilasta oli alle 10 tynn. ala 4 %, 11–50 tynn.alaa 40 % 50–200 tynn.alaa 52 % ja tätä suurempia vain 5 %. Tilakoot vuonna 1900 olivat miltei samat. Alle 5 ha:n 5 %, 6–25 ha 46 %, 26–100 ha 42 % ja yli 100 ha:n tiloja 7 %.

2. Kivialho, K., Maatalouskiinteistöjen omistajanvaihdokset ja hinnanmuodostus Halikon tuomiokunnassa 1851–1910. Taloustieteellisiä tutkimuksia XXXV. Helsinki 1927 s. 199.

Kiinteää omaisuutta esiintyi tutkimuskauden alussa useimmin pohjoisimman tuomiokunnan alueella, köyhimmällä seudulla. Saarijärven ja Jämsän tuomiokunnissa oli kiinteää sen sijaan merkitty perukirjoihin eniten. Suhteellisesti vähiten oli kiinteää omaisuutta Jyväskylän tuomiokunnan perukirjoissa.¹ Alueen itsellis- ja työväestövoittainen väestörakenne vaikutti osaltaan tähän. Lukuunottamatta väestörakenteesta johtuvia poikkeamia perukirjoihin oli merkitty maaomaisuutta kaikilta alueilta miltei saman verran.

Kiinteän omaisuuden keskiarvot sen sijaan poikkeavat tuntuvasti alueen eri osissa. Vuosien 1850/51 aineistossa Jämsän kiinteän omaisuuden luvut ovat poikkeuksellisen korkeat, joten vuoden 1870/71 aineisto kuvaa keskimääräisesti tarkemmin vallinneita eroja ennen muutosten kautta. 1850-luvulta 1870-luvulle kiinteän omaisuuden – joka tällöin käsitti yksinomaan maatiloja – arvo pysyi ennallaan. Erot olivat pieniä. Koko alueella tilojen keskiarvo oli noin 2 000 mk lukuunottamatta vaurainta Jämsän seutua.

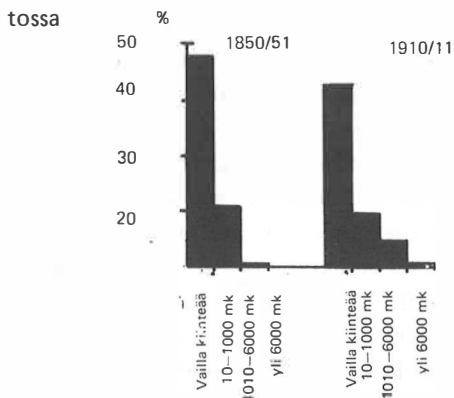
Kiinteän omaisuuden arvonnousu alkoi kaikkialla yhtäaikaan. Nopeinta se oli Saarijärven ja Jyväskylän tuomiokuntien alueilla. Näistä jälkimmäinen oli kaupungin tuntumassa, ja uusi uittoväylä kulki alueen halki. On tosin otettava huomioon, että tutkimuskauden lopulla myös torpan rakennukset ja mäkitupa-asunnot merkittiin joihinkin perukirjoihin kiinteäksi omaisuudeksi.

Jämsän ja Saarijärven seuduilla oli kiinteän omaisuuden arvo keskimääräisesti korkein. Jyväskylän ja Viitasaaren tuomiokunnissa se oli kutakuinkin sama. Keskiarvot kuvaavat kaikkea kiinteäksi merkittyä omaisuutta. Kiinteänä saattoi olla 1890-luvun jälkeen muutaman sadan markan arvoinen mökki tai tuhansia metsähehtaareja käsittävä maatila. Tämän vuoksi kiinteän omaisuuden erot olivat erittäin suuria tutkimuskauden lopulla. Alueellisia eroja ei juuri ollut, vaan vaihteluväli oli kaikkialla lähes sama.

Kiinteän omaisuuden perusteella voidaan perukirjoitettu väestö luokitella neljään pääryhmään: vailla kiinteää olevat, alle 1 000 mk:n arvoisen kiinteän omistajat, keskivertotilalliset, joiden maatilan arvo oli 1 000–6 000 mk, ja suurtilalliset, joiden kiinteän arvo oli yli 6 000 mk. Koko aineistossa kahteen ensimmäiseen ryhmään kuuluvia oli eniten.

1. Tutkimusalueen itä- ja pohjoisosassa, eli juuri Jyväskylän ja Viitasaaren tuomiokuntien alueella oli eniten asunnottomia ruokakuntia ja alue rajoittui idässä varsinaiseen loisväestöalueeseen. Ks. Gebhard, 1909 kartta 3.

Kuvio 10. Kiinteän omaisuuden jakauma vuosien 1850/51 ja 1910/11¹ tutkimusaineistossa



Kiinteää omistamattomien määrä pieneni perukirjoitetun väestön keskuudessa hie-
man. Alle 1 000 mk:n kiinteän omaisuuden esiintyminen pysytteli jokseenkin ennallaan,
ja keskikokoisten kiinteistöjen, tässä tapauksessa maatalojen, lukumäärä lisääntyi. Jäl-
kimmäiseen ryhmään siirtyi talollisväestö miltei kokonaan. Pienten kiinteistöjen haltijat
eivät kuuluneet enää 1900-luvun alussa talollisryhmään.

Perukirjoitetusta väestöstä oli suurin osa ilman kiinteää omaisuutta. 1870-luvun vai-
heilla tyypillinen kiinteän arvo vaihteli 1 100:sta 2 000 markkaan, ja nelisenkymmentä
vuotta myöhemmin maatilan arvo oli useimmiten 5 100 ja 10 000 markan välillä. Arvok-
kaimmat omaisuudet nousivat lähes 100 000 markkaan.²

Kiinteän omaisuuden rakenne muuttui. Arvoltaan vähäiset kiinteistöt lisääntyivät
vuosien 1910/11 aineistossa. Lähes 10 % kiinteästä oli arvioitu alle 500 markan arvoisek-
si. Tähän ryhmään ilmaantuivat juuri mäkitupalaiset ja pienet torppareiden asunnot, jot-
ka uusittujen sopimusmääräysten mukaan tietyissä tapauksissa katsottiin asianomaisen
kiinteäksi omaisuudeksi.³ Kiinteän omaisuuden erot olivat koko aineistoa tarkastellen
huomattavia.

Paikalliset erot vaihtelivat joskus aineistoon tulleiden poikkeuksellisen arvokkaiden
kiinteistöjen vuoksi. Yleensä kiinteä oli kaikkialla lähellä tyyppi-arvoa. Kiinteä omaisuus
jakoi maaseutuväestön kahteen ryhmään, joista kiinteää omistamaton oli suurempi.
Kiinteäksi merkitty pienikin mökki loi tämän lähteistön mukaan eroa niihin, joilla ei
ollut mitään tällaista omaisuutta.

1. Kuvion ja vuosien 1870/71 ja 1890/91 jakaumien luvut ovat liitteessä 11.

2. Esim. Keuruun käräjäkunnan ark. Perukirja 18/1891.

3. Rasila, Viljo, Suomen torpparikysymys. Kajaani 1961 s. 441-444. Koko maassa, erityisesti maa-
laiskunnissa lisääntyivät asunnot ja asuntokanta 1870- ja 1890-luvun alussa. Asuntokanta kasvoi
hitaasti koko 1800-luvun jälkipuolen. Valtaosa asunnoista oli pieniä yksihuoneisia tupia. Ks.
Heikkonen, Eero, Asuntopalvelukset Suomessa 1860-1965. Helsinki 1971 s. 43.

3.2.3. Jalometalliesineistö

Perukirjan laatijat erottivat omaksi varallisuuden lajiksi arvoesineet, jota yleisesti merkittiin nimikkeillä "kultaa" tai "kultaesineitä" ja "hopeaa", "hopeaesineitä". Arvoesineiksi rekisteröitiin tavallisesti kultasormus, hopeapikareita, hopeahelaiset piiput ja tutkimusjakson lopulla myös taskukellot. Varakkaimmilla oli hopea-astiastoja ja hopeiset lusikat olivat perukirjoissa varsin yleisiä. Jalometalliesineet merkittiin tarkasti perukirjaan, vaikka ne eivät useimmiten olleet kovinkaan arvokkaita. Vuosien 1850/51 aineistossa jalometalliomaisuus oli sadasosa perukirjoihin merkitystä nettovarallisuudesta, ja tutkimuskauden loppupuolella noin 0.5 % nettovarallisuudesta. Jalometalliesineistöä on pidetty yleensä eräänlaisena sosiaalisen aseman osoittimena.

Jalometalliomaisuuden esiintyminen ja keskiarvo perukirja-aineistossa eri tutkimusajankohtina 1850–1911. J = perukirjat, joissa on jalometalliomaisuutta, PK = perukirjojen lukumäärä

1850/51			1870/71			1890/91			1910/11		
PK	J	%	PK	J	%	PK	J	%	PK	J	%
198	26	13	196	36	18	350	94	27	567	142	25
105 mk			30 mk			75 mk			100 mk		

Ensimmäisen tutkimusajankohdan korkea keskiarvo johtuu muutamasta poikkeuksellisen varakkaasta henkilöstä. Samanaikaisesti varallisuuden nousun kanssa yleistyivät kulta- ja hopeaesineet, piiput ja taskukellot.

Ennen vaurastumisen kautta oli jalometalliesineitä noin joka kuudennessa pesässä ja sen jälkeen joka neljännessä.¹ Kulta- ja hopeaesineiden arvo kaksinkertaistui vuosien 1870–1890 aikana ja se kasvoi hieman 1900-luvun alkuvuosina, jolloin omistavalle neljännekselle kertyi jalometalliomaisuutta keskimäärin sadan markan verran.

Jalometallivarallisuuden alueellisessa jakaantumisessa oli eroja. Vähiten tätä varallisuuden lajia oli Viitasaaren tuomiokunnan alueella. Tutkimuskauden lopulla kulta- ja hopeaesineistöjä oli suhteellisesti eniten Jämsän tuomiokunnan perukirjoissa.

1. 1700-luvun lopulla Saarijärven pitäjässä oli talollisväellä hopeaesineitä joka toisessa perukirjassa. Ks. Mertjärvi, Rauha, Saarijärveläinen talonpoikaistalo 1700-perunkirjoitusten valossa. Keski-Suomi XI, Jyväskylä 1970 s. 332.

Jalometalliomaisuuden esiintyminen ja keskiarvo perukirja-aineistossa tuomiokunnittain eri tutkimusajankohtina 1850–1911 ja omaisuuden keskiarvot. J = perukirjat, joissa on jalometalliesineitä, PK = perukirjojen lukumäärä.

	1850/51			1870/71			1890/91			1910/11		
	PK	J	%	PK	J	%	PK	J	%	PK	J	%
Viitasaari	62	5	8	36	5	15	100	14	14	199	25	12
	44 mk			20 mk			64 mk			98 mk		
Saarijärvi	13	3	23	38	4	10	56	17	30	102	23	22
	290 mk			45 mk			105 mk			119 mk		
Jyväskylä	53	9	17	61	12	20	91	29	31	143	39	27
	28 mk			23 mk			75 mk			88 mk		
Jämsä	70	9	12	61	15	19	103	34	33	123	54	43
	156 mk			38 mk			63 mk			94 mk		

Jalometalliomaisuutta oli varsinkin tutkimuskauden alkupuolella verrattain harvoissa talouksissa. Perukirjoihin merkittiin runsaimmin arvoesineitä 1890-luvun alussa. Vain Viitasaaren tuomiokunta poikkesi muista. Tutkimuskauden lopulla Jämsän tuomiokunnan alueella yli 40 %:lla oli jalometalliesineitä, Saarijärven ja Jyväskylän tuomiokunnissa noin joka neljännessä ja Viitasaaren tuomiokunnassa vain joka kahdeksannessa pesässä.

Perukirjoihin merkityt arvoesineet eivät jakaantuneet tasaisesti eri väestöryhmien käään kesken, ja keskiarvoissa oli suuriakin poikkeamia. Varhaisinta kautta kuvaavana voi pitää vuosien 1870/71 aineistoa. Yleensä jalometallivarallisuus vielä silloin oli vähäistä, arvoltaan noin 20–40 mk. Vain ani harvoilla oli huomattavia määriä jalometalliesineitä. Tämän varallisuuden arvo kasvoi koko tutkimuskauden ajan ja erot tasoittuivat. Vaikka Viitasaaren tuomiokunnassa jalometalliomaisuutta esiintyi vain harvoilla, sitä oli keskimääräisesti kuitenkin yhtä paljon kuin muillakin alueilla. Jalometalliomaisuuden arvo kasvoi kaksin – kolminkertaiseksi tutkimuskauden aikana. Raha alkoi riittää jo pieneen ylellisyyteenkin 1870-luvun jälkeen.

Jalometallivarallisuuden jakauma vuosina 1850/51 ja 1910/11

	1850/51	1910/11
	%	%
Vailla jalometalli-		
omaisuutta	87	75
10– 50 mk	8	17
60– 100 mk	3	3
110– 200 mk	1	2
210– 500 mk	1	2
510–1000 mk	1	2

Ajallisiakaan eroja ei mainittavasti ollut. Jalometalliesineitä omistavien määrä oli kokonaisuudessaan niin pieni, että vuosittaisia poikkeamia syntyi pelkästään sattuman aiheuttamien seikkojen vuoksi. Tutkimuskauden loppujaksolla lisääntyivät erityisesti pienet jalometalliomaisuudet. Arvoltaan 10 ja 50 markan välillä olivat juuri muotiin tulleet helapiiput ja taskukellot, joita alkoi esiintyä jo kaikissa väestöryhmissä.

3.2.4. Käteinen raha

Käteinen raha merkittiin perukirjaan muusta omaisuudesta erilleen joko ”käteistä rahaa”, ”puhdasta rahaa” tai ”contanta penningar” -ryhmäksi. Käteistä esiintyi perukirjoissa koko tutkimuskauden ajan vaihtelevia summia. Perukirjoihin merkittiin joskus pienetkin käteisrahan summat.

Käteisen rahan esiintyminen ja keskiarvo perukirja-aineistossa eri tutkimusajankohtina 1850–1911. Kä = perukirjojen lukumäärä, joissa oli käteistä rahaa, PK = perukirjojen lukumäärä.

1850/51		1870/71		1890/91		1910/11	
PK	Kä %	PK	Kä %	PK	Kä %	PK	Kä %
198	20 10	196	40 20	350	89 25	567	219 38
140 mk		130 mk		190 mk		190 mk	

Käteinen raha yleistyi perukirja-aineistossa koko ajan. Tutkimuskauden alkupuolella joka kymmenennessä perukirjassa esiintyi käteistä rahaa ja tutkimuskauden lopulla peräti 38 %:ssa perukirjoista. Edellä mainittiin pankkilaitoksen yleistyminen, velkapääoman lisääntyminen ja yleensä siirtyminen entistä enemmän rahatalouteen 1890-luvulta alkaen. Perukirja antaa yhtäläisen kuvan rahankäytön yleistymisestä.

Perukirja-aineiston mukaan käteisvarallisuus ei kasva mainittavasti tutkimuskauden aikana. 1870-luvun jälkeen on ollut pienehkö muutos. Käteisen osuus kokonaisvarallisuudesta oli vähäinen. Nettovarallisuuden kokonaissummasta se muodosti keskimäärin noin prosentin tai kaksi eri tutkimusajankohtina.

Alueellisia eroja esiintyi vähänlaisesti. Käteinen raha lisääntyi perukirjoissa koko ajan kaikkialla. Käteistä esiintyi vuosisadan alussa eniten Jämsän ja Jyväskylän tuomiokuntien alueilla. Edellisellä alueella oli käteistä rahaa merkitty miltei 60 %:iin perukirjoista ja jälkimmäisellä alueella noin joka toiseen perukirjaan. Saarijärven ja Viitasaaren tuomiokuntien alueilla käteistä oli joka neljännessä perukirjassa. Tutkimuskauden alkupuolella käteistä esiintyi satunnaisesti noin joka kymmenennessä – joka kuudennessa perukirjassa.

Käteisen rahan esiintyminen ja keskiarvot perukirja-aineistossa tuomiokunnittain eri tutkimusajankohtina 1850–1911. Kä = perukirjoja, joihin on merkitty käteistä rahaa, PK = perukirjojen määrä.

	1850/51	1870/71	1890/91	1910/11
	PK Kä %	PK Kä %	PK Kä %	PK Kä %
Viitasaari	62 4 6 170 mk	36 4 12 100 mk	100 16 16 145 mk	199 52 26 160 mk
Saarijärvi	13 5 15 25 mk	38 5 14 80 mk	56 15 27 280 mk	102 25 25 190 mk
Jyväskylä	53 5 9 35 mk	61 13 22 75 mk	91 30 33 220 mk	143 70 49 200 mk
Jämsä	70 9 13 170 mk	61 18 29 205 mk	103 28 27 140 mk	123 71 58 210 mk

Käteinen raha yleistyi Jämsän ja Jyväskylän tuomiokuntien alueilla jo ennen 1870-lukua, Saarijärven ja Viitasaaren alueilla tämän jälkeen.

Viitasaarella ja Jämsässä oli vuosien 1850/51 aineistossa käteisvarallisuuden keskiarvo varsin korkea. Mukana oli muutamia varakkaita talollisia, jotka säilyttivät rahaa käteisenä. Vuosien 1890/91 aineistossa ja sen jälkeen erot olivat jo pieniä. Käteisvarallisuutta oli kaikilla alueilla keskimäärin 160–210 markan verran. Käteisvarallisuus yleistyi kaikkien väestöryhmien perukirjoissa. Kun käteinen muodosti vain vähäisen osan kokonaisvarallisuudesta, eivät ryhmien sisäiset erot myöskään olleet kovin suuria. Niillä, joilla käteistä oli, sen määrä useimmiten vaihteli 10 ja 50 markan välillä.

Käteisen rahan jakauma 1850/51 ja 1910/11

	1850/51	1910/11
	%	%
Vailla käteistä	88	62
10– 50 mk	5	17
60– 100 mk	2	6
110– 200 mk	1	5
210– 500 mk	2	4
510–1000 mk	2	5

Tutkimuskauden aikana lisääntyivät pienet käteissummat. On mahdollista, että rahatalouden yleistyessä tuli tavaksi ilmoittaa arviomiehille jokin pikkusumma käteistä. Käteisvarallisuuden yleistyessä lisääntyivät myös suurehkot summat, sillä yli viidensadan markan käteisvaroja oli merkitty 5 %:iin perukirjoista. Suurehkojen summien esiintymisessä ei ole mainittavia alueellisia eroja. Käteisvarallisuuttakin oli siksi harvoilla, että eroja synnytti jo yksikin muita huomattavasti enemmän käteistä rahaa omistanut.

Käteistä rahaa oli perukirjoihin merkitty hieman useammin kuin jalometalliesineitä, mutta sen arvo vaihteli kutakuinkin samalla tavalla.

3.2.5. Hevosvarallisuus

Hevoset merkittiin usein perukirjoihin omaksi ryhmäkseen, toisinaan samaan luetteloon muiden eläinten kanssa. Aineistosta sai vaikutelman, että hevoset on arvioitu varsin tarkasti. Niistä mainittiin useimmiten jopa nimi. Tammat, oriit ja ruunat oli mainittu erikseen, ja hevosista oli laatumainintoja kuten "vanha", "2-vuotias" jne. Hevosvarallisuuden yhteydessä olivat vain eläimet; hevosvälineet on laskettu irtaimeksi omaisuudeksi.

Hevosvarallisuuden esiintyminen ja keskiarvo perukirja-aineistossa eri tutkimusajan kohtina 1850–1911. H = perukirjat, joissa on hevosvarallisuutta, PK = perukirjojen määrä.

1850/51			1870/71			1890/91			1910/11		
PK	H	%	PK	H	%	PK	H	%	PK	H	%
198	107	54	196	101	52	350	174	50	567	397	56
115	mk		100	mk		220	mk		250	mk	

Hevosvarallisuutta esiintyi perukirjoissa runsaasti, runsaammin kuin muita varallisuuden lajeja irtainta ja karjaa lukuunottamatta. Hevosia oli melkein joka toisessa pesässä silällä väellä, jolta perukirjat laadittiin. Hevosvarallisuus jopa hieman lisääntyi perukirja-aineistossa tutkimuskauden lopulla, samaan aikaan kun maatyöväenkin perukirjoja tuli aineistoon aikaisempaa runsaammin.

Varallisuuden karttuessa lisääntyivät käteinen raha sekä kotien esineistö, ja myös vetojuhtia hankittiin enemmän tai ainakin niiden laatu parani ja arvo nousi. Nettovarallisuuden kasvuun ovat vaikuttaneet kaikki varallisuustekijät. 1870- ja 1880-lukujen aikana hevosten arvo perukirjoissa kaksinkertaistui, kun metsätöissä tarvittiin entistä runsaammin miehiä ja hevosia.

Alueellisiakin eroja hevosvarallisuuden esiintymisessä oli. Ennen 1870-luvun murroksen aikaa hevosia oli eniten alueen pohjoisimman osan väestöllä. Tällä alueella runsaasti yli puolella perukirjoitetuista väestöstä oli hevosia. Perukirja-aineisto tukee aikalaisten kuvausta pohjoisesta Keski-Suomesta. Vuonna 1889 painetussa Laukaan voutikunnan taloudellisia oloja käsittelevässä kertomuksessa mainittiin erityisesti Viitasaaren tienoo hevoskasvatusalueena. Hevoskasvatus oli jopa lisätulojen lähde.¹ Jämsän ja Jyväskylän tuomiokuntien alueella oli 1800-luvun puolivälissä hevosvarallisuutta suunnilleen joka toisessa pesässä.

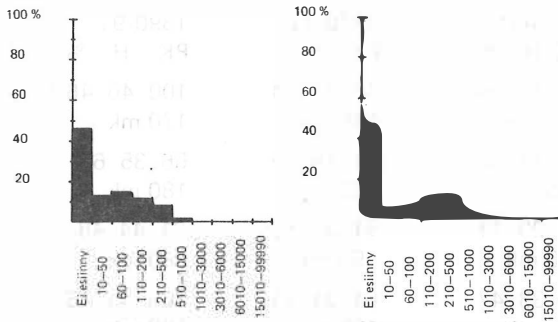
1. Wadenstierna, O. W. Jack, Rudolf, Talousolot Laukaan voutikunnassa. Helsinki 1889, s. 26.

Hevosvarallisuuden esiintyminen ja keskiarvot perukirja-aineistossa tuomiokunnittain eri tutkimusajankohtina 1850–1911. H = perukirjat, joihin on merkitty hevosvarallisuutta, PK = perukirjojen lukumäärä.

	1850/51			1870/71			1890/91			1910/11		
	PK	H	%	PK	H	%	PK	H	%	PK	H	%
Viitasaari	62	40	65	36	21	64	100	46	46	199	77	39
	120 mk			135 mk			170 mk			380 mk		
Saarijärvi	13	11	85	38	18	49	56	35	63	102	60	59
	135 mk			135 mk			180 mk			365 mk		
Jyväskylä	53	23	41	61	31	52	91	44	48	143	52	36
	80 mk			95 mk			360 mk			240 mk		
Jämsä	70	33	47	61	31	51	103	49	48	123	62	50
	125 mk			195 mk			180 mk			495 mk		

Murroskauden jälkeen esiintyi eniten hevosvarallisuutta Saarijärven ja Jämsän tuomiokuntien perukirjoissa, joissa tutkimuskauden lopulla oli tätä omaisuuden lajia merkitty joka toiseen perukirjaan.

Hevosvarallisuuden keskiarvot eivät poikenneet tutkimuskauden alkupuolella alueellisesti paljoakaan. Tutkimuskauden lopullakin erot selittyvät osaltaan siitä luonnollisesta vaihtelusta aineistossa, jonka muutamat poikkeuksellisen varakkaat saattoivat aiheuttaa. Kuitenkin näyttäisi siltä, että Jämsän tuomiokunnan alue olisi ollut hevosvarallisuudeltaan vaurainta seutua ja Jyväskylän tuomiokunnan alue köyhintä. 1800-luvun puolivälissä vaihteli hevosvarallisuus useimmiten 60:stä 100 markkaan. Yli 500 markan arvosta hevosia oli vain 2 %:lla koko aineistosta. Hevosten arvo nousi koko tutkimuskauden ajan. Tyypillisin hevosten arvo 1910/11 aineistossa oli 210–500 markan välillä. Kaikista hevosvarallisuutta omistavista talouksista 21 % kuului tähän luokkaan. Yli tuhannen markan arvosta hevosia oli 2 %:lla koko perukirjoitetusta väestöstä.

Kuvio 11. Hevosvarallisuuden jakauma vuosina 1850/51 ja 1910/11.¹

Sopivan vertailumateriaalin vuosien 1910/11 perukirja-aineistolle antaa hevosten osalta vuoden 1910 maataloustiedustelu. Se koski tilallisia ja vuokratilajelijöitä. Kun laskeaan tutkimusalueen viljelmiksi myös pienimmät eli alle 0,5 hehtaarin tilat tulee tilaa kohti keskimäärin yksi (1,1) hevonen. Hevosen hinta perukirjoissa vaihteli useimmiten sadan markan tienoilla, joten perukirja-aineiston antama keskiarvo 250 mk, on hieman korkeampi eli perukirjoitetulla väellä oli pari hevosta pesää kohti. Maataloustiedustelussa ovat mukana myös hevosettomat viljelmät. Kun näiden osuus huomioidaan tulevat maatalouslaskennan ja perukirja-aineiston arvot lähelle toisiaan.²

3.2.6. Karjavarallisuus

Karjavarallisuudeksi on merkitty perukirjoihin lehmät, lampaat, siat, vuohet, kanat jne. Useimmiten varsinkin karja kirjattiin eläin eläimeltä ja arvioitiin hyvinkin yksityiskohtaisesti. Lypsävät lehmät mainittiin erikseen, samoin vasikat ja muut. Karjalla oli huomattava taloudellinen merkitys 1800-luvun jälkipuolella. Karjavarallisuutta esiintyi runsaasti eri pesissä. Tutkimuskauden alkupuolella noin 3/4:llä koko aineistosta oli jonkinlaista karjavarallisuutta. Samaan aikaan kun talollisten ja torppareiden suhteellinen osuus aineistossa pieneni, väheni myös karjavarallisuus perukirja-aineistossa. Vuosien 1910/11 perukirjoista 61 %:iin oli merkitty karjavarallisuutta.³

1. Kuvion ja myös vuosien 1870/71, 1890/91 luvut ovat liitteessä 12.

2. SVT II 9, taulu 2 ja SVT III 10, taulu 2. Pitäjäkohtaiset viljelmä- ja hevospäärät ovat liitteessä 13.

3. Koko maassa omisti v. 1901 62,9 % ruokakunnista karjaa. Ks. Gebhard 1909 s. 23.

Karjavarallisuuden esiintyminen ja keskiarvo eri tutkimusajankohtina v. 1850–1911. K = perukirjat, joissa on karjavarallisuutta, PK = perukirjojen lukumäärä.

1850/51			1870/71			1890/91			1910/11		
PK	K	%	PK	K	%	PK	K	%	PK	K	%
198	143	72	196	148	75	350	234	66	567	349	61
120 mk			140 mk			220 mk			370 mk		

Karjan arvo kohosi koko ajan. Kuten tunnettua, nälkävuosien jälkeen siirryttiin maasamme yleisesti lypsykarjavaltaiseen maatalouteen. Keski-Suomi oli karjatalousalueena jäljessä muun Suomen kehityksessä. Vilkas meijeritoiminta alkoi vasta 1890-luvulla.¹ Mainitusta ajankohdasta lähtien karjan arvo kasvoi puolitoistakertaiseksi. Huomattavin muutos karjavarallisuudessa alkoi 1870-luvun jälkeen.

Tutkimusjakson alussa oli karjavarallisuutta eniten Viitasaaren ja Saarijärven tuomiokuntien perukirjoissa. 1870/71 vuosien aineistossa karjaa oli likimain tasaisesti kaikkialla 3/4:lla perukirjoitetusta väestä. Suurimmillaan erot olivat 1910-luvun alussa. Viitasaaren ja Jyväskylän tuomiokuntien alueilla oli karjallisia talouksia vähiten.²

Karjavarallisuuden esiintyminen ja keskiarvot perukirja-aineistossa tuomiokunnittain eri tutkimusajankohtina 1850–1911. K = perukirjat, joissa esiintyy karjavarallisuutta, PK = perukirjojen lukumäärä.

	1850/51			1870/71			1890/91			1910/11		
	PK	K	%	PK	K	%	PK	K	%	PK	K	%
Viitasaari	62	52	84	36	26	74	100	69	69	199	109	55
	140 mk			120 mk			190 mk			330 mk		
Saarijärvi	13	12	92	38	28	74	56	36	64	102	76	75
	150 mk			200 mk			300 mk			400 mk		
Jyväskylä	53	34	64	61	46	75	91	62	68	143	80	56
	110 mk			140 mk			210 mk			290 mk		
Jämsä	70	45	64	61	48	79	103	64	62	123	83	67
	115 mk			125 mk			230 mk			495 mk		

Ennen 1890-lukua eivät karjan keskimääräisarvot poikkea eri alueilla mainittavasti. Saarijärven korkea keskiarvo oli poikkeus, jonka aiheutti muutama suuri karja. Sen sijaan 1910-luvulla erot olivat jo suurempia. Jämsän tuomiokunnan alueella oli keskimää-

1. Keski-Suomen maatalousoloista esim. Pohjonen, Mauno, Keski-Suomen maanviljelyseura 1893–1943. Jyväskylä; Hakala-Rahko, Ilmo, Sanomalehdistö karjatalouden propagoijana vuosina 1860–1890. Pro gradu -työ. JY 1965; Remes, Jussi, Keski-Suomen osuusmeijeriliike. Pro gradu -työ. JY 1967.

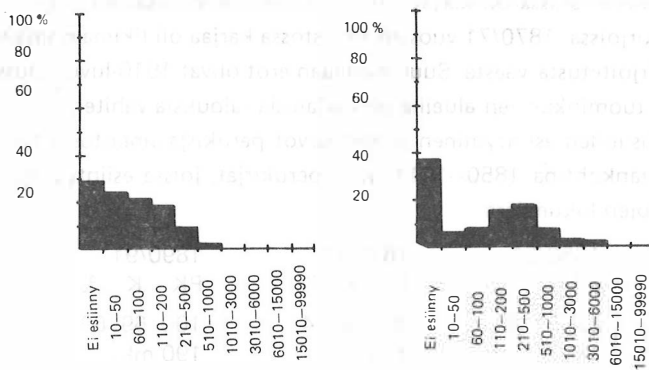
VA, kuvernöörien kert. Vaasan lääni. Talven yli elätettyjen lehmien määrä.

2. Gebhardin laatiman kartaston mukaan oli tutkimusalueella v. 1901 eniten karjaa Saarijärven ja Korpilahden-Jämsän tienoilla. Ks. Gebhard 1909 kartta 7.

räinen karjan arvo lähes 500 mk, Jyväskylän tuomiokunnan alueella se oli vajaat 300 mk. Karjavarallisuutta oli vähiten Viitasaaren ja Jyväskylän tuomiokuntien alueilla.

Karjan arvo kohosi koko tutkimuskauden ajan. Vuoden 1850/51 aineistossa karjan arvo vaihteli 10:stä 900 mk:aan ja 1910/11 aineistossa 10:stä 9150 mk:aan. Karjaksi oli merkitty joissain tapauksissa jokunen sulkasatoinen kanakin; muutamissa suurimmissa taloissa taasen oli kymmenpäinen nautakarja, ja lukuisia muita eläimiä. Suurehkot karjat lisääntyivät erityisesti 1890-luvulla, jolloin meijeritoiminta käynnistyi alueella ja jolloin karjatuotteiden kysyntä muutoinkin kasvoi. Karjan tuotto enensi myös tuloja. Osa vaurastumisilmiöstä selittyy näin ollen karjatalouden tuoton kasvusta.

Kuvio 12. Karjavarallisuuden jakauma vuosina 1850/51 ja 1910/11.¹



Karjan arvonnousu näkyy jakaumassakin. Tutkimuskauden lopulla tyyppi-arvo tuli luokkaan, jossa karjan arvo vaihteli 510–1000 markkaan, perukirjoitetuista kuului 18 % ja karjavarallisuutta omistavasta ryhmästä 29 %. Karjan omistajista peräti 55 % omisti 110–1000 markan karjaomaisuuden tutkimuskauden loppupuolella. Kokonaisuutos oli kaikissa tuomiokunnissa samanlainen.

Vuoden 1910 maataloustiedustelun mukaan viljelmää kohti, pienimmätkin viljelmät mukaan lukien, oli viisi (4.9) nautaa. Kun hyvänpuoleisen lehmän arvoksi perukirjaan merkittiin 50–80 mk, ovat perukirja-aineiston ja tiedustelun arvot verrattain lähellä toisiaan.

1. Jakauman ja vuosien 1870/71, 1890/91 luvut ovat liitteessä 12.

2. SVT III 9, taulu 2 ja SVT III 10, taulu 2.

3.2.7. Irtain omaisuus

Irtain omaisuus muodosti jäännösryhmän edellä mainittujen varallisuuslajien ohella. Tässä tutkimuksessa on käytetty irtain omaisuus -termiä, jolla perukirjojen laatijatkin useimmiten merkitsivät muun kuin edellä mainitun omaisuuden. "Lös egendom", "irtain", "erilaista tavaraa" -nimikkeiden yhteydessä mainittiin parhaassa tapauksessa useita varsin suuriakin omaisuuseriä, kuten vaatteita, työkaluja, ajopelejä, veneitä, kalastusvälineitä ja erilaista kodin irtaimistoa. Useimmilla oli vain joitain mainituista irtaimiksi merkityistä varallisuuden lajeista. Perukirjoitusten pitäjät ryhmittelivät joskus irtainta omaisuutta omiksi ryhmikseen; joskus esineet oli lueteltu sattumanvaraisessa järjestyksessä. Irtainta omaisuutta ei ole eritelty tässä tutkimuksessa, sillä se muodosti tietyn oman kokonaisuutensa. Irtaimiksi merkittiin joskus varsin harvinaisiakin asioita, kuten maakaupan varasto.¹

Irtaimen omaisuuden lisääntyminen kuvastaa talouksissa kaiken pikkuesineistön monipuolistumista. Astiastot sekä pito- ja juhlapukimet tulivat aikaisempaa yleisemmiksi ja monipuolisemmiksi. Irtainta omaisuutta oli lähes kaikilla. Perukirja laadittiin joskus hyvinkin vaatimattomasta omaisuudesta, jolloin perunkirjoittaja saattoi merkitä vain jotain vähäistä irtainta toimituskirjaan. Aineistossa oli muutama tapaus, jolloin perukirjassa ei ollut irtainta. Omaisuuden muodosti tällöin pelkästään käteinen raha, karja- tai hevosomaisuus. Kaikilla kiinteää omistavilla oli myös irtainta.

Irtaimen omaisuuden keskiarvot eri tutkimusajankohtina v. 1850–1911.

1850/51	1870/71	1890/91	1910/11
170 mk	200 mk	550 mk	650 mk

Irtaimen arvo lisääntyi koko 1800-luvun loppupuolen, ja 1900-luvun alkupuolen ajan. Irtaimen arvo kasvoi eniten 1870-luvun jälkeen; tällöin muidenkin varallisuuden lajien arvo kohosi. Mainitut vuosikymmenet olivat murroksen kautta, jolloin tutkimusalueella tuntuivat teollisuuden vaikutukset ja vanha agraariyhteiskunta muutti luonnetaan.

Samanaikaisesti irtaimen omaisuuden kasvaessa tulivat myös keskinäiset erot suuremmiksi. Vaihteluväli vuosien 1850/51 aineistossa oli 10 markasta 2 240 markkaan, mutta vuosien 1910/11 aineistossa 10 markasta 9 990 markkaan.

Alueellisia eroja ei irtaimen esiintymisessä ollut. Sen sijaan irtaimen arvo vaihteli tutkimusalueen eri osissa varsinkin 1870-luvun jälkeen. Jälleen köyhimmiksi alueiksi jäivät Viitasaaren ja Jyväskylän tuomiokuntien alueet.

1. JMA, Jämsän tuomiokunnan ark. perukirja n:o 3/1891.

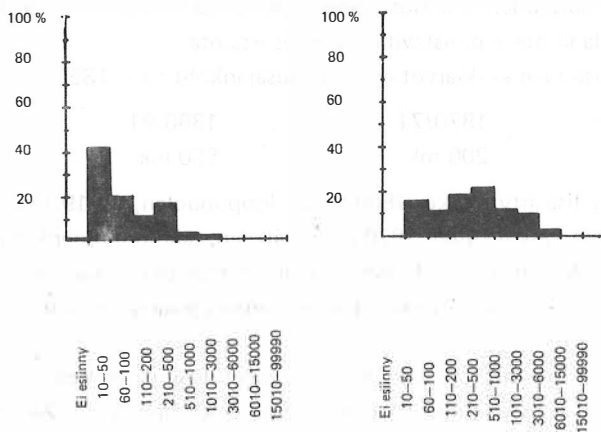
Irtaimen omaisuuden keskiarvot eri tutkimusajankohtina 1850–1911 eri tuomiokuntien alueella.

	1850/51	1870/71	1890/91	1910/11
Viitasaari	180 mk	125 mk	400 mk	410 mk
Saarijärvi	350 mk	250 mk	910 mk	820 mk
Jyväskylä	160 mk	225 mk	620 mk	550 mk
Jämsä	145 mk	220 mk	435 mk	1000 mk

Tutkimusalueen pohjoisin osa oli muista jäljessä irtaimen omaisuuden määrässä. Kasvu oli täällä myös hitainta, eikä irtaimen arvo 1890-luvun jälkeen enää lisääntynyt. Irtainta oli 1900-luvun alussa vauraimmalla Jämsän seudulla noin 2,5-kertaisesti verrattuna Viitasaaren keskimääräisen irtaimen määrään. Jämsän tuomiokunnan alueella nopea kasvun jakso alkoi vasta 1890-luvulla. Alueelliset erot johtuivat osittain perukirja-aineiston väestörakenteesta.

Perukirjoitetuista pesistä 42 % omisti 1800-luvun puolivälissä 10–50 markan arvoisen irtaimen, mutta 1900-luvun alussa erot olivat kasvaneet, useimmissa tapauksissa (23 % kaikista perukirjoitetuista pesistä) irtainta oli 200–500 markan verran.

Kuvio 13. Irtaimen omaisuuden jakauma vuosina 1850/51 ja 1910/11.¹



Alimmissa irtaimen omaisuuden luokissa oli 1900-luvun alussa aikaisempaa vähemmän väkeä. Yli 100 markan ja alle 2 000 markan irtain omaisuus oli hyvin yleinen; ani

1. Kuvion ja vuosien 1870/71 ja 1890/91 irtaimen omaisuuden luvut ovat liitteessä 12.

harvoilla irtaimeksi omaisuudeksi luokiteltua varallisuutta oli tätä enemmän. Sekä 1870-että 1890-lukujen aineistossa oli muutamia perukirjoja, joissa ei ollut irtainta (1 %). Mainittuina ajankohtina tyypillisin irtaimen määrä vaihteli 10 ja 50 markan välillä, mutta 1900-luvun alussa lähes neljännes (23 %) omisti irtainta 210–500 markan arvosta, mikä oli tyypillisin irtaimen määrä.

3.2.8. Saatavat ja velat

Perukirjoihin merkittiin saatavat ja velat tarkasti. Yleinen tapa näytti olleen, että velkasuhteita oli runsaasti, ja niistä tehtiin huolellisesti velkakirjat. Saatavia oli kaikilla väestöryhmillä ja kaikista ryhmistä. Samoin oli velkojen laita. Saatavat ja velat kuvastavat väestön keskinäisiä luottosuhteita, jotka olivat merkittäviä erityisesti ennen pankkilaitoksen syntyä. Perunkirjoittajat merkitsivät useimmiten velallisen ja velkojan nimen, ammatin ja luonnollisesti velkasumman sekä mahdollisen koron perukirjaan.

Saatavia oli useimmiten varakkailla henkilöillä. Tässä tutkimuksessa on tarkastelun kohteeksi otettu suurimpien väestöryhmien saatavat muilta ryhmiltä, koska jo ne antavat riittävän kuvan velkasuhteiden runsaudesta, rahoittajista ja velkojen koosta.

Eri väestöryhmien luottosuhteet on laskettu siten, että saatavat talollisilta, torppareilta, itsellisiltä, säätyläisiltä sekä kauppiailta ja pankeista on luokiteltu erikseen ja muista on muodostettu ”muut”-luokka, johon on myös sijoitettu sellaiset ilmeisen varmasti talolliset ja torpparit, joilta ei ole mainittu mitään ammatti- tai sosiaaliryhmänimikettä. Muilta ryhmiltä saatavat olivat harvinaisia eikä niitä ole eritelty.

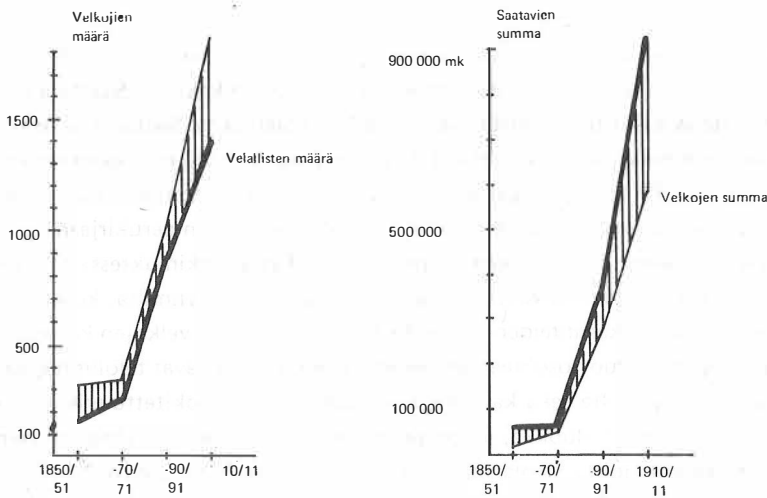
Velat puolestaan jakaantuivat suurimmaksi osaksi talollisille, torppareille, lukumääräisesti usein myös itsellisille, kauppiaille ja tutkimuskauden lopulla pankeille. Näiden lisäksi on muodostettu velkojista ”muut”-luokka samoin perustein kuin saatavienkin yhteydessä.

Saatavat ja velat kuvaavat tarkasti eri väestöryhmien keskinäisiä rahasuhteita. Saatava-tapauksissa perukirjoitetut henkilöt olivat velkojina, ja velkojen yhteydessä aineiston ulkopuoliset henkilöt olivat velkojina. Samalla henkilöllä saattoi olla saatavia, säästöjä ja velkoja.

Perukirjoihin merkittiin aivan pienetkin saatava- ja velkasummat, joten aineisto pysyy valaisemaan yleisesti vallinnutta rahoitustilannetta. Uloshaut eivät näy perukirja-aineistossa. Se ei myöskään pysty osoittamaan alueiden välisiä velkasuhteita, sillä perukirjaan ei juuri koskaan merkitty velkojan tai velallisen asuinunkuntaa. Useimmiten todennäköisesti velkojalla ja velallisella oli sama asuinpaikka. Keskinäiset luottosuhteet lisääntyivät koko tutkimuskauden ajan, ja vilkastuminen alkoi samanaikaisesti varallisuuden kasvun kanssa, eli välittömästi 1870-luvulta lähtien.

S a a t a v i e n ollessa kyseessä perukirjoitettu väestö oli velkojana ja muut¹ velallisia. Pankkisäästöt on laskettu saataviksi samoin henkivakuutukset, jotka yleistyivät 1900-luvun alussa ja merkittiin perukirjaan saatavien ryhmään, ne on sijoitettu "muut"-luokkaan.

Kuvio 14. Perukirjoitetun väestön saatava- ja velkaerien lukumäärä sekä saatavien ja velkojen summat eri tutkimusajankohtina v. 1850–1911.²



Perukirjoitetun väestön saatavat olivat keskimääräisesti velkoja suuremmat; toisin sanoen vain harvat elivät oloissa, jossa velkaa oli yli saatavien tai säästöjen. Ero ei ole suuri. Taloudellisesti huonoimpana aikana 1870-luvun vaihteessa kolmen suurimman väestöryhmän saatavat ja velat olivat lähes yhtä suuret. Saatavien ja säästöjen summa nousi velkamäärää korkeammaksi 1890-luvulta lähtien.

Luottosuhteissa ei ollut alueellisia eroja. Kokonaisukehitys oli kaikkialla samanlainen. Sen sijaan väestöryhmien väliset erot olivat huomattavia, ja samoin kuin kokonaisvarallisuuden vaihteluun vaikuttivat kunkin alueen väestörakenne ja perukirja-aineiston väestörakenteen muutos, vaikuttivat ne myös saatavien ja velkojen eroihin.

1. Velallisten lukumäärät ja saatavien summat ovat liitteissä 14 ja 15, joihin on koottu saatavasuhteet, saatavaerät ja keskiarvot väestöryhmittäin. Yksityiskohtaisesti saatavat ja velat käsitellään kunkin väestöryhmän yhteydessä.
2. Kuvion luvut ovat liitteissä 8, 14 ja 15.

Saatavien lukumäärä on ilmoitettu kahtena arvona. Ensin on laskettu, kuinka monessa perukirjassa oli saatavia talollisilta, torppareilta, itsellistäväestöltä, säätyläisiltä tai 1870-luvun jälkeen kauppiailta, saatavat pankeilta eli säästöt sekä saatavat ”muut”-ryhmältä. Kun yhdellä velkojalla saattoi olla useita velallisia eli useita saatavaeriä, on nämä laskettu erikseen. Saatavaerien lukumäärä on vähintään yhtä suuri kuin niiden perukirjojen, joissa saatavia yleensä esiintyy, mutta useimmiten saatavaeriä oli yhdellä velkojalla useita.

Keskimääräiset saatavat on liitetaulukossa laskettu kutakin velkojaa kohden. Perukirjoitetun väestön saatavien arvo ja saatavaerien lukumäärä lisääntyi koko tutkimuskauden ajan.

Perukirjoitetun väestön saatavaerät ja niiden keskiarvot eri tutkimusajankohtina 1850–1911.

	Perukirjoja	Saatavaeriä	Saatavaeriä/ Perukirjoja	Keskimääräinen saatavaerä
1850/51	198	176	0.9	390 mk
1870/71	196	250	1.3	250 mk
1890/91	350	898	2.5	460 mk
1910/11	567	1 438	2.5	650 mk

Tutkimuskauden alussa, eli 1800-luvun puolivälissä, ei perukirjaa kohden ollut edes yhtä velallista. Sen sijaan 1900-luvun alussa oli perukirjaa kohden 2–3 velallista ja kun kaikilla ei suinkaan ollut saatavia, kasaantui niitä muutamille hyvinkin lukuisasti.

Saatavat eivät lisääntyneet perukirjaa kohden laskettuna enää ensimmäisen kasvukauden eli 1890-luvun jälkeen. Koska perukirjoitetulla väestöllä on ollut runsaasti saatavia, se on pystynyt rahoittamaan muita ja tämä mahdollisuus on tullut aikaisempaa useamman ulottuville 1870-luvun jälkeen. Säästöt eli saatavat pankeilta lisääntyivät 1890-luvun jälkeen ja myös henkivakuutuksiin riitti rahaa aikaisempaa runsaammin.

Keskimääräiset saatavaerät kasvoivat 1890-luvun jälkeen tuntuvasti. Perukirjoitetun väestön luotonanto ja säästämiskyky kohentui näin ollen koko ajan ainakin joidenkin piirissä, sillä myös velkaantuminen yleistyi, kuten kokonaisvarallisuuden keskiarvot osoittivat. Perukirjoitetun väestön saatavat lisääntyivät kaikilta väestöryhmiltä ja erityisesti on merkille pantava pankkisäästöjen lukumäärän ja arvon kasvu 1890-luvun jälkeen.

Perukirjoitetun väestön saatavien lukumäärä ja keskimääräinen saatava velallisryhmittä eri tutkimusajankohtina v. 1850–1911.

	Saatavien lukumäärät						
	Perukirjoja	Talollisilta	Torppareilta	Itsellisiltä	Säätyläisiltä	Pankeilta	Muilta
1850/51	198	35	17	4	4	3	9
1870/71	196	68	32	13	2	—	10
1890/91	350	113	92	34	6	21	63
1910/11	567	152	106	57	13	120	109

	Saatavien keskiarvot						
1850/51		850 mk	140 mk	45 mk	5400 mk	1300 mk	660 mk
1870/71		660 mk	130 mk	100 mk	20 mk	—	690 mk
1890/91		1390 mk	170 mk	95 mk	210 mk	4100 mk	880 mk
1910/11		2200 mk	485 mk	270 mk	510 mk	2330 mk	2630 mk

Suurimmat saatavat perukirjoitetulla väestöllä oli ennen 1900-luvun alkua säännöllisesti talollisilta. Näille oli annettu useimmat ja suurimmat luotot. Muilta ryhmittä haussa olleet saatavat olivat oleellisesti pienempiä lukuunottamatta tutkimuskauden loppupuolella pankkisaatavia ja saatavia "muut"-ryhmältä.

Pankkisäästöjä oli joka viidennessä perukirjassa (21.2 %) 1900-luvun alussa. Keskimääräinen pankkisäästö oli yli 2 700 mk. Säästöjen yleistyminen samanaikaisesti käteisen rahan kanssa on selvä osoitus lisääntyneestä varallisuudesta ja siirtymisestä rahatalouteen. Perukirjoitetun väestön saatavat "muut"-ryhmältä lisääntyivät 1890-luvun jälkeen ja keskiarvoa kohottavat tuntuvasti henkivakuutukset, jotka yleistyivät kaikissa väestöryhmissä 1900-luvun alussa. Ne merkittiin pesän omaisuudeksi täysiarvoisina.

Perukirjoitetun väestön markkamääräisesti suurimmat saatavat olivat talollisilta, pankeilta ja henkivakuutusyhtiöiltä. Vaikka torppariväestölle oli annettu useitakin luottoja, ne olivat kuitenkin aina pienempoleisia. Vähiten saatavia oli itsellisväeltä ja nämäkin saatavat olivat useimmiten vain pieniä lainoja eivätkä ne olleet varsinaisesti rahoituspääomaa.

V e l k o j a perukirjoitetulla väestöllä oli useammin kuin saatavia. **VELOIKSI** perukirjaan merkittiin kaikki velkakirjalla osoitetut luotot ja muut pienetkin velat. Mukana olivat myös viljalainat ja työsaatavat, jotka oli arvioitu rahaksi. **VELKAERIEN** lukumäärä kasvoi lähes kuusinkertaiseksi 1800-luvun puolivälistä 1900-luvun alkuun. Velat on laskettu keskimääräisenä velkana tärkeimmille velkojaryhmille, eli talollisille, torppareille, itsellisille, kauppiaille, pankeille ja "muille". Kunkin väestöryhmän osalta on ilmoitettu niiden perukirjojen määrät, joissa esiintyi velkoja näille ryhmille, ja lisäksi on laskettu velkaerät ja keskimääräinen velkaerä kullekin velkojaryhmälle. Velkaantuminen yleistyi erityisesti 1870- ja 1890- lukujen aikana.

Perukirjoitetun väestön velkaerien lukumäärä ja keskimääräinen velkaerä

	Perukirjoja	Velkaeriä	Velkaeriä/ Perukirja	Keskimääräinen velkaerä
1850/51	198	328	1.6	70 mk
1870/71	196	329	1.7	150 mk
1890/91	350	1 042	3	290 mk
1910/11	567	1 868	3.3	370 mk

Tutkimuskauden alussa kutakin perukirjaa kohti oli 1–2 velkaerää eli velkojaa ja 1900-luvun alussa niitä oli yli kolme. Kun kaikilla ei ollut velkaa, oli muutamilla runsaasti velkaantuneilla useitakin velkojia. Lisääntyneestä velkaantumisesta ei varsinaisesti aina ollut kyse, sillä keskimäärin velkaerät olivat vielä 1900-luvun alussakin verrattain pieniä. Lisääntyneet saatavat ja velat kuvastavat talouselämän rakenteen muuttumista. Lainapääomaa tarvittiin enemmän ja lisääntyneet tulot mahdollistivat lainan saannin ja maksun. Aina ei ollut kyse suoranaisesta lainapääoman hankkimisesta, vaan perukirjoista näkyvät muutaman markankin työsaatat, jyvälainat ja vähäiset käyttöluotot naapureilta ja tuttavilta. Pienet velat olivat yleisimpiä tutkimuskauden alussa ja varsinaiset pääomaluotot lisääntyivät vasta 1890-luvulla ja sen jälkeen.

Vaikka velkaeriä oli perukirjoitetulla väestöllä runsaammin kuin saatavia, saatavien summa oli kuitenkin suurempi kuin velkojen summa. Perukirjoitettu väestö on ollut varakkaanpuoleista ja joukossa oli aina myös muutamia suurluotottajia, jotka ovat toimineet lähiympäristönsä pankkiireina. Kuviossa 14 on saatava- ja velkaerien lukumäärä sekä saatavien ja velkojen kokonaissummien vertailu. Pienimmillään saatavien ja velkojen ero on ollut 1870/71 vuosien aineistossa.

Perukirjoitetun väestön velat lisääntyivät koko tutkimuskauden ajan myös markkamääräisesti. Ennen maakauppaverkoston tihentymistä ja pankkilaitoksen syntymistä, olivat talolliset miltei yksinomaan maaseudulla velkojina ja velallisina, sillä useimmat velkasuhteet kulkivat talolliselta toiselle. Näiden keskinäiset velat olivat myös selvästi muiden velkoja suuremmat. Pankkilaitoksen vakiintumisen jälkeen suurimmat luotot saatiin yleensä pankeilta.

Velkaisten perukirjojen lukumäärä ja keskimääräinen velka kullekin velkojaryhmälle eri tutkimusajankohtina 1850–1911.

	Perukirjoja	Velkaa (kpl) eri ryhmille					Muille
		Talollisille	Torppareille	Itsellisille	Kauppiaille	Pankeille	
1850/51	198	66	20	24	2	5	9
1870/71	196	51	35	7	1	—	11
1890/91	350	149	59	62	53	17	70
1910/11	567	219	90	102	132	97	142

Velkojen keskiarvot mk

	Talollisille	Torppareille	Itsellisille	Kauppiaille	Pankeille	Muille
1850/51	220	60	50	40	40	270
1870/71	490	180	90	10	—	610
1890/91	1120	260	175	350	1525	740
1910/11	1020	390	240	440	2140	1230

Velat kauppiaalle ja pankeille lisääntyivät lukumääräisesti eniten, mutta lähtöarvotkin olivat hyvin alhaiset. Talollisväen keskimääräinen velkasaatava kasvoi koko tutkimuskauden ajan, erityisesti 1870-luvun jälkeen. Velat torppariyhmälle suurenivat samaan aikaan, samoinkuin itsellisväen edellisiä ryhmiä pienemmät velkasaatavat.

Aineisto ei valaise suoranaisesti velkojen luonnetta, eli sitä olivatko ne kulutukseen käytettyjä lainoja vai investointitarkoituksessa hankittuja luottoja. Velan koosta voi päätellä asiaa melko pitkälle. Velat talollisille olivat keskimäärin 1 000 mk tutkimuskauden loppupuolella. Aineistossa oli suuriakin luottoja, joten talolliset ovat toimineet maaseutuväestön rahoittajina. Perukirjoitetun väestön velat torppareille ja itsellisille ovat olleet oleellisesti edellisiä pienempiä eikä näiltä ole liennyt varoja huomattavaan luotonantoon.

Velkoja kauppiaalle oli noin joka viidennessä perukirjassa (21.7 %) ja velat olivat pienentaisia myös tutkimuskauden lopulla. Kuitenkin velkaantuminen kauppiaalle oli yleisesti mainittu epäkohta 1800-luvun lopulla. Perukirjoitettu väestö on ollut muita keskimääräisesti varakkaampaa ja velkaantuminen vähäistä, sillä eri väestöryhmiin kuuluvia, maksukyvyttömiksi velkaantuneita oli uloshakudiaareiden mukaan jatkuvasti käräjillä kymmenittäin.¹ Kauppiaalle velkaantuminen on ollut köyhimpien ongelma. Velkoja kauppiaalle oli runsaimmin yli varojensa velkaantuneiden perukirjoitettujen pesien joukossa. Perukirjoitettu väestö velkaantui 1800-luvun lopulla harvemmin kauppiaalle kuin Aunolan tutkimuksen mukaan Ruotsin vallan loppupuolen Pohjois-Pohjanmaan talonpojat.²

Pankkilaitos antoi keskimääräisesti suurimmat luotot 1890-luvun jälkeen. Ne oli tähdätty selvästi investointeihin, rakennuksiin, karjan ostoon ja pellon parannukseen. Perukirjoista oli 17 %:iin merkitty pankkilainoja 1900-luvun alussa.

Muut ryhmässä oli velkoja myös talollisille, torppareille ja itsellisille, joista ei ollut mainittu mitään sosiaaliryhmää osoittavaa merkintää. Velat "muut" ryhmälle olivat harvalukuisempia kuin velat talollisille, mutta ne olivat yleensä hieman suurempia.

1. Markkanen, Erkki, Maaseutuväestön varallisuus ja luottosuhteet. Lis.työ JY 1971 s. 153.

2. Aunola, 1967 s. 327–335, 345.

Velkaantumisessa ei ollut alueellisia eroja, mutta velkaantuminen oli erilaista eri väestöryhmissä. Kokonaisuudessaan perukirja-aineisto osoittaa velkasuhteiden enentyneen, vaikka keskimääräisesti luotot pysyivät 1890-luvun jälkeenkin pieninä. 1870-luvun jälkeen lisääntyivät myös yli varojen velkaantuneet pesät, jotka vielä 1850-luvun tienoilla olivat perin harvinaisia.

3.3. Varallisuuden kokonaismuutokset elinkeinoelämän murroskaudella

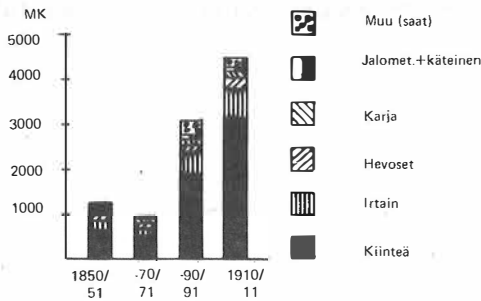
Perukirja pystyy osoittamaan viivästyksettä ja tarkasti perukirjoitetun väestön varallisuuden muutokset. Tutkimusalueella alkoi selvä nousukausi 1870-luvulta, mikä oli jo nopeaa rikastumisen aikaa. Olot olivat pysytelleet ennallaan ainakin 1800-luvun alusta aina 1860-luvulle saakka. Perukirja-aineisto antaa yksityiskohtaisen kuvan taloudellisesta muutoksesta, jota muut lähteistöt, kuten jo aikaisemmin on mainittu, jossain määrin kuvastivat.

Ajallisesti 1870-luku on käännekohta. Tulot lisääntyivät kiivaimmin ehkä 1880-luvun aikana; 1890-luvun jälkeen kasvuvauhti jo hiljeni. Jossain määrin syntyi myös alueellisia eroja, mutta verrattain yhtenäisellä alueella väestörakenteen erot ja niiden vaikutus perukirja-aineistossa oli alueellisia vaikuttajia voimakkaampi. Yhtenä eroja aiheuttavana tekijänä oli myös varallisuuden rakenne. Kun kiinteän omaisuuden – useimmiten maatilan – arvo kohosi nopeimmin, edullisimmassa asemassa olivat metsien omistajat.

Lisääntyneillä tuloilla alettiin hankkia myös erilaista irtainta omaisuutta. Irtaimen määrä lisääntyi nopeammin kuin hevos- ja karjavarallisuus. Kokonaisvarallisuuden rakenne muuttui hieman tutkimuskauden aikana.

Varallisuuden rakennemuutosten kuvaamiseksi on eri varallisuuden tekijöiden keskiarvot laskettu koko aineistosta eli keskiarvo perukirjaa kohti ja tämän lisäksi on muodostettu varallisuuden keskimääräiskuva kunkin omistajaryhmän mukaan eli kunkin varallisuuslajin arvo jaettuna vain niitä omistavien määrällä. Jälkimmäinen kuvaa vallinnutta todellisuutta tarkemmin, sillä läheskään kaikilla ei ollut esimerkiksi kiinteää ja perukirjaa kohti laskettu keskiarvo on sama kuin teoreettinen keskimääräismuutos.

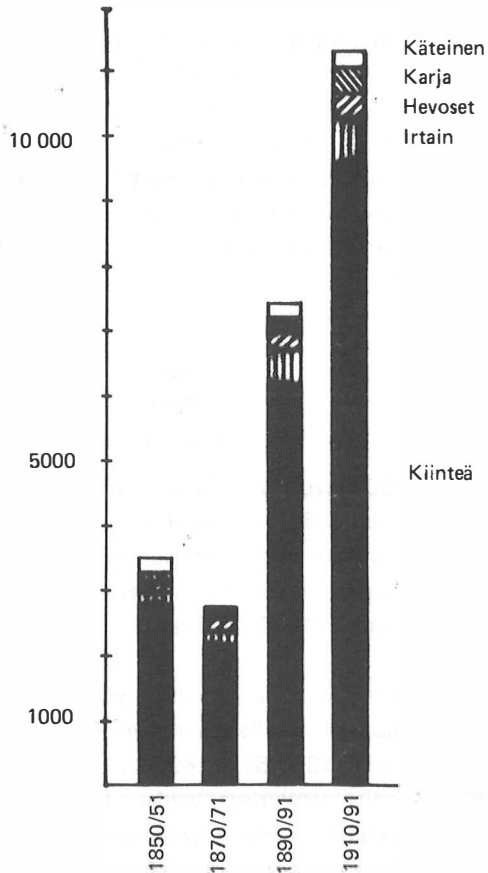
Kuvio 15. Maaseutuväestön nettovarallisuuden koostumus eri tutkimusajankohtina v. 1850–1911.



Kuvion 15 luvut on laskettu keskimääräismuutoksena kutakin perukirjoitettua pesää kohden. Sekä kiinteän että irtaimen omaisuuden kasvu oli niin runsasta, että näiden varallisuuslajien määrä kohosi perukirjaa kohden, vaikkei kaikilla kiinteää ollutkaan. Varallisuuden rakenne ei muuttunut vielä ensimmäisen 20 vuoden aikana ollenkaan. Tärkein varallisuuden tekijä oli kiinteä omaisuus, jota oli runsaimmin talollisväellä, ja siksi keskiarvovarallisuus kuvaa vain muuttuneita olosuhteita eikä valaise yksityiskohtaisesti eri väestöryhmien varallisuuden arvon rakennemuutoksia. Varallisuuden muutos ei kohdannut kaikkia samalla tavoin. Kun verrataan keskimääräismuutoksia, jotka on laskettu kunkin varallisuuslajin keskiarvona, vain niiltä, joilla sitä esiintyi, erot tulevat oleellisesti suuremmiksi.

Kiinteän omaisuuden keskiarvo oli 1860-luvun ja 1870-luvun aikana 2 000–3 000 markkaa ja 1900-luvun alussa 9 600 mk. Muiden varallisuuslajien pesäkohtaiset ja omistusrühmäkohtaiset keskiarvot poikkeavat olennaisesti vähemmän, sillä niitä oli useilla, kiinteää vain harvoilla.

Kuvio 16. Varallisuuslajien keskiarvot niitä omistavilla ryhmillä.



Perukirjoitetun väestön varallisuuden kasvu oli niin tuntuva, että koko väestön per capita varallisuus kohosi lievästi. Eniten lisääntyi kiinteä omaisuus, mutta irtainta, karjaa ja hevosomaisuuttakin hankittiin aikaisempaa runsaammin. Varallisuuden lisääntyessä yleistyi myös luotonotto. Varallisuuden rakenne muuttui 1870-luvun jälkeen. Muutos oli kuitenkin suurempi todellisuudessa eri väestöryhmien keskuudessa kuin, mitä koko aineiston keskiarvoluvut osoittavat.

4. ERI VÄESTÖRYHMIEN VARALLISUUS JA SEN RAKENNE

4.1. Säätyläiset, vallasväki

4.1.1. Kokonaisvarallisuus

Kokonaisuudessaan säätyläisten ryhmä oli pieni. Tällöin suuretkin poikkeamat eri tarkasteluvuosien arvoissa ovat mahdollisia. Tähän väestöryhmään kuuluva väki oli keskimääräistä huomattavasti varakkaampaa. Perukirjat tehtiin kaikista pesistä. Kuolleitten luettelon ja perukirjamerkintöjen perusteella säätyläisten lukumäärään tulee poikkeama kahden lähteen välille; se ei kuitenkaan aiheuta virhettä itse varallisuusarvoihin.

Säätyläisten perukirjojen lukumäärä (PK) sekä brutto- (B) ja nettovarallisuuden (N) keskiarvot eri tutkimusajankohtina v. 1850–1911.

	PK	B	N
1850/51	4	16 300 mk	15 900 mk
1870/71	2	1 700 mk	60 mk
1890/91	8	16 700 mk	15 900 mk
1910/11	18	29 900 mk	27 600 mk

Säätyläisväestön varallisuus oli 1800-luvun puolivälissä kymmenkertainen koko aineiston keskiarvoon verrattuna. Vuosien 1850/51 aineistossa on tosin poikkeuksellisen varakkaita pesiä. Jämsäläinen kihlakunnan tuomari omisti yli 20 000 markan maatilan ja hänellä oli saatavia lähes saman verran. Pesän kokonaisvarallisuus oli yli 50 000 markkaa. Saarijärveläinen asessori omisti yli 10 000 markan pesän, ja rovastilla oli omaisuutta 3 000 markan verran.¹

Vuosien 1870/71 aineistossa on vain kaksi virkamiesryhmään kuuluvan perukirjaa. Niissä ei ollut maaomaisuutta. Nuorehkon vallesmannin pesä oli velkaantunut niin runsaasti, että se jäi velkaiseksi.² Vuosien 1850/51 ja 1890/91 välillä ei ole varallisuuseroja. Kun kummaltakin vuodelta on useita perukirjoja, voidaan keskiarvoja pitää kuvaavina. Säätyläisten varallisuus ei oleellisesti lisääntynyt kasvukauden aikana; ainoastaan kiinteä omaisuus saattoi karttua.

Tutkimuskauden lopulla säätyläisillä oli kuusinkertainen keskivarallisuus verrattuna koko aineiston keskiarvoon. Rikkaimmat olivat perineet suvun huomattavan maaomaisuuden ja kartuttaneet sitä tuloillaan ja usein liiketoiminnalla. Yli 100 000 markan

1. JMA, Jämsän kihlakunnan ark. Perukirja 146/1850; Saarijärven käräjäkunnan ark. Perukirja 192 ja 193/1850.

2. JMA, Viitasaaren käräjäkunnan ark. Perukirja 9/1870.

Omaisuus oli esimerkiksi viitasaarelaisella nimismiehellä,¹ jolla oli irtaintakin yli 13 000 markkaa ja erilaisia saatavia lähes 50 000 mk maatilan lisäksi. Säätyläis-virkamies -ryhmään kuuluvista varakkaimpia olivat vuosisadan vaihteessa apteekkarit ja nimismiehet; ryhmän köyhimpiä olivat papit ja opettajat.²

4.1.2. Varallisuuserot ja varallisuuden rakenne

Pienen ryhmän varallisuuden rakenne ja määrä vaihtelee tuntuvasti satunnaisesti sen mukaan, miten varakkaita pesiä aineistoon on tullut. Tiettyä yhdenmukaisuutta ja ominakeisuutta säätyläisten ryhmässä voi selvästi havaita; ryhmänsisäiset piirteet erottavat sen muista. Alueelliset erot vaihtelevat sen mukaan, kuinka rikkaita kultakin paikkakunnalta kulloinkin aineistoon on tullut, eikä alueellisten tekijöiden vaikutuksesta.

Säätyläisryhmän brutto- (B) ja nettovarallisuus (N) keskiarvot tuomiokunnittain eri tutkimusajankohtina v. 1850–1911. (PK = perukirjojen määrä)

	1850/51			1870/71			1890/91			1910/11		
	B	PK	N	B	PK	N	B	PK	N	B	PK	N
Viitasaari		1		1			3			6		
	570 mk		430 mk	2 680 mk	860 mk		33 593	32 520 mk		23 293	23 050 mk	
Saarijärvi		2		1			2			5		
	7 015 mk		7 015 mk	800 mk	700 mk		35 500	34 800 mk		11 184	6 118 mk	
Jyväskylä		—		—			2			5		
							11 345	9 995 mk		11 614	8 432 mk	
Jämsä		1		—			1			2		
	51 140 mk		49 000 mk				28 400	28 400 mk		99 990	98 280 mk	

1800-luvun puolivälissä erot olivat suurimmat. Saarijärven tuomiokunnan keskiarvo (n. 7 000 mk) kuvastaa parhaiten säätyläis- ja virkamiesperheiden keskivarallisuutta. Jämsän tuomiokunnan tuomari on ehdottomasti ollut ryhmänsä varakkaimpia. Vuosien 1870/71 aineiston virkamiehet ovat olleet poikkeuksellisen köyhiä.

1890- ja 1900-lukujen aineisto kuvastaa jo luotettavasti ja monipuolisesti ryhmän varallisuutta. Alueelliset erot olivat satunnaisia, ja kokonaisvarallisuus oli runsaat 20 000 mk. Viitasaaren, Saarijärven ja Jyväskylän tuomiokuntien alueilla ryhmään kuuluvien varallisuus on vaihdellut 10 000 ja 20 000 markan välillä. Vuosien 1910/11 aineistossa

1. JMA, Viitasaaren kärjäkunnan ark. Perukirja 2/1910.

2. JMA, Kivijärven kärjäkunnan ark. Perukirja 3/1910; Saarijärven kärjäkunnan ark. Perukirja 5/1910; 9/1911.

3. Varakkain oli vuonna 1910 kuollut nimismies, jonka nettovarallisuus oli 139 403 mk. Viitasaaren kärjäkunnan perukirja 3/1910.

kaikki tähän ryhmään kuuluvat ovat omistaneet varallisuutta vähintään 500 markan edestä.

Säätyläis- ja virkamiesryhmän nettovarallisuuden jakauma varallisuusluokkiin vuosina 1910/11 eri tuomiokunnissa. (PK = perukirjojen lukumäärä)

Nettovarallisuus mk	Viitasaari		Saarijärvi		Jyväskylä		Jämsä	
	PK	%	PK	%	PK	%	PK	%
510– 1 000	3	50	2	40	1	20	—	
1 010– 3 000	1	17	1	20	1	20	—	
3 010– 6 000	—	—	2	40	2	40	—	
6 010–15 000	2	33	—	—	1	20	—	
15 010–99 990	—	—	—	—	—	—	2	100
	6	100	5	100	5	100	2	100

Kuten keskiarvotkin osoittavat, ovat säätyläis/virkamiesryhmään kuuluvat Viitasaaren, Saarijärven ja Jyväskylän tuomiokuntien alueilla eläneet kutakuinkin samanlaisissa oloissa; erot ovat vähäisiä. Varakkaimmat säätyläiset ovat olleet koko tutkimuskauden ajan Jämsän tuomiokunnan alueella, missä tutkimuskauden aineistossa ei ole yhtään alle 15 000 markan arvoista pesää.

Aineistossa on esimerkiksi rovasteja, varapastori, nimismies, tuomarin leski, apteekkareita, asianajajia ja asemapäällikön rouva.

Varallisuuden rakenne vaihteli. Tutkimuskauden alkupuolen aineistossa varakkaimmilla on ollut kaikkea omaisuutta, mutta 1870-luvun aineiston vähävaraisilla virkamiehillä kiinteää omaisuutta ei ollut lainkaan. Useilla tähän ryhmään kuuluvilla oli kaikkia omaisuuden lajeja.

Säätyläis- ja virkamiesväestön nettovarallisuuden koostumus eri tutkimusajankohtina.¹

	Kiinteä %	Jalo- met. %	Kätei- nen %	Hevos- om. %	Karja %	Irtain %	Saatavat— velat %
1850/51	44	2	1	2	2	9	40
1870/71	—	6	2	—	—	92	—
1890/91	32	1	1	1	2	12	51
1910/11	37	1	1	1	2	9	49

Kiinteä omaisuus oli säätyläisväestön varallisuudesta yleensä alle puolen eli sen osuus oli suurimmillaankin 1800-luvun puolivälissä 44 %. Tavallisesti kiinteän osuus oli runsaat 30 % säätyläisväestön omaisuudesta. Tyypillinen piirre on koko ajan karjan ja he-

1. Eri varallisuuslajien summat ja niiden suhteelliset osuudet ovat liitteessä 8 ja 16.

vosomaisuuden pieni määrä. Jalometalliesineitä ja käteistä ei ole kokonaisuudessa kovin runsaasti, yleensä vain prosentin verran.

Irtainta on koko tutkimusjakson ajan runsaanlaisesti ja varsinkin saatavien runsaus erottaa tähän ryhmään kuuluvat selvästi muista maaseudun asukkaista. Säätyläisten saatavat olivat niin suuria, että osa heistä on selvästi toiminut ympäristönsä rahoittajina varsinkin ennen pankkilaitoksen syntyä. Saatavat muodostavat miltei puolet säätyläisväestön varallisuudesta. Varallisuuden rakenteessa oli huomattavia ryhmän sisäisiä eroja. Yleensä papistolla ei ollut maaomaisuutta ollenkaan, jolloin irtain oli säästöjen ohella merkittävä omaisuuden osa. Muutamilla taasen oli poikkeuksellisen suuriakin maaomaisuuksia.

Selkeän kuvan säätyläis- ja virkamiesryhmän varallisuuden luonteesta saa vuosien 1890/91 ja 1910/11 aineistosta.

Säätyläis-/virkamiesryhmän varallisuuden rakenne, eri varallisuuslajien esiintyminen ja keskiarvot v. 1890/91 ja 1910/11. PK = perukirjojen määrä.

	1890/91			1910/11		
	PK	lm	%	PK	lm	%
Kiinteä	8	4	50	18	8	47
	10 300 mk			23 210 mk		
Jalomet.	8	8	100	18	16	89
	160 mk			350 mk		
Käteinen	8	6	75	18	14	78
	310 mk			340 mk		
Hevoset	8	3	38	18	8	44
	300 mk			460 mk		
Karja	8	5	63	18	11	61
	390 mk			710 mk		
Irtain	8	8	100	18	18	100
	1 840 mk			2 570 mk		

K i i n t e ä omaisuutta oli suunnilleen joka toisessa pesässä. Sitä esiintyy huomattavasti useammin kuin koko aineistossa keskimäärin. Vuosien 1890/91 aineistossa on keskiarvo runsaat 6 000 mk ja 1910/11 aineistossa lähes 10 000 mk. Alueellisia eroja ei ole. Kiinteää oli tavallisimmin vallesmanneilla, tuomareilla ja apteekkareilla sekä vähiten seurakuntien työntekijöillä ja opettajilla.

J a l o m e t a l l i e s i n e i s t ö ä oli miltei kaikissa säätyläisväen pesissä. Muutamissa talouksissa arvoesineitä oli runsaastikin. Saarijärveläisellä tuomarin leskellä oli lähes 1 000 markan arvoesineistö,¹ viitasaarelaisella nimismiehellä oli jalometalliesineiksi kat-

1. JMA, Saarijärven käräjäkunnan ark. Perukirja 41/1911.

sottavaa omaisuutta yli 700 markan arvosta¹ ja kivijärveläisellä rovastilla vajaat 200 mk.² Säätyläisväestö alkoi entistä enemmän arvostaa jalometalliesineitä 1890-luvun jälkeen, sillä varakkaissakin pesissä oli tutkimuskauden alkupuolella vain runsaan sadan markan arvosta arvoesineitä.

K ä t e i s t ä r a h a a oli todennäköisesti jokaisessa taloudessa, mutta sitä ilmoitettiin 75 %:iin pesistä. Käteisvarojen määrä ei juuri muuttunut 1890-luvun jälkeen. Käteistä tällä ryhmällä oli keskimääräistä useammin, sillä koko aineistossa sitä oli vain 38 %:lla. Arvoltaan käteisvarallisuus oli säätyläispesissä kaksinkertainen koko aineistoon verrattuna. Yleensä käteistä oli ilmoitettu 100–500 markan verran, aniharvoissa tapauksissa enemmän. Saarijärveläisellä papin tyttärellä oli tosin käteistä yli 2 700 markan arvosta.³

H e v o s i a virkamiehistöllä oli vähemmän kuin muilla. Koko aineistossa oli hevosia yli puolella perukirjoitetusta väestä, mutta tällä ryhmällä vain 38–42 %:lla. Arvoltaan hevosvarallisuus on tuntuvasti keskiarvon yläpuolella. Muutamilla säätyläisillä oli poikkeuksellisen arvokkaita hevosia ja suuria hevosmääriä, kuten esim. mainitulla vallesmannilla, jolla oli yli 1 700 markan arvosta hevosia. Aikaisemmin mainitulla tuomarinkellälläkin oli muutama hevonen. Pappisväellä oli hevosia vähiten; usein niitä ei ollut lainkaan.

K a r j a a oli muulla väellä yleisemmin kuin virkamiehillä. Koko aineistossa on 1890–1910 -lukuilla karjaa 66–61 %:lla perukirjoitetusta väestä; säätyläisväestä noin 60 % omisti sitä. Säätyläisten karjavarallisuuden keskiarvo vaihtelee noin 400 markasta 700 markkaan, kun se koko aineistossa on 220 ja 375 markan välillä. Ryhmän sisäiset erot olivat suuria. Iäkkäimmillä tämän ryhmän edustajilla ei ollut karjaa ollenkaan.⁴

I r t a i n t a o m a i s u u t t a oli luonnollisesti kaikilla. Säätyläisväellä sitä oli runsaasti 1850–1890 -lukuilla eli perukirjoitetun väen keskiarvo yli kolminkertaisesti. 1900-luvun alussa tähän ryhmään kuuluvilla oli lähes nelinkertaisesti irtainta omaisuutta koko perukirjoitettuun väkeen verrattuna. Säätyläisväestä 26 %:lla oli irtainta 210–500 markan arvosta, 21 %:lla 510 ja 1 000 markan arvosta ja 26 %:lla oli yli tuhannen markan irtain omaisuus.

Viitasaarelaisella nimismiehellä oli irtainta yli 13 000 markan edestä ja kivijärveläisellä rovastinnalla sitä oli tuhannen markan arvosta,⁵ välskärin pesässä oli yli 2 000 markan irtain omaisuus ja papin tyttäreksi merkityllä 65-vuotiaalla yksineläjällä oli muutaman sadan markan arvoinen irtain. Keuruulaisen asemapäällikön pesässä oli irtainta peräti 4 800 markan arvosta.⁶

1. JMA, Viitasaaren tuomiokunnan ark. Perukirja 3/1911.

2. JMA, Kivijärven kärjäkunnan ark. Perukirja 3/1911.

3. JMA, Saarijärven kärjäkunnan ark. Perukirja 245/1890.

4. JMA, Saarijärven kärjäkunnan ark. Perukirja 41/1911.

5. JMA, Kivijärven kärjäkunnan ark. Perukirja 133/1890.

6. JMA, Keuruun kärjäkunnan ark. Perukirja 15/1910.

4.1.3. Saatavat ja velat

Varsinkin varakkaimmilla säätyläisillä oli runsaasti saatavia. 1850-luvun alussa kuolleella tuomarilla oli "säätveljiltään" yli 20 000 markan saatavat. Muutamille talollisille hän oli lainannut rahaa 3 000 markan verran ja oli itse jäänyt velkaa muutamalle samaan ryhmään kuuluvalla parin tuhannen edestä. Laukaalainen apteekkari oli lainannut rahaa eri henkilöille (10 henkeä) yhteensä lähes 100 000 markan arvosta.¹ Vähiten saatavia oli papeilla.

Yleensä varakkain säätyläisväestö on lainannut varojaan runsaasti. Velallisia oli lähes kaikista väestöryhmistä, mutta eniten kuitenkin "säätveljien" ja talollisten joukossa.

Säätyläis- ja virkamiesväestön saatavaerien lukumäärä (lm) ja keskimääräinen saatavaerä (ka) eri velallisryhmiltä.²

	Perukirjoja	SAATAVAERIA										Keskimääräinen saatavaerä			
		Talollisilta		Torppareilta		Itsellisiltä		Säätyläisiltä		Pannekeilta			Muilta		Saatavaerien yhteensä
		lm	ka	lm	ka	lm	ka	lm	ka	lm	ka		lm	ka	
1850/51	4	5	760	1	10	—	—	10	2100	1	2600	1	700	18	1 560
1870/71	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	800	1	1 800
1890/91	8	—	—	2	60	—	—	6	3300	6	950	10	4500	24	2 500
1910/11	18	35	3700	18	370	6	30	15	250	44	400	45	2600	163	1 800

Tutkimuskauden alkupuolella aniharvat torpparit tai itselliset olivat velkaantuneet tälle ryhmälle, mutta 1900-luvun alussa säätyläisillä ja virkamiehillä oli saatavia kaikilta, joskin torppareilta ja itsellisiltä vain niukasti. Pankkisäästöt lisääntyivät koko ajan. Korkea pankkisaatavien lukumäärä 1910/11 aineistossa ei suinkaan tarkoita pankkien lukumäärää, vaan niiden vastakirjojen lukumäärää, joilla rahaa oli pankkiin talletettu. Perukirjoitusten pitäjät nimittäin luettelivat säästöt ja pankkivelat säästö- tai velkakirjan mukaan. Perukirjaa kohti laskettuna säätyläisväestön pankkisaatava oli keskimäärin noin 1 000 mk. Kummatkin keskiarvot ovat verrattain alhaisia. Muut-ryhmässä on mukana myös talollisia, torppareita ja syytinkiläisiä, joista ei ole tehty mitään ryhmää osoittavaa merkintää perukirjaan.

Vallasväen perukirjoissa oli runsaanlaisesti myöskin velkoja, joskin ne olivat arvoltaan pieniä saataviin verrattuna. Tutkimuskauden alkupuolella säätyläis- ja virkamiesväestö oli velkaantunut miltei yksinomaan talollisille, mutta 1900-luvun puolella velkoja oli lähes kaikille väestöryhmille sekä pankeille.

1. JMA, Laukaan käräjäkunnan ark. Perukirja 16/1891.

2. Ks. liite 14.

Säätyläis- ja virkamiesväestön velkaerien lukumäärä (lm) ja keskimääräinen velkaerä (ka) eri velkojaryhmille.¹

	Perukirjoja	VELKAERIA										Velkaeriä yhteensä	Keskimääräinen velkaerä		
		Talollisille		Torppareille		Itsellisille		Kauppiaille		Pankkeille				Muille	
		lm	ka mk	lm	ka mk	lm	ka mk	lm	ka mk	lm	ka mk			lm	ka mk
1850/51	4	1	100	—	—	—	—	—	—	—	—	2	900	3	630
1870/71	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	9	400	9	400
1890/91	8	13	260	—	—	2	50	—	—	—	—	4	600	19	300
1910/11	18	6	200	2	200	23	50	10	1000	7	4400	27	150	75	640

Varsinaisesta säätyläisten luoton tarpeesta ei ainakaan tämän aineiston perusteella voi puhua, niin pieniä keskimääräiset velat olivat kullekin velkojaryhmälle. Talollisten ja torppareiden saatavat olivat usein työmaksuja ja samoin itsellisväelle menevät velat. Kauppiailta saadut luotot olivat edellisiä suurempia, mutta varsinaisesta velkaantumisesta ei yleensä ollut kyse. Vain pankkiluotot olivat huomattavan suuria, ja velkojen koosta voi päätellä pankkien olleen säätyläisten luoton antajina. Täysin velattomia perukirjoja oli 1900-luvun aineistossa lähes kolmannes (32 %) ja velkaantuneissa pesissä tavallisesti velkasummat vaihtelivat 1000 ja 3000 markan välillä.

Säätyläisväestön varallisuuden perustana oli usein kiinteä omaisuus. Virkamiehillä ei kiinteää ollut läheskään aina ja näiden omaisuus muodostui lähinnä irtaimesta. Tyypillistä tälle ryhmälle oli jalometalliesineistöjen runsaus. Niitä oli keskimääräistä useammassa pesässä ja jalometalliesineiden arvo oli moninkertainen useihin muihin maaseudun väestöryhmiin verrattuna. Myös säästöt ja saatavat kuuluivat olennaisesti säätyläisväestön omaisuuteen.

4.2. Talolliset

4.2.1. Talollisryhmä ja sen kokonaisvarallisuus

Talollisryhmään kuuluivat, kuten on jo mainittu, varsinaisesti maata viljelevät perintötalonpojat ja syytinkiläiset eli vanhat jo maanviljelystyön lopettaneet talolliset. Nämä on erotettu omiksi ryhmiksi, jotta erityisesti kiinteä omaisuus saataisiin oikein esiin. Kruununtalonpojista, joita on mukana 1850/51 aineistossa, mainitaan erikseen varallisuuden analyysin yhteydessä. Talollisten perukirjojen suhteellinen osuus aineistossa laski koko tutkimusjakson ajan. Vuosien 1850/51 aineistossa on talollisten perukirjoja 60

1. Ks. liite 15.

(30.3 %), 1870/71 aineistossa 53 (27.2 %), 1890/91 aineistossa 93 (26.6 %) ja 1910/11 aineistossa 103 (18.1 %) kaikista perukirjoista.

Talollisryhmän eli varsinaisten talollisten ikäjakauma pysyi koko tutkimusjakson ajan miltei muuttumattomana. 1910/11 aineiston talollisten ikä on hieman korkeampi kuin muina tutkimusajankohtina. Talollisia on aineistossa kaikista ikäryhmistä.

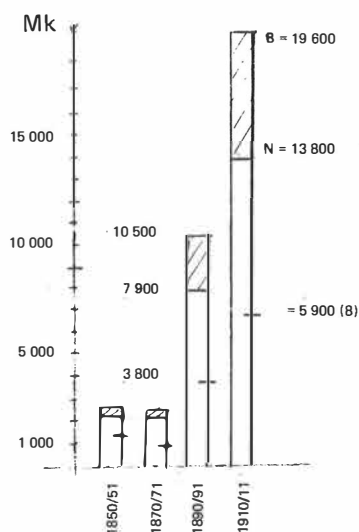
Perukirjoitetun talollisryhmän ikäjakauman keskiarvot ja hajonnat eri tutkimusajankohtina v. 1850–1911.

	1850/51	1870/71	1890/91	1910/11
Keskiarvo	47 vuotta	47 vuotta	46 vuotta	51 vuotta
Hajonta	14 vuotta	15 vuotta	15 vuotta	13 vuotta

Suurin osa perukirjoitetusta talollisväestä oli 41–60 -vuotiaita, joten aineisto kuvaa voittopuolisesti työikäisen ja siten ehkä vauraimman talollisväen varallisuutta. Alueellisia eroja ei ikäjakaumassa ole kuin sen verran, minkä vaihteleva lukumäärä satunnaisesti aiheuttaa.

Talollisryhmän kokonaisvarallisuus alkoi kasvaa 1870-luvun jälkeen. Kun kiinteän omaisuuden arvo nousi eniten, olivat talolliset tässä suhteessa edullisimmassa asemassa, sillä heillä oli kiinteää omaisuutta eniten.

Kuvio 17. Talollisten brutto- (B) ja nettovarallisuuden (N) keskiarvot eri tutkimusajankohtina v. 1850–1911. Kuvioon on merkitty koko aineiston nettovarallisuuden keskiarvo kultakin tutkimusajankohdalta.



Vuosien 1850/51 koko aineiston nettovarallisuuden keskiarvo on hieman yli 1 000 mk, mutta talollisilla se on 2 500 mk ja kaksikymmentä vuotta myöhemmin varallisuutta on ollut keskimääräisesti hieman vähemmän. Lasku on osittain seurausta tutkimusajankohtaa edeltäneistä katovuosista. Talollisilla oli yli kaksinkertainen varallisuus maaseutuväestön keskimääräisvarallisuuteen verrattuna 1870-luvulle saakka. Tämän ajanjakson jälkeen erot alkoivat lisääntyä. Tutkimuskauden lopulla talollisten bruttovarallisuus oli yli kolminkertainen keskiarvovarallisuuteen verrattuna.

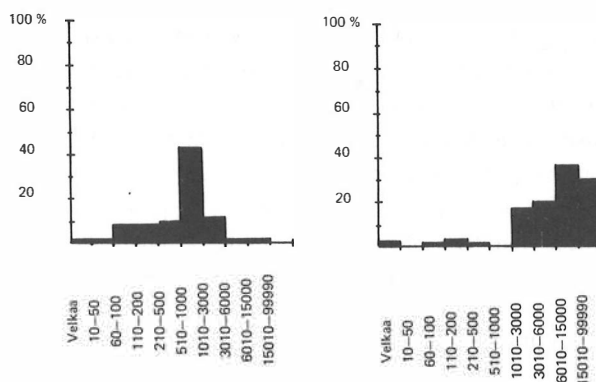
Ennen 1870-lukua talollisväen oloissa ei voi havaita minkäänlaisia muutoksia. Olosuhteet ainakin autonomian alusta saakka pysyivät lähes muuttumattomina 1870-luvulta alkaeneeseen murroskauteen saakka. Talollisten vaurastuminen oli erittäin nopeaa 1870 ja 1880-lukujen aikana, jolloin nettovarallisuus nelinkertaistui. Neljäkymmenen vuoden aikana se kasvoi lähes seitsenkertaiseksi. Voidaan puhua ennen näkemättömän nopeasta rikastumisesta. Yhden miesiän aikana oli varsin tavallista varallisuuden seitsenkertaistuminen; joidenkin omaisuuden karttuminen oli vähäisempää, toisten runsaampaa. Talollisryhmä hyötyi teollistumisen vaikutuksista tuntuvasti. Näin nopea varallisuuden kasvu on harvinaista; se oli oletettavasti Suomen oloissa ainutkertaista, ainakin näin lyhyenä aikana.

Vaurastuminen merkitsi myös tuntuvasti lisääntyneitä tuloja, joilla kohennettiin elin ympäristöä. Raha alkoi kiertää aikaisempaa nopeammin ja lainapääomaakin voitiin käyttää, kun se saatettiin vaivatta maksaa takaisin.

Rikastuminen synnytti myös entistä suurempia eroja talollisväen keskuuteen erityisesti 1870 ja 1880-lukujen aikana, joskin erot taas tasaantuivat 1900-luvun alkupuolella. 1900-luvun puolivälissä 42 % talollisista omisti 1010–3000 markan arvoisen omaisuuden. Tätä varakkaammat olivat harvinaisia ja yli kuudentuhannen markan omaisuuksia oli vain kolmella talollisella sadasta. Alle sadan markan omaisuuksiakin oli muutamilla kruununtalonpojilla. 1870-luvun alussa oli talollisryhmässä köyhiksi katsottavia eli velkaisia kymmenkunta prosenttia, muutoin alle viiden sadan markan netto-omaisuudet olivat harvinaisia.

Ensimmäisen vaurastumisen jakson jälkeen talollisten velkaantuminen pysyi ennallaan. Yli kolmella sadasta jäi pesä velkaiseksi. Talollisväki hävisi kokonaisuudessaan alimista varallisuusluokista, rikastuminen kohtasi kaikkia. Köyhimmillä talollisilla (8.6 %) oli 1890-luvun alussa omaisuutta kahdensadan ja viidensadan markan välillä. Tyyppiarvo on luokassa, jossa netto-omaisuutta on 6 010 ja 15 000 markan välillä. Tätäkin rikkaampia oli runsas neljännes (28 %) talollisväestä.

Kuvio 18. Talollisväen nettovarallisuuden jakauma v. 1850/51 ja 1910/11.¹



Vaurastumiskauden jälkeen oli alimmissa varallisuusluokissa vain muutamia talollisryhmään kuuluvia. Useimmilla näistä oli verrattain suuri bruttovarallisuus, mutta myös huomattavan suuret velat, minkä vuoksi nettovarallisuus jäi kovin alhaiseksi. Pääosa talollisista (60 %) kuuluu ryhmiin, joissa nettovarallisuus on yli 6 000 mk.

Talollisväen vaurastuminen on samanaikaista koko tutkimusalueella. Pienimmillään alueelliset erot ovat 1870-luvun alussa ja suurimmillaan 1910-luvun alussa.

4.2.2. Alueelliset varallisuuserot ja varallisuuden rakenne

Talollisryhmän perukirjojen lukumäärä (PK) ja nettovarallisuuden keskiarvot eri tuomiokuntien alueella 1850–1911.

	1850/51	1870/71	1890/91	1910/11
	PK mk	PK mk	PK mk	PK mk
Viitasaari	27 1 600	9 1 030	26 6 010	24 7 460
Saarijärvi	3 700	17 2 410	20 8 260	33 15 000
Jyväskylä	16 1 730	19 2 040	22 10 160	19 17 910
Jämsä	14 5 430	8 2 520	25 7 620	27 15 190

1800-luvun puolivälissä olivat Viitasaaren tuomiokunnan alueen talolliset hieman köyhempiä kuin muualla. Saarijärven keskiarvo on niin niukasta aineistosta, ettei siitä

1. Kuvion ja vuosien 1870–71 ja 1890/91 luvut ovat liitteessä 17.

voi tehdä laajoja päätelmiä. Varakkaimmat talolliset olivat Jämsän tuomiokunnan alueella; joukossa oli muutamia poikkeuksellisen varakkaita. Varakkaimmalla jämsäläisellä talollisella oli yli 57 000 markan omaisuus.¹ Yleensä Jämsän ja Korpilahden seudun talonpoikien nettovarallisuus vaihteli 1800-luvun puolivälissä 1000:sta 6000 markkaan. Poikkeuksellisen köyhä puolestaan oli talolliseksi merkitty 83-vuotias leskirouva, jolla oli vain 10 markan omaisuus,² ja talollisen leskeltä Helena Henrikintyttarelta ei tehty perukirjoitusta ollenkaan, vaan käräjille lähetettiin maininta, että hän ”ei jättänyt jälkeensä muuta kuin vaatteet, jotka olivat vähäiset arvoltaan”.³

1870-luvun alun aineisto osoittaa parhaiten alueellisia eroja ennen varsinaista kasvukautta. Viitasaaren alueen talolliset olivat selvästi muita köyhempiä. Muiden alueiden välillä ei oleellisia eroja ollut. Viitasaaren tuomiokunnan aineistossa 1870/71 oli vain yksi kruununtalonpoika, jolle ei merkitty kiinteää omaisuutta, joten tämäkään seikka ei aiheuta viitasaarelaisten talollisten varallisuuskeskiarvoon suurta poikkeamaa.⁴ Seutu oli muita köyhempi.

Vaurastuminen alkoi kaikkialla 1870-luvulla. Keskimääräisesti nopeinta se oli Viitasaaren seudulla, jossa talollisten nettovarallisuus kuusinkertaistui kahdenkymmenen vuoden aikana. Vaurastuminen oli nopeaa ja liittyi oleellisesti metsän arvon muutokseen, sillä 1870-luvulta lähtien tulivat Keiteleeseen latvavesienkin puut soveliaan kuljetusmatkan päähän. Kokonaisvarallisuus kasvoi ensimmäisen maailmansodan aikaan saakka. Saarijärven, Jyväskylän ja Jämsän tuomiokuntien talollisväki oli lähes yhtä varakasta; Jyväskylän tuomiokunnan keskiarvo on hieman kahta mainittua korkeampi. Tutkimusalueen pohjoisimman osan eli Viitasaaren tuomiokunnan alueella asuneet talolliset jäivät selvästi jälkeen muista.

Köyhimmällä alueella ovat erot suurimmat. Viitasaaren alueen talollisten nettovarallisuuden luokkakeskiarvo on 1910/11 9.6 ja hajonta 2.7. Sen sijaan Jämsän tuomiokunnan alueella vastaavat luvut ovat 11 ja 0.96. Viitasaaren alueella oli hyvin rikkaita ja hyvin köyhiä talollisia; Jämsän seudulla olivat talolliset likimain yhtä varakkaita; Saarijärven ja Jyväskylän tuomiokuntien alueen talolliset olivat näiden äärityyppien välimuoto. Viitasaaren alueella olivat myös velkaantuneimmat talolliset.⁵

Jyväskylän tuomiokunnan alueella oli muutamia poikkeuksellisen varakkaita talollisia.

1. JMA, Jämsän kärjäkunnan ark. Perukirja 166/1850.

2. JMA, Jämsän kärjäkunnan ark. Perukirja 204/1851.

3. JMA, Jämsän kärjäkunnan ark. Perukirja 213/1851.

4. JMA, Viitasaaren kärjäkunnan ark. Perukirja 127/1870.

5. Laukaalaisella talollisella oli huomattava omaisuus, mutta velkoja kaikkiaan poikkeuksellisen paljon niin, että pesä oli yli 23 000 markan veloissa. JMA, Laukaan kärjäkunnan ark. Perukirja 7/1911.

Pääosan talollisten varallisuudesta muodosti kiinteä omaisuus. Sen osuus nettovarallisuudesta oli 1800-luvun puolivälissä noin 65 % ja tutkimusjakson lopulla 88 %.

Talollisväen nettovarallisuuden koostumus eri tutkimusajankohtina v. 1850–1911.

	Kiin- teä	Jalo- met.	Kä- tei- nen	He- vos- om.	Kar- ja	Ir- tain	Saa- tavat- velat	Netto- varalli- suus mk
	%	%	%	%	%	%	%	
1850/51	65.5	0.7	0.1	4.9	6.8	11.7	10.2	149 300
1870/71	79.0	0.3	1.2	7.6	8.8	17.1	-14.0	105 500
1890/91	78.0	0.6	1.3	3.0	4.6	16.5	-3.8	735 800
1910/91	88.2	0.2	0.7	3.2	4.7	11.5	-8.5	1 638 630

Jalometalliesineistön osuus perukirjavarallisuudesta oli vähäinen samoin käteisen rahan. Hevoset ja karja muodostivat tutkimuskauden alkupuolella noin 12 % nettovarallisuudesta ja 1900-luvun alussa 8 %. Kiinteän omaisuuden arvo oli niin tuntuva, että muun omaisuuden osuus väheni huolimatta arvonnoususta. Irtainta omaisuutta oli 11–17 % nettovarallisuudesta.

Perukirjoitetulla talollisväellä oli 1800-luvun puolivälissä enemmän saatavia kuin velkoja, mutta 1870-luvun jälkeen velkojen lukumäärä oli saatavia suurempi. Lainarahan käyttö siis yleistyi samalla kuin pääomia kertyi, poikkeuksen teki vaikea aika 1870-luvun alussa. Kuten liitteestä 22 ilmenee, rikkaimmat talolliset olivat yleensä 50-vuotiaita, mutta harvoin yli 60 vuotiaita. Varallisuusryhmässä, jossa omaisuutta oli vähintään 15 000 mk, oli 1900-luvun alussa 56 % talollisista ja näiden ikä vaihteli 51 ja 70 vuoden välillä. Varakkaimpaan ryhmään tosin kuului kaikenikäisiä talollisia. Köyhimmät ja velkaantuneet olivat yleensä 31–50 vuotiaita.

Kiinteää omaisuutta oli lähes kaikilla talollisilla – kruunun talonpoikia lukuunottamatta, irtainta oli kaikilla ja kotieläimiäkin lähes jokaisessa taloudessa.

Ikä ei ole oleellisesti talollisväen varallisuuteen vaikuttava tekijä. Ratkaisevinta oli kiinteän omaisuuden määrä, ja kun siitä pääosan muodosti maatila, riippui varallisuus suurimmaksi osaksi tilan arvosta. Tosin iäkkäimmillä talollisilla oli jonkin verran enemmän säästöjä kuin muilla.

Talollisväen varallisuuden rakenne, varallisuuslajien esiintyminen ja keskiarvot eri tutkimusajankohtina v. 1850/1911.

	1850/51	1870/71	1890/91	1910/11
	PK Im %	PK Im %	PK Im %	PK Im %
Kiinteä	60 38 63 2 570 mk	53 42 79 1 980 mk	93 84 90 6 820 mk	103 94 91 15 380 mk
Jalomet. esineet	60 17 28 65 mk	53 13 25 20 mk	93 46 50 100 mk	103 40 39 90 mk
Käteinen	60 4 6.7 50 mk	53 11 21 120 mk	93 36 39 260 mk	103 50 49 230 mk
Hevoset	60 53 88 240 mk	53 42 79 190 mk	93 83 89 260 mk	103 90 87 580 mk
Karja	60 57 95 170 mk	53 46 87 200 mk	93 88 95 380 mk	103 96 93 790 mk
Irtain	60 60 100 290 mk	53 53 100 340 mk	93 93 100 1 300 mk	103 103 100 1 830 mk

Kiinteää omaisuutta oli talollisilla luonnollisesti runsaasti. Talollisryhmän kiinteä omaisuus yleistyi tutkimuskauden aikana. Muutos oli seurausta kruununtalonpoikien vähenemisestä; vuosien 1890/91 aineistossa heitä ei enää esiinny. Talollisiksi merkityt olivat muistakin syistä vailla kiinteää omaisuutta, vaikka olettaisi kaikilla sellaista olevan. Tilaa ei aina arvioitu perukirjaan. Jämsän tuomiokunnan alueella oli jätetty arvioimatta ja merkitsemättä tilat esimerkiksi niissä tapauksissa, joissa mies oli ostanut tilan ennen avioliittoa.¹ Tilaa ei merkitty aina perukirjaan, mikäli se oli juuri ostettu velkapääomalla.² Joskus kiinteä omaisuus mainitaan lesken yksityisomaisuudeksi,³ ja perukirjoissa on merkintöjä, milloin tila on jätetty arvioimatta puolisoien välisten erillissopimusten mukaan.⁴

Kruununtalonpoikien lisäksi mainitunlaiset poikkeamat aiheuttavat sen, ettei kaikilla talollisiksi merkityillä ole kiinteää omaisuutta. Kiinteää oli kuitenkin 1890-luvun alusta lähtien 90 %:ssa talollisten kuolinpesistä. Kun otetaan huomioon edellä mainitut poikkeustapaukset, joissa niissäkin itse tila kuului pesään mutta sitä ei arvioitu, voidaan sanoa kiinteää olleen kaikilla talollisilla.

Kiinteä omaisuus oli talollisväen taloudellinen selkäranka. Talollisväen vaurastuminen perustui suurimmaksi osaksi kiinteän omaisuuden arvon nousuun. Vaikka tilakoko ei juuri muuttunut tutkimuskauden aikana, kasvoi metsien, viljelysten ja talojen arvo 1870-luvulta lähtien kahdenkymmenen vuoden aikana yli kolminkertaiseksi ja neljän-

1. JMA, Jämsän kärjäkunnan ark. Perukirja 134/1850.

2. JMA, Saarijärven kärjäkunnan ark. Perukirja 7/1851.

3. JMA, Saarijärven kärjäkunnan ark. Perukirja 18/1911.

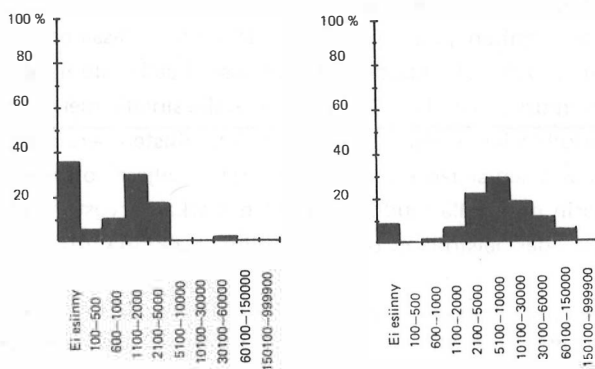
4. JMA, Keuruun kärjäkunnan ark. Perukirja 7/1910.

kymmenen vuoden aikana lähes kahdeksankertaiseksi. Maan arvon muutos oli nopeaa, nopeampaa kuin koko väestön kokonaisvarallisuuden keskimääräinen kasvu. Kiinteän omaisuuden arvon lisäykseen vaikuttivat luonnollisesti eniten puun hinnan muutokset ja Keski-Suomen metsien joutuminen kuljetusyhteyksien tuntumaan. 1870-luku oli jo selvä käännekohta, johon viittasivat myös tuona aikana syntyneet kertovat lähteet. Kun tulot lisääntyivät, käytettiin niistä osa luonnollisesti uusiin rakennuksiin, uusiin karjatiloihin jne. Ajan oloon nämä nostivat tilan arvoa, mutta metsän, rakennusten ja viljellyn maan keskinäisistä arvosuhteista ei perukirjalähteistä pysty kertomaan.

Varakkaimmat talolliset 1800-luvun puolivälin tienoilla olivat Jämsän tuomiokunnan alueelta. Näillä oli korkein kiinteän omaisuuden keskiarvo. Kun Viitasaaren ja Jyväskylän tuomiokuntien alueella 1800-luvun puolivälissä oli kiinteää keskimääräisesti 1700 markan verran, oli sitä Jämsän alueen talollisilla keskimääräisesti 5 900 mk. Jämsän alueen talollisilla oli kiinteää omaisuutta eniten koko tutkimuskauden ajan. Jämsän seutu oli jo keskiaikana asutettua ja tilojen peltoala oli siellä yleensä suurempi kuin alueen pohjoisosissa. 1910-luvun alussa Viitasaaren tuomiokunnan alueella kiinteän keskiarvo oli 14 500 mk, Saarijärven tuomiokunnassa 15 000 mk ja Jyväskylän tienoolla 14 200 mk. Alueellisia eroja ei juuri ollut, lukuunottamatta Jämsän aluetta, jossa keskiarvo oli 17 100 mk.

Kiinteän omaisuuden keskiarvo ei anna aivan tarkkaa kuvaa tilojen todellisesta arvosta. Kuten jo on mainittu arviomiehet arvioivat tiloille ehkä käypää hintaa alhaisemmat hinnat. Lisäksi joskus merkittiin vain pikkusumma tilan arvoksi ja mainittiin, että "osa oli myyty pojalle",¹ tai jotain vastaavaa. Tällaiset tapaukset olivat kuitenkin harvinaisia.

Kuvio 19. Talollisväen kiinteän omaisuuden jakauma v. 1850/51 ja 1910/11.²



1. JMA, Keuruun kärjäkunnan ark. Perukirja 7/1910.

2. Kuvion luvut ja vuosien 1870/71 ja 1890/91 arvot ovat liitteessä 17.

1800-luvun puolivälissä oli tyypillinen tilan arvo 1000–2000 mk. Kiinteä arvioitiin useimmiten melko kaavamaisesti täysille tuhansille markoille. Vain viidennes kiinteästä oli yli 2100 mk. Tutkimuskauden lopulla talollisten kiinteän arvo vaihteli yleisimmin 5100:sta 10 000 markkaan, eivätkä yli 10 000 markan arvoiset maatilat olleet harvinaisia. Poikkeuksena olivat talolliset, joilla kiinteää omaisuutta oli alle 2100 markan. Näissä tapauksissa tilasta oli osa myyty, tai perukirjaan merkittiin vain asuinrakennukset, myllyosuus tai jotain vastaavaa. Kiinteän omaisuuden pienehköt alueelliset erot aiheutuivat enimmäkseen satunnaisista seikoista. Viitasaaren talolliset omistivat kiinteää jokseenkin yhtä usein kuin muut. Tämän tuomiokunnan alueella 8 % talollisista oli vailla kiinteää omaisuutta, Saarijärven tuomiokunnassa 5 %, Jyväskylän ja Jämsän tuomiokuntien alueella 12 % talollisiksi merkittyjen perukirjoista oli vailla kiinteää omaisuutta tutkimuskauden loppupuolella. Kiinteä omaisuus oli talollisväen varallisuudessa merkittävin tekijä, sillä juuri sen arvo kohosi 1870-luvulta lähtien. Tämän jälkeen kiinteä omaisuus — mikäli siihen kuului maatila — tuli selvästi vedenjakajaksi. Kiinteää omistava oli edullisimmassa asemassa. Kiinteän arvo oli kohonnut nopeasti ja se tuntui kohoavan edelleen.¹

Jalometalliesineistöä talollisväellä oli tuntuvasti harvemmin ja vähemmän kuin säätyläisryhmällä. 1870-luvun alkuun saakka arvoesineitä oli joka neljännessä pesässä. Ennen kasvukautta jalometalliesineitä oli muutaman kymmenen markan arvosta ja 1890-luvun jälkeen lähes sadan markan edestä. Vuosien 1890/91 aineistossa arvoesineitä oli joka toisessa pesässä ja 1900-luvun alussa niitä oli hieman harvemmin.

Jalometalliesineistöt lisääntyivät vauraimmissa talollisipesissä, mutta köyhimmissä talouksissa niitä ei juuri ollut kasvukauden jälkeenkään. Eniten esiintyi jalometalliesineitä Jämsän tuomiokunnan alueella, jossa 1800-luvun puolivälissä arvoesineitä oli lähes joka toisessa talolliskodissa. Jalometalliesineiden keskiarvo Jämsän seudulla on 126 mk 1800-luvun puolivälissä. Vähiten tätä varallisuuden lajia oli Viitasaaren tuomiokunnan alueella, jossa sitä esiintyi vain joka kuudennessa pesässä. Täällä jalometalliesineistö oli myös vähäisintä. Tutkimuskauden lopulla oli jalometalliesineitä merkitty Saarijärven tuomiokunnan perukirjoihin harvimmin, sillä vain 6 % talollisten perukirjoista sisälsi jalometalliesineitä. Jämsässä sen sijaan kolmeen perukirjaan neljästä oli merkitty jalometalliesineitä. Keskimäärin niitä tällä seudulla oli sadan markan arvosta. Varsinaisesti taloudellista merkitystä arvoesineistöllä ei talollisille ollut. Kaikkina tutkimusajankohtina

1. Suurin keskimääräinen tilusala 1900-luvun alussa oli Jyväskylän tuomiokunnan Multian, Pihlajaveden ja Keuruun pitäjissä. Jyväskylän tuomiokunnan kiinteän keskiarvo olikin korkein eli v. 1890/91 10 100 mk. Pienin tilakoko oli Laukaan, Konginkankaan ja Saarijärven pitäjissä sekä Viitasaarella. Täällä v. 1890/91 vaihteli keskimääräinen kiinteän arvo 4200 markasta 7600 markkaan. Tilakoosta Gebhard, Hannes, Yhteiskuntatilastollinen kartasto Suomen maalaiskunnista v. 1901.

jalometalliesineistö muodosti sadasosan tai vajaan sadasosan kokonaisnettovarallisuudesta. Tutkimuskauden lopullakin vain harvoilla talollisilla oli jalometalliesineitä yli 50 markan arvosta. Talollisten jalometalliesineistön keskiarvo oli koko tutkimuskauden korkeampi kuin koko aineiston keskiarvo ja talollisilla esiintyi kulta- ja hopeaesineitä runsaammin kuin muulla väestöllä lukuun ottamatta virkamiesryhmää.

Käteistä rahaa oli niukasti vielä 1800-luvun puolivälissä, ja 1870-luvun aineistosakin vain joka viidennessä perukirjoitetussa talollispesässä oli ilmoitettu olevan käteisvaroja. Käteisvarat lisääntyivät perukirja-aineistossa vaurastumiskauden aikana. Talollisilla oli 1910-luvun alussa käteistä joka toisessa pesässä. Summat olivat pieniä, mutta kasvoivat tasaisesti 1870-luvun jälkeen. Alueelliset erot olivat vähäisiä. Eniten käteisvaroja oli Jämsän tuomiokunnan alueella, vähiten Saarijärven tuomiokunnan alueen talollisilla.

Käteisvarojen määrä vaihteli. Useimmiten perukirjaan merkittiin jokin tasasumma, 100 mk tai 200 mk jne. Tätä korkeampia summia oli harvoin ja yli viidensadan markan käteisvarat olivat hyvin harvinaisia talollisväellä. Poikkeuksellisen paljon käteistä oli 1890/91 aineistossa eräällä talolliseksi merkityllä 83-vuotiaalla leskirouvalle ja 28-vuotiaalla talollisella. Edellisellä oli "sukanvarsisäästöjä" lähes 3 500 mk, jälkimmäisellä peräti 5 100 mk.¹ Käteistä rahaa oli eniten niillä, joilla yleensä oli muutakin varallisuutta. Käteisen määrä oli suoraan verrannollinen suurehkoon kiinteään omaisuuteen, johon usein liittyi arvoesineitä ja muuta varallisuutta runsaanlaisesti.

Hevosia tarvittiin runsaasti. Nälkävuosien jälkeistä poikkeusaikaa lukuunottamatta yleensä vain 11–13 % talollisten perukirjoitetuista talouksista oli vailla hevosia.

Hevosettomat talollistaloudet eri tutkimusajankohtina v. 1850–1911, sekä hevosvarallisuuden keskiarvot tuomiokunnittain.

	1850/51		1870/71		1890/91		1910/11	
	hev. %	Ka mk	hev. %	Ka mk	hev. %	Ka mk	hev. %	Ka mk
Viitasaari	4	140	33	140	15	240	0	660
Saarijärvi	0	270	18	140	5	240	12	660
Jyväskylä	25	90	16	110	18	280	36	520
Jämsä	12	190	25	573	4	280	7	590

Alueellisia eroja oli eri vuosina tuntuvastikin, mutta ne olivat satunnaisia, sillä kaikkien tuomiokuntien alueella oli joinain vuosina runsaanlaisesti hevosettomia talollistalouksia. Tutkimuskauden lopulla niitä oli eniten Jyväskylän tuomiokunnan perukirjoitetuissa pesissä. Jämsän tuomiokunnan alueella oli vähän hevosettomia talollistalouksia samoin Viitasaarella tutkimuskauden lopulla.

1. JMA, Keuruun kärjäkunnan ark. Perukirja 1/1891 ja 7/1892.

Hevosvarallisuutta ei ollut sellaisilla talollisiksi merkityillä, jotka olivat korkeassa iässä.¹ Kruununtalonpojilla oli muita harvemmin hevosia ja usein niitä puuttui talollisten vaimoilta ja leskiltä.² Näiden lisäksi hevosia puuttui muutamilta talollisilta, joilla oli kaikkea muuta tavanomaiseen talonpitoon kuuluvaa esineistöä. Hevosia ei joko ollut tai niitä ei jostain syystä merkitty perukirjaan.

Samoin kuin hevosvarallisuuden esiintyminen vaihteli myös sen arvo. Alueellisilla eroilla ei ole selvää linjaa ja varsinkin tutkimuskauden lopulla ne olivat keskimääräisesti verrattain pieniä. 1800-luvun puolivälissä eivät myöskään talollisryhmän sisäiset erot olleet mainittavia lukuunottamatta Jyväskylän tuomiokunnan aluetta, jossa keskiarvo oli vain 90 mk. Jämsän tuomiokunnan alueella oli 1800-luvun puolivälissä hevosomaisuus useimmiten 510 ja 1000 markan välillä, mutta mukana oli, kuten jo aikaisemmin on huomautettu, poikkeuksellisen varakkaita talollisia.

Viitasaaren tuomiokunnan alueella tyyppiarvo oli 210 ja 500 markan välillä. Hyvin alhaisia hevosvarallisuuksia esiintyy harvoin. Hevonen oli yleensä 80–100 markan arvoinen, usein arvokkaampi, harvoin halvempi. Vanhoja hevosenkopukoita tosin arvioitiin 20–40 markankin arvoisiksi.

Rikkaimmilla talollisilla oli yleensä eniten hevosia. Tämä ei sääntönä pidä paikkaansa, sillä aineistossa on havaittavissa myös joidenkin vähempivaraisten harrastaneen hevoskasvatusta. Yli tuhannen markan hevosomaisuuksia oli vain muutamilla talollisilla Saarijärven ja Jämsän tuomiokuntien alueilla 1890-luvun jälkeen.

Hevosten osuus talollisväen kokonaisvarallisuudesta ei juuri lisääntynyt, sillä keskimääräisestä nettovarallisuudesta hevosten osuus oli 1850-luvulta 1870-luvulle 5–7 % ja kasvukauden jälkeen noin 3 %. Vaikka hevosten arvo kohosi koko ajan, nousi kiinteän arvo niin runsaasti, että suhteellisesti hevosvarallisuuden merkitys väheni.

K a r j a a talollisväellä oli runsaammin kuin hevosvarallisuutta. Perukirjoitetuista talouksista oli karjattomia tavallisesti vain 5–7 %, mutta 1870/71 aineistossa 13 %. Kun hevosiakin esiintyi tuona aikana huomattavasti niukemmin kuin muulloin, vähentyminen todennäköisimmin oli seurausta nälkävuosien aiheuttamasta taantumasta. Karjavarallisuudeksi on laskettu kaikki perukirjoihin merkitty eläinkanta hevosia lukuunottamatta. Köyhimmillä oli karjana joskus vain yksi kana, joten erot olivat varsin suuria. Eläimet merkittiin perukirjoihin tarkasti, minkä vuoksi karjavarallisuutta oli miltei joka taloudessa.

-
1. Esim. JMA, Jämsän kärjäkunnan ark. Juhani Juhani-poika Edessalon perukirja v. 1850. Hän oli 77-vuotias kruununtalallinen. Margareta Matintyttären perukirja v. 1850; Viitasaaren kärjäkunnan ark. Anders Andersson Hämmäläisen perukirja v. 1850.
 2. JMA, Keuruun kärjäkunnan ark. Maria Gabrielintytär Mäenpään perukirja v. 1890; Korpilahden kärjäkunnan ark. Eliina Peltosen perukirja v. 1911.

Karja puuttui iäkkäiltä talollisiksi merkityiltä henkilöiltä, ja talollisten leskien perukirjoissa oli muita vähemmän karjaa.¹ Mitään erityistä syytä ei karjattomuuteen näytä olleen.

Karjattomat talollistaloudet ja karjavarallisuuden keskiarvot tuomiokunnittain v. 1850–1911.

	1850/51		1870/71		1890/91		1910/11	
	Ei karj. %	Ka mk	Ei karj. %	Ka mk	Ei karj. %	Ka mk	Ei karj. %	Ka mk
Viitasaari	4	180	22	160	4	300	—	670
Saarijärvi	3	180	12	270	5	410	9	690
Jyväskylä	12	170	5	180	14	450	11	720
Jämsä	—	180	25	120	—	410	—	1 060

Karjavarallisuus vaihteli eri vuosina. 1800-luvun puolivälissä oli kaikilla muilla paitsi Jyväskylän tuomiokunnan alueen talollisilla karjaa runsaasti. Poikkeama oli kuitenkin satunnainen. Nälkävuosien vaikutuksen karjan määrään voi havaita alueen kaikissa osissa. Kehittyneimmällä peltoviljelyalueella, Jämsän-Korpilahden seudulla, taantuma oli suurinta, ja miltei yhtä suurta köyhimmällä alueella tutkimusalueen pohjoisosassa.

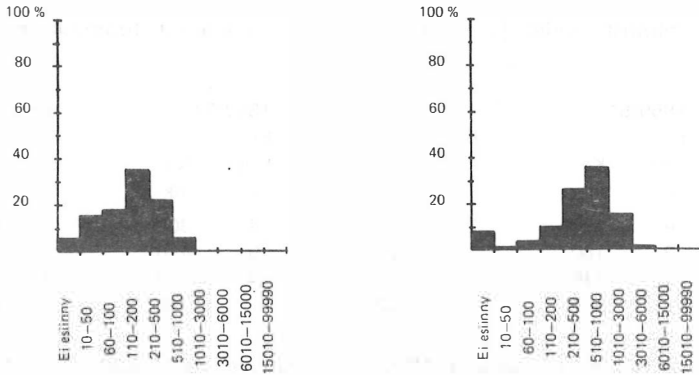
1890-luvun alussa vain muutama talollispesä oli vailla karjaa; Jämsän seutuvilla ei tällaisia pesiä ollut yhtään ja Saarijärven ja Viitasaaren tuomiokuntien alueella vain muutama. Jyväskylän ympäristön talollispesissä oli koko ajan ehiten karjattomia talouksia, jotka useimmiten olivat iäkkäiden, talollisiksi merkittyjen hallussa.

Keski-Suomen karjatalous – Jämsää ehkä lukuunottamatta – oli kehittymätöntä rintamaihin verrattuna: karjaa pidettiin vain omiksi tarpeiksi.

Karjatalous elpyi nopeimmin Jyväskylän ympäristössä, Jämsän seudulla ja Saarijärvellä. Pohjoisimmassa osassa karjan arvo ja määrä lisääntyivät vasta 1890-luvun jälkeen. Mainitulla vuosikymmenellä perustettiin myös ensimmäiset meijerit alueelle.

Lukuunottamatta Jämsän ja Korpilahden aluetta, joka oli tutkimusalueen vaurainta seutua, ei karjavarallisuudessa ollut muiden alueiden kesken eroja 1900-luvun alussa. Eroja ei ainakaan voi pitää niin suurina, että voitaisiin puhua erityyppisistä alueista. Ryhmänsisäiset erot kasvoivat karjavarallisuuden lisääntyneen yhteydessä.

1. JMA, Jämsän kärjäkunnan ark. Fredrika Juhontytär Haapojan (82 v.) perukirja v. 1911; Konginkankaan kärjäkunnan ark. Erik Kuneliuksen (61 v.) perukirja v. 1911; Keuruun kärjäkunnan ark. Maria Gabrielintytär Mäenpään (71 v.) perukirja v. 1890.

Kuvio 20. Talollisväen karjavarallisuuden jakauma v. 1850/51 ja 1910/11.¹

1800-luvun puolivälissä yli viidensadan markan arvoiset karjat olivat harvinaisia, sen sijaan 1900-luvun alussa yli viidensadan ja alle tuhannen markan karjat olivat yleisimmät talollisväen keskuudessa; niitä oli kaikkiaan 36 %:lla perukirjoitetuista pesistä. 1010–3000 markan arvosta karjaa oli vielä suunnilleen joka kuudennessa pesässä (15 %) mutta tätä isommat karjat olivat jo perin harvinaisia. Keskimääristä ja tyyppillisistä suurempia karjoja oli kaikkien tuomiokuntien aineistossa. Korpilahdella oli muuan 3000 markan arvoinen karja,² Laukaassa muutamia parintuhannen arvoisia³ samoin kuin Jyväskylän tuomiokunnankin alueella.⁴ Talollisten karjavarallisuuden keskiarvo on kaikkialla koko aineiston keskiarvoa korkeampi. Tutkimuskauden lopulla Viitasaaren tuomiokunnan alueen talollisten karjavarallisuuden keskiarvo on kolminkertainen alueen koko perukirjoitetun väestön keskiarvoon verrattuna ja muualla se on noin kaksinkertainen. Karjavarallisuuden lisääntyminen 1870-luvun jälkeen oli tasaista. Tyyppi-arvo oli vuosien 1870/71 aineistossa luokassa, jossa karjan arvo vaihteli 210 ja 500 markan välillä (34 %) kaksikymmentä vuotta myöhemmin yli puolet eli 52 % omisti samanarvoisen karjan ja 1900-luvun alussa tyyppillisin karjan arvo vaihteli 510 ja 1000 markan välillä.

I r t a i n t a omaisuutta oli kaikilla talollisilla. Talollisilla oli myös irtaimen kaikkia lajeja: peltotyövälineitä, kulkuneuvoja ja pitovaatteita. Luonnollisesti asunnoissa oli ka-

1. Kuvion ja vuosien 1870/71 ja 1890/91 luvut ovat liitteessä 17.
2. JMA, Korpilahden käräjäkunnan ark. Perukirja 14/1911.
3. JMA, Laukaan käräjäkunnan ark. Perukirja 7/1911.
4. JMA, Keuruun käräjäkunnan ark. Perukirja 13/1910.

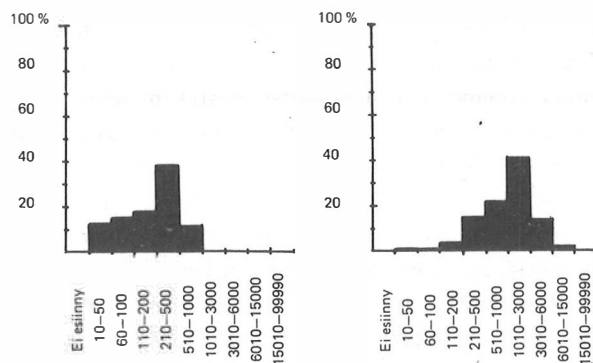
lustus, joka tosin usein laskettiin kiinteän yhteyteen. Talollisilla oli irtainta paljon koko väestöön verrattuna ja sen määrä lisääntyi 1870-luvulta alkaen, minkä jälkeen talollisilla oli suunnilleen kolminkertaisesti koko perukirjoitetun väestön keskimääräinen irtaimen arvo.

Talollisväen irtaimen omaisuuden keskiarvot eri tutkimusajankohtina v. 1850–1911 tuomiokunnittain.

	1850/51	1870/71	1890/91	1910/11
Viitasaari	250 mk	220 mk	750 mk	1 460 mk
Saarijärvi	260 mk	380 mk	1 740 mk	1 540 mk
Jyväskylä	370 mk	400 mk	1 900 mk	1 780 mk
Jämsä	290 mk	260 mk	990 mk	2 540 mk

Alueelliset erot olivat vähäisiä ennen 1870-lukua. Nopeimmin irtaimen määrä lisääntyi Saarijärven ja Jyväskylän seutujen talonpoikien kodeissa. Tutkimuskauden lopulla Jämsän seudun talolliset omistivat irtainta eniten, kolmen muun alueen välillä ei ollut oleellisiä eroja.

Kuvio 21. Talollisväen irtaimen varallisuuden jakauma vuosina 1850/51 ja 1910/11.¹



Irtain omaisuus lisääntyi, mutta keskinäiset erot eivät kasvaneet mainittavasti. Tutkimusjakson alkupuolella oli kolmessa alimmassa irtaimen omaisuuden luokassa 46 % talollisväestä ja 1900-luvun alkupuolella enää vain muutamia kaikkein köyhimpiä (5%). Tyypillinen talonpoikaisväen irtaimisto vaihteli 1800-luvun puolivälissä 210:stä 500 markkaan; kuusikymmentä vuotta myöhemmin irtainta oli useimmiten tuhannen ja kolmen tuhannen markan välillä, eli kaikkiaan irtainta hankittiin niin runsaasti, että tyyppiarvo on 1900-luvun alussa luokassa, jossa 1800-luvun puolivälissä ei vielä ollut yhtään talollista.

Irtaimen lisääntyminen kuvastaa jokapäiväisen elinympäristön monipuolistumista. Kasvaneet tulot käytettiin suurelta osin kotien kohentamiseen. Irtaimen omaisuuden

1. Kuvion ja vuosien 1870/71 ja 1890/91 luvut ovat liitteessä 17.

vo kuusinkertaistui tutkimuskauden aikana. Näin nopeaa lähiympäristössä näkyvää muutosta tuskin mikään aikaisempi sukupolvi Suomessa oli kokenut.

Rikkaimmilla alueilla, kuten Jämsän seudulla, talollisväen irtain omaisuus lisääntyi lähes yhdeksänkertaiseksi 1850-luvulta vuosisadan alkuun mennessä. Tosiasiallisesti kasvu oli vielä nopeampi, sillä pääosa muutoksesta tapahtui neljäkymmenen vuoden aikana 1870-luvulta lähtien. Yksityiskohtaisesti kotien esineistön monipuolistumiseen ei tässä työssä voi paneutua; joitain viitteitä asiasta on esitetty varallisuuden rakenteen esittelyn yhteydessä (s. 73). Varakkaimmilla talollisilla oli irtainta yhtä paljon kuin säätyläisillä, joten tässä suhteessa ei eroja ollut näiden ryhmien välillä. Köyhimmät talolliset sen sijaan jäivät tuntuvasti jälkeen säätyläisväestä.

Poikkeuksellisen korkea irtain omaisuus oli vuoden 1890/91 aineistossa 83-vuotiaalla emännällä. Hänellä oli irtainta yli 19 000 markan arvosta. Kaikkien kärjäkuntien alueella irtaimen arvo oli kiinteästi yhteydessä huomattavaan maaomaisuuteen.¹

Irtain omaisuus oli talollisille merkityksellinen. Siihenhän kuuluivat esimerkiksi maanviljelysökalut, kulkuneuvot jne. Irtaimen omaisuuden osuus nettovarallisuudesta oli 1800-luvun puolivälissä noin 12 %, ja suurimmillaan se oli 1870-luvun vaihteessa, jolloin irtaimen osuus mainitusta kokonaisvarallisuudesta oli 17 %. Vaikka talollisväen irtain omaisuus lisääntyi moninkertaiseksi, sen suhteellinen osuus on 1900-luvun alussa vain 11 % nettovarallisuuden kokonaissummasta. Kiinteän arvo nousi niin nopeasti, että moninkertaisesti kohonnut irtaimen määrä jäi suhteellisesti vähäiseksi.

Talollisryhmän sisäiset erot olivat pieniä alueellisestiikin. Viitasaaren, Saarijärven, Jyväskylän ja Jämsän tuomiokuntien alueilla vaihteli jakauman keskiarvo 4.2:sta 4.3:een ja hajonta 1.1:stä 1.6:een 1900-luvun alussa. Viitasaaren, Jyväskylän ja Saarijärven tuomiokuntien alueella ei ole eroja: jakauman keskiarvo on 6.3 ja 6.4, hajonnat 1.1–1.4. Sen sijaan Jämsä poikkeaa näistä. Siellä irtaimen jakauman keskiarvo on 7.2 ja hajonta vähäinen (0.96). Irtainta oli niukasti niissä talollispesissä, joissa joistain syistä oli vähän tai ei ollenkaan kiinteää omaisuutta.² Lakkäillä talollisilla oli myös vähän irtainta.³

4.2.3. Saatavat ja velat

Perukirjoitetulla talollisväellä oli runsaasti myös saatavia ja velkoja. Tämän työn kannalta on mielenkiintoista, keiltä talollisten saatavat suurimmaksi osaksi olivat, ts. keille he olivat antaneet lainaa. Luottosuhteet on tässä selvitetty tarkastelemalla talollisten saatavia maaseudun suurimmilta väestöryhmiltä ja uusilta rahoittajilta eli kauppiailta ja pankeilta sekä selvittämällä velkaantuminen näille tärkeimmille velkojaryhmille.

1. JMA, Keuruun kärjäkunnan ark. Perukirja 1/1891.

2. JMA, Jyväskylän kärjäkunnan ark. Perukirja 326/1890.

3. JMA, Kivijärven kärjäkunnan ark. Perukirja 4/1910.

Talollisten velkojen kokonaismäärä oli 1870-luvun jälkeen saatavia suurempi. Talollisväki oli lainannut rahaa ympäristöönsä, joten sillä oli saatavia lähes kaikilta maaseudun väestöryhmiltä.

Talollisten saatavaerien määrä (lm) ja keskimääräinen saatavaerä (ka) eri velallisryhmiltä v. 1850–1911.¹

	Perukirjoja	Talollisilta		Torppareilta		Itsellisiltä		Säätyläisiltä		Pankeilta		Muilta	Saatavien yhteensä	Keskimääräinen saatavaerä	
		lm	ka mk	lm	ka mk	lm	ka mk	lm	ka mk	lm	ka mk				lm
1850/51	60	58	320	22	10	1	500	2	150	2	600	11	700	96	300
1870/71	53	46	250	25	40	8	20	—	—	—	—	5	120	84	150
1890/91	93	193	460	128	60	39	30	7	160	15	2600	78	900	460	650
1910/11	103	182	660	122	210	45	80	3	150	42	2770	68	1200	462	750

1800-luvun puolivälissä oli perukirjaa kohti talollisväellä 1.6 saatavaerää. Luku on lähes sama kuin velallisten määrä. Poikkeamaa on niissä tapauksissa, joissa perukirjan laati ja oli merkinnyt eri veloiksi samankin henkilön saatavia. Tämä oli harvinaista, sillä useimmiten saman henkilön saatavat oli koottu yhteen. Saatavaerien määrä kasvoi erityisen nopeasti 1870- ja 1880-lukujen aikana, minkä jälkeen määrä ei enää oleellisesti muuttunut.

Talollisväki oli lainannut liikeneviä varojaan koko tutkimuskauden ajan kutakuinkin samalla tavalla. 1800-luvun puolivälissä suurin osa saatavaeristä (60 %) oli talollisilta. Torppareilta saatavaeristä oli 23 % ja loput oli itsellisiltä ja muilta maaseudun väestöryhmiltä. Talollisten keskinäiset velat vähentyivät lukumääräisesti vasta kauppiaiden ja pankkien ilmestyttyä maaseudullemme, sillä 1900-luvun alussa talollisten saatavaeristä oli enää 40 % toisilta talollisilta, 26 % torppareilta, 10 % itsellisiltä ja 10 % pankeilta, loput saatavaeristä (14 %) jakaantui säätyläisten, kauppiaiden ja muiden väestöryhmien kesken.

Myös saatavien keskiarvot osoittavat talollisten rahojen kulkeneen talolliselta toiselle. Talollisilla oli suurenpuoleiset saatavat myös "muut"-ryhmältä. Näiden saatavaerien joukossa oli talollisten ottamia velkoja ja myöhemmin jonkin verran henkivakuutuksia.

Pankkisaatavat eli säästöt yleistyivät 1870-luvun jälkeen ja keskimääräisesti säästöt pysyivät ennallaan 1890-luvulta alkaen. Tutkimuskauden lopulla talollispesien perukirjoissa oli joka kolmannessa (33 %) pankkisaastöjä ja tavanomaisin säästösomma oli 1000–3000 mk.

Talollisväen antamien luottojen luonteesta ei lähteistö suoranaisesti kerro. Keskimääräissaatava viittaisi varsin tavanomaiseen keskinäiseen pieneen lainan tarpeeseen. Varsinkin torppareilta ja itsellisiltä perukirjoihin merkityt saatavat olivat poikkeuksia lukuunottamatta pieniä. Talollisten saatavien luonne kuitenkin vaihteli tuntuvasti. Osa saatavis-

1. Ks. liite 14.

ta oli hyvin pieniä eli alle 50 mk. Näin pieniä saatavia oli peräti 14 %, mutta suurehkoja 3000–15 000 markan saatavia perukirjaa kohti oli kaikkiaan noin 22 % saatavien lukumäärästä 1900-luvun aineistossa. Talollisten joukossa on ollut henkilöitä, jotka ovat toimineet rahoittajina, mutta tällaisia oli harvassa. Rikkaimmat talolliset olivat ympäristönsä luotonantajia vielä pankkilaitoksen vakiintumisen jälkeenkin, sillä sekä vuosien 1890/91 että 1910/11 aineistoissa oli talollisia, jotka olivat antaneet tuhansien markkojen lainoja toisille talollisille.

Talollisten saatavien summa toisilta talollisilta oli oleellisesti suurempi kuin muilta ryhmiltä, mikä osoittaa talollisten keskinäisen luotonannon merkityksen.

Talollisten saatavien prosenttiosuudet velallisryhmiltä eri tutkimusajankohtina v. 1850–1911.¹

	Talolli- silta	Torppa- reilta	Itselli- siltä	Sääty- läi- siltä	Pan- keil- ta	Muil- ta
1850/51	65.4	0.7	1.8	1.1	4.2	26.9
1870/71	88.3	7.0	0	—	—	4.7
1890/91	42.6	3.9	0.6	0.5	18.4	34.1
1910/11	34.6	7.3	1.0	0.1	33.5	23.6

Ennen pankkien perustamista suurin osa talollisten saatavista, lähes 90 % joinain aikoina, oli ryhmän sisäisiä. Vaikka velkasuhteita oli lukuisasti muidenkin ryhmien kanssa, jäivät saatavat näiltä pieniksi. Asian perimmäistä syytä ei perukirja-aineisto suoranaisesti valaise, mutta luottojen tarve on ollut ehkä suurin juuri talollisilla ja heiltä on saatu varmimmat vakuudet myös lainojen takaisin maksuun. Muut -ryhmän korkea osuus johtuu ryhmään sijoitetuista talollisista, joista ei ole varmaa merkintää.

Perukirjoitetun talollisväen antamasta luottosummasta vain noin 1–7 prosenttia oli annettu torppariväelle, noin prosentin verran itsellisille ja vaihteleva määrä muille ryhmille. Säätyläisväeltä talollisilla oli saatavia harvoin eikä tutkimusalueella saatavien määräkään ollut suuri.

Rahan sijoituskohteet muuttuivat oleellisesti vasta 1890-luvun tienoilla. Talollisväen osuus saatavista pieneni ja pankkien lisääntyi. Rahaa säästettiin aikaisempaa enemmän. Torppari- ja itsellisväelle annettujen luottojen osuus pysyi suhteellisesti ennallaan.

Perukirjoitettu talollisväki oli myöskin velkaantunut kaikille muille väestöryhmille paitsi teollisuustyöläisille. Samalla henkilöllä saattoi olla velkoja ja saatavia, useimmiten kuitenkin velkaantuneissa talollistalouksissa oli vain velkaa. Velattomia perukirjoitettuja talollisiesiä oli 1850-luvun aineistossa tasan puolet, 1870/71 aineistossa 41 % kaksikymmentä vuotta myöhemmin 44 % ja 1900-luvun alussa täysin velattomia talollistalouksia oli 34 %. Yli varojensa velkaantuneita talollisia oli perukirjoitetusta väestä tutkimuskauden lopulla 3 %.

1. Absoluuttiset luvut ovat liitteessä 8.

Talollisten velkaerien lukumäärä (lm) ja keskimääräinen velkaeri (ka) velkojaryhmille eri tutkimusajankohtina v. 1850–1911.

Velkaeriä

	Perukirjoja	Talollisille		Torppareille		Itsellisille		Kauppiaille		Pankkeille		Muille		Velkaeriä yhteensä	Keskimääräinen velkaeriä mk
		lm	ka mk	lm	ka mk	lm	ka mk	lm	ka mk	lm	ka mk	lm	ka mk		
1850/51	60	100	110	9	100	14	60	—	—	4	50	5	80	132	100
1870/71	53	102	200	19	70	18	60	3	10	—	—	15	330	157	180
1890/91	93	193	750	40	300	78	100	40	400	19	1100	71	520	441	540
1910/11	103	252	670	60	400	73	210	71	460	83	1700	89	1200	628	780

Velkaerien lukumäärä lisääntyi koko tutkimuskauden ajan. Aluksi velkaeriä perukirjaa kohti oli 1.7 ja tutkimuskauden lopussa niitä oli hieman yli 6. Talollisten velkaantuminen yleistyi.

Perukirjoitetun talollisväen velkojina olivat useimmiten talolliset. Keskinäisiä velkaeriä oli 1850/51 vuosien aineistossa 76 %, kaksikymmentä vuotta myöhemmin 65 % ja tutkimuskauden lopulla hieman yli 40 % velkaerien määrästä.

Torppareille talolliset olivat veloissa harvoin, sillä vain 7–9 % talollisten velkojista oli torppariryhmästä ja itsellisväelle oli talollisilla pieniä velkoja hieman useammin kuin torppareilla.

Uusina velkojina – rahoittajina – tulivat maaseudulle 1870 ja 1880-luvuilla kauppiat ja pankit. Kauppiaille talollisten velkaeristä meni 18–12 % ja pankkien antamat velkaerät lisääntyivät 1890-luvun alusta 1910-luvun alkuun 4 %:sta 14 %:iin. Talollisten keskinäiset velkaerät olivat yleensä pienenlaisia ja vielä näitäkin pienempiä olivat torppareiden ja itsellisten saatavat talollisilta. Talollisten velat kauppiaille olivat myös yleensä vähäisiä ja pankkivelatkin olivat pienempiä kuin keskimääräiset pankkisaatavat. Kauppiaille velkaantuneita talouksia oli perukirjoitetun talollisväen keskuudessa 35 %. Suuria velkoja oli harvoin, sillä vajaa prosentti veloista ylitti 1000 markkaa.

Kauppiaille velkaantumista pidettiin yleensä huomattavana epäkohtana jo 1880-luvun loppupuolella varsinkin Itä-Suomessa. Perukirja-aineiston mukaan velkaantuminen ei tutkimusalueella olisi ollut yleistä eikä raskastakaan. Kun verrataan perukirja-aineiston tietoja uloshakudiaarien antaman velkaantumiskuvaan, antaa perukirja-aineiston talollisväen velkaantumisesta edullisemmän kuvan kuin uloshakuluettelot. Käräjillä oli jatkuvasti kymmenittäin kauppiaiden uloshakuja talollisiltakin. Perukirjoitettu väestö oli varakkaanpuoleista, joten se ei velkaantunut kovin runsaasti. Uloshakudiaarien mukaan kauppiaiden uloshauista 1900-luvun alussa 36 % oli talollisilta.¹ Joka tapauksessa tutkimus-

1. Markkanen, Erkki, Maaseutuväestön varallisuus ja luottosuhteet elinkeinoelämän murroskaudella v. 1850–1914. JY lis.työ 1971, liite 23.

alueen talolliset velkaantuivat kauppiaille oleellisesti vähemmän kuin itä-Suomessa, jossa August Hjeltin laskelmien mukaan paikoin 75 % talollisista oli velassa kauppiaille.¹ Pankeille oli velkaantunut 44 % perukirjoitetusta talollisväestä 1900-luvun alussa. Yleensä velat vaihtelivat 1010 ja 3000 markan välillä, joillakin oli yli 6000 markan luottojaikin, mutta myös pieniä muutaman sadan markan lainoja esiintyi yleisesti.

Huomattavin osa talollisten luotoista oli lähtöisin toisilta talollisilta. Kuten saatavienkin yhteydessä ilmeni, vasta pankkilaitos muutti tätä kauan ennallaan pysynyttä tilannetta.

Velkojaryhmien prosenttiosuudet talollisten velkasummasta eri tutkimusajankohtina v. 1850–1911.²

	Talollisille %	Torppareille %	Itsellisille %	Kauppiaille %	Parinkeille %	Muile %
1850/51	82.3	6.9	6.2	—	1.5	3.1
1870/71	73.3	5.1	3.1	0.4	—	18.1
1890/91	61.1	5.0	3.2	6.2	9.1	15.4
1910/11	34.5	5.1	3.2	6.7	28.8	21.8

Aivan tutkimuskauden lopulle saakka talollisten velat olivat lähtöisin toisilta talollisilta, usein muutamilta suurluotottajilta. Kun pankkilaitos kehittyi lainat tulivat suureksi osaksi sieltä, vaikka talollisten keskinäiset luottosummat edelleenkin olivat suuremmat.

Torppareiden ja itsellisten saatavat talollisilta olivat vähäisiä ja talollisten velat kauppiaille olivat 1890-luvulla ja sen jälkeen vain runsaat 6 % koko perukirjoitetun talollisväestön velkojen summasta.

Useimmat talollisten keskinäisistä veloista vaihtelivat 1000 ja 3000 markan välillä. Velat torppareille olivat tavallisimmin 10–200 mk tutkimuskauden lopulla. Joukossa oli tosin yli 6000 markankin velka torppariväestöön kuuluvalla velkojalla. Velat itsellisväestölle olivat säännöllisesti pienenlaisia, joukossa oli vain muutama yli 500 markan velka.

Talolliset olivat velkaantuneet eniten keskenään sekä luku- että markkamääräisesti. Torpparit olivat usein velkojina, mutta velkasummat olivat pieniä. Tutkimuskauden lopulla tuli vastamuotoutuneesta pankkilaitoksesta merkittävä rahoituslähde talollisväelle.

1. Hjelt, August, Maakaupasta ja krediittioista. Porvoo 1893 s. 15. Hjeltin tulokset perustuvat kyselyyn. Kun perukirjoitettu talollisväki oli varakkaanpuoleista, eivät kaikkein velkaisimmat ole mukana.

2. Absoluuttiset luvut ovat liitteessä 8.

4.3. Entiset talolliset, syytinkiläiset

4.3.1. Syytinkiläisryhmä ja sen kokonaisvarallisuus

Syytinkiläiset ja entiset talolliset muodostivat oman kokonaisuutensa talollisväen osana. Syytinki sinänsä tulkittiin omaisuudeksi ja talo, josta syytinki tuli, oli rajallisen myynti- ja käyttöoikeuden alainen. Syytinkiläisten tulot olivat osittain pääomaluontoisia, ja ryhmä poikkeaa tämän vuoksi maaseutuväestön muista ryhmistä.¹

Entisiksi talollisiksi merkittyjä ei perukirja-aineistossa ole kovin runsaasti.

Syytinkiläisten ja entisten talollisten osuus koko perukirja-aineistossa

1850/51	1870/71	1890/91	1910/11
Peru- kirjoja %	Peru- kirjoja %	Peru- kirjoja %	Peru- kirjoja %
34 17	20 10	46 13	56 10

Syytinkiläisten määrä perukirja-aineistossa pysyy kaikkina tutkimusajankohtina kutakuinkin ennallaan. Heitä on 1850-luvun aineistossa suhteellisesti eniten, mutta tämän jälkeen lukumäärä vakiintuu noin 10 % paikkeille perukirjamäärästä. Koko täysi-ikäisestä väestöstä syytinkiläisten osuus vaihtelee 9–13 %:iin. Entisten talollisten ryhmässä perukirjojen laadinta tutkimuskauden lopulla on lähellä aineiston keskiarvoa, perukirjoja tehtiin noin 31 %:ssa syytinkiläispesistä.

Ikäjakumaltaan ryhmä poikkeaa luonnollisesti muista. Kaikkina tutkimusajankohtina suurin osa ryhmästä (45–65 %) on iältään 61–70 vuotiaita.

Syytinkiläisten ja entisten talollisten ikäjakuman keskiarvot ja hajonnat v. 1850–1911.

	1850/51	1870/71	1890/91	1910/11
Keskiarvo	66 vuotta	68 vuotta	64 vuotta	68 vuotta
Hajonta	11 "	8 "	11 "	9 "

Ryhmä on koko tutkimuskauden ikärakenteeltaan hyvin samanlainen, eikä alueellisia eroja ole.

Entisten talollisten brutto- ja nettovarallisuus alkoi kasvaa jo 1850-luvun jälkeen. Tuntuva varallisuuden muutos alkoi kuitenkin vasta 1890-luvun jälkeen.

1. Charpentier, Axel, Om sytning, Helsingfors 1896 s. 76–79.

Syytinkiläisten brutto- ja nettovarallisuuden keskiarvot 1850–1911.

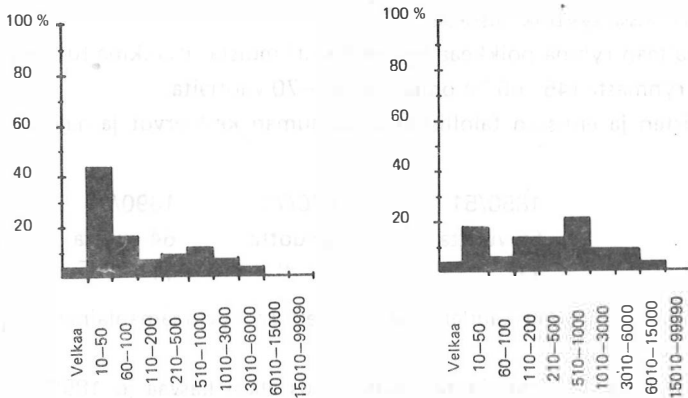
	1850/51	1870/71	1890/91	1910/11
Bruttovarallisuus	380 mk	1260 mk	850 mk	2500 mk
Nettovarallisuus	340 mk	770 mk	660 mk	2400 mk

Pieni varallisuuden nousu 1850-luvulta 1870-luvulle pysähtyi, eikä se merkinnyt vielä oleellista muutosta esimerkiksi syytinkiläispesien esineistössä. Vaurastuminen alkoi 1890-luvun jälkeen eli alkaneen kasvukauden loppuvaiheessa. Ryhmä on selvästi talollisväkeä köyhempää.

Syytinkiläisväestön joukossa oli hyvin varakkaita ja aivan köyhiä sekä tältä väliltä jokseenkin tasaisesti kaikista varallisuusluokista. Erot olivat suurimmillaan vaurastumiskauden jälkeen.

1800-luvun puolivälissä 44 %:lla syytinkiläisväestä oli alle 50 markan nettovarallisuus. Kuusikymmentä vuotta myöhemmin tähän ryhmään kuului vain 18 % syytinkiläisväestä, ja muilla oli omaisuutta jo huomattavasti enemmän. Tavallisin syytinkiläisväestön omaisuus 1900-luvun alussa oli 510 ja 1000 markan välillä. Joukossa oli muutamia varsin varakkaitakin henkilöitä, joilla oli omaisuutta tuhansien markkojen arvosta.

Kuvio 22. Syytinkiläisten nettovarallisuuden jakauma 1850/51 ja 1910/11.¹



Alueellisiakin eroja esiintyi, mutta ne olivat lähinnä satunnaisia. 1800-luvun lopulla varakkaimmat syytinkiläiset olivat Jämsän ja Viitasaaren tuomiokuntien alueilla. 1900-luvun alussa viitasaarelaisten varallisuuden keskiarvo on noin 3 300 mk, jämsäläisten noin 2 400 mk ja muissa tuomiokunnissa se on melkein tasan 1 500 mk.

1. Kuvion ja vuosien 1870/71 ja 1890/91 luvut ovat liitteessä 18.

4.3.2. Varallisuuden rakenne

Syytinkiläisväestön varallisuuden rakenne poikkesi oleellisesti muun väestön, etenkin talollisväestön varallisuudesta. Syytinkiläiset olivat jättäneet tilan lapsilleen, joten heillä oli niukasti maomaisuutta eikä sitä useimmilla ollut ollenkaan. Syytinkiläisten karjaomaisuuksin oli niukanlaista, eivätkä he tarvinneet jokapäiväisessä olemisessa työkaluja tai muuta tämänkaltaista omaisuutta.

Syytinkiläisväestön nettovarallisuuden koostumus eri tutkimusajankohtina v. 1850–1911.¹

	Kiin- teä	Jalo- met.	Kätei- nen	Hevos- om.	Kar- ja	Irt- tain	Saata- vat-ve- lat	Netto- varalli- suus
	%	%	%	%	%	%	%	mk
1850/51	37.8	0.02	3.3	6.6	12.2	31.1	8.9	9 000
1870/71	6.9	1.3	8.1	1.3	2.5	25.6	54.4	16 000
1890/91	—	0.6	3.9	2.3	4.2	25.3	63.6	30 800
1910/11	1.6	0.3	2.2	0.9	0.7	11.2	83.1	132 300

Lukuunottamatta 1800-luvun puolivälin korkeahkoa kiinteän omaisuuden arvoa ei tällä varallisuuden lajilla ollut mainittavaa osuutta syytinkiläisväestön varallisuudessa. Jalometalliesineistöäkin oli niukanlaisesti, mutta käteistä rahaa enemmän kuin muissa perukirjoitetuissa pesissä keskimäärin. Hevosia oli vähän ja karjan osuus kokonaisvarallisuudesta oli varsinkin 1900-luvun alussa vähäinen.

Huomattavan osan varallisuudesta muodosti irtain omaisuus. Sen osuus netto-omaisuudesta oli 1890-luvulle saakka vähintään neljännes ja sen jälkeenkin runsaat 11 %. Eriytyisesti 1870-luvun jälkeen saatavat muodostivat merkittävän osan syytinkiläisväestön varallisuudesta. Ryhmä poikkeaa tässä suhteessa muista oleellisesti. Kun varsinaisella talollisväellä velat olivat saatavia suuremmat, muodosti saatavien osuus syytinkiläisten varallisuudesta yli 83 % 1900-luvun alussa.

Kun syytinkiläisiksi on luokiteltu myös ”entinen talollinen”-nimikkeellä mainitut henkilöt, ei aina voi varmuudella sanoa, ovatko he syytingillä.

Syytinkiläisten/entisten talollisten joukossa oli muutamia poikkeuksellisen varakkaita. Entiseksi talolliseksi merkityllä 47-vuotiaalla oli yli 11 000 markan nettovarallisuus. Tähän perukirjaan oli merkitty vain käteistä, irtainta, saatavia, ja suurehkot säästöt.²

1. Varallisuusluvut ovat liitteessä 16.

2. JMA, Konginkankaan käräjäkunnan ark. Kalle Kinnunen (47 v.) perukirja v. 1910. Perukirjojen merkintä ”entinen talollinen” on ollut hieman horjuva, sillä mm. Kalle Kinnusen tapauksessa kyseessä voi olla myös talollinen, joka on siirtynyt toiseen ammattiin. Lähteistö ei valaise tätä asiaa tarkasti, mutta yleensä perukirjaan merkittiin sosiaaliryhmää kuvaava nimike tarkasti, joten virhemahdollisuus on lähinnä teoreettinen.

Yleensä syytinkiläisryhmä oli tutkimuskauden lopulla jakaantunut pääasiassa kahteen varallisuustasoon: käyhänpuoleisiin ja keskivarakkaisiin.

Syytinkiläisten perukirjoissa oli myös useita sellaisia, joihin varallisuutta ei merkitty ollenkaan. Perukirja kyllä laadittiin, mutta omaisuuden kohdalla oli maininta "luovuttanut välikirjalla kaikki lapsilleen". Näin täytettiin lain kirjain, mutta vältyttiin kaikilta pieniltäkin kustannuksilta.¹

Syytinkiläisten varallisuuden rakenne, varallisuuslajien esiintyminen ja keskiarvot eri tutkimusajankohtina v. 1850—1911. PK = perukirjojen määrä.

	1850/51			1870/71			1890/91			1910/11		
	PK	lm	%	PK	lm	%	PK	lm	%	PK	lm	%
Kiinteä	34	4	11	20	1	5	46	—	0	56	5	9
	850 mk			1 100 mk			—			420 mk		
Jalomet. esineet	34	1	2	20	5	25	46	8	17	56	7	8
	20 mk			45 mk			20 mk			60 mk		
Käteinen	34	2	5	20	7	35	46	11	23	56	27	30
	130 mk			180 mk			100 mk			110 mk		
Hevoset	34	5	14	20	2	10	46	7	15	56	10	17
	120 mk			200 mk			100 mk			120 mk		
Karja	34	15	44	20	6	30	46	12	26	56	11	19
	70 mk			70 mk			110 mk			90 mk		
Irtain	34	33	97	20	20	100	46	46	100	56	56	100
	85 mk			210 mk			170 mk			260 mk		

K i i n t e ä ä omaisuutta syytinkiläisillä oli harvoin ja sekini oli vähäarvoista. Varsinaiseen talollisväkeen verrattuna ero oli selvä. Maininnat omaisuuden luovuttamisesta viittasivat jo tähän suuntaan.

Kiinteäksi omaisuudeksi oli merkitty tavallisesti asunto. Asunnon arvo vaihteli yleensä 50:stä 600 markkaan.²

J a l o m e t a l l i esineitä oli harvoilla ja arvoltaan tämä omaisuuden laji oli vähäinen. Arvoesineenä oli useimmiten jokin hopeapikari, lusikka tai vastaava.

H e v o s i a syytinkiläisillä oli huomattavasti harvemmin kuin talollisilla ja arvoltaan hevosomaisuus oli pienempi kuin talollisväellä. Niillä harvoilla syytinkiläisillä, joilla hevosvarallisuutta oli, oli yleensä vain yksi hevonen omaan käyttöön.

K a r j a v a r a l l i s u u t t a oli syytinkiläisillä 1850-luvulla varsin yleisesti, mutta se harvinaistui 1900-luvun alussa.

1. Esim. JMA, Viitasaaren kärjäkunnan ark. Perukirjat 2 ja 4/1912 ja 9/1911. Tapaukset, jolloin omaisuutta ei merkitty lisääntyivät vasta 1890-luvun jälkeen. Poikkeuksena Jämsän kärjäkunnan ark. Perukirja 213/1851.

2. Esim. JMA, Viitasaaren kärjäkunnan ark. Perukirja 27/1871, Pihtiputaan kärjäkunnan ark. Perukirja 8/1911 ja Kivijärven kärjäkunnan ark. Perukirja 2/1910.

I r t a i n t a omaisuutta oli lähes kaikilla. Irtaimen arvo ei lisääntynyt enää 1870-luvun jälkeen mainittavasti. Yleensä entiset talolliset näyttävät pysytelleen kutakuinkin samankaltaisissa oloissa senkin jälkeen, kun varallisuus lisääntyi.

4.3.3. Saatavat ja velat

Syytinkiläisryhmien saatavat muodosti huomattavan osan heidän nettovarallisuudestaan.

Syytinkiläisväestön saatavaerien määrä (lm) ja keskiarvo (ka) velallisryhmiltä eri tutkimusajankohtina v. 1850–1911.

	Peru- kir- joja	Talol- li- silta		Torppa- reilta		Itsel- li- siltä		Sääty- läi- siltä		Pan- keil- ta		Muil- ta		Saatava- eriä yhteensä	Keski- määräinen saatavaerä mk
		lm	ka mk	lm	ka mk	lm	ka mk	lm	ka mk	lm	ka mk	lm	ka mk		
1850/51	34	11	180	—	—	—	—	—	—	—	—	4	470	15	260
1870/71	20	40	430	13	40	—	—	—	—	1	200	1	200	55	330
1890/91	46	39	560	24	50	3	10	1	10	1	2200	4	820	72	400
1910/11	56	82	560	52	80	7	140	1	10	28	1650	26	500	196	560

Saatavaerien eli velallisten määrä lisääntyi koko tutkimuskauden ajan. Myös saatavien summa ja keskimääräissaatavat kasvoivat miltei tasaisesti koko ajan. Huomattavin osa saatavista oli peräisin talollisilta, usein ehkä lapsilta tai muilta sukulaisilta. Torppareilta ja itsellisväeltä saatavia oli harvoin ja ne olivat yleensä pieniä.

Kahtena ensimmäisenä tarkasteluajankohtana peräti 73–72 % kaikista saatavaeristä oli talollisilta, myöhemmin talollisten osuus laski 42%:iin. Samanaikaisesti kun talollisväen saatavaerät suhteellisesti vähenivät lisääntyivät saatavat pankeilta ja ”Muut”-ryhmään kuuluvilta.

Syytinkiläisten saatavien prosenttiosuudet velallisryhmiltä eri tutkimusajankohtina v. 1850–1911.

	Talolli- silta	Torppa- reilta	Itselli- siltä	Sääty- läi- siltä	Pan- keilta	Muili- ta
1850/61	51.3	—	—	—	—	48.7
1870/71	95.0	2.8	—	—	1.1	1,1
1890/91	77.2	3.5	0.01	0.01	7.7	13.7
1910/91	35.0	3.3	6.0	0	34.6	10.1

Valtaosa saatavasummista oli talollisilta. Muiden ryhmien osuus oli vähäinen, miltei merkityksetön. Pankkien osuus oli 1900-luvun aineistossa jo yli kolmannes koko saatavasummasta. Syytinkiläiset siis säästivät rahansa, joita keskivarallisuusarvojen mukaan al-

koi tällekin ryhmälle kertyä aikaisempaa runsaammin. Syytinkiläisväestön säästöt vaihtelivat useimmiten 1000 markasta 3000 markkaan.

Pankkisäästöjä oli lähes joka kolmannessa (32 %) syytinkiläispesässä. Kun saatavilla oli poikkeuksellisen merkittävä osuus syytinkiläisten varallisuudessa, velkojen merkitys oli sitä vähäisempi.

Syytinkiläisväestön velkaerien määrä (lm) ja keskiarvo (ka) velkojaryhmille eri tutkimusajankohtina v. 1850–1911.

	Perukirjoja	Talollisille		Torppareille		Itselisille		Kauppiaille		Pankkeille		Muille		Velkaeriä yhteensä	Keskimääräinen velkaera mk
		lm	ka mk	lm	ka mk	lm	ka mk	lm	ka mk	lm	ka mk	lm	ka mk		
1850/51	34	12	230	2	50	6	20	—	—	—	—	—	—	18	150
1870/71	20	18	520	2	10	—	—	—	—	—	—	—	—	20	470
1890/91	46	47	120	9	30	9	80	7	240	—	—	4	200	76	120
1910/11	56	27	240	2	50	1	100	10	70	—	—	8	60	48	160

Syytinkiläisväestön pienehköt velat oli saatu useimmiten talollisilta, joskus torppareilta ja aniharvoin muilta velkojaryhmiltä. Kauppiaille oli velkaannuttu hiukan ja yleensäkin velat olivat hyvin pieniä. Pankkivelkoja ei syytinkiväellä ollut ollenkaan.

Syytinkiläisten velkasummasta oli 1850- ja 1870-lukujen aineistossa yli 90 % talollisilta. Tutkimuskauden lopulla vastaavasta summasta 82 % oli talollisilta, 8.9 % kauppiailta ja muilta oli pieniä rippeitä. Yli varojensa velkaantuneita syytinkiläisten pesiä oli 1850-luvun aineistossa 3 %, kaksikymmentä vuotta myöhemmin niitä ei ollut ollenkaan. 1890-luvun alussa peräti 9 % oli velkaantunut yli varojen ja tutkimuskauden lopulla 4 % ryhmän perukirjoitetuista pesistä.

4.4. Torpparit

4.4.1. Torppariväestö ja sen kokonaisvarallisuus

Torppariväestöä oli tutkimusalueella runsaanlaisesti, eli noin 18 % alueen väestöstä 1900-luvun alussa. Torppariväen keskuudessa tehtiin perukirjat 1800-luvun lopulla yli 38 %:isesti, ja 1910/11 aineistossa oli perukirjat laadittu kaikkiaan 58 %:sta torppareiden pesiä. Perukirja-aineisto antaa varsin luotettavat tiedot torppariväestön varallisuudesta.

Torppariväestön perukirjojen suhteellinen osuus kokonaismäärästä vaihtelee hieman. 1850/51 aineistossa on torppareiden perukirjoja 21.7 % kaikista perukirjoista, 1870/71

35.4 %¹, 1890/91 27.4 % ja 1910/11 30.2 %. Torppariväestöä aineistossa on kaikista ikäryhmistä. Ikärakenne on lähes samanlainen kuin talollisväestöllä.

Torppariväestön ikäjakauman keskiarvot ja hajonnat v. 1850–1911.

	1850/51	1870/71	1890/91	1910/11
Keskiarvo	47 vuotta	44 vuotta	40 vuotta	46 vuotta
Hajonta	14 "	12 "	15 "	15 "

Valtaosa perukirjoitetusta torppariväestä on 51–60 vuotiaita. Ikärakenteen suhteen ryhmä on edustava, ja varallisuusvertailut muihin ryhmiin voidaan tehdä näin ollen luotettavasti. Perukirjoitettu torppariväestö on hieman nuorempaa kuin vastaava talollisväki.

Torppariväestön varallisuus alkoi lisääntyä myöhemmin kuin säätyläisten ja talollisten. Omaisuutta oli keskimääräisestäikin oleellisesti vähemmän kuin mainituilla ryhmillä. Kokonaisvarallisuus jäi tuntuvasti aineiston keskiarvon alapuolelle koko tutkimuskauden ajan.

Perukirjoitetun torppariväestön brutto- ja nettovarallisuuden keskiarvot v. 1850–1911.

	1850/51	1870/71	1890/91	1910/11
Bruttovarallisuus	320 mk	670 mk	670 mk	1470 mk
Nettovarallisuus	260 mk	560 mk	450 mk	1030 mk

1800-luvun puolivälissä perukirjoitetun väestön nettovarallisuus on 1 200 mk ja tutkimuskauden lopulla 5 900 mk. Vaikka torppareiden varallisuus kasvaa, he jäävät jälkeen koko ajan keskimääräisvarallisuudesta, ja erityisen suuriksi erot tulevat talollisväkeen nähden, jonka nettovarallisuuden keskiarvo on neljätoistakertainen torppariväen keskivarallisuuteen verrattuna.

Torppariväestön tilapäinen varallisuuden keskiarvon nousu 1870-luvun alussa johtui muutamasta poikkeuksellisen varakkaasta torpparista aineistossa. Yleisesti olot eivät vielä olleet kohentuneet.

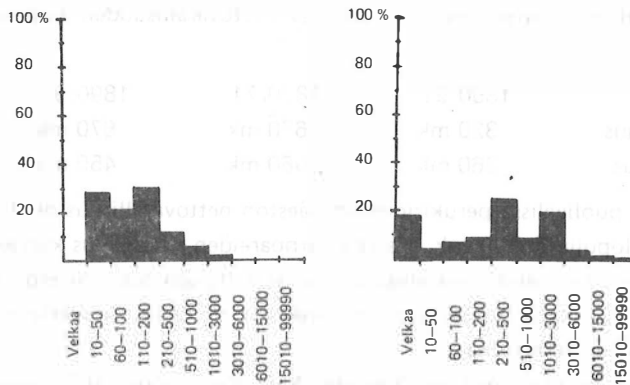
Torppariston vaurastuminen alkoi vasta 1890-luvun jälkeen eli parikymmentä vuotta myöhemmin kuin talollisten. Nousu oli kaksin-kolminkertainen, siis verrattain huomattava. Tämä ei kuitenkaan merkinnyt oleellista olojen parantumista vaan varallisuuden kasvu johtui osittain siitä, että rakennukset merkittiin torppareiden omaisuudeksi, mikä oli erittäin harvinaista ennen 1910-lukua.

1. Torppariväestön määrä kasvoi 1870-luvulle saakka hyvin nopeasti, jolloin alueen ruokakunnista yli 40 % oli torppareiden ruokakuntia. 1870-luvulta lähtien määrä pysyi lähes ennallaan ja torppareiden suhteellinen osuus väestöstä pieneni. Ks. Markkanen, Erkki, Maaseutuväestön varallisuus ja luottosuhteet elinkeinoelämän murroskaudella 1850–1914. Lis.työ JY 1971 s. 25. Määrä on laskettu henkikirjasta.

Joka tapauksessa torppariväestön varallisuus lisääntyi pienen ajan kuluessa 1890-luvun jälkeen. Se kolminkertaistui yhden miespolven aikana. Tämän jälkeen torppariväestön vaurastumismahdollisuudet tulivat verrattain lähelle ääri rajoja, sillä metsän puuttuessa tulojen lisääminen oli vaikeata. Torppariväen nettovarallisuuden keskiarvo on 1890-luvulle saakka varsin lähellä entisten talollisten omaisuuden keskiarvoa, mutta jälkimmäiset lisäsivät kasvukauden lopulla varallisuuttaan torppareita nopeammin.

Torppariväestö oli varallisuudeltaan hyvin yhtenäistä vielä 1850-luvulla ja aina 1900-luvun alkuun saakka. Ryhmän sisäiset erot syntyivät vaurastumisen kaudella. 1870-luvun alussa ja siitä eteenpäin torppariväestön tyypillinen varallisuus vaihteli 510 ja 1000 markan välillä. Tutkimuskauden loppupuolella syntyi torppariväestön keskuuteen tätä varakkaampi ryhmä, jonka varallisuus vaihteli 1010 ja 3000 markan välillä ja perukirjotetuista torpparitalouksista 20 % kuului tähän ryhmään.

Kuvio 23. Torppareiden nettovarallisuuden jakauma 1850/51 ja 1910/11.¹



1800-luvun puolivälissä lähes 80 % torppareista kuuluu kolmeen alimpaan varallisuusryhmään, kun taas vuosisadan alussa tyypillinen nettovarallisuus vaihtelee 210:stä 500 markkaan ja joka viidennessä torppariväestön pesässä oli omaisuutta kaikkiaan 1010–3000 markkaa. Tätä rikkaammat torpparitaloudet olivat harvinaisia.

Torppariväestön olot ovat olleet tutkimusaineiston mukaan muutostilassa 1890-luvun alussa, sillä tällöin oli velkaantuneita torpparipesiä 17 %, mutta tyyppi arvo oli edelleen luokassa, jossa omaisuutta oli 210–500 markan edestä. Osa torppariväestä oli jo kuitenkin siirtynyt korkeampaan varallisuustasoon.

1. Kuvion ja vuosien 1870/71 ja 1890/91 luvut ovat liitteessä 19.

Tyypillisiksi torpparipesiksi edellisten lisäksi voidaan katsoa myös velkaisiksi jääneet taloudet, joita oli 1900-luvun alussa peräti 17 % kaikista perukirjoitetuista torpparipesistä. Velkaantuneista torpparitalouksista 45 % oli alle 40-vuotiaiden pesiä ja yleisintä velkaantuminen oli 31–40 -vuotiaiden torppareiden keskuudessa. Samanaikaisesti kun torppareiden varallisuus kasvoi, lisääntyi myös velkaantuminen torppariryhmän keskuudessa. Velkaantuminen tosin yleistyi muunkin väestön keskuudessa, mikä osittain johtui muuttuneista olosuhteista ja helpottuneesta luotonannosta. 1900-luvun alussa vain köyhimmät torpparit olivat enää alimmissa varallisuusluokissa, mikä oli 1850-luvulla yleisintä.

Osaltaan erojen syntyyn 1900-luvun alussa vaikutti varallisuuden rakenteen muutos. Aikaisemmin varallisuus vaihteli niin vähän, että kysymys oli muutaman lehmän tai hevosen lukumäärästä tai pienestä irtaimen erosta. 1890-luvun jälkeen asunto, joka merkittiin omaisuudeksi vaikutti ratkaisevasti torppariväestön varallisuuteen.

Torppareiden joukossa oli joitakin poikkeuksellisen varakkaita. 1900-luvun alussa tutkimusalueen rikkaalla torpparilla saattoi olla yli 2 000 markan arvoinen torppa, hevosia ja karjaa ja lisäksi runsaasti saatavia talollisilta ja pankilta, niin että pesän omaisuus saattoi nousta 8 400 markkaan.¹

4.4.2. Alueelliset varallisuuserot ja varallisuuden rakenne

Alueelliset keskimääräiserot olivat lähinnä satunnaisia. Vaurastuminen alkoi kaikkialla vasta 1890-luvun jälkeen.

Torppariväestön perukirjojen määrä ja nettovarallisuuden keskiarvot v. 1850–1911 eri tuomiokuntien alueella. PK = perukirjojen määrä.

	1850/51		1870/71		1890/91		1910/11	
	PK	mk	PK	mk	PK	mk	PK	mk
Viitasaari	11	440	14	240	34	560	60	730
Saarijärvi	4	100	9	750	12	860	30	1 130
Jyväskylä	14	100	15	360	26	250	54	1 370
Jämsä	14	310	31	1 080	24	350	25	850

Saarijärven ja Jyväskylän alueella torppariväestö rikastui runsaimmin, mutta kovin paljon eivät Viitasaaren ja Jämsän tuomiokuntien torpparit jääneet siitä jälkeen.

Aikaisempien vuosien keskiarvojen vaihtelut johtuvat muutamista hyvin varakkaista torppareista. Jyväskylän ja Saarijärven torpparit ovat tutkimuskauden lopulla hieman

1. JMA, Viitasaaren käräjäkunnan ark. Perukirja 34/1911.

muita varakkaampia. Ero on kuitenkin niin pieni, ettei mitään olennaista syytä voi sille osoittaa.

Torppariväestön varallisuuden rakenne poikkesi talollisten ja syytinkiläisten varallisuuden koostumuksesta tuntuvasti. Tyypillistä oli tutkimuskauden alussa irtaimen omaisuuden runsaus ja hevosten sekä karjan huomattava merkitys.

Torppariväestön nettovarallisuuden koostumus eri tutkimusajankohtina v. 1850–1911.

	Kiinteä	Jalomet.	Käteinen	Hevos.	Karja	Irtain	Saatavat – velat	Nettovarallisuus
	%	%	%	om. %	%	%	%	%
1850/51	—	0.01	3.6	18.8	33.0	36.6	8.9	11 200
1870/71	10.2	0.5	2.6	13.1	23.7	28.5	21.6	38 900
1890/91	8.1	0.5	2.8	11.2	25.3	38.1	14.0	43 000
1910/11	30.0	0.3	3.2	11.1	18.4	32.6	4.6	174 100

Tutkimuskauden alkupuolella pääosan torppareiden varallisuudesta muodosti hevosomaisuus, karja ja irtain sekä vuosien 1870/71 aineistossa saatavat. Jalometalliesineitäkin oli jonkin verran, ja absoluuttisesti vähäisestä omaisuudesta käteisvaratkin muodostivat 2.6–3.6 %.

Kiinteä omaisuus lisääntyi 1890-luvun jälkeen eniten. Omaisuuden kokonaissummasta kiinteän osuus oli yli neljännes. Hevoset ja karja menettivät merkitystään varallisuuden perustana, mutta irtain säilytti keskeisen asemansa torppariväestön omaisuudessa. Perukirjoitetulla torppariväellä oli aina saatavia enemmän kuin velkoja. Velkaa oli niukasti tutkimuskauden loppujaksolla; luottoa ei joko tarvittu tai sitä ei saatu. Perukirjoitettu torppariväestö poikkeaa tässäkin suhteessa talollisväestä. Varallisuuden rakenteessa ei ollut alueellisia eroja, sen sijaan varallisuuden määrä vaihteli eri alueilla.

Torppariväestön varallisuuden rakenne, varallisuuslajien esiintyminen sekä keskiarvot eri tutkimusajankohtina v. 1850–1911

	1850/51			1870/71			1890/91			1910/11		
	PK	lm	%	PK	lm	%	PK	lm	%	PK	lm	%
Kiinteä	43	—	—	69	3	4	96	10	10	169	35	20
				1 300	mk		350	mk		1 500	mk	
Jalomet. esineet	43	1	2	69	8	10	96	10	10	169	31	18
		20	mk		30	mk		15	mk		20	mk
Käteinen	43	4	9	69	11	15	96	11	11	169	51	30
		100	mk		90	mk		110	mk		110	mk
Hevoset	43	29	67	69	49	71	96	61	63	169	109	64
		74	mk		103	mk		80	mk		180	mk
Karja	43	38	55	69	63	91	96	85	88	169	145	85
		100	mk		150	mk		130	mk		220	mk
Irtain	43	42	97	69	67	97	96	96	100	169	169	100
		100	mk		170	mk		170	mk		340	mk

Torppareilla oli kiinteää omaisuutta vähän. 1800-luvun puolivälin tienoilla sitä ei ollut yhdelläkään ja 1870-luvun aineistossa kolmesta kiinteää omistavasta torpparista vain kaksi oli varsinaisia torppareita.¹ Korkea keskiarvo johtuu siitä, että jämsäläinen myllärin vaimo on luokiteltu torppariryhmään, koska hänellä ei ollut muuta kiinteää kuin myllylaitos.² 1890-luvun alussa kiinteää esiintyi jo joka kymmenennessä torpparitaloudessa.

Lähes poikkeuksetta kiinteäksi omaisuudeksi merkittiin asianomaisen asunto ja 1910-luvun alussa meneteltiin näin säännöllisesti. Perukirjaan merkittiin tavallisesti ”torppa” tai ”torpan rakennukset”. Useimmiten torpan arvo oli 300–400 mk,³ joskus vain noin 100 mk tai allekin. Vähäisin torppareille merkitty kiinteä omaisuus oli 10 mk, jonka arvoiseksi oli arvioitu sauna.⁴

Torppariväestön kiinteä omaisuus vaihteli useimmiten 10:stä 500 markkaan, eli 44 % niistä, joilla kiinteää oli v:n 1910/11 aineistossa, kuului tähän ryhmään. 22 %:lla kiinteää omistavasta torppariväestöstä tätä varallisuuden lajia oli 60:stä 100 markkaan ja lähes joka viidennessä torpparitaloudessa torpan arvo saattoi ylittää tämän. Yli 3 000 markan kiinteä omaisuus oli hyvin harvinainen. Kruununorppareidenkin rakennukset merkittiin perukirjaan asianomaisen omaisuudeksi.⁵

Torppariväestön kiinteä oli vähäistä talollisten vastaavaan omaisuuteen verrattuna. Talollisillahan kiinteää 1890-luvun alussa oli keskimäärin 7 000 mk, ja 1910-luvun alussa sen arvo oli kohonnut usein noin 15 000 markkaan, eli ero talollisten ja torppareiden kiinteän omaisuuden arvon välillä oli kymmenkertainen. Kiinteää esiintyi vain joka viidennessä torppariväestön pesässä, kun sitä talollisväellä oli yli 90 %:lla. J a l o m e t a l l i e s i n e i t ä oli vain harvoilla torppareilla ja arvoltaan esineistö oli vähäistä. 1890-luvun jälkeen jalometalliesineiksi katsottava varallisuus lisääntyi hieman. Nyt ilmaantuivat hopeapiiput torppariväestöllekin. Tosin vielä 1910-luvun alussa vain vajaassa viidenneksessä torppariväestön talouksista oli jalometalliesineitä. Torppareiden jalometalliesineistö ei juuri ylittänyt 10 markan rajaa. Vain vajaalle 2 %:lle kaikista pesistä oli merkitty mainittua arvokkaampi jalometalliesineistö. Tämä varallisuuden laji muodosti nettovarallisuuden summasta noin 0.3 %, joten sillä ei ollut oleellista merkitystä torppareiden varallisuudessa.

K ä t e i s t ä r a h a a torppariryhmällä oli runsaanlaisesti, tutkimuskauden alkupuolella jopa useammin kuin talollisväellä. Käteinen yleistyivät torppariväestön keskuudessa

-
1. JMA, Saarijärven kärjäkunnan ark. Juho Soukanniemen (56 v.) ja Leena Hoikka-ahon perukirja v. 1871.
 2. JMA, Jämsän kärjäkunnan ark. Maria Kallentyttären (37 v.) perukirja v. 1870.
 3. Esim. JMA, Viitasaaren kärjäkunnan ark. Hulda Koskisen (55 v.) perukirja v. 1910; Matti Halttusen perukirja v. 1910.
 4. JMA, Viitasaaren kärjäkunnan ark. Torppari Herman Hämäläisen perukirja v. 1910.
 5. JMA, kärjäk. Abraham Matinpoika Suojalinin (87 v.) perukirja v. 1910.

vielä 1900-luvun alkupuolella. Vaikka käteinen raha yleistyi, se ei määrällisesti lisääntynyt tai sitten oli tapana ilmoittaa vain jokin pienehkö summa perukirjoitusten laati-joille. Suuria käteissummia torppareilla ei yleensä ollut, joillakin oli tosin yli 1 000 markan käteisvarat, mutta nämä tapaukset olivat ehdottomia poikkeuksia.¹

Jalometalliesineistön ja käteisvarallisuuden määrässä esiintyi paikallisia eroja vain satunnaisesti.

Hevosia perukirjoitetulla torppariväellä oli koko tutkimuskauden ajan 64–71 %:lla talouksista. Luku on verrattain korkea, sillä talollisryhmällä vaihtelee hevosten esiintyminen talouksissa 79 ja 87 %:n välillä. Hevosvarallisuuden keskimääräinen arvo ei mainittavasti vaihdellut tutkimuskauden alkupuolella. Pieni nousu alkoi 1890-luvun jälkeen, jolloin torppariväestö muutoinkin vaurastui. Torpparien leskien taloudet olivat useimmiten hevosettomia.

Vähiten hevosvarallisuutta oli Jyväskylän seudun torppareilla, joista peräti 42 % oli vailla hevosia. Runsaimmin tätä varallisuuden lajia oli Jämsän ja Saarijärven tuomiokuntien alueilla. Tutkimuskauden alkupuolella vaihtelee hevosvarallisuuden keskiarvo 60:stä 80 markkaan ja tutkimuskauden lopulla satunnaisin poikkeamin 120 markasta 230 markkaan. Kunkin tutkimusajankohdan vaihtelut eri tuomiokuntien välillä ovat satunnaispoikkeamia.

Useimmiten alueen torppariväestöllä oli 1 tai 2 hevosta taloutta kohti, ja yli 500 markan hevosvarallisuus oli harvinaista; muutamia poikkeuksia luonnollisesti oli.²

Hevosten osuus torppariväestön nettovarallisuudesta oli 1900-luvun alussa enää 11 %, kun se 1800-luvun puolivälissä oli lähes 19 %. Hevosia torppareilla oli runsaasti, sillä se hän oli työväline talven metsätoissa ja kesäisin pellolla sekä torpparin omalla maalla etä tehtäessä hevosvuokrapäiviä.

Karjaa torppariväestön talouksissa oli vielä useammin kuin hevosomaisuutta. 1800-luvun puolivälissä perukirjoitetulla väestöllä oli karjaa niukasti, mutta 1870-luvun alusta alkaen 85–91 % torpparitalouksista omisti ainakin joitain karjaksi katsottavia kotieläimiä. Karjan runsaudessa eivät torpparit jääneet mainittavasti jälkeen talollistalouksista, karjan arvo sen sijaan poikkesi jo tuntuvasti.

Torppariväestön karjavarallisuus lisääntyi 1890-luvun jälkeen. Tähän saakka keskiarvo oli ollut 120 ja 140 markan välillä ja tämän jälkeen 220 mk. Kiinteän ja hevosomaisuuden iisäksi myös karjan arvon nousu vaikutti osaltaan kokonaisvarallisuuden kasvuun. Tutkimuskauden lopulla talollisväen keskimääräinen karjan arvo oli 3.6-kertainen torppariväestön karjaan verrattuna. On vaikea arvioida tarkasti karjatuoton merkitystä torpparitalouksille, mutta kovin suuri se ei ole yleensä voinut olla, sillä perin isoja karjoja ei

1. JMA, Viitasaaren kärjäkunnan ark. Juho Vihriälän perukirja v. 1911 ja Matilda Liimataisen perukirja v. 1910.

2. JMA, Laukaan kärjäkunnan ark. Perukirja 17/1912.

alueen torppariväestöllä ollut. Karjataloustuotteiden hinnat kylläkin kohosivat 1870-luvun jälkeen, mikä on lisännyt tuloja.

Tutkimuskauden lopulla suurimmat karjat olivat Saarijärven ja Jämsän tuomiokuntien torppareilla mutta erot muihin olivat pieniä.

Torppariväestön karjavarallisuuden keskiarvot eri tuomiokunnissa v. 1850–1911.

	1850/51	1870/71	1890/91	1910/11
Viitasaari	140 mk	120 mk	100 mk	220 mk
Saarijärvi	60 mk	150 mk	190 mk	250 mk
Jyväskylä	60 mk	140 mk	120 mk	190 mk
Jämsä	110 mk	160 mk	150 mk	250 mk

Karja menetti merkitystään torppariväestön tärkeimpänä varallisuustekijänä 1800-luvun puolivälistä lähtien. Tuolloin hevosten ohella karja oli monilla torppareilla vähäisen irtaimen lisäksi ainoa omaisuuden laji, ja koko torppariväestön lasketusta nettovarallisuudesta karja muodostaa vuosien 1850/51 aineistossa 33 %, mutta 1910/11 enää vain 19 %. Muut varallisuuden lajit olivat lisääntyneet ja karjan merkitys tässä mielessä vähentynyt. Karjan arvon niukasta lisääntymisestä voi päätellä, että torppariväestö pyrki hankkimaan muualta lisätulonsa, koskapa karjan tuotto ei voinut kovin runsaasti tutkimusalueella enetä.

I r t a i n t a omaisuutta oli käytännöllisesti katsoen kaikilla torppareilla. Vuosien 1850/51 ja 1870/71 aineistossa oli yksi torpparipesä kummassakin, jolloin irtainta ei merkitty. Todennäköisesti se oli arvoltaan niin vähäistä, ettei merkintää katsottu aiheelliseksi. Irtaimen kuuluvat torppareilla, samoin kuin muillakin, kaikki taloustavarat, kulkuvälineet, henkilökohtainen vaatetus ja muu esineistö, joka ei ole laskettu aikaisemmin mainittuihin luokkiin.

Torppariväen irtaimen omaisuuden määrä lisääntyi erityisesti 1890-luvun jälkeen. Kasvu alkoi siis parikymmentä vuotta myöhemmin kuin talollisväellä. Parikymmenen vuoden aikana torppareiden irtain kaksinkertaistui, mikä merkitsi monien uusien hyödykkeiden ilmaantumista talouksiin. Vasta 1890-luvun jälkeen vauraimmat torppari-alueet erosivat muista irtaimenkin suhteen.

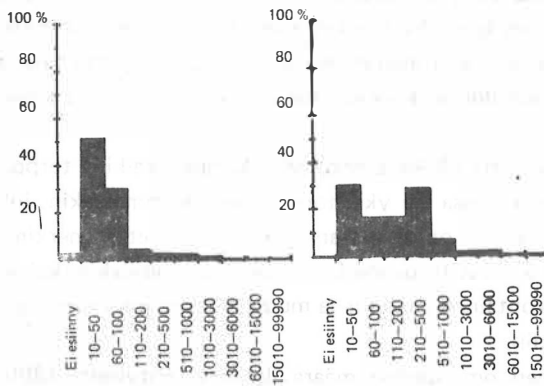
Torppariväestön irtaimen omaisuuden keskiarvot eri tutkimusajankohtina v. 1850–1911 tuomiokunnittain.

	1850/51	1870/71	1890/91	1910/11
Viitasaari	140 mk	100 mk	150 mk	260 mk
Saarijärvi	50 mk	140 mk	150 mk	450 mk
Jyväskylä	40 mk	130 mk	220 mk	290 mk
Jämsä	140 mk	220 mk	160 mk	470 mk

Saarijärven ja Jämsän seudun torppareilla oli erilaista irtainta omaisuutta oleellisesti enemmän kuin alueen pohjois- ja itäosan torppareilla. Keskinäiset erot olivat varsin vähäiset vielä 1800-luvun puolivälissä, sillä yli 80 %:sti torpparitalouksissa oli irtainta 10–100 markkaa.

Muutoskauden jälkeen torppariväestön keskuuteen muodostui kaksi ryhmää. Osa jäi entiseen asemaan, sillä 45 % torpparitalouksista eli 1910-luvun alussa oloissa, jossa irtainta oli vain alle 100 markan. Sen sijaan osa torppariväestä kohensi varallisuuttaan, niin että irtainta oli vähintään 210 ja 500 markan edestä; joillain oli vielä tätäkin enemmän. Merkillepantavaa on torppariryhmän jakautuminen näihin kahteen, toisistaan varsin poikkeavaan ryhmään: osa siis jäi ennelleen eikä pystynyt kohentamaan ainakaan sellaista varallisuutta, mitä irtain omaisuus kuvastaa; toinen ryhmä puolestaan kykeni kohentamaan taloudellisia olojaan huomattavastikin. Sekin tuli varsin pian rajalle, jota oli enää vaikea ylittää.

Kuvio 24. Torppariväestön irtaimen omaisuuden jakauma v. 1850/51 ja 1910/11.¹



Suurehko irtaimen määrä oli yhteydessä useimmiten myös huomattavaan muuhun omaisuuteen, sillä suurin irtain oli torppareilla, joilla asuntokin oli merkitty omaisuudeksi. Irtain omaisuus oli kokonaisuudessaan torppareilla varsin merkittävä. Sen osuus oli 1800-luvun puolivälissä 37 % torppariväestön nettovarallisuuden summasta ja 1900-luvun alkupuolella se muodosti 33 % vastaavasta summasta.

Talollisryhmästä torpparit poikkesivat lähinnä varallisuuden määrän ja rakenteen puolesta. Torppareiden keskeisimmät varallisuudenlajit olivat tutkimuskauden lopulla kiinteä ja erityisesti irtain omaisuus karjan ohella. Erot talollisiin olivat selvät varsinkin kiinteän omaisuuden määrässä.

1. Kuvion luvut ovat liitteessä 19.

4.4.3. Saatavat ja velat

Torppareilla oli myöskin saatavia lähes kaikilta väestöryhmiltä. Saatavien osuus nettovarallisuudesta vaihteli 5-21 %:n välillä. Korkein arvo tosin on vuodelta 1870/71, jolloin torppareilla oli kokonaisuudessaan omaisuutta varsin niukasti.

Torppariväestön saatavaerien määrä (lm) ja keskiarvo (ka) velallisryhmiltä eri tutkimusajankohtina 1850–1911.

	Perukirjoja	Talollisilta		Torppareilta		Itsellisiltä		Säätyläisiltä		Pankeilta		Muilta		Saatavien yhteensä	Keskimääräinen saatavaerä mk
		lm	ka	lm	ka	lm	ka	lm	ka	lm	ka	lm	ka		
1850/51	43	11	170	5	320	1	10	—	—	—	—	—	—	17	220
1870/71	69	34	280	29	70	1	10	—	—	—	—	3	1360	67	240
1890/91	96	47	320	54	70	7	15	—	—	1	3200	26	180	135	200
1910/11	169	70	310	66	70	28	50	6	200	20	1740	58	320	248	330

Saatavaeriä torppariväestöllä oli vähän, vähemmän kuin edellä käsitellyillä ryhmillä. Vasta 1890-luvun aineistossa saatavaeriä perukirjaa kohti oli useampia kuin yksi ja tutkimuskauden lopullakin saatavaeriä oli vain 1.5 perukirjaa kohti eli yleensä torppariväestöllä oli 1–2 velallista. Saatavaeristä useimmat olivat talollisilta. Torppareiden saatavat jakaantuivat kuitenkin oleellisesti useammin muihin ryhmiin kuin talollisten saatavat. Vielä 1870-luvun aineistossa yli puolet saatavaeristä oli talollisilta ja 43 % toisilta torppareilta. Talollisten osuus torppareiden velallisina pieneni 1890-luvulla ja sen jälkeen, jolloin enää 28 % torppareiden saatavaeristä oli talollisväeltä, 26 % toisilta torppareilta ja 11 % itsellisväeltä.

Myös torppariväestö alkoi erityisesti 1890-luvun jälkeen säästää aikaisempaa runsaammin. Lähes 12 %:ssa perukirjoitetuista torpparitalouksista oli säästöjä.

Keskimääräiset saatavat pankeilta olivat suurimmat. Saatavat talollisilta olivat suurempia kuin toisten torppareiden ja itsellisten velat. Keskimääräinen saatavaerä kohosi vain hieman tutkimuskauden aikana.

Torppareiden saatavien prosenttiosuudet velallisryhmiltä eri tutkimusajankohtina v. 1850–1911.

	Talollisilta	Torppareilta	Itsellisiltä	Säätyläisiltä	Pankeilta	Muilta
1850/51	54.3	45.7	0	—	—	—
1870/71	61.1	12.7	0	—	—	26.1
1890/91	55.8	14.2	0.4	—	12.0	17.6
1910/11	26.4	5.6	1.6	1.5	42.4	23.4

Torppareiden saatavista noin puolet oli peräisin talollisilta 1890-luvun alkuun saakka. Pankkilaitoksesta tuli torppareidenkin rahojen sijoituspaikka 1900-luvun alussa, sillä yli 42 % koko saatavien summasta oli pankkisäästöinä. Saatavat talollisilta ja toisilta torppareilta vähenivät tämän jälkeen oleellisesti. Muut-ryhmän osuus velallisena säilyi miltei ennallaan.

Torppariväestön velkaerien määrä (lm) ja keskimääräinen velkaerä (ka) velkojaryhmillä eri tutkimusajankohtina v. 1850–1911.

	Perukirjoja		Talollisille		Torppareille		Itsellisille		Kauppiaille		Pankkeille		Muille		Velkaeriä yhteensä	Keskimääräinen velkaerä mk
	lm	ka mk	lm	ka mk	lm	ka mk	lm	ka mk	lm	ka mk	lm	ka mk	lm	ka mk		
1850/51	43	62 30	11 20	14 20	1 200	1 200	4	50	93	30						
1870/71	69	50 50	32 140	3 30	—	—	6	50	91	80						
1890/91	96	128 70	46 110	34 40	28 40	1 1500	66	40	303	70						
1910/11	169	243 110	98 70	108 50	72 80	35 460	121	110	677	110						

Torppariväestön velkaerien lukumäärä on paljon suurempi kuin saatavaerien, mutta velkojen summa on kuitenkin saatavia pienempi. Velat ovat keskimääräisesti pieniä, muutaman kymmenen markan suuruisia vippejä eikä varsinaisista sijoitusluotoista voi puhua kuin aniharvoissa poikkeustapauksissa. Torppariväestö oli useimmiten velkaantunut talollisille. Varsinkin tutkimuskauden alkupuolella talolliset olivat torppareiden pääasiallisia luotonantajia, sillä 66 % velkaeristä oli talollisilta. Velansaantikanavat muuttuivat nopeasti 1890-luvun jälkeen. Mainittuna aikana enää 42 % velkojista oli talollisia ja 1900-luvun alussa enää vain 28 %. Tutkimusaineiston mukaan torpparit eivät olleet enää yhtä riippuvaisia talollisten rahoituksesta kuin aikaisemmin.

Torppareiden keskinäisiä velkaeriä oli vielä 1870-luvun alussa kolmannes, kaksikymmentä vuotta myöhemmin 15 % ja 1900-luvun alussa lähes saman verran eli 14 %. Itsellisväelle torpparit olivat velkaantuneet kutakuinkin yhtä useasti, joskin keskimääräisvelka oli torppareille suurempi kuin itsellisille. Uusina lainan antajina olivat erityisesti 1890-luvulta eteenpäin kauppiat ja pankit, 1900-luvun alussa edellisten osuus torppareiden velkojista oli noin 11 % ja pankkien osuus lähes 6 %. Torppareilla oli runsaanlaisesti velkoja myös muille maaseutuväestön ryhmille.

Keskimääräiset velkaerät olivat pieniä. Yli varojensa velkaantuneet torpparitkaan eivät olleet kuin muutaman sadan markan veloissa yli omaisuuden.

Torppareiden velkojen summasta oli tutkimuskauden alkupuolella suurin osa talollisilta. Näiltä saatu velkamäärä oli suurin myös 1900-luvun alussa, joskin uudet rahoittajat pienensivät talollisten osuutta 1800-luvun puolivälissä vallinneeseen tilanteeseen verrattuna.

Velkojaryhmien prosenttiosuudet torppareiden velkasummasta eri tutkimusajankohdina v. 1850–1911.

	Talollisille	Torppareille	Itsellisille	Kauppiaille	Pankeille	Muulle
1950/51	80.0	8.0	8.0	0	0	4.0
1870/71	31.5	63.0	1.4	—	—	4.1
1890/91	43.0	24.2	6.8	5.3	7.2	14.0
1910/11	36.4	9.4	7.2	7.2	21.6	18.1

Pankeista tuli jo 1900-luvun alussa merkittävä luotonantaja torppariväestöllekin. Torppariväestön keskinäinen luotonanto on ollut poikkeuksellisen mittavaa 1870-luvun alussa ja vielä 1890-luvun tienoilla näljännes koko velkarahasta oli lähtöisin toisilta torppareilta.

4.5. Entiset torpparit

4.5.1. Entisten torppareiden ryhmä ja sen kokonaisvarallisuus

Entisten torppareiden joukko on perukirja-aineistossa pieni. Tähän ryhmään kuuluvat mainittiin lähteissä yleensä entisinä torppareina ja joskus torpan syytinkiläisinä. Torppariväestön parissa syytinkijärjestelmä on perukirjalähteistön mukaan ollut oleellisesti harvinaisempaa kuin talollisten keskuudessa.

Täysi-ikäisestä väestöstä ryhmä muodosti tutkimuskauden alkupuolella noin 3 % ja 1900-luvun alussa 4 %. Perukirjoja laadittiin tutkimuskauden loppupuolella tämän ryhmän keskuudessa joka neljännessä pesässä. Perukirjojen osuus vastasi suunnilleen ryhmän kokoa täysi-ikäisestä väestöstä.

Entisten torppareiden perukirjojen määrä ja osuus perukirjoista.

1850/51		1870/71		1890/91		1910/11	
lm	%	lm	%	lm	%	lm	%
8	4.0	5	2.6	17	4.8	21	3.7

Torpparisyytinkiläisten joukko on niin pieni, että päätelmät jäävät viitteellisiksi. Toisaalta ryhmä oli koko ajan hyvin samanlainen ja sen sisäiset erot olivat miltei olemattomat, joten entisten torppareiden oloista voidaan muodostaa luotettava kuva.

Ikärakenteeltaan entisten torppareiden ryhmä oli lähes samanlainen kuin talollisyytinkiläistenkin. Tosin torpparit olivat keskimäärin talollisia hieman vanhempia ja lähteistö viittaisi siihen, että torpparit tekivät työtään talollisväkeä iäkkäämpinä, poikkeuksia luonnollisesti oli.

Entisten torppareiden ikäjakauman keskiarvot ja hajonnat v. 1850/1911.

	1850/51	1870/71	1890/91	1910/11
Keskiarvo	68 vuotta	70 vuotta	67 vuotta	69 vuotta
Hajonta	6 "	7 "	11 "	8 "

Tämä osa torppariväestöstä oli iältään kuusissakymmenissä, useimmiten jo lähellä 70 ikävuotta. Ikärakenne pysyi muuttumattomana koko tutkimuskauden ajan, kuten yleensä muissakin ryhmissä. Alueellisia eroja ei ollut.

Entiset torpparit olivat maaseudun köyhintä väestönosaa. Heidänkin varallisuutensa lisääntyi hieman 1870-luvun jälkeen ja erityisesti 1890-luvun vaurastumisen jakson aikana.

Entisten torppareiden brutto- ja nettovarallisuuden keskiarvot v. 1850–1911.

	1850/51	1870/71	1890/91	1910/11
Bruttovarallisuus	200 mk	100 mk	400 mk	580 mk
Nettovarallisuus	180 mk	100 mk	390 mk	550 mk

Ero esimerkiksi entisiin talollisiin oli selvä. Tosin 1850- ja 1870-luvuilla olivat erot vielä pieniä. Ne lisääntyivät vasta 1900-luvun alussa.

Yleensäkin 1850-luvulla entisten torppareiden talouksissa oli vain välttämättömin; poikkeamat syntyivät, kun kukin varallisuutensa mukaan alkoi hankkia uutuuksia. Entisten torppareiden ryhmä eli 1800-luvuilla oloissa, jolloin talouksissa oli vain kaikkein välttämättömin. Vaurastumisen kaudella pienimpiinkin talouksiin ostettiin entistä enemmän joitakin hyödykkeitä, mutta perukirjoittamaton väestö tuskin teki näitäkään hankintoja.

Ryhmän sisäiset erot olivat vähäiset. Vuosien 1850/51 aineistossa yli varojen velkaantuneita entisiä torppareita oli 25 % ja v. 1910/11 5 %. Kolmeen alimpaan varallisuusluokkaan eli luokkiin, joissa varallisuus vaihtelee 10:stä 200 markkaan, kuuluu 1800-luvun puolivälissä 75 % entisistä torppareista ja 1900-luvun alussakin yli puolet (52 %). Varakkaita tässä ryhmässä ei ollut. 1900-luvun aineistossa oli vain yksi entinen torppari, jolla oli yli 1000 markan omaisuus.¹

Entisten torppareiden ryhmässä on lukuisasti perukirjoja, joissa on maininta, että kaikki on luovutettu lapsille. Tällaisia tapauksia on erityisesti 1900-luvun alkupuolen aineistossa.²

1. JMA, Laukaan käräjäkunnan ark. Vilppu Topeliuksen (59 v.) perukirja 37/1910. Tässäkin tapauksessa on vaikea varmuudella sanoa onko hän ikänsä puolesta "entinen torppari" vai toiseen ammattiin siirtynyt henkilö. Omaisuuden pääosan muodosti karja ja irtain, myös saatavat olivat suurrehkot.

2. JMA, Viitasaaren käräjäkunnan ark. Jeremias Mannisen (74 v.) perukirja ja Ville Pöntiön (69 v.) perukirja 7/1911.

4.5.2. Varallisuuden rakenne

Entisten torppareiden omaisuus koostui lähes samalla tavoin kuin talollisten syytinkiläisten. Pääosan omaisuudesta muodosti irtain ja saatavat.

Entisten torppareiden nettovarallisuuden koostumus eri tutkimusajankohtina v. 1850–1911.

	Kiin- teä	Jalo- met.	Kä- tei- nen	He- vos- om.	Kar- ja	Irt- tain	Saa- tavat— velat	Netto- varalli- suus
	%	%	%	%	%	%	%	mk
1850/51	—	—	7.1	7.1	28.6	35.7	21.4	1 100
1870/71	28.0	—	16.0	—	28.0	28.0	—	700
1890/91	—	—	1.0	4.5	7.5	19.0	67.2	6 800
1910/11	3.4	1.1	8.7	7.6	8.7	32.6	38.0	9 200

Kiinteää omaisuutta oli niukasti. Jalometalliesineistö lisääntyi hieman tutkimuskauden aikana, mutta senkin osuus nettovarallisuudesta jäi kovin pieneksi. Käteistä rahaa oli entisten torppareiden talouksissa keskimääräistä runsaammin ja käteisen osuus vaihteli eri tutkimusajankohtina vain satunnaisesti. Hevosten ja karjan osuus nettovarallisuudesta oli vähäinen.

Huomattava varallisuuden osatekijä oli irtain omaisuus. Sen osuus nettovarallisuudesta vaihteli eri vuosina 19.4 %:sta 36 %:iin.

Saatavien osuus nettovarallisuudesta vaihteli 21.4 %:sta 67.2 %:iin, mutta saatavia oli suhteellisesti vähemmän kuin talollissyitinkiläisillä.

Entisten torppareiden varallisuus koostui saatavien lisäksi miltei pelkästään karjasta ja irtaimesta; kiinteää oli vain poikkeuksellisesti ja jalometalleja joskus.

Entisten torppareiden varallisuuden rakenne, varallisuuslajien esiintyminen ja keskiarvot eri tutkimusajankohtina v. 1850–1911.

	1850/51			1870/71			1890/91			1910/11		
	PK	Im	%	PK	Im	%	PK	Im	%	PK	Im	%
Kiinteä	8	—	—	5	1	20	17	—	—	21	1	5
				200 mk						300 mk		
Jalomet. esineet	8	1	6	—	—	—	17	—	—	21	1	5
										70 mk		
Käteinen	8	2	25	5	1	25	17	3	17	21	5	24
				65 mk		50 mk			20 mk			200 mk
Hevoset	8	3	38	—	—	—	17	6	35	21	3	14
									50 mk			230 mk
Karja	8	7	88	5	4	80	17	7	41	21	6	29
				60 mk		45 mk			70 mk			130 mk
Irtain	8	8	100	5	5	100	17	16	94	21	21	100
				70 mk		40 mk			80 mk			140 mk

Aineiston harvalukuisuuden vuoksi eri varallisuuslajien esiintymistiheydestä voi tehdä vain varovaisia päätelmiä.

K i i n t e ä ä omaisuutta oli vain muutamalla entisellä torpparilla, kaikilla näillä jonkinlainen mökki. J a l o m e t a l l i e s i n e i t ä oli harvoilla, korkeintaan 5 %:lla. K ä t e i s t ä rahaa oli "vanhan päivän varaksi" tallella lähes joka neljännessä pesässä. Yksi h e v o n e n olisi tämän aineiston mukaan 30–14 %:lla entisistä torppareista. Käteinen raha lisääntyi selvästi tutkimuskauden lopulla aivan kuten muissakin ryhmissä. Sen sijaan hevoset kävivät yhä harvinaisemmiksi.

K a r j a a oli 1800-luvun puolivälissä näissä torpparitalouksissa runsaasti, monesti lehmä, useimmiten jokin pienehkö määrä siipikarjaa tai possu. Karjan merkitys väheni selvästi 1900-luvun alussa, jolloin suunnilleen joka neljännessä – joka kolmannessa pesässä oli karjaa. Karjan arvo kohosi hieman koko ajan, mikä käytännössä johtui lehmien yleistyisestä tämän ryhmän ainoana karjaeläimenä.

I r t a i n t a oli kaikilla. Sen muodostivat useimmiten tarpeellisimmat talouskalut ja vaatteet. Irtaimen määrä kasvoi hiukan 1890-luvun jälkeen. Kyseessä oli kuitenkin vain muutamien entisten torppareiden vaurastuminen, sillä kokonaisuudessaan tämä ryhmä ei oleellisesti kohentanut olojaan.

Alueellisia eroja ei myöskään ollut. Ryhmän pienuuden vuoksi niitä oli hankala luotettavasti osoittaaakaan. Entisten torppareiden elinolojen eroja ovat säädelleet pikemminkin satunnaiset seikat kuin jotkut yleisesti eri alueilla vallinneet poikkeavat olosuhteet.

4.5.3. Saatavat ja velat

Vaikka saatavien osuus oli nettovarallisuudesta huomattavan suuri ei saatavien arvo kuitenkaan kohonnut korkeaksi, sillä pienessä nettovarallisuudessa tuntuivat vähäisetkin saatavasummat.

Entisten torppareiden saatavaerien määrä (lm) ja keskiarvo (ka) velallisryhmiltä eri tutkimusajankohtina v. 1850–1911.

	Perukirjoja		Talolililta		Torppareilta		Itselililtä		Säätyläililtä		Panneilta		Muilta		Saatavaerien yhteensä	Keskimääräinen saatavaeriä
	lm	ka	lm	ka	lm	ka	lm	ka	lm	ka	lm	ka	lm	ka		
1850/51	8	3	130	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	130
1870/71	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1890/91	17	8	340	12	50	2	150	—	—	1	1100	—	—	23	200	
1910/11	21	12	100	10	80	4	50	—	—	—	—	14	210	40	130	

Saatavaeriä perukirjaa kohden oli tutkimuskauden lopulla tavallisesti yksi tai kaksi, entiset torpparit olivat antaneet vain niukasti rahojaan lainaksi. Useimmat saatavat olivat

talollisilta ja lähes yhtä usein torppareilta, hyvin harvoin muilta. Pankkisäästöt olivat harvinaisia. Saatavien summasta yli puolet oli talollisilta 1890-luvun aineistossa ja 1900-luvun alussa entisten torppareiden saatavasummasta viidennes oli talollisilta, 12 % torppareilta ja yli 63 % oli muilta maaseudun väestöryhmiltä.

Entisten torppareiden velkaantuminen oli harvinaista ja velat olivat yleensä pieniä. Useimmiten velkojina olivat talolliset, hieman harvemmin torpparit, itselliset ja kauppiaat. Entisillä torppareilla oli myöskin pankkivelkoja. Velkaerät eivät olleet suuria, joten puheena olevan ryhmän velkaantuminen kokonaisuudessaan oli kovin vähäistä.

Entisten torppareiden velkaerien määrä (lm) ja keskiarvo (ka) velkojaryhmille eri tutkimusajankohtina v. 1850–1911.

	Peru- kir- joja	Talol- li- sille		Torp- pa- reille		Itsel- li- sille		Kaup- piail- le		Pan- keil- le		Muil- le		Velka- eriä yhteensä	Keski- määräinen velkaera mk
		lm	ka mk	lm	ka mk	lm	ka mk	lm	ka mk	lm	ka mk	lm	ka mk		
1850/51	8	6	20	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6	20
1870/71	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1890/91	17	4	50	1	30	—	—	—	—	—	—	—	5	40	
1910/11	21	7	60	4	50	5	60	4	120	3	350	3	130	26	110

Entiset torpparit olivat maaseudun köyhintä väkeä. Joukossa oli joku muita rikkaampi, mutta yleisesti yhteinen köyhyys oli ryhmän hallitseva piirre. Monet ryhmään kuuluvista lienevät asuneet nuorempien talouksissa, joten jokapäiväiset tarpeetkaan eivät olleet suuret. Irtain oli tärkein omaisuus ja karjallakin oli merkityksensä. Muutoin talouselämästä kertovissa lähteissä ryhmästä oli niukasti tietoja; pankkivelkoja tai säästöjä oli niukasti ja saatava- ja velkasuhteet olivat muutoinkin vähäisiä.

4.6. Itselliset, maatyöväki

4.6.1. Itsellisväestö ja sen kokonaisvarallisuus

Itsellistä väkeä koostui varsinaisesti maatyöväestä. Ajan tilastot käyttivät inhyysning-, itsellinen-, loinen-, kesti- tms. termiä. Joukossa ovat myös rengit ja piijat. Tilastojulkaisuissa (esim. väestötaulut) erotettiin asunnon omistava ja muu maatyöväki yleensä omiksi ryhmikseen. Itsellisryhmän kanssa samankaltaisissa oloissa elivät mäkitupalaiset, jotka kuitenkin tässä työssä käsitellään erillisenä joukkona. Itsellisväestön määrä — maaseudun "irtain" väki — kasvoi tuntuvasti koko maassa 1800-luvun aikana.

Tutkimusalueella itsellisväestöä oli kaikista täysi-ikäisistä kuolleista 1800-luvun puolivälissä 16 % ja 1900-luvun alussa 35 %, ja mikäli mäkitupalaiset lasketaan mukaan tähän ryhmään, vastaavat suhteelliset luvut olivat 19 % ja 45 %. Itsellisryhmä oli tutkimusalueen runsasväkisin.

Perukirja-aineistossa itsellisryhmä esiintyi harvemmin kuin sen todellinen määrä edellytti. Tutkimuskauden alussa joka kymmenes perukirja oli itsellisväeltä ja 1900-luvun alussa melkein joka viides.

Itselliväen perukirjojen lukumäärä ja niiden osuus perukirja-aineistosta.

1850/51		1870/71		1890/91		1910/11	
lm	%	lm	%	lm	%	lm	%
21	10.6	24	12.3	42	12.0	97	17.0

Perukirjoja oli lukumääräisesti runsaasti varsinkin tutkimuskauden loppupuolella, joten aineisto antaa luotettavan kuvan ryhmän varallisuudesta. Itsellisväkeä oli kaikista ikäryhmistä. Jakauman arvot vaihtelevat hieman eri tutkimusajankohtina.

Itsellisväestön ikäjakauman keskiarvo ja hajonta v. 1850–1911.

	1850/51	1870/71	1890/91	1910/11
Keskiarvo	50 vuotta	41 vuotta	41 vuotta	49 vuotta
Hajonta	15 "	13 "	16 "	16 "

Ikäjakauma oli hyvin samankaltainen kuin talollisilla ja torppareilla, joskin itsellisväen keskuudessa oli nuorta väkeä runsaammin kuin edellisissä ryhmissä. Tämä on luonnollista, sillä talollisten ja torppareiden nuoriso, rengit ja piiat, merkittiin usein itsellisväeksi. Ikäarvojen vaihteluväli on kuitenkin sama kuin muissakin ryhmissä eli ryhmässä on väkeä parikymmenvuotiaasta aivan iäkkäisiin vanhuksiin saakka. Itsellisväkeä ei ole jaettu osaryhmiksi iän mukaan, kuten talollisten ja torppareiden ryhmä, joista syytinkiväki on käsitelty erikseen. Itsellisillä ei ollut syytinkijärjestelmää, eikä lähteistössä eroteltu maatyöväestä "nuoria" ja "vanhoja". Ikäjakaumassa on vain pieniä alueellisia poikkeamia, joilla ei tuloksiin ole merkitystä.

Itsellisväki oli maaseudun köyhintä. Sen varallisuus jäi alle torppareiden varallisuuden. Kokonaisvarallisuuden keskiarvo oli varsin lähellä entisten torppareiden keskivarallisuutta.

Itsellisväen keskimääräinen brutto- ja nettovarallisuus v. 1850–1911.

	1850/51	1870/71	1890/91	1910/11
Bruttovarallisuus	450 mk	220 mk	460 mk	700 mk
Nettovarallisuus	450 mk	210 mk	430 mk	570 mk

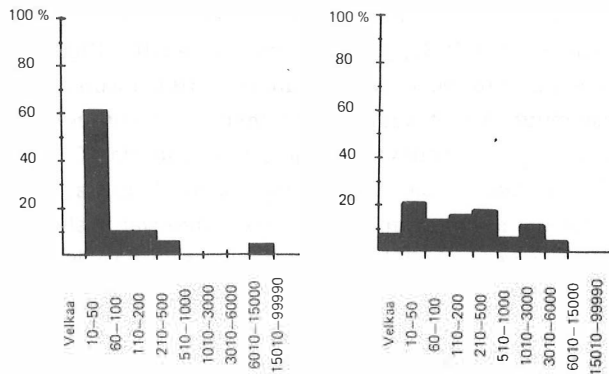
Itsellisväestön varallisuus kasvoi samaan aikaan kuin entisten torppareidenkin varallisuus. 1850-luvun jälkeen nälkävuosien vaikutuksesta näiden talouksien varallisuus suoraan laski ja se kohosi vasta 1880-luvulla yhtä suureksi kuin 1800-luvun puolivälissä. Vasta 1890-luvun jälkeen alkoivat itselliset vaurastua. Samaan aikaan lisääntyi perukirjoitetun itsellisväestön määrä. Ilmiöiden samanaikaisuus antaa aiheen olettaa, että itsellisväen talouksiin kertyi aikaisempaa runsaammin esineistöä, jolla oli sen verran taloudellista merkitystä, että perukirjoitukset laadittiin.

Kyseessä oli samanaikaisesti myös lainkäytön vakiintuminen, koska aineistoon ilmestyi myös sellaisia itsellisiä perukirjoja, joissa oli mainittu, ettei asianomainen omistanut mitään. Kuitenkin edelleen käräjille lähetettävistä pappien luetteloista oli köyhimmät itselliset jätetty usein pois.

Perukirja-aineisto osoittaa selvästi, että ainakin itsellisiä varakkain osa hyötyi lisääntyneistä tuloista ja kykeni hieman kohentamaan taloudellista asemaansa. Kun otetaan huomioon tämän väestöryhmän kokonaismäärän kasvu, on todettava, että huomattava vaurastuminen kohtasi vain pientä osaa ryhmästä, sillä perukirjat laadittiin yleensä vain alle viidenneksestä itsellistalouksista. On täysin mahdollista, että perukirjaton itsellisiä pystyi kohentamaan olojaan, ehkä lisäämään kulutustavaroiden käyttöä, mutta tätä seikkaa ei perukirja-aineisto pysty osoittamaan.

Kokonaisuudessaan perukirjoitettukin itsellisiä eli hyvinkin erilaisissa oloissa. Joukossa oli muutaman kymmenen markan arvoisia pesiä, mutta myös hyvin rikkaita talouksia.

Kuvio 25. Itsellisten nettovarallisuuden jakauma v. 1850/51 ja 1910/11.¹



Velkaantuneita itsellistalouksia ei vielä 1850-luvun perukirja-aineistossa ollut. Tuolloin perukirjoitetusta itsellisväestä kaksi kolmannesta eli oloissa, jolloin talouksissa oli todella vain kaikkein välttämättömin. Omaisuus vaihteli 10 ja 50 markan välillä, mihin määrään ei mahtunut juuri välttämättömää vaatekertaa enempää. Yli 200 markan netto-omaisuus oli jo perin harvinainen. Poikkeuksiakin 1800-luvun puolivälin aineistossa oli. Eräällä itsellisiksi merkityllä oli käteistä rahaa yli 1 000 mk, irtainta lähes 1 500 mk ja lisäksi 4 500 markan saatavat eri väestöryhmiin kuuluvilta henkilöiltä.²

1. Kuvion luvut ja vuosien 1870/71 ja 1890/91 arvot ovat liitteessä 20.

2. JMA, Jämsän kärjäkunnan ark. Johan Pettersson Ramanin (74 v.) perukirja v. 1850.

Itsellisten vähäisen lukumäärän vuoksi aineistossa poikkeuksellisen varakas itsellismies nostaa ryhmän varallisuuden keskiarvoa. Köyhin itsellinen oli renki, jolla oli muutamien markan omaisuus.¹ Erot itsellisryhmänkin keskuudessa olivat tuntuvat, mutta mainitun suuruiset poikkeamat olivat harvinaisia.

Jo 1870-luvun aineistossa oli 8 % itsellistä talouksista velkaisia. Kaksikymmentä vuotta myöhemmin velkaisia pesiä oli joka kymmenes ja 1900-luvun alussa 8 %. Velkaantuminen oli suurinta 1890-luvun paikkeilla. Mainittuna ajankohtana velkaantuneista itsellisistä puolet oli alle 30-vuotiaita ja toinen puoli 41–50 vuotiaita. Yli varojensa velkaantuneet pesät eivät kuitenkaan olleet aina nuorimmissa ikäryhmissä, sillä itsellistä velkaisimmat taloudet 1900-luvun alun aineistossa kuuluivat yli 50 vuotiaalle.

Itsellistä varallisuuden luonne muuttui jo 1870-luvun aineistossa. Joukossa on kaksi selvää ryhmää: köyhät itselliset (25 %), joiden varallisuus on alle 50 markkaa ja toinen ryhmä (25 %), jonka varallisuus vaihteli 110 ja 200 markan välillä.

Itsellistä keskuudessa nämä ryhmät ovat säilyneet läpi 1800-luvun loppupuolen sillä 1890-luvun aineiston mukaan suuri osa itsellisistä (25 %) eli edelleen oloissa, joissa varallisuutta ei kerry yli 50 markan ja toinen suuri ryhmä (24 %) on hankkinut omaisuutta 210–500 markan edestä. Näiden kahden selvästi erottuvan ryhmän lisäksi on joukko itsellisistä 1890-luvun alussa (12 %), joilla on omaisuutta 510–1000 markan verran. Näillä itsellisillä oli usein asunto merkitty omaisuudeksi. 1900-luvun alussa alin ryhmä on ennallaan sen sijaan muut jakaantuvat jo tasaisemmin eri varallisuusluokkiin ja varakkain itsellisten ryhmä (12 %) on kyennyt hankkimaan omaisuutta 1010–3000 markan arvosta. Useissa 1800-luvun loppupuolen ja 1900-luvun alun tilastoissa, kuten esimerkiksi väestötilastoissa, erotettiin asunnottomat ja asunnon omistavat itselliset eri ryhmiksi. Perukirja-aineisto osoittaa myös selvästi kaksi eri varallisuusoloissa elävää itsellisryhmää. Vielä 1900-luvun alussa neljännes tästä maaseudun suurimmasta ryhmästä eli varsin köyhissä oloissa. Omaisuutta ei juuri kertynyt ellei sellaiseksi lasketa muutamien kymmenen markan arvoisia pikkuesineitä tai välttämättömiä vaatteita.

Perukirjoitetun itsellisryhmän varallisuus kasvoi 1800-luvun aikana. Samalla keskinäiset erot hieman lisääntyivät. Varakkaimmat itselliset taloudet eivät juuri poikenneet torppariväestön talouksista. Rikkaimmilla itsellisillä oli yleensä paljon käteistä ja runsaanlaiset säästöt tai muita saatavia.²

1. JMA, Korpilahden kärjäkunnan ark. Gustaf Gustafssonin (62 v.) perukirja v. 1850.

2. JMA, Jyväskylän kärjäkunnan ark. Sylvester Tuomisen (78 v.) perukirja v. 1910 ja Juho Sillmanin (48 v.) perukirja v. 1891.

4.6.2. Alueelliset varallisuuserot ja varallisuuden rakenne

Alueelliset erot ovat osaksi satunnaisia. Joku poikkeuksellisen varakas muuttaa kokonaisuutta, mutta itsellistä väen varallisuuden yleispiirteet ovat koko tutkimusalueella samat.

Itselliväestön perukirjojen lukumäärä ja varallisuuden keskiarvot eri tuomiokuntien alueilla v. 1850–1911.

	1850/51		1870/71		1890/91		1910/11	
	lm	ka	lm	ka	lm	ka	lm	ka
Viitasaari	4	50 mk	4	210 mk	7	400 mk	47	510 mk
Saarijärvi	1	30 mk	3	790 mk	6	250 mk	7	380 mk
Jyväskylä	4	100 mk	9	70 mk	13	900 mk	19	640 mk
Jämsä	12	700 mk	8	330 mk	16	130 mk	24	680 mk

Tutkimuskauden lopulla varakkaimmat itselliset olivat Jämsän ja Jyväskylän tuomiokunnan alueilla. Itsellistä väen varallisuuden rakenne oli kaikkialla lähes samanlainen. Maatyöväki omisti välttämättömimmän; se eli niukoissa oloissa ja useimmiten keskinäiset erot olivat vähäisiä. Kuten nettovarallisuuden jakaumasta näkyy, oli itsellistä väen keskuudessa kolme selvästi toisistaan erottuvaa varallisuustyyppiä: aivan köyhät, joiden varallisuus oli alle sadan markan, toinen ryhmä, jonka varallisuus vaihteli 210 ja 500 markan välillä ja kolmas pieni ryhmä, jonka omaisuus vaihteli 1010:sta 3000 mk:aan. Itsellistä väen toisistaan erottavat tekijät olivat asunto, säästöt ja karja.

Köyhimmät itsellisruokakunnat olivat vailla asuntoa. Tutkimusalueella oli selvät erot pohjois- ja eteläosan välillä. Hannes Gebhardin laskelmien mukaan tutkimusalueen itä- ja pohjoisosa oli 1900-luvun alussa loisoittoa seutua eli asunnottomia ruokakuntia oli jopa puolet niissä pitäjissä, jotka kuuluivat Viitasaaren ja Saarijärven tuomiokunnan alueisiin. Perukirja-aineisto osoittaa aivan saman seikan. Viitasaaren ja Saarijärven tuomiokuntien itsellistä väestä oli yli puolet (54.5 % ja 57 %) niin köyhiä, että heidän varallisuutensa ei ylittänyt 100 markkaa. Sen sijaan Jyväskylän ja Jämsän tuomiokunnissa oli hyvin vähän aivan köyhiä – siis asunnottomia – itsellisiä, sillä näissä tuomiokunnissa suurin osa (37 % ja 33 %) omisti 210–500 markan omaisuuden ja kummankin tuomiokunnan itsellistä väestä peräti 21 % omisti irtainta ja muuta omaisuutta yhteensä 1010–3000 markan arvosta.

Itsellistä väestön varallisuuden rakenne muuttui tutkimuskauden aikana. Aluksi ei tämän ryhmän perukirjoissa ollut kiinteää omaisuutta lainkaan, mutta 1900-luvun alussa se muodosti huomattavan osan koko itsellistä väestön varallisuudesta ja aivan keskeisen osan niiden omaisuudesta, joilla kiinteää oli.

Itsellisväestön nettovarallisuuden koostumus eri tutkimusajankohtina v. 1850–1911.

	Kii- nteä	Jalo- met.	Kä- tei- nen	He- vos- om.	Kar- ja	Ir- tain	Saa- tavat- velat	Netto- varalli- suus
	%	%	%	%	%	%	%	mk
1850/51	—	0.01	12.8	1.1	2.1	10.6	73.4	9 400
1870/71	4.1	—	18.4	0.02	12.2	36.7	28.6	4 900
1890/91	0.6	0.6	3.9	50.6	7.2	31.1	6.1	18 000
1910/11	23.6	1.8	11.8	2.2	6.3	26.1	28.3	55 200

Tutkimuskauden alkupuolen aineistossa oli yksi poikkeuksellisen varakas itselliseksi merkitty henkilö, joten saatavien korkea osuus nettovarallisuudesta on seurausta tästä poikkeamasta.

Kiinteän osuus oli 1900-luvun alussa noin neljäsnes koko itsellistä väestön nettovarallisuudesta. On kuitenkin huomattava, että joukossa oli suurin osa sellaisia, joilla kiinteää ei ollut ja heidän netto-omaisuutensa koostumus oli suunnilleen samanlainen kuin 1890-luvun alussa.

Vähäisen varallisuuden joukossa jalometalliesineistölläkin oli arvonsa ja erityisesti käteisen rahan osuus kokonaisvarallisuudesta oli huomattavan suuri, useimmiten yli kymmenesosa varallisuudesta. Hevosomaisuus vaihteli eri tutkimusajankohtina tuntuvasti, eniten hevosia (50.6 % nettovarallisuudesta) oli 1890-luvun aineiston itsellistä väestöllä. Karjaakaan tähän ryhmään kuuluvilla ei ollut yleensä runsaasti, vain 7–6 % netto-omaisuudesta 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa.

Irtain oli itsellistä väestön keskeisin varallisuuden laji. Sen osuus oli yleensä noin kolmannes tai vähintään neljäsnes netto-omaisuudesta.

Perukirjoitetulla itsellistä väestöllä oli myös saatavia enemmän kuin velkoja ja 1900-luvun alun aineiston saatavat muodostivat oleellisen osan irtaimen ja kiinteän ohella itsellistä väestön varallisuudesta.

K i i n t e ä o m a i s u u t t a itsellistä väestöllä oli harvoin ja sitä oli niukasti. Varsinkin tutkimuskauden alkupuolella perukirjoihin oli merkitty eniten harvoin kiinteää omaisuutta. 1850-luvun jälkeen kirkonarkistojen väestötauluissa on kirjattu erikseen asunnottomat itselliset. Näitä oli tutkimusalueella kutakuinkin puolet itsellistä väestön perheiden jäsenet mukaan luettuina. Osalla itsellisistä oli asunto, jossa asuttiin vakituisesti, mutta asujat eivät useastikaan omistaneet näitä asuntoja.

Itsellisvään varallisuuden rakenne, varallisuuslajien esiintyminen ja keskiarvot eri tutkimusajankohtina v. 1850–1911.

	1850/51			1870/71			1890/91			1910/11		
	PK	Im	%	PK	Im	%	PK	Im	%	PK	Im	%
Kiinteä	21	—	0	24	1	4	42	1	2	97	10	11
				200 mk			100 mk			1 300 mk		
Jalomet. esineet	21	1	5	24	2	8	42	9	22	97	14	14
	10 mk			45 mk			13 mk			70 mk		
Käteinen	21	4	19	24	4	17	42	10	24	97	33	34
	310 mk			220 mk			70 mk			200 mk		
Hevoset	21	1	5	24	1	4	42	5	12	97	8	8
	60 mk			100 mk			1 800 mk			150 mk		
Karja	21	7	33	24	11	42	42	15	36	97	33	34
	30 mk			50 mk			90 mk			100 mk		
Irtain	21	21	100	24	24	100	42	39	91	97	97	100
	50 mk			70 mk			150 mk			150 mk		

Kiinteä omaisuus lisääntyi koko tutkimuskauden ajan. Voidaan kuitenkin todeta, että kiinteä oli harvinaista vielä 1900-luvun alkuvuosikymmeninäkin. Kiinteänä oli yksinomaan asunto, useimmiten pieni mökki tai "asuinhuone". Eniten kiinteää omaisuutta oli Jämsän seudun itsellisväellä. Mökkien arvo vaihteli muutamasta kymmenestä 500 markkaan.

J a l o m e t a l l i e s i n e e t olivat myöskin harvinaisuuksia näissä talouksissa. Tutkimuskauden alkupuolella jokunen hopealusikka tai -pikari saattoi löytyä itsellisperheiden talouksista. 1890-luvun alussa esineitä oli jo joka viidennessä pesässä, ja 1900-luvun alussa 14 % perukirjoitetusta maatyöväestä omisti joitain jalometalliesineitä. Nyt ilmaantuivat kellot ja piiput jalometalliesineistöön.

K ä t e i s t ä rahaa oli useissa talouksissa verrattain runsaasti; sitä oli useammin kuin esimerkiksi torppareilla ja keskimääräisesti enemmän kuin mainituilla ryhmällä. 1890-luvun alussa käteistä oli joka viidennessä pesässä ja 1900-luvun alussa joka kolmannessa. Itsellisväestön ansaintalähteet ovat olleet sellaiset, että käteisarvoja on kertynyt ja lisääntyneet rahatulot näkyivät selvästi.

H e v o s i a oli vain muutamalla itsellisellä koko tutkimusjakson aikana. Yleensä itsellistalouksissa oli vain yksi hevonen, eikä niiden määrä tai arvo oleellisesti muuttunut koko aikana.

K a r j a esiintyi sen sijaan varsin runsaasti. Tutkimuskauden alku- ja loppupuolella jonkilaista karjaa oli joka kolmannessa pesässä ja runsaimmillaan karjan määrä oli 1870-1890-luvuilla, jolloin sitä oli 42 %:ssa itsellistalouksista. Karjan arvo oli pieni. Karjaeläimet oli tarkoitettu vain omaa tarvetta varten ja tuotannollista arvoa muutamalla kanalla ja sialla ei juuri voinut olla. Karjavarallisuuden keskiarvo nousi hieman tutkimuskauden loppupuolella. Alueelliset erot olivat pieniä.

Irtainta omaisuutta oli lähes kaikilla. Sitäkin oli tosin niukanlaisesti eli keskimäärin noin puolet esimerkiksi torppareiden irtaimen määrästä. Irtaimen arvo lisääntyi 1890-luvun jälkeen, mutta se jäi muihin verrattuna kovin vähäiseksi edelleenkin.

Itsellisväen irtaimena olivat useimmiten vaatteet, kotiesineistö ja muutamat työ- ja tarvekalut. Sekä arvoltaan että esinerunsaudeltaan itsellistoloudet jäivät tuntuvasti torppari- ja erityisesti talollistolouksista jälkeen. Entisten torppareiden kanssa valtaosa itsellisväestä muodosti sen ryhmän, jonka perukirjoitettukin osa eli niukoissa oloissa: kyettiin hankkimaan vain välttämättömin. Tämän lisäksi runsas 80 % tästä ryhmästä eli oloissa, joissa ei ollut perukirjoitettavaa, ja tällöin todennäköisimmin tarpeelliseksi katsottavastakin oli puutetta. Joka tapauksessa itsellisväestönkin taloudet vaurastuivat ainakin jossain määrin 1890-luvun jälkeen, ja yhä yleisemmin siirryttiin oloihin, joissa jotain kertyi.

4.6.3. Saatavat ja velat

Saatavat muodostivat tärkeän osan itsellisväen varallisuudesta. Tutkimuskauden alkupuolella vain harvalla perukirjoitetulla itsellisellä oli saatavia, mutta saatavaerien määrä lisääntyi 1870-luvun jälkeen.

Itsellisväen saatavaerien määrä (lm) ja keskimääräinen saatavaerä (ka) velallisryhmiltä eri tutkimusajankohtina v. 1850–1911.

	Perukirjoja	Talollisilta		Torppareilta		Itsellisiltä		Säätyläisiltä		Pankeilta		Muilta		Saatavaerien yhteensä	Keskimääräinen saatavaerä mk
		lm	ka mk	lm	ka mk	lm	ka mk	lm	ka mk	lm	ka mk	lm	ka mk		
1850/51	21	8	690	6	130	—	—	2	300	—	—	—	—	18	380
1870/71	24	13	70	160	2	10	—	—	—	—	6	70	24	80	
1890/91	42	28	40	24	30	10	40	—	—	1	100	6	20	69	40
1910/11	97	40	140	58	90	15	110	—	—	14	860	16	300	143	200

Kahtena ensimmäisenä tutkimusajankohtana itsellisväen perukirjoissa oli keskimäärin yksi saatavaerä perukirjaa kohti ja 1890-luvun alussa ja sen jälkeen perukirjaa kohti oli 1–2 saatavaerää eli velallista. Lukuunottamatta 1800-luvun puolivälin poikkeuksellista keskiarvoa, itsellisväen saatavat muilta maaseudun asukkailta olivat vähäisiä.

Samoin kuin talollisten ja torppareiden myös itsellisten saatavaerien valtaosa oli talollisilta, torppareilta ja toisilta samaan ryhmään kuuluvilta. Kahdelta viimeksi mainitulta ryhmältä saatavaeria oli vähemmän 1890-luvulle saakka kuin talollisilta. Saatavat olivat pieniä, usein työpalkkoja tai muita pieniä lainoja. 1900-luvun alussa useimmat saatavat oli torppareilta, joilta saatavaeria oli kaikkiaan 40 %.

Itsellisväen keskuudessa lisääntyi säästäminen 1890–1910 aikana. Perukirjoitetusta itsellisväestöstä noin yhdellä prosentilla oli säästöjä 1890-luvun alussa ja parikymmentä vuotta myöhemmin 10 % itsellistolouksista oli säästänyt pankkiin rahojaan. Pankki-säästöt olivat yleensä viitisensataa markkaa.

Itsellisväen saatavien prosenttiosuudet velallisryhmiltä eri tutkimusajankohtina v. 1850–1911.

	Talolli- silta	Torppa- reilta	Itselli- siltä	Sääty- läi- siltä	Pan- keil- ta	Muil- ta	
1850/51	79.7	11.6	—	8.7	—	—	100
1870/71	50.0	27.8	0	—	—	22.2	100
1890/91	46.2	30.8	15.4	—	3.8	3.8	100
1910/11	18.8	17.1	5.8	—	41.1	17.1	100

Aina 1890-luvulle saakka noin puolet itsellisten saatavasummasta oli talollisilta. Torppareiden osuus oli selvästi pienempi ja muut saatavat satunnaisia.

Kuten muissa ryhmissä myös itsellisväen keskuudessa sijoitus- ja säästämistilanne muuttui selvästi 1890-luvun jälkeen. Talollisten ja torppareiden osuus väheni ja itsellistä sijoitti liikenevät varansa pankkiin. Koko saatavasummasta pankkisäästöt muodostivat 1900-luvun alussa yli 40 %.

Velkaantuminen yleistyi – kuten muissakin ryhmissä – samanaikaisesti lievähkön varallisuuden nousun kanssa. Ennen 1870-lukua ei perukirjaa kohti ollut edes yhtä velkojaa, mutta mainitun ajankohdan jälkeen velkaerät lisääntyivät ja perukirjaa kohti tuli 1.3–1.8. velkojaa. Velkasummat olivat kuitenkin pieniä.

Itsellisväestön velkaerien määrä (lm) ja keskimääräinen (ka) velkaerä velkojaryhmille eri tutkimusajankohtina v. 1850–1911.

	Peru- kir- joja	Talol- li- sille		Torppa- reille		Itsel- li- sille		Kaup- piail- le		Pan- keil- le		Muil- le		Velka- eriä yhteensä	Keski- määräinen velkaerä mk
		lm	ka mk	lm	ka mk	lm	ka mk	lm	ka mk	lm	ka mk	lm	ka mk		
1850/51	21	1	10	4	10	2	10	—	—	—	—	—	—	7	10
1870/71	24	8	10	7	10	3	10	—	—	—	—	4	50	22	20
1890/91	42	28	20	10	20	10	10	3	30	1	100	27	20	79	20
1910/11	97	42	50	8	100	9	30	26	100	3	1600	41	70	129	110

Itsellisväen velkojina olivat useimmiten talolliset, sillä 1870-luvun jälkeen kolmannes velkojista oli talollisia. Torpparit olivat harvoin itsellisten velkojia (velkaeristä 6–12 %) ja velat olivat kaikissa tapauksissa hyvin pieniä.

Velat kauppiaille yleistyivät jo 1890-luvulle tultaessa ja erityisesti 1900-luvun alussa, jolloin 20 % itsellistä velkaeristä meni kauppiaille. Velat olivat kuitenkin pienenlaisia, useimmiten muutaman kympin suuruisia ostovelkoja. Kun itsellistä velat olivat kaikille ryhmille keskimääräisesti hyvin pieniä ei juuri koskaan ole kyse varsinaisista luotoista, vaan pienistä kulutuslainoista.

Pankkivelkoja oli harvoilla. Niitä oli itsellistäväellä vähemmän kuin millään edellä selvitetyllä ryhmällä, sillä vain runsas 2 % velkaeristä oli saatu pankeilta.

Saatava- ja velkaerien perusteella arvioiden itsellistäväki ei tarvinnut taikka ei saanut pankkiluottoa kuin harvoin. Sen sijaan tarvittavat pikkuluotot saatiin lähiympäristöstä ja kauppiailta ja liikenevät vähäiset varat säästettiin pankkiin.

Velkojaryhmien prosenttiosuudet itsellistäväen velkasummasta eri tutkimusajankohtina v. 1850–1911.

	Talolli- sille	Torppa- reille	Itselli- sille	Kaup- piaille	Pan- keille	Muil- le	
1850/51	33	33	33	—	—	—	100
1870/71	25.0	25.0	0	—	—	50.0	100
1890/91	40.0	13.3	6.6	6.6	6.6	26.7	100
1910/11	16.2	5.9	2.2	19.9	36.1	19.8	100

Pankkiluottojen osuus koko velkasummasta oli suuri, vaikka pankille velkaantuneita oli vähän. Pienestä kokonaissummasta muutama suurehko pankkiluotto muodosti huomattavan osuuden. Kauppiaiden antama luotto muodosti toiseksi suurimman osan veloista 1900-luvun alussa ja talollisia ja "muut"-ryhmää lukuunottamatta, toisten velat itsellistäväeltä olivat todella vähäisiä.

Itsellistäväestä oli maaseudun vähävaraisinta ainesta. Väkiluvultaan ryhmä oli suurin, mutta erilaisissa taloudellista toimintaa kuvaavissa lähteissä maatyöväki on harvemmin edustettuna kuin talolliset ja torpparit. Itsellistäväen joukossa oli muutamia poikkeuksellisen varakkaita, mutta useimmiten tämä väestöryhmä eli niukoissa oloissa. Saatava- ja velkasuhteissa tarkentuu kuva talollis-, torppari- ja itsellisryhmien keskinäisistä suhteista.

Perukirja-aineisto osoittaa perukirjoitetun itsellistäväen velkaantuneen lukumääräisesti harvemmin kuin esimerkiksi talollisten ja torppareiden. Saman asian osoittaa myös perukirja-aineistosta riippumaton lähde eli uloshakudiaarit. Kaikista uloshauista tutkimusalueella v. 1880–1900 vain noin 10 % koski itsellistäväestöä.¹ Säästämisalittius on ryhmän keskuudessa ollut huomattava. Pienistäkin tuloista on yritetty säästää "pahan päivän varaa" kun muuta turvaa ei ollut.

1. Markkanen, Erkki, Maaseutuväestön varallisuus ja luottosuhteet elinkeinoelämän murroskaudella v. 1850–1914. Lis.työ JY, 1971.

4.7. Mäkitupalaiset

4.7.1. Mäkitupalaisryhmä ja sen kokonaisvarallisuus

Alueella oli mäkitupalaisväestöä vähän. Tilakoko oli yleensä kaikkialla pieni, eikä laajaa mäkitupa-asutusta syntynyt millekään seudulle. 1800-luvun puolivälissä täysi-ikäisiä kuolleista oli vain 1.5 % mäkitupalaisia ja 1900-luvun alussa 9 %. Alueellisia eroja ei kolmen pohjoisimman tuomiokunnan alueella ollut juuri ollenkaan; niissä mäkitupalaisväestöä oli 13–16 %. Sen sijaan Jämsän tuomiokunnan alueella mäkitupalaisia oli vähiten, vain 4% täysi-ikäisestä väestöstä tutkimuskauden lopulla.

Perukirja-aineistossa mäkitupalaisten osuus on vuosien 1850/51 aineistossa vain 1.5 % (3 kpl), 1870/71 0.5 % (1 kpl) ja 1890/91 aineistossa 2.0 % (7 kpl) sekä 1910/11 aineistossa 4.4 % (25 kpl). Näin vähäisestä aineistosta saa vain viitteellisen kuvan mäkitupalaisväestön oloista ja varallisuuden muutoksista.

Aineiston antama kuva itsellistäväen oloista on kuitenkin koko ajan luonteeltaan hyvin yhtenäinen, joten varsinkin 1900-luvun alun tietojen perusteella voidaan tehdä luotettavia vertailuja muihin ryhmiin. Yleensä tässä ryhmässä tehtiin perukirjoja niukasti. Poikkeuksena oli 1800-luvun puolivälin tienoo, jolloin harvoista mäkitupalaispesistä, joka neljänestä oli laadittu perukirja; myöhemmin perunkirjoitukset oli pidetty vain 7 %:ssa mäkitupalaispesistä, lukuunottamatta tutkimuskauden loppujaksoa, jolloin perukirjat laadittiin joka kymmenennestä pesästä. Iältään olivat tutkimuskauden alkupuolen muuttaneet mäkitupalaiset 31–50 vuotiaita. Vuosien 1910/11 aineiston jakauman keskiarvo on 50 vuotta ja hajonta 13 vuotta eli iältään perukirjoitettu mäkitupalaisväestö on lähimpänä itsellistäväestöä. 1900-luvun aineistossa on mäkitupalaisia kaikista ikäryhmistä.

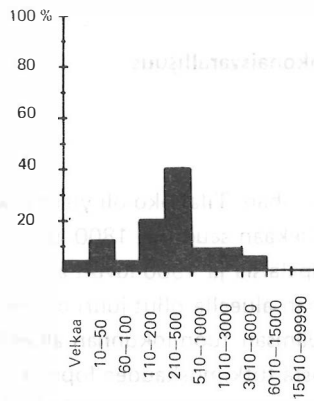
Mäkitupalaiset olivat maaseudun vähävaraisinta väkeä. Nettovarallisuuden keskiarvo jää tuntuvasti alle torppareiden ja itsellistäväen keskiarvon, varsinkin ennen 1900-luvun alkua.

Mäkitupalaisten brutto- ja nettovarallisuuden keskiarvot v. 1850–1911.

	1850/51	1870/71	1890/91	1910/11
Bruttovarallisuus	100 mk	20 mk	200 mk	690 mk
Nettovarallisuus	25 mk	20 mk	70 mk	530 mk

Tutkimuskauden alkupuolella olivat mäkitupalaistaloudet köyhiä: elettiin oloissa, joissa oli hankittu vain niukasti välttämätön. Aivan kuten torppareiden ja itsellisten, mäkitupalaistenkin varallisuus kasvoi vasta 1900-luvun alussa, minkä jälkeen eroa itsellistäväkeen ei juuri ollut.

Kuvio 26. Mäkitupalaisväestön nettovarallisuuden jakauma v. 1910/11.¹



Velkaantuneita oli vähän: vain 4 % perukirjoitetusta väestä. Tyyppi-arvo on luokassa, jossa varallisuus vaihtelee 210:stä 500 markkaan. Peräti 40 % mäkitupalaisista kuuluu tähän ryhmään. Varakkaimmilla oli omaisuutta yli 3 000 markan. Joka viidennessä taloudessa oli omaisuutta 110–200 markan arvosta. Merkittävä varallisuuden kasvu alkoi 1890-luvun jälkeen. Yleinen vaurastuminen tavoitti viimeisenä tämän väestöryhmän. Suurin syy omaisuuden lisääntymiseen oli mäkitupien merkitseminen omaisuudeksi mainitun ajankohdan jälkeen. Mäkitupalaisryhmän perukirjat kuvastavat ryhmän varakkaimman osan varallisuutta.

4.7.2. Varallisuuden rakenne

Ennen kuin mäkitupalaiset omistivat ne rakennukset, jotka merkittiin perukirjaan heidän omaisuudekseen, muodosti mäkitupalaisväen omaisuuden pääosan hevoset ja karja. Vuosien 1870–71 aineistossa ollut yksi ikääntynyt mäkitupalainen omisti vain joi-tain irtaimeksi katsottavia esineitä.

1. Kuvion luvut ovat liitteessä 21.

Mäkitupalaiusten nettovarallisuuden koostumus eri tutkimusajankohtina v. 1850–1911.

	Kiin- teä	Jalo- met.	Kä- teinen	He- vos. om.	Kar- ja	Irt- tain	Saa- tavat— velat	Netto- varalli- suus mk
	%	%	%	%	%	%	%	
1850/51	—	—	—	50.0	50.0	0.01	0.01	400
1870/71	—	—	—	—	0.2	99.8	—	100
1890/91	40.0	0	1.0	40.0	60.0	12.0	160	500
1910/11	30.8	0	1.5	3.8	14.3	40.6	9.0	13 300

1890-luvun alussa mäkitupalaiset olivat hyvin velkaisia. Kiinteä muodosti netto-omaisuudesta 40 %, hevoset ja karja vähäisestä omaisuudesta valtaosan ja irtaimen arvo oli suurempi kuin nettovarallisuus. Luotettavamman kuvan mäkitupalaisväestön varallisuuden rakenteesta antaa 1900-luvun aineisto, sillä siinä on jo niin monia tapauksia, että satunnaiset seikat eliminoituvat.

Perukirjoitetun mäkitupalaisväen omaisuudesta kiinteään osuus oli hieman yli 30 %, jalometalliesineitä oli, mutta erittäin niukasti. Käteinen raha oli vähävaraisissa pesissä merkittävä omaisuuden laji. Hevosia oli toisinaan runsaasti joskus vähän, sen sijaan joitakin karjaeläimiä esiintyi runsaanlaisesti. Merkittävimmän osan omaisuudesta muodosti irtain, sen osuus oli suurempi kuin muutamien kiinteäksi merkittyjen mäkitupien. Perukirjoitetulla mäkitupalaisväestöllä oli saatavia hieman enemmän kuin velkoja.

Vähäisen aineiston vuoksi on alueellisten erojen selvittäminen epävarmaa. Aineiston mukaan koko tutkimusalueella mäkitupalaiset elivät hyvin samankaltaisissa oloissa.

Mäkitupalaiusten varallisuuden rakenne, varallisuuslajien esiintyminen ja keskiarvot eri tutkimusajankohtina v. 1850–1911.

	1850/51			1870/71			1890/91			1910/11		
	PK	Im	%	PK	Im	%	PK	Im	%	PK	Im	%
Kiinteä	3	—	0	1	—	0	7	1	14	25	12	48
Jalomet.	3	—	0	1	—	0	7	1	14	25	3	12
Käteinen	3	—	0	1	—	0	7	1	14	25	5	20
Hevoset	3	2	75	1	—	0	7	4	28	25	3	12
Karja	3	2	75	1	—	0	7	4	55	25	19	76
Irtain	3	3	100	1	1	100	7	7	100	25	24	96

K i i n t e ä ä omaisuutta mäkitupalaisilla ei ennen 1890-lukua ollut ollenkaan. Sen sijaan 1910/11 aineistossa joka toiselle mäkitupalaiselle on merkitty asunto kiinteäksi

omaisuudeksi. Kun mäkituvat alettiin merkitä perukirjaan omaisuudeksi, niistä useimmat arvioitiin 100–500 markan arvoisiksi. Eräällä laukaalaisella oli peräti 1000 markan arvoinen mäkitupa.¹

Jalometalliesineitä ei ollut paljon, ja vielä 1900-luvun alussa ne olivat harvinaisia tämän väestöryhmän keskuudessa. Käteistä oli niukasti ja oleellisesti harvemmin kuin esimerkiksi itsellisväellä.

Hevosia oli perukirjoitetulla mäkitupalaisväestöllä verrattain runsaasti. Koko mäkitupalaisryhmästä perukirjoitettu osa tuskin antaa täsmälleen oikeaa kuvaa, sillä perukirjat on laadittu vain varakkaimmista pesistä ainakin v:n 1850/51 aikana, jolloin hevosvarallisuutta on merkitty peräti 75 %:iin mäkitupalaisista. 1900-luvun alun aineistossa hevosia on hieman runsaammin kuin joka kymmenennessä mäkitupalaispesässä.

Karja oli runsaasti: vähintään yli puolessa pesistä ja usein yli 75 %:lla. Karjan arvo kasvoi hieman tutkimuskauten loppupuolella, mutta se oli kuitenkin oleellisesti pienempi kuin torppareiden ja hieman pienempi kuin harvojen karjaa omistavien itsellisten karjojen arvo. Mäkitupa näyttää paremmin mahdollistaneen jonkinlaisen karjan pidon kuin itsellisväen olot.

Irtainta on merkitty lähes kaikille mäkitupalaisille; arvoltaan se oli tutkimuskauten alkupuolella vähäistä ja lisääntyi hieman vasta 1870-luvun jälkeen ja erityisesti 1890-luvun vaurastumisjaksolla.

Itsellisväestön varallisuuden rakenne poikkesi kaikkien muiden ryhmien varallisuudesta. Tutkimuskauten alkupuolella harvojen mäkitupalaisten omaisuudesta hevoset muodostivat puolet, karja kolmanneksen ja irtain loput. Usein mäkitupalaisten arvokkain omaisuus 1900-luvun alussa oli tupa. Irtainta ja muuta omaisuutta mäkitupalaisunnoissa oli vähän. Käteistä rahaa ja säästöjä ei mäkitupalaisväelle kertynyt edes sen vertaa kuin itsellisväelle.

Saatavia mäkitupalaisilla oli harvoin. 1800-luvun aineistossa muutamat saatavasuhteet olivat torppareilta ja itsellisiltä. Kutakin oli vain yksi tapaus ja saatavasumma vaihteli 10:stä 100 markkaan.

4.7.3. Saatavat ja velat

1900-luvun aineistossa useimmat mäkitupalaisten saatavaeristä oli ”muut”-ryhmästä. Talollisilta saatavia oli harvoin ja itsellisiltä ei ollenkaan.

Muutamilla mäkitupalaisilla (12 % perukirjoitetuista pesistä) oli pankkisäästöjä. Keskimääräinen säästö oli suurempi kuin esimerkiksi itsellisillä.

1. JMA, Laukaan kärjäkunnan ark. Matti Hytösen perukirja v. 1911.

Mäkitupalaisten saatavaerien määrä (lm) ja keskimääräinen saatavaerä (ka) velallisryhmiltä eri tutkimusajankohtina v. 1850–1911.

	Perukirjoja	Talollisilta		Torppareilta		Itsellisiltä		Säätyläisiltä		Pankkeilta		Muilta		Saatavaeria yhteensä	Keskimääräinen saatavaerä mk
		lm	ka mk	lm	ka mk	lm	ka mk	lm	ka mk	lm	ka mk	lm	ka mk		
1850/51	3	—	—	—	—	1	10	—	—	—	—	—	—	1	10
1870/71	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1890/91	7	—	—	2	70	—	—	—	—	—	—	5	20	7	10
1910/11	25	2	600	—	—	—	—	—	—	3	1200	8	50	13	410

Velkoja ei mäkitupalaisilla tutkimuskauden alkupuolella juuri ollut muille kuin talollisille ja torppareille. 1800-luvun puolivälissä mäkitupalaisten velka vaihteli 10–70 markkaan. 1900-luvun alussa velat jakaantuivat jo useammille velkojaryhmille. Velkaeristä 39 % oli lähtöisin talollisilta, 19 % torppareilta ja 12 % itsellisiltä. Mäkitupalaisväestöllä oli useita velkoja kauppiaille eli 20 % velkaeristä, sen sijaan pankkiluottoja oli vähän.

Mäkitupalaisten velkaerien määrä (lm) ja keskimääräinen velkaerä velkojaryhmille eri tutkimusajankohtina v. 1850–1911.

	Perukirjoja	Talollisille		Torppareille		Itsellisille		Kauppiaille		Pankkeille		Muille		Velkaeria yhteensä	Keskimääräinen velkaerä mk
		lm	ka mk	lm	ka mk	lm	ka mk	lm	ka mk	lm	ka mk	lm	ka mk		
1850/51	3	12	20	1	10	—	—	—	—	—	—	—	—	13	20
1870/71	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1890/91	7	22	30	5	40	—	—	—	—	—	—	5	20	32	30
1910/11	25	29	50	14	60	9	30	15	40	3	170	5	100	75	50

Kokonaisvelkasummasta talollisten osuus oli 1900-luvun alussa 34 %, torppareiden 19.5 % ja itsellisten 7.3 %. Kauppiat olivat merkittävä luotonantajaryhmä sillä mäkitupalaisten velkasummasta oli saatu kauppiailta lähes 15 %. Pankkivelat olivat hyvin pieniä, vain 12.2 % kaikista veloista.

Mäkitupalaiset joko eivät saaneet suurempia luottoja tai he elivät sellaisissa oloissa, joissa pääomia ei tarvittu: kaikki ansaittu käytettiin kulutukseen, eivätkä mahdollisuudet missään vaiheessa riittäneet laajamittaiseen taloudelliseen yrittämiseen.

Mäkitupalaisryhmä oli maaseudun väestöryhmistä köyhin ja sen varallisuus kohosi vasta 1890-luvun jälkeen. Tämäkin nousu oli suurimmaksi osaksi seurausta siitä, että mäkitupa merkittiin kiinteäksi omaisuudeksi. Rikastumiseen vaikutti näin ollen lainsäädäntö, eivätkä olot ratkaisevasti kohentuneet. Tosin myös irtaimen määrä kasvoi, mutta tähän mäkitupalaisten vaurastuminen pysähtyi. Käytännössä mäkitupalaisten rikastuminen merkitsi pikkuesineistön lisääntymistä ja jonkun lampaan tai lehmän hankkimista aikaisempaa useammin. Mäkitupalaisryhmän vaurastuminen oli vähäistä.

4.8. Muu agraariväestö

4.8.1. Väestöryhmä ja sen kokonaisvarallisuus

”Muu agraariväestö” poikkeaa rakenteeltaan muista ryhmistä. Tähän ryhmään on luokiteltu kaikki ne, jotka eivät selvästi sovi edellä käsiteltyihin maaseudun väestöryhmiin. Useimmat tähän luokkaan kuuluvista ovat talollisen poikia tai talollisen tyttäriä, torpparin poikia, torpparin tyttäriä. Mukana on myös muutama lampuoti ja talollisen vävy tai miniä. Ryhmässä on siis varsin monenlaista väestöainesta, joka poikkeaa muista niin paljon, että oman ryhmän muodostaminen on perusteltua. Usein perintösuhde erottaa sen talollisista, torppareista ja itsellisistä.

Tämän agraariväen keskuudessa tehtiin perukirjat verrattain usein. Tutkimuskauden alkupuolella, jolloin joukossa oli useita lampuoteja, perukirjat laadittiin joka kolmannesta, 1900-luvun alkupuolella joka neljännestä pesästä. Tutkimuskauden alkupuolella muodostaa ryhmä täysi-ikäisistä kuolleista 6.5 % ja sen loppupuolella 5 %. Perukirja-aineistossa vaihtelee tämän maaseudun ryhmän osuus 8 %:sta 5.6 %:iin.

Muun agraariväen perukirjojen lukumäärä ja niiden osuus perukirja-aineistossa v. 1850–1911.

1850/51	1870/71	1890/91	1910/11
lm %	lm %	lm %	lm %
16 8.1	11 5.6	26 7.4	32 5.6

Ryhmästä laadittiin perukirjoja runsaasti, joten sen olosuhteista ja niissä tapahtuneista muutoksista voidaan saada luotettavaa tietoa.

Muihin ryhmiin verrattuna väki on kaikkein nuorinta, suurimmaksi osaksi talollisten lapsia, jotka juuri olivat avioituneet. Aineisto antaa varsin hyvän kuvan niistä oloista, joissa nuoret perheet joutuivat elämän aloittamaan.

Muun agraariväestön ikäjakauman keskiarvot ja hajonnat v. 1850–1911.

	1850/51	1870/71	1890/91	1910/11
Keskiarvo	32 vuotta	27 vuotta	31 vuotta	46 vuotta
Hajonta	13 vuotta	14 vuotta	15 vuotta	17 vuotta

Suurin osa ryhmän väestöstä on alle 40-vuotiaita ja usein alle 30-vuotiaita. Yli 40 vuotiaat olivat harvinaisia. Ikäjakaumaltaan ryhmä poikkeaa muista selvästi. Erot eri tutkimusajankohtina ovat vähäiset, lukuunottamatta 1900-luvun alun aineistoa, jolloin joukossa on jo iäkkäämpääkin väkeä.

Varallisuus kasvoi tässä ryhmässä aivan kuten edellisissäkin 1850-luvulta lähtien hitaasti ja erityisen nopeasti 1890-luvun jälkeen; tämä ajankohta on merkinnyt murroskautta muillekin kuin talollisväelle.

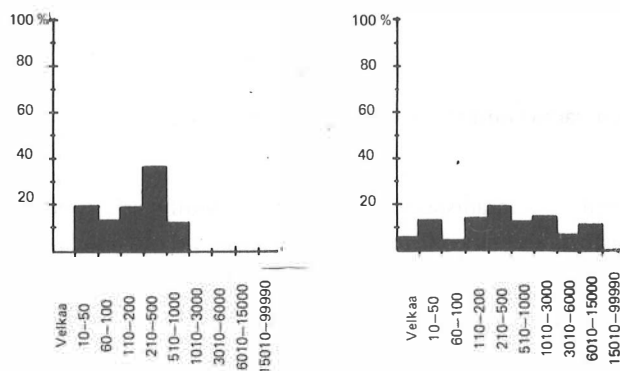
Muun agraariväestön brutto- ja nettovarallisuuden keskiarvot v. 1850–1911.

	1850/51	1870/71	1890/91	1910/11
Bruttovarallisuus	290 mk	790 mk	1 250 mk	2 600 mk
Nettovarallisuus	250 mk	710 mk	960 mk	1 800 mk

Varsinkin 1870-luvun jälkeen varallisuuden nousu oli tuntuva. Tutkimuskauden alkupuolen rikastuminen johtui harvoista varakkaista: yleisesti eivät olot vielä kohentuneet. Vaurastumiskauden aikana keskimääräisomaisuus kaksinkertaistui, ja 1900-luvun alkupuolella tämä maaseudun väestöryhmä oli talollisryhmän jälkeen entisten talollisten kanssa maaseudun varakkainta väkeä. Tosin se jäi talollisista tuntuvasti jälkeen.

Kuten muissakin niin tässäkin väestöryhmässä varallisuuserot olivat pienimmillään tutkimuskauden alkupuolella. Muutos alkoi 1870-luvulta ja erityisesti 1890-luvulta, mikä jälkeen syntyivät erot: jotkut velkaantuivat, toiset jäivät entisiin oloihinsa ja joukossa oli muutamia hyvinkin varakkaita. Rikkaimmilla varallisuus nousi jopa yli 15 000 markan.

Kuvio 27. Muun agraariväestön nettovarallisuuden jakauma v. 1850/51 ja 1910/11.¹



Muun agraariväen ryhmä on heterogeeninen. Tähän ryhmään luokitetut elivät erilaisissa olosuhteissa ja joukossa oli kovin eri-ikäistä väkeä. 1800-luvun puolivälin aineistossa on tyyppiarvo selvästi varallisuusluokassa 210–500 mk. Lähinnä tätä ryhmää voisi verrata torppariväestöön, joka tosin oli hieman köyhempää kuin puheena oleva väestö. Velkaantuneita ei 1800-luvun puolivälissä ollut ollenkaan ja yli puolet tästä maaseutu- väestön osasta kuului alimpaan varallisuusluokkaan.

Yli varojen velkaantuneita oli 1870-luvun aineistossa peräti 9 % ja kaksikymmentä vuotta myöhemmin 8 % ryhmän perukirjoitetuista pesistä. Aivan köyhiä joukossa oli vä-

1. Kuvion ja vuosien 1870/71 ja 1890/91 luvut ovat liitteessä 21.

hän koko tutkimuskauden ajan. 1870-luvun alussa valtaosa ryhmästä kuului luokkiin, joissa varallisuus vaihteli 110 ja 500 markan välillä. Kaksikymmentä vuotta myöhemmin tyypillinen varallisuus oli yli tuhat ja alle kolme tuhatta markkaa ja 1900-luvun alussa valtaosa tästä nuorehkosta maaseutuväestöstä jakaantui melko tasaisesti luokkiin, joissa omaisuus vaihteli 200–3 000 markan välillä.

Vaurastumisen kauden jälkeen erottuu ryhmästä neljä tyyppiä: alimmassa varallisuusluokassa on ryhmästä 13%; 32% on luokissa, joissa varallisuus vaihtelee 110:stä 500 markkaan; yli tuhannen markan omaisuus oli 15 %:lla ja yli 6 000 markan omaisuus 12 %:lla. Velkaantuneita pesiä oli niukasti. Tyypillinen omaisuus oli edelleen 210–500 markan arvoisen. Tämän ryhmän ei voi havaita kokonaisuudessaan vaurastuneen, vaikka keskiarvo tähän viittaakin.

Muutamat olivat keskimääräistä rikkaampia, useat kuitenkin olivat jääneet vaatimattomiin oloihin. Erot lisääntyivät, ja 1900-luvun alussa ryhmässä oli hyvin varakkaita ja hyvin köyhiä. Varallisuuden lisääntyminen oli epätasaisinta tässä ryhmässä. Kuvatunlaisessa ryhmässä oli huomattavia satunnaiseroja. Ryhmän pääosan, talollis- ja torppariväen nuorison, olot pysyivät jokseenkin ennallaan 1890-luvun jälkeen.

4.8.2. Alueelliset varallisuuserot ja varallisuuden rakenne

Valtaosa alueellisista varallisuuseroista oli täysin satunnaisia riippuen siitä, oliko jonkin alueen aineistossa esimerkiksi torppareiden lapsia vai rikkaita lampuoteja. Eniten tähän ryhmään luokitettua väkeä oli Viitasaaren tuomiokunnan alueella.

Muun agraariväestön perukirjojen lukumäärä ja nettovarallisuuden keskiarvot eri tuomiokuntien alueella.

	1850/51		1870/71		1890/91		1910/11	
	lm	mk	lm	mk	lm	mk	lm	mk
Viitasaari	7	320	—	—	12	590	14	2 240
Saarijärvi	—	—	2	200	5	790	7	890
Jyväskylä	7	160	5	500	4	1 090	3	3 800
Jämsä	2	300	4	1 240	5	1 940	7	2 300

Lukumäärältään ryhmä oli niin pieni, että eri alueilla satunnaispoikkeamat vaikuttivat tuloksiin. Joka tapauksessa on varmaa, että 1800-luvun puolivälissä alueelliset erot olivat pienet ja lisääntyivät myöhemmin, kuten muissakin ryhmissä. Muuhun maaseutuväestöön luettavista vähävaraisimmat olivat Saarijärvellä, rikkaimmat Jyväskylän tuomiokunnan alueella.

Ryhmän varallisuuden rakenne pysyi 1870-luvulta lähtien perusrakenteeltaan lähes muuttumattomana. Kiinteää omaisuutta oli jonkin verran, mutta se ei ollut varallisuuden perustekijä. Jalometalliesineistöt olivat niukanlaisia, sen sijaan käteinen raha muodosti tavanomaista huomattavamman erän varallisuudesta. Hevosten osuus vaihteli ensimmäistä tutkimusajankohtaa lukuunottamatta 2.6–5.4 %:n välillä nettovarallisuudesta ja karjaa oli yleensä 5–10 %. Irtain omaisuus oli tärkeä varallisuuden tekijä ja erityisesti korostuu saatavien merkitys, sillä tämän varallisuustekijän osuus oli tavallisesti puolet tai lähes 40 % nettovarallisuudesta.

Muun agraariväen nettovarallisuuden koostumus eri tutkimusajankohtina v. 1850–1911.

	Kiin- teä %	Jalo- met. %	Kä- tei- nen %	He- vos- om. %	Kar- ja %	Ir- tain %	Saa- tavat- velat %	Netto- varalli- suus %
1850/51	7.5	2.5	2.5	20.0	22.5	52.5	-7.5	4 000
1870/71	—	1.3	11.5	2.6	11.5	28.2	44.9	7 800
1890/91	11.9	0.4	8.2	3.7	4.9	21.8	49.0	24 300
1910/11	20.0	0.4	2.6	5.4	9.1	24.6	37.9	57 000

Varallisuuden rakenne ei vaihdellut alueellisesti kovin paljon, sen sijaan sisäisiä eroja oli tuntuvastikin.

Muun agraariväen varallisuuden rakenne, varallisuuslajien esiintyminen ja keskiarvot.

	1850/51			1870/71			1890/91			1910/11		
	PK	Im	%	PK	Im	%	PK	Im	%	PK	Im	%
Kiinteä	16	1	13	11	—	0	26	4	15	32	7	22
	300 mk						700 mk			1 600 mk		
Jalometalli- esineet	16	2	13	11	3	27	26	7	27	32	11	34
	70 mk			40 mk			15 mk			20 mk		
Käteinen	16	1	13	11	4	36	26	7	27	32	11	34
	10 mk			220 mk			330 mk			140 mk		
Hevoset	16	9	56	11	2	18	26	5	19	32	13	41
	80 mk			90 mk			180 mk			240 mk		
Karja	16	10	63	11	10	91	26	8	31	32	17	53
	90 mk			90 mk			160 mk			300 mk		
Irtain	16	15	94	11	11	100	26	26	100	32	32	100
	140 mk			200 mk			300 mk			440 mk		

K i i n t e ä ä esiintyi useimpina tutkimusajankohtina. Kiinteän määrä lisääntyi 1900-luvun alussa. Tämänkin ryhmän kiinteäksi merkittiin useimmiten asunto. Vuosien 1850/51 aineistossa kiinteän arvo oli hyvinkin korkea. Aineistossa on poikkeuksellisen varakas

henkilö, jolle on merkitty runsas kiinteä omaisuus. Tällä "fastersonen"-nimikkeellä mainitulla henkilöllä oli varallisuutta saman verran kuin yleensä talollisilla.¹

Joukossa oli muutamia, joilla oli huomattavan paljon kiinteää omaisuutta. Tähän ryhmään on luokiteltu esim. myllärin vaimo, jolle on merkitty 5 000 markan kiinteä omaisuus ja myös muuta varallisuutta runsaasti.² Lampuodeille ei merkitty luonnollisesti kiinteää omaisuutta, vaikka muutoin heillä saattoi olla huomattavakin varallisuus. Kiinteänä oli useimmiten asunto. Kiinteää omistavia maaseudun asukkaita, joita ei voi lukea muihin ryhmiin, oli mm. ikäcivis, 62-vuotias ylioppilas³ ja konekauppias. Edelliselle oli merkitty 300 markan arvoinen asunto ja jälkimmäiselle 50 markan arvoinen tupa.⁴

Jalometalliesineistöä esiintyi kaikkina tutkimusajankohtina. Useimmiten arvoltaan vähäisen esineistön muodostivat sormus, pikari, taskukello, piippu tai jokin muu vastaavanlainen pikkuesine.

Käteistä rahaa oli saman verran kuin torppari- ja itselliväestöllä. Käteinen yleisty ja sen määrä lisääntyi näissä talouksissa selvästi 1890-luvun jälkeen.

Hevosien määrä vaihteli. 1800-luvun puolivälissä joka toisessa taloudessa oli hevonen, sitten harvemmin, ja tutkimuskauden lopulla ne yleistyivät jälleen. Poikkeamat johtuivat satunnaisista seikoista.

Karjaa tälläkin agraariväellä oli vaihtelevasti, kuitenkin useammin kuin joka toisessa pesässä. Arvoon vaikuttivat aineistoon tulleet erilaiset tapaukset eikä selvää muutostiljaa voi havaita. Useimmiten vuokraajilla ja talollisten tai torppareiden pojilla ja tyttärillä oli 100-150 markan karjavarallisuus.

Irtainta oli kaikilla, ja sen arvo ei juuri muuttunut ennen kuin 1890-luvun jälkeen. Koko ryhmän irtaimen lisääntyminen ja sen arvon nousu oli yleistä, joskaan irtaimen määrä ei kohonnut kovin korkeaksi.

Ryhmän perukirjojen joukossa oli myös tapauksia, jolloin perukirja laadittiin, mutta todettiin, ettei asianomaisen ollut jättänyt mitään perittävää tai oli siirtänyt kaiken omaisilleen.⁵

Ryhmä poikkeaa kokonaisuudessaan edellisistä väestöryhmistä varallisuuden rakenteen puolesta. Hevoset ja karja kiinteän ohella olivat tärkeimmät varallisuuden lajit. Kiinteän osuus oli lähes yhtä suuri kuin torppareilla, hevosvarallisuus hieman pienempi sekä käteisvarojen ja jalometalliesineiden osuus taas hieman suurempi kuin muutoin varsin samantyyppisissä oloissa elävällä torppariväestöllä.

1. JMA, Viitasaaren kärjäkunnan ark. Abraham Niskasen (41 v.) perukirja v. 1851.

2. JMA, Konginkankaan kärjäkunnan ark. Perukirja 19/1911.

3. JMA, Pihtiputaan kärjäkunnan ark. Gabriel Borgin perukirja v. 1911.

4. JMA, Laukaan kärjäkunnan ark. Herman Tullan (62 v.) perukirja v. 1911.

5. JMA, Viitasaaren kärjäkunnan ark. Perukirja 3/1911.

4.8.3. Saatavat ja velat

Saatavia tähän ryhmään kuuluvilla oli – kuten yleensä muillakin – niukanlaisesti 1800-luvun puolivälissä. Saatavat lisääntyivät 1870-luvun jälkeen ja erityisesti vielä 1890-luvulla ja sitä seuranneiden vuosikymmenten aikana, sillä 1900-luvun alussa saatavaeriä oli perukirjaa kohti 2.6 kun niitä aikaisemmin oli yksi, korkeintaan kaksi.

Muun agraariväen saatavaerien määrä (lm) ja keskiarvo (ka) velallisryhmiltä eri tutkimusajankohtina v. 1850–1911.

	Perukirjoja	Talollisilta		Torppareilta		Itsellisiltä		Kauppiailta		Pankeilta		Muilta		Saatavaeriä yhteensä	Keskimääräinen saatavaeriä mk
		lm	ka mk	lm	ka mk	lm	ka mk	lm	ka mk	lm	ka mk	lm	ka mk		
1850/51	16	9	40	—	—	1	100	—	—	—	—	—	—	10	40
1870/71		5	600	4	80	5	200	—	—	—	—	—	—	14	310
1890/91	26	19	720	7	170	3	70	—	—	2	100	16	160	47	420
1910/11	32	33	360	19	140	—	—	2	500	8	1900	25	580	87	520

1890-luvulle saakka valtaosa saatavaeristä oli talollisilta. Velallisina olivat joskus myös torpparit ja harvoin itselliset. Saatavasuhteet talollisiin ja torppareihin säilyivät vielä 1890-luvun aineistossa, joskin pankkisäästöjä alkoi jo olla muutamilla. Saatavaeristä 38 % oli 1900-luvun alussa talollisilta ja 22 % torppareilta, 10 % oli pankeilta ja poikkeuksena edellä käsitellyistä ryhmistä saatavat ”muut”-ryhmältä olivat hyvin lukuisat.

Tutkimuskauden alussa saatavien kokonaissummasta 75 % oli talollisilta ja loput torppareilta. Talollisten osuus saatavista eli talollisten velka väheni vasta 1900-luvun alussa, jolloin tämän ryhmän saatavista neljännes (26.7 %) oli talollisilta, tasan kolmannes pankeilta ja lähes saman verran ”muut”-ryhmältä. Torppareilta oli saatavia vain 6 % koko saatavien summasta.

Muun agraariväestön luottosuhteet – myös velat – kulkivat 1870-luvulle saakka miltei yksinomaan siten, että velkojina oli talollisia.

Muutos alkoi ilmetä vuosisadan vaihteen tienoilla, jolloin tämänkin ryhmän edustajille alkoi ilmaantua pankkivelkoja ja talollisten ja torppareiden osuus velkojina väheni.

Muun agraariväestön velkaerien määrä (lm) ja keskimääräinen velkaeriä (ka) velkojaryhmille eri tutkimusajankohtina v. 1850–1911.

	Perukirjoja	Talollisille		Torppareille		Itsellisille		Kauppiaille		Pankeille		Muille		Velkaeriä yhteensä	Keskimääräinen velkaeriä mk
		lm	ka mk	lm	ka mk	lm	ka mk	lm	ka mk	lm	ka mk	lm	ka mk		
1850/51	16	17	20	16	20	5	60	—	—	—	—	—	—	28	30
1870/71	11	7	40	—	—	1	100	—	—	—	—	9	60	17	50
1890/91	26	19	190	7	70	10	120	1	20	1	400	16	130	54	140
1910/11	32	31	200	10	90	8	80	4	550	7	750	36	220	87	270

Yli kolmannes velkaeristä oli 1900-luvun alussa vielä saatu talollisilta. Torppareiden osuus oli pieni samoin velat muille velkojaryhmille.

Pankkivelkoja oli useissa talouksissa (22.6 % perukirjoitetuista) ja keskimääräinen pankkivelka oli selvästi isompi kuin itsellisillä ja mäkitupalaisilla.

Muun agraariväen velkasumman prosenttiosuudet velkojaryhmille eri tutkimusajan kohtina v. 1850–1911.

	Talollisille	Torppareille	Itsellisille	Kauppiaille	Pankeille	Muulle
1850/51	42.8	14.3	42.8	—	—	—
1870/71	33.3	—	11.1	—	—	55.6
1890/91	47.4	6.4	15.4	0	5.1	25.6
1910/11	26.5	3.8	2.6	9.4	22.6	35.0

Sekä talollisten että pankkien osuus velkasummasta oli noin neljännes, kauppiaiden osuus oli vajaat 10 % ja hyvin suuri osa oli "muut"-ryhmältä, jossa oli samaan ryhmään kuuluvia eli ryhmäkeskeiset velat näyttävät olleen tässäkin ryhmässä yleisiä talollisten rahoitusemmyydestä huolimatta.

Muu agraariväestö eli monessa suhteessa lähellä torppareiden asemaa. Suuret sisäiset varallisuuserot johtuivat ryhmän heterogeenisuudesta. Varakkaimmat olivat lähellä talollisväkeä, köyhimmät vähävaraisimpien itsellisten tasolla. Merkille pantavaa on ryhmän poikkeuksellinen ikärakenne; ryhmä edustaa maaseudun nuorinta väestöä, harvoja poikkeuksia lukuunottamatta.

4.9. Käsityöläiset

4.9.1. Käsityöläisryhmä ja sen kokonaisvarallisuus

Käsityöläisiksi katsottavia oli tutkimusalueen maaseudulla vähän 1800-luvun lopulla. Jokaisessa pitäjässä oli kuitenkin aina muutama seppä, räätäli tai nahkuri, joiden perukirjat ovat tulleet aineistoon. Koko täysi-ikäisestä väestöstä käsityöläisten osuus on 1800-luvun puolivälissä 2.5 % ja 1900-luvun alussa 1.5 %. Ryhmä on pieni, mutta kaikilta tutkimusajankohdilta käsityöläisiä on aineistossa.

Käsityöläisten perukirjojen määrä ja niiden osuus perukirja-aineistossa v. 1850–1911.

1850/51	1870/71	1890/91	1910/11
lm %	lm %	lm %	lm %
7 3.5	8 4.1	11 3.1	14 2.5

Perukirjoja on niukasti, mutta kuitenkin riittävästi käsityöläisten varallisuuden muutosten ja sen rakenteen selvittämistä varten. Koska käsityöläisiä on näinkin vähän, vaihtelee ikäjakauma eri tutkimusajankohtina. Vuosien 1850/51 aineistossa ikäjakauman keskiarvo on 53 vuotta, 1870/71 39 vuotta, 1890/91 41 vuotta ja 1910/11 51 vuotta. Vaihtelu ei aiheuta oleellisia poikkeuksia tuloksiin, sillä ikä ei vaikuttanut käsityöläisväestön varallisuuteen kovinkaan paljon. Tutkimusalueen käsityöläisväestö oli köyhänpuoleista. Käsityöläisten varallisuus lisääntyi jo 1850-luvun jälkeen, mutta ei enää mairittavasti varsinaisen kasvukauden aikana.

Käsityöläisten brutto- ja nettovarallisuuden keskiarvot v. 1850–1911.

	1850/51	1870/71	1890/91	1910/11
Bruttovarallisuus	70 mk	600 mk	980 mk	830 mk
Nettovarallisuus	40 mk	520 mk	800 mk	460 mk

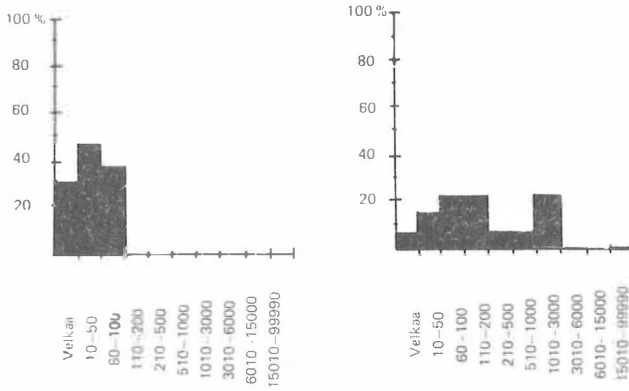
1800-luvun puolivälin käsityöläisten joukossa oli muutamia poikkeuksellisen köyhiä ja lisäksi vielä yksi velkaantunut räätäli.¹ Käsityöläisten keskivarallisuus oli lähes samansuuruinen kuin torppareilla, jopa hieman korkeampikin 1890-luvun tienoilla. Sen sijaan vuosisadan alussa olivat käsityöläiset torppareita köyhempiä ja heidän olosuhteensa olivat miltei huonontuneet. Ei ole mahdotonta, että halvat kauppatavarat jossain määrin alkoivat syrjäyttää käsityömestareiden perinnäisiä tuotoksia. Käsityöläisten velkaantuminen lisääntyi hieman samoin kuin muidenkin ryhmien velkarahan käyttö koko tutkimuskauden ajan.

Käsityöläiset olivat maaseutuväestön köyhimpiä 1800-luvun puolivälissä eikä ryhmän sisäisiä eroja juuri ollut. Vaikka käsityöläisten määrä on pieni, ryhmän edustavuus on kuitenkin hyvä, sillä useimmista käsityöläispesistä (42–70 %) tehtiin perukirjat. Velkaantuneiden osuus 1850-luvun aineistossa on poikkeuksellisen suuri eikä kellään ole yli 100 markan omaisuutta.

Varallisuuserot lisääntyivät tutkimuskauden aikana. Muutos johtuu tosin osaksi aineistoon tulleista muutamista varakkaista käsityöläisistä, mutta yleensäkin osa ryhmästä lisäsi omaisuuttaan. Käsityöläisväestöstä 42 % kuuluu varallisuusryhmään, jossa omaisuus vaihtelee 60:sta 200 markkaan. Joukossa oli muutamia tätä varakkaampia, mutta rikkaimpienkin käsityöläisten varallisuus ylti vain 1010–3000 markkaan.²

1. JMA, Laukaan käräjäkunnan ark. Räätäli Johan Strömin (44 v.) perukirja v. 1850. Ström oli velkaantunut lähitalollisille. Omaisuuttakaan hänellä ei ollut muuta kuin irtainta 40 mk:n arvosta.

2. JMA, Jämsän käräjäkunnan ark. Räätäli Alfred Hyppösen (48 v.) perukirja v. 1911.

Kuvio 28. Käsityöläisten nettovarallisuuden jakauma v. 1850/51 ja 1910/11.¹

4.9.2. Varallisuuden rakenne

Tutkimuskauden alkupuolen käsityöläisillä ei ollut kiinteää ollenkaan ja omaisuuden tärkeimmän osan muodosti irtain. Jalometalliesineistöäkään ei alueen käsityöläisillä ollut mainittavasti, sen sijaan käteisen rahan osuus kuolinpesien varallisuudesta oli keskimääräistä suurempi ja käteinen raha lisääntyi hieman tutkimuskauden lopulla.

Käsityöläisten nettovarallisuuden koostumus eri tutkimusajankohtina v. 1850–1911.

	Kiin- teä %	Jalo- met. %	Kä- tei- nen %	He- vos- om %	Kar- ja %	Ir- tain %	Saa- tavat- velat %	Netto- varalli- suus
1850/51	—	—	—	16.7	33.3	50.0	0	100
1870/71	—	0.01	2.4	11.9	14.3	35.7	35.7	4 200
1890/91	13.8	2.3	4.6	1.1	2.3	48.3	27.6	8 700
1910/11	64.1	0	4.7	4.7	4.7	34.4	-7.8	6 400

Karjaakin käsityöläisväestöllä oli vähänlaisesti varsinkin 1870-luvun jälkeisinä vuosikymmeninä. Pääosan varallisuudesta muodosti 1890-luvulle saakka irtain ja saatavat. 1900-luvun alussa käsityöläisillä oli kiinteää omaisuutta jo verrattain runsaasti ja kiinteä sekä irtain muodostivat lähes koko omaisuuden. Kiinteää omaisuutta ei kuitenkaan ollut läheskään kaikilla. Niillä, joilla kiinteää puuttui, omaisuuden runkona oli irtain.

1. Kuvion ja vuosien 1870/71 ja 1890/91 luvut ovat liitteessä 21.

Käsityöläisten varallisuuden rakenne, varallisuuslajien esiintyminen ja keskiarvot eri tutkimusajankohtina v. 1850–1911.

	1850/51			1870/71			1890/91			1910/11		
	PK	lm	%	PK	lm	%	PK	lm	%	PK	lm	%
Kiinteä	7	—	0	8	—	0	11	2	18	14	4	28
							600 mk			1 020 mk		
Jalometalli- esineet	7	—	0	8	2	25	11	4	36	14	3	21
				15 mk			45 mk			15 mk		
Käteinen	7	—	0	8	1	12	11	4	27	14	7	50
				50 mk			90 mk			40 mk		
Hevoset	7	1	14	8	3	37	11	1	9	14	2	14
	110 mk			180 mk			80 mk			150 mk		
Karja	7	3	43	9	6	75	11	5	45	14	4	28
	60 mk			100 mk			40 mk			65 mk		
Irtain	7	7	100	8	8	100	11	11	100	14	14	100
	40 mk			190 mk			380 mk			160 mk		

Tutkimuskauden alkupuolella oli käsityöläisväestön varallisuus etupäässä irtainta omaisuutta, jota oli kaikilla. Useimmilla oli myös joitain karjaksi katsottavia eläimiä ja ani harvoilla hevonen. Käteistä esiintyi vähän, samoin jalometalleja. Alueen käsityöläisillä ei ollut edes omia asuntoja.

1890-luvulla ja 1900-luvun alussa rikkaimmilla käsityöläisillä oli asunto, ja ryhmän varakkuuskeskiarvon nousu johtuu suurelta osalta tästä. Jalometalleja oli vähän ja ne olivat taloudelliselta merkitykseltään mitättömiä. Käteistä oli runsaammin kuin aikaisemmin, mutta keskimääräiset käteisvarat olivat vähäiset. Joillakin oli hevonen ja muutamilla hieman karjaa. Irtaimenkin määrä pysyi edelleen niukkana. Kiinteä omaisuus oli poikkeuksetta asunto.

Varakkaimmilla aineiston käsityöläisillä oli myös saatavia ja jollain yli 500 markan pankkisäästöt. Perukirja-aineistossa oli yksi poikkeuksellisen varakas nahkuri. Kyseessä oli ilmeisesti koko ryhmästä ja muistakin ryhmistä poikkeava henkilö, joten hänet on syytä mainita erikseen. Mainitun nahkurin pesässä oli perukirjaan arvioitu 45 000 markan arvoinen kartano, jalometalliesineistöä sekä käteistä 500 markan ja karjaa 300 markan arvosta sekä kaikkiaan 61 000 markan irtain omaisuus.

Perukirjan laatija oli erityisesti huomauttanut irtaimesta, että siihen sisältyi nahkuriverstaan varasto. Saatavia perukirjaan oli merkitty kaikkiaan 23 henkilöltä yli 6 000 markan arvosta. Pesän bruttovarallisuus oli 114 000 markkaa, mutta velkoja niin runsaasti, että kokonaisvarallisuus jäi 28 000 markkaan. Perukirjan laatijat olivat eritelleet pesästä 14 000 markan "liikevelat" ja 32 000 markan pankkivelat.¹

1. Jämsän kärjäkunnan ark. Perukirja 15/1911.

4.9.3. Saatavat ja velat

Saatavia ja velkoja käsityöläisillä oli niukasti. Useimmat saatavista olivat talollisilta ja joukossa oli joskus suuriakin saatavia. Lähteistö ei tarkoin kerro onko kyseessä työsaatavia vai kenties muita lainoja. Luultavimmin käsityöläisten saatavat olivat erilaisia työsaatavia, sillä päätellen saatavien koosta, ei käsityöläisväestö ole toiminut varsinaisesti luotonantajana.

Käsityöläisten saatavaerien määrä (lm) ja keskimääräinen saatavaerä (ka) velallisryhmiltä eri tutkimusajankohtina v. 1850–1911.

	Peru- kirjoja	Talollisilta		Torppareil- ta		Itseli- siltä		Kauppi- ailta		Pankeilta		Muilta		Saatava- eriä yhteensä	Keskim. saatava- erä
		lm	ka mk	lm	ka mk	lm	ka mk	lm	ka mk	lm	ka mk	lm	ka mk	lm	
1850/51	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1870/71	8	1	2000	1	100	—	—	—	—	—	—	—	—	2	1 100
1890/91	11	5	340	6	30	5	10	—	—	2	300	30	70	48	100
1910/11	14	5	60	13	60	3	10	—	—	3	1000	1	300	25	180

Käsityöläisillä oli myös säästöjä sekä 1890-luvun että 1900-luvun alkupuolen aineistossa. Jälkimmäisenä ajankohtana keskimääräissäästöt olivat verrattain suuria ja säästöjä oli suunnilleen joka viidennessä käsityöläistaloudessa. (21.4 %). Käsityöläisten saatavien summasta oli 1900-luvun aineistossa talollisilta vain noin 7 %, torppareilta 18 %, pankeilta peräti 68 % ja muilta 7 %.

Käsityöläiset olivat velkaantuneet useimmin talollisille, jonkin verran torppareille ja itsellisille ja erityisesti 1900-luvun alussa kauppiaille. Käsityöläisillä oli myös pankkivelkoja, mutta ne eivät olleet kovin suuria.

Käsityöläisten velkaerien määrä (lm) ja keskimääräinen velkaerä (ka) velkojaryhmille eri tutkimusajankohtina v. 1850–1911.

	Peru- kirjoja	Talol- li- sille		Torp- pa- reille		Itseli- sille		Kaup- piail- le		Pan- keil- le		Muil- le		Velka- eriä yhteensä	Keski- määräinen velkaerä mk
		lm	ka mk	lm	ka mk	lm	ka mk	lm	ka mk	lm	ka mk	lm	ka mk		
1850/51	7	14	20	1	10	—	—	1	10	—	—	1	20	17	20
1870/71	8	8	50	1	200	—	—	2	10	—	—	2	20	13	50
1890/91	11	5	100	2	10	2	50	4	220	2	250	8	30	23	100
1910/11	14	18	70	6	50	6	30	13	140	3	430	4	10	50	100

Veloista oli suurin osa (36.7 %) saatu luottoina kauppiailta. Pankkivelkojen osuus oli 26.5 % ja saman verran oli velkaa talollisille ja lisäksi pikkueriä torppareille ja itseliväel-
le.

Varallisuudeltaan käsityöläiset kuuluivat maaseudun köyhimpään väestöön tutkimus-
alueella. He eivät pystyneet oleellisesti kohentamaan varallisuusasemaansa edes yleisen

vaurastumiskauden aikana vaan jäivät useimmiten kutakuinkin samanlaisiin oloihin kuin itselliset ja köyhänpuoleiset torpparit.

4.10. Kauppiat

4.10.1. Kauppiaryhmä ja sen kokonaisvarallisuus

Kauppioiden ryhmään on laskettu myös maaseudun muut yrittäjät, kuten tehtailijat ja liikemiehet. Maakauppa sallittiin v. 1859 ja 1860-luvun lopulla alueella oli vain kymmenkunta kauppiasta; kauppioiden perukirjoja ilmestyi vasta 1890-luvun aineistoon, jolloin alueen maakauppiaskunta käsitti jo satoja kauppiaita.

Kokonaisväestöstä kauppioiden osuus on vähäinen. Kaikista täysi-ikäisistä kuolleista kauppiaita on 1900-luvun alussa vain 0.4 % ja 1890-luvulla 0.1 %. Perukirja-aineistossa on kauppioiden perukirjoja vähän; 1890/91 2 kpl eli 0.5 % ja 1910/11 6 kpl eli 1 %. Pitkän ajanjakson kehityslinjoja ei näin ollen voi seurata, mutta kauppioiden varallisuus kertoo yhden uuden ryhmän olosuhteista ja elinmahdollisuuksista, ja varallisuuden rakenne puolestaan mahdollistaa vertailut muiden ryhmien kanssa.

Maakauppiaryhmä oli sikäläkin mielenkiintoinen, että kauppiaksi ryhtyminen oli 1800-luvulla miltei ainoita maaseutulaisen väyliä irtaantua kierteestä, joka usein johti talollisesta torppariksi ja torpparin lapsesta itselliseksi. Huomattavin osa alueen maakauppiaskunnasta oli talollisten lapsia 1890-luvulla. 1880-luvulla peräti 85 %:sti talollisten pojat anoivat kauppalupaa kotipitäjäänsä, joko kirkonkylään tai johonkin sivukylään. Alueen kauppiaskunta oli siis suurimmaksi osaksi talollisryhmästä uudelleen yrittäjätoimintaan siirtynyttä väkeä. Kauppalupien anojista oli vain 10 % torppariväestöstä lähtöisin.¹

Ennen pankkilaitoksen syntyä maakauppiailta oli merkittävä osuus maaseudun luotonantajina, ja vielä pankkilaitoksen kehittymisen jälkeenkin kauppias oli maaseudulla väestön lähin pienten luottojen antaja, toisin sanoen kauppiat möivät velaksi. Kauppioiden velkasuhteet antavat kuvan maaseutuväestön luotontarpeesta ja -saannista.

Kauppiat ja teollisuusyrittäjät olivat maaseudun rikkaimpia. Vuosien 1890/91 aineistossa on yksi tehtaanomistaja ja yksi maakauppiaan vaimo. Edellisen nettovarallisuus oli 50 500 ja jälkimmäisen 49 000 mk.² 1900-luvun alun aineistossa on viisi varsinaista maakauppiasta ja yksi tehtailija. Jälkimmäisen nettovarallisuus oli 44 000 mk; koko ryhmän nettovarallisuuden keskiarvo oli 19 000 mk.

1. Markkanen, Erkki, Maaseutuväestön varallisuus ja luottosuhteet elinkeinoelämän murroskaudella v. 1850–1914. JY, lis.työ 1971 s. 72.

2. JMA, Karstulan käräjäkunnan ark. Perukirja 17/1891; Keuruun käräjäkunnan ark. Perukirja 12/1891.

Maakauppiat olivat hankkineet miltei samankaltaisen ja -arvoisen omaisuuden kuin rikkaimmat talolliset. Aineiston rikkaimmat kauppiat 1910-luvun alussa olivat Jyväskylän ja Jämsän tuomiokuntien alueilta. Kauppiain olot olivat kuitenkin kaikkialla varsin samanlaiset, joten aineistoon tulleet edustavat koko alueen maakauppiaskuntaa. Tosin on otettava huomioon, että kauppiat tekivät myös konkurseja. Perukirja-aineistossa ei ollut kuitenkaan yhtään runsaasti velkaantunutta varsinaista kauppiasta, sillä kohtuuttomasti velkaantuneet kauppiat tekivät konkurssin eivätkä olleet kauppiaita tämän jälkeen.

Aineiston vähäisyyden vuoksi ryhmän sisäisiä varallisuuseroja on turha analysoida kovin laajasti. Siihen tuskin on aihettakaan, sillä esimerkiksi 1910-luvun aineistossa kaikki kauppiat kuuluvat kolmeen ylimpään varallisuusluokkaan.

Kauppiasta 17 % oli hankkinut 3000–6000 markan netto-omaisuuden; puolet kuuluu varallisuusluokkaan, jossa omaisuus vaihtelee 6000:sta 15 000 markkaan, ja tasan kolmannes luokkaan, jossa omaisuus on yli 15 000 markkaa. Köyhimpien ja varakkaimpien kauppiain keskinäinen ero oli suurikin. Yleensä kauppiailta oli vähintään 5 000 markan omaisuus ja varakkaimmat pääsivät yli 50 000 markan, joten kymmenkertaiset ryhmän sisäiset erot eivät olleet harvinaisia. Kuten yleensäkin rikkaimmilla, myös kauppiailta oli kaikkia omaisuuden lajeja.

4.10.2. Maakauppiain varallisuuden rakenne

Kauppiain varallisuuden koostumus poikkesi kaikkien muiden ryhmien varallisuudesta oleellisesti. Omaisuudesta yli puolet muodosti kiinteä omaisuus, joka oli useimmiten maata, joskus kaupakartano. Sen sijaan kauppavarasto merkittiin yleensä irtaimeksi. Kauppiailta oli jalometalliesineistöä ja käteinen rahakin oli merkittävä tekijä suurehkoissa omaisuuksissa. Hevosia oli yleensä vähän ja karjan osuus oli miltei olematon. Irtainta oli runsaasti samoin saatavat olivat suurehkoja.

Kauppiain nettovarallisuuden koostumus eri tutkimusajankohtina v. 1890–1911.

	Kiin- teä	Jalo- met.	Kä- tei- nen	He- vos- om.	Kar- ja	Ir- tain	Saa- tavat- velat	Netto- varalli- suus
	%	%	%	%	%	%	%	mk
1890/91	51.1	0.2	0.2	—	0.1	12.4	36.6	99 900
1910/11	61.9	0.4	2.9	10.4	1.6	7.8	15.0	113 400

Kahden eri tutkimusajankohdan välisiä eroja on jonkin verran, mutta varallisuuden peruskoostumus säilyy ennallaan.

Kauppiaitten varallisuuden rakenne, varallisuuslajien esiintyminen ja keskiarvot v. 1910/11.

	PK	Im	%
Kiinteä	6	6	100
	11 700	mk	
Jalometalli- esineet	6	4	75
	135	mk	
Käteinen	6	5	85
	670	mk	
Hevoset	6	4	75
	2 950	mk	
Karja	6	3	50
	620	mk	
Irtain	6	6	100
	1 465	mk	

K i i n t e ä oli kaikilla kauppiilla. Kiinteäksi oli useimmiten merkitty kauppa,¹ johon arvioidusta hinnasta päätellen usein liittyi maatila. Tehtailijoilla oli kiinteäksi omaisuudeksi merkitty tuotantolaitoksen arvo.² Suurin kauppiaan omistaman kiinteän määrä oli yli 100 000 mk.³

J a l o m e t a l l e j a oli useimmilla. Esineistöt eivät kuitenkaan olleet kovin arvokkaita. Kauppaväen jalometalliesineistö oli noin puolet säätyläisten vastaavasta esineistöstä ja sen arvo oli keskimäärin hieman korkeampi kuin talollisten jalometalliesineistön.

K ä t e i s t ä oli luonnollisesti kaikilla, mutta sitä on merkitty perukirjoihin vain 85 %:lle. Poikkeama aiheutui siitä, että käteinen katsottiin joskus kuuluvaksi yhteen kauppavaraston kanssa, ja kerran koko kauppavarasto on merkitty käteisvaroiksi (53 209 mk).⁴ Tätä tapausta ei ole otettu mukaan laskettaessa käteisen keskiarvoa. Keskimääräisesti kauppiilla oli käteisvaroja runsaammin kuin millään muulla väestöryhmällä.

Kauppiilla oli runsaasti h e v o s i a k i n. Niitä oli miltei kaikissa talouksissa ja niitä oli useita; hevosten keskiarvo oli korkea.

K a r j a a oli joka toisessa taloudessa.

I r t a i n t a oli kaikilla. Irtaimeksi oli merkitty joskus kaupan varasto, joten korkea keskiarvo ei aina kerro suoranaisesti talouden normaalista irtaimesta omaisuudesta.⁵ Kauppiaiden omaisuuden rakenne on samanlainen kuin talollisryhmällä.

1. JMA, Jyväskylän kärjäk. ark. Kauppias August Silanderin (27 v.) perukirja v. 1910.

2. JMA, Karstulan kärjäkunnan ark. Tehtailija Johan Rosenlundin (51 v.) perukirja v. 1890.

3. JMA, Laukaan kärjäkunnan ark. Kauppias Ville Rutasen (70 v.) perukirja v. 1911.

4. JMA, Jyväskylän kärjäk. ark. August Silanderin perukirja v. 1910.

5. JMA, Korpilahden kärjäkunnan ark. kauppiaan lesken Justiina Richterin (33 v.) perukirja.

4.10.3. Saatavat ja velat

Kauppiaiden liikesaatavat eivät näy perukirjassa eivätkä myöskään velat tukkuliikkeille tai muut liiketoimintaan liittyvät saatavat taikka velat. Näistä on pidetty omaa kirjjanpitoa ja perukirjaan merkittiin vain kaupan varaston arvo yhtenä summana, jossa oli varasto, saatavat ja velat laskettuna yhteen. Kauppiaiden perukirjoihin merkityt saatavat ovat henkilökohtaisia, erityisellä velkakirjalla annettuja luottoja, jotka syntyivät varsinaisen liiketoiminnan ulkopuolella.

Kauppiaiden saatavaerien määrä (lm) ja keskimääräinen saatavaerä (ka) velallisryhmittä eri tutkimusajankohtina v. 1890/91 ja 1910/11.

	Peru- kirjoja	Talollisilta		Torppa- reilta		Itsellisiltä		Säätyläi- siltä		Pankeilta		Muilta		Saatava- erät yht.	Keskim. saatavaerä mk
		lm	ka mk	lm	ka mk	lm	ka mk	lm	ka mk	lm	ka mk	lm	ka mk		
1890/91	2	1	7300	—	—	—	—	1	800	1	34000	9	900	12	4 200
1910/11	6	10	730	14	70	3	130	1	200	2	13000	7	1860	37	1 300

Kauppiaiden saatavat olivat oleellisesti suurempia kuin millään muulla väestöryhmillä. Kuten saatavaerien määrä osoittaa, ei varsinaisia kauppavelkoja ole mukana, siksi harvoilta velallisilta kauppiailta on saatavia. Tutkimuskauden lopulla 27 % saatavaeristä oli talollisilta, mutta talollisten osuus koko saatavasummasta oli vain 15 %. Yli puolet (54.3 %) saatavista oli pankkisäästöjä, loput oli pääasiallisesti "muut"-ryhmältä. Kauppiaiden saatavat itsellisiltä ja torppareilta olivat aivan vähäiset (2.1–0.4 %) koko summasta. Kauppiaiden pankkisäästöt olivat suurempia kuin muilla ryhmillä.

Kauppiailta oli myös henkilökohtaisia velkoja. He olivat velkaa joskus talollisille. Torppareille ei velkoja ollut ja muutamat itselliset olivat saamassa kauppiailta pikkusummia. Velat toisille kauppiaille olivat tavallisia ja pankkilainat suurehkoja. Yleisimpiä olivat kuitenkin velat muille.

Kauppiaiden velkaerien määrä (lm) ja keskimääräinen velkaerä (ka) eri tutkimusajankohtina v. 1890–1911.

	Peru- kirjoja	Talollisille		Torppa- reille		Itsellisille		Kauppiail- le		Pankeille		Muille		Velka- eriä yht.	Keskim. velkaerä mk
		lm	ka mk	lm	ka mk	lm	ka mk	lm	ka mk	lm	ka mk	lm	ka mk		
1890/91	2	—	—	—	—	—	—	1	100	1	4000	2	5000	4	3 500
1910/11	6	5	1500	—	—	9	60	4	50	2	2400	19	950	39	800

Kauppiaiden keskimääräiset velkaerät olivat useimmiten pieniä lukuunottamatta pankkivelkoja, joiden osuus koko velkamäärästä oli 15 %. "Muut"-ryhmälle menevät velat muodostivat suurimman osan (57.6 %) kauppiaiden veloista.

Kauppiasta tuli merkittävä luotonantajaryhmä 1800-luvun loppupuolelta alkaen. Kauppiaille olivat veloissa kaikki väestöryhmät, joskin velat yleensä olivat pieniä. Perukirja-aineisto kuvaa tavanomaisinta luotonantotilannetta, sillä suuret velat, joissa talot ja tavarat ulosmitattiin kauppiaille, olivat harvinaisia. Kauppiaiden luotonantoa maaseu-

dun eri väestöryhmille on syytä tarkastella kootusti. Seuraavassa asetelmassa on ryhmitäin perukirjojen lukumäärä, joissa esiintyi velkoja kauppiaille sekä keskimääräinen velka perukirjaa kohti. Vaikka kauppiaiden perukirjoihin ei merkitty tavanomaisia saatavia asiakkailta, merkittiin muiden perukirjoihin yksityiskohtaisen tarkasti kauppiaille menevät velat.

Kauppiaiden saatavat eri väestöryhmiltä v. 1890–1911. PK = perukirjojen määrä, joissa oli velkaa kauppiaille.

	1890/91			1910/11			
	PK	%	ka mk	PK	%	ka	mk
Säätyläisiltä	1	2	130	6	5	1 800	
Talollisilta	21	40	700	36	27	900	
Ent.talollisilta	4	7	40	3	2	230	
Torppareilta	19	36	50	41	31	130	
Ent.torppareilta	—	—	—	3	2	160	
Itsellisiltä	3	6	50	21	16	130	
Mäkitupalaisilta	—	—	—	6	5	100	
Muilta	1	2	20	3	2	740	
Käsityöläisiltä	2	4	400	5	4	370	
Kauppiailta	1	2	110	3	2	60	
Työläisiltä	1	2	70	5	4	130	
	53	100		132	100		

Useimmiten kauppiaan velallisina perukirjoitetusta väestöstä olivat talolliset ja torpparit. Edellisten keskimääräinen velka oli tuntuvasti suurempi kuin jälkimmäisten. Kauppiaan velallisista oli itsellisväestöä 16 %, mutta kauppiaan keskimääräinen saatava oli vain 130 mk. Ne harvat säätyläiset, jotka olivat velkaantuneet kauppiaille, sen sijaan olivat huomattavan suurissa veloissa. Keskimääräinen velka seuraa tarkoin eri ryhmien keskivarallisuutta: mitä varakkaammasta väestä yleensä oli kysymys, sitä suurempi oli myös keskimääräinen velka.

Tulos oli aivan samanlainen laskettaessa koko aineiston velkasumman suhteelliset osuudet, sillä 1900-luvun alussa kauppiaiden saatavien kokonaissummasta 57 % on talollisten velkoja, 18 % säätyläisten, 9 % torppareiden, 4.5 % itsellisväen ja 4 % agraariväen velkoja. Loppu summasta tasaantuu muiden ryhmien kesken.

Kauppiat muodostivat muista poikkeavan, hyvin varakkaan maaseudun ryhmän, joka hankki toimeentulonsa perinteisistä maaseutuelinkeinoista poikkeavalla tavalla. Kauppatoimi näyttää olleen erittäin tuottoisaa. On tosin otettava huomioon perintöjen osuus, mutta tästäkin huolimatta ammatti on tuottanut niin hyvin, että useat kauppiat ovat rikastuneet lyhyen ajan kuluessa.

4.11 Teollisuustyöväestö

4.11.1. Teollisuustyöväki ja sen kokonaisvarallisuus

Teollisuustyöväestöksi on luokiteltu kaikki selvästi teollisista ammateista toimeentulonsa saavat ryhmät. Useimmiten aineistossa on sahatyöläisiä, tehdastyöläisiä, viilareita ja yksi paperimestarikin. Mukana ovat myös työnjohtajat, joita koko aineistossa on vain kolme, eikä näiden sijoittaminen omaksi ryhmäkseen näin ollen ole perusteltua. Alueen teollistuminen oli hitaanlaista. Varsinaisesti vasta 1880-luvun aikana perustettiin alueelle runsaasti sahoja, ja 1890-luvulla tulivat selluloosa- ja paperitehtaat.¹

Työväestöä on tutkimusalueella täysi-ikäisten kuolleitten joukossa v. 1910/11 vain 1.7 %, aikaisempina vuosina vähemmän. Perukirja-aineistossa näkyy teollisuudesta toimeentulonsa saavien lisääntyminen välittömästi. Vuosien 1870/71 aineistossa on kaksi sahatyömiehen perukirjaa eli 1.03 % perukirja-aineistosta; v. 1890/91 perukirjoja on saman verran eli 0.6 % perukirjoista ja vuosien 1910/11 aineistossa teollisuustyöväestöön kuuluvien perukirjoja on 26 eli 4.6 % perukirjoista. Luotettavaa tietoa varallisuuseroista ja teollisuustyöväen varallisuuden rakenteesta aineisto antaa vasta 1900-luvun alusta. Ryhmän keskuudessa perukirjat laadittiin usein. Vuosien 1870/71 aineistossa ei ole muita kuin mainitut kaksi perukirjoitettua työläistä; vuosien 1890/91 aineistossa on perukirjat laadittu joka neljänneltä työläiseltä, mutta 1910/11 aineistossa peräti 76 %:ssa työläistalouksista laadittiin perukirjat. Tiedot varallisuudesta ovat näin ollen luotettavia ja vertailukelpoisia muiden ryhmien kanssa.

Teollisuustyöväestön perukirjojen lukumäärä (lm) ja varallisuuden keskiarvot (ka) v. 1870–1911.

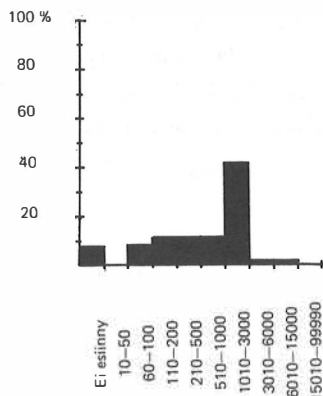
1870/71		1890/91		1910/11	
lm	ka	lm	ka	lm	ka
2	210 mk	2	35 mk	26	1 300 mk

Ryhmän keskivarallisuus 1870- ja 1910-lukujen aineistossa on hyvin lähellä torppareiden keskivarallisuutta. Tutkimuskauden alkupuolen työläiset olivat Jyväskylän tuomiokunnan alueelta, Jyväskylän maalaiskunnasta, mikä olikin vielä ainoa laajasti teollistunut alue. Sekä torppareilla että työläisillä irtain muodosti keskeisen osan varallisuudesta. Tämän lisäksi oli sitten pieniä saatavia ja velkoja. Muihin verrattuna työläiset olivat perukirja-aineiston köyhimpiä 1890-luvun tienoilla, mutta on korostettava, että näiden

1. JMA, Laukaan kihlakunnan kruununvoudin ark., VA, Teollisuushallituksen ark. Luettelot liikelaitoksista v. 1885–1954; Ahvenainen, Jorma, Kankaan paperitehdas 1902–1940. Jyväskylä 1975 s. 19; Kulha, Keijo, Vanhan Jämsän historia. Turku 1974 s. 148–150.

kahden tapauksen (1890/91 aineistossa) perusteella voi tehdä vain summittaisia päätelmiä, varsinkin kun kumpikin työläisistä olivat kovin nuoria.¹

Kuvio 29. Teollisuustyöväestön nettovarallisuuden jakauma v. 1910/11.²



Velkaantuneita oli vähänlaisesti (8 %). Työväestön varallisuuden tyyppiarvo on selvä, sillä ryhmästä kuului 42 % luokkaan, jossa varallisuus vaihtelee 1010:stä 3000 markkaan. Tyyppiarvo on oleellisesti korkeammalla varallisuustasolla kuin esimerkiksi entisten tayloristien ja itsellistäväen. Aineisto on tosin niukanlainen aivan yleisiin päätelmiin.

Palkkatyöläisten perinnöistä ja muista tämänkaltaisista seikoista ei perukirjalähteistö kerro. Perukirjoitettu työväki kuvastaa verrattain hyvin maaseututehtaiden ympärille kasvaneiden tehdasalueiden työväestön varallisuutta. Näyttää siltä, että ainakin useimmat ovat kyenneet jonkin verran säästämään. Näihin aikoihin yhtenä palkanmaksun periaatteena oli korvata elinkustannukset. Useimpien palkka – varsinkin jos asianomaisella oli paljon huollettavia – tuskin aina riitti elinkustannuksiinkaan, mutta joka tapauksessa perukirjoitetulle työväestölle kertyi varallisuutta kutakuinkin saman verran kuin perukirjoitetulle torppariväestölle.

Työväen asunnoista ei perukirjoihin tehty muita merkintöjä kuin ”asuinhuoneet”, ”asuinrakennukset” tms. Lähteistö ei siis pysty valaisemaan, onko kyseessä kenties omalla tontilla oleva asunto vai tehtaanvuokratontille rakennettu ”pytinki”.³ Alueelliset erot ovat satunnaisia. Varakkaimmat työläisäloudet olivat Jämsän seudulla, mutta täällä aineistossa on mukana ammattitaidon omaava paperimestari.

— — — —

1. JMA, Jyväskylän kärjäkunnan ark. Tehtaantyöläisen Aukusti Salosen (30 v.) perukirja v. 1890 ja ”sahatyömies” Selma Sallisen (31 v.) perukirja v. 1890.
2. Kuvion luvut ovat liitteessä 21.
3. Ahvenainen, Jorma, Kankaan paperitehdas 1912–1940. Jyväskylä 1975 s. 99–106.

4.11.2. Varallisuuden rakenne

Työläisten omaisuus koostui 1870 ja 1890 lukujen aineistossa pääasiallisesti pienestä irtaimesta omaisuudesta. Vasta 1900-luvun aineistossa, jossa työläisiä on runsaammin, voidaan tehdä päätelmiä laajemmin. Työväestö voidaan jakaa kahteen ryhmään, niihin, joilla oli asunto ja niihin, joilla ei sitä ollut. Jälkimmäisillä irtain oli keskeisessä asemassa, edellisillä asunto oli omaisuuden tärkein tekijä. Työläisten ryhmän varallisuus poikkeaa selvästi kaikkien muiden maaseuturyhmien varallisuudesta.

Teollisuustyöväestön varallisuuden koostumus eri tutkimusajankohtina v. 1870–1911.

	Kiin- teä	Jalo- met.	Kä- tei- nen	He- vos- -	Kar- ja	Irt- tain	Saa- tavat- velat	Netto- varalli- suus
	%	%	%	%	%	%	%	mk
1870/71	—	—	—	—	—	100	—	300
1890/91	—	—	—	—	—	100	—	100
1910/11	16.0	2.6	14.7	0.3	0.9	32.5	32.8	34 800

Kiinteän osuus on koko ryhmän nettovarallisuudesta pienenlainen, noin 16 %. Jalometalliesineistöjen arvo on suhteellisesti suurempi kuin useilla muilla ryhmillä ja erityisesti käteisen osuus nettovarallisuudesta on suurempi kuin millään muulla ryhmällä. Hevosia on vain sattumalta jollakin ja karjan osuus on myös mitätön. Irtain on merkittävässä asemassa ja saataviakin on jonkin verran eli 33 % nettovarallisuudesta.

Teollisuustyöväen varallisuuden rakenne, varallisuuslajien esiintyminen ja keskiarvot v. 1910/11

	PK	Im	%	ka
Kiinteää	26	4	15	1 500 mk
Jalometalliesineistö	26	11	42	80 mk
Käteinen	26	21	80	240 mk
Hevosomaisuus	26	1	4	140 mk
Karja	26	3	11	100 mk
Irtain	26	26	100	430 mk

K i i n t e ä n ä omaisuutena oli tällä ryhmällä vain asunto, ja sekin vain 15 %:lla aineiston työläisistä. Asunnon arvo vaihteli 100:sta 500 markkaan.¹

J a l o m e t a l l i e s i n e e t olivat yleisempiä kuin millään perinteisellä maaseuturyhmällä. Jalometalliesineistönä olivat useimmiten erilaiset kulta- ja hopeaesineet, jos-

1. Esim. JMA, Laukaan käräjäkunnan ark. Puuseppä Matti Hermanninpojan (65 v.) perukirja v. 1910.

kus korut tai hopeapiiput. Korkeaehko keskiarvo aiheutuu muutamista poikkeavista tapauksista. Paperimestarin vaimon taloudessa oli jalometalliesineitä yli 600 markan arvoista ja käteistä rahaakin 3 000 mk.¹

K ä t e i n e n oli yleistä tässä ryhmässä. Kyse oli rahapalkalla elävästä väestä ja rahaa oli tällöin useammin kuin muilla. Peräti 80 %:iin perukirjoista on merkitty käteistä. Keskimäärin käteistä rahaa on runsaasti eli 240 mk. Viilaajan vaimolla oli 50 mk, työnjohtajalla 100 mk, joillakin työmiehiksi merkityillä 500–700 mk kotisäästöjä.²

H e v o s e t olivat työväestöllä harvinaisia ja k a r j a e l ä i m i ä k i n esiintyi vain silloin tällöin. Näillä varallisuuden lajeilla ei teollisuustyöläisille ollut paljoakaan merkitystä.

I r t a i n t a oli kaikilla ja keskimääräisesti sitä oli varsin runsaasti, enemmän esimerkiksi kuin torppareilla ja itsellisväellä. Keskinäiset erotkin olivat pieniä, sillä 80 % teollisuustyöväestä omisti irtainta 110–500 markan verran.

4.11.3. Saatavat ja velat

Työläisväestöllä oli lukumääräisesti vähän saatavia. Perukirjaa kohti ei ollut edes keskimäärin yhtä saatavaerää, kun muilla ryhmillä niitä oli tavallisesti 1–3. Muutamat työläisten saatavista olivat talollisilta tai torppareilta. Suurin osa oli kuitenkin pankkisäästöjä.

Teollisuustyöväestön saatavaerien määrä (lm) ja keskimääräinen saatavaerä (ka) velalisryhmiltä eri tutkimusajankohtina v. 1890–1911.

	Perukirjoja	Talollisilta		Torppareilta		Itseläisiltä		Säätyläisiltä		Pankeilta		Muilta		Saatavien yhteensä	Keskimääräinen saatavaerä mk
		lm	ka mk	lm	ka mk	lm	ka mk	lm	ka mk	lm	ka mk	lm	ka mk		
1890/91	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	100	1	100
1910/11	26	2	550	—	—	2	150	—	—	13	870	7	380	24	640

Yli puolet (54 %) saatavaeristä oli pankeilta eli pankkisäästöjä ja joka toisessa perukirjassa oli säästöjä. Työväestö talletti rahojaan pankkiin useammin kuin muut, mutta keskimääräinen säästö ei ollut kovin suuri, vain 870 mk. Koko saatavasummasta pankki-saatavien osuus oli 73 %. Työväestöllä oli runsaasti saatavia myös "muut"-ryhmään luokitetuilta. Joukossa oli usein myös muita työläisiä eli ryhmien keskinäinen luotonanto oli tavallista työväestön samoin kuin muidenkin ryhmien keskuudessa.

1. JMA, Jämsän kärjäkunnan ark. paperimestarin leski Anna Ståhlin (31 v.) perukirja v. 1911.

2. JMA, Laukaan kärjäkunnan ark. viilaajan vaimo Fanny Kähärän perukirja v. 1911., työnjohtajan vaimo Ida Maria Heikintyttären (27 v.) perukirja v. 1911; Jyväskylän kärjäkunnan ark. työmies Janne Hovilan (35 v.) perukirja v. 1911.

Velkoja oli yhtä vähän kuin saataviakin. Työväestö oli velkaantunut harvoissa tapauksissa torppareille ja itsellisille. Parissa perukirjassa (8 %) oli pankkivelkaa ja muut velat olivat samaan ryhmään kuuluville tai tarkemmin määrittämättömille ryhmille. Pankin osuus velkasummasta oli 47,6 % ja "muut"-ryhmän 40,5 %.

Teollisuustyöväestön velkaerien määrä (lm) ja keskimääräinen velkaera (ka) velkojaryhmille eri tutkimusajankohtina v. 1890–1911.

	Perukirjoja	Talolli-sille		Torppa-reille		Itsel-li-sille		Kaup-piail-le		Pan-keil-le		Muuil-le		Velka-eriä yhteensä	Keski-määräinen velkaera mk
		lm	ka	lm	ka	lm	ka	lm	ka	lm	ka	lm	ka		
1890/91	2	—	—	—	—	3	10	1	100	—	—	1	100	5	40
1910/11	26	—	—	1	200	—	—	5	60	2	1300	18	90	26	160

Teollisuustyöväki, ainakin sen varakkain osa, oli vielä pieni ryhmä 1900-luvun alussa tutkimusalueella. Varallisuuden rakenne kertoo jo kokonaan agraariväestöstä poikkeavasta ryhmästä. Kiinteää oli harvoilla. Irtain omaisuus muodostaa lähes puolet nettovarallisuuden summasta, käteinen raha ja säästöt runsaan neljänneksen. Hevoset ja karja tekevät muutaman sadasosan kokonaisvarallisuudesta.

Perukirjoitettu työväestö ja varsinkin sen vanhimmat jäsenet, joilla oli kertynyt säästöjä, elivät oleellisesti vauraammassa oloissa kuin pääosa maaseudun köyhimmästä väestöstä. Ryhmän sisäisiä eroista ei voi tehdä kovin pitkälle meneviä päätelmiä, mutta iäkkäin ja koulutetuin ammattiväestö oli ryhmän varakkainta osaa.

4.12. Huollettavat

4.12.1. Huollettavien ryhmän perukirjat

Huollettavien ryhmään on luokiteltu ruotuvaivaiset ja näihin verrattavat. Sen sijaan esimerkiksi "talon vanhus" ja "torpan vanhus" nimikkeillä ilmoitetut ovat oman pääryhmänsä mukana. Täysi-ikäisten kuolleitten määrästä huollettavien eli ruotuvaivaisten ryhmä muodostaa 5–8 % eri tutkimusajankohtina. Perukirjoja on tältä iäkkäältä ja erittäin vähävaraiselta ryhmältä koko aineistossa kaksi ja ne kumpikin ovat Jämsästä vuosien 1850/51 aineistossa. Ruotuvaivainen Erkki Ananiaanpojalle (34 v.) oli merkitty irtainta 4 markan verran, ja Joonas Joonaanpojalla (64 v.) oli käteistä rahaa hieman sekä jonkin verran irtainta. Perukirja laadittiin luultavimmin siksi, että hän oli velkaa yhdelle talolliselle. Joonaan netto-omaisuudeksi jäi 28 mk. Muita ruotuvaivaisten perukirjoja ei ole tehty.¹

1. JMA, Jämsän käräjäkunnan ark. Perukirjat.

Varsin lähelle edellä mainittuja tapauksia on katsottava myös sellaiset pesät, joista perukirja laadittiin, mutta laatija ilmoitti, ettei mitään mainittavaa ollut. Tällaisia perukirjoja oli kaikissa suurimmissa väestöryhmissä, ja niistä on mainittu kunkin ryhmän yhteydessä. Vuosien 1870/71 aineistossa on Kivijärven seurakunnan arkistoon lähetetty erään itsellisen perukirja,¹ jossa on maininta, ettei hän omistanut mitään. Samassa yhteydessä on toinenkin samanlainen perukirja. Jälkimmäinen on merkitty perukirjaan kruunun torpparin vaimoksi, mutta kuolleitten luetteloon ruotuvaivaiseksi. Näitä muutamia poikkauksia lukuunottamatta huollettavien ryhmältä ei tehty perukirjoja. Se oli maaseudun köyhin ryhmä, jolla ei ollut omaisuutta eikä velkaa; koko taloudellinen toiminta puuttui, ja leivän saanti oli yhteisön varassa. Kaikki muut ryhmät, jopa suuresti velkaantuneetkin pesät, poikkesivat kokonaan huollettavien ryhmästä.

1. JMA, Kivijärven srk:n ark. Heikki Kallioisen perukirja ja Loviisa Peltosen (55 v.) perukirja.

5. VARAKKAAT JA KÖYHÄT VÄESTÖRYHMÄT

5.1. Väestöryhmien keskivarallisuuden vertailu

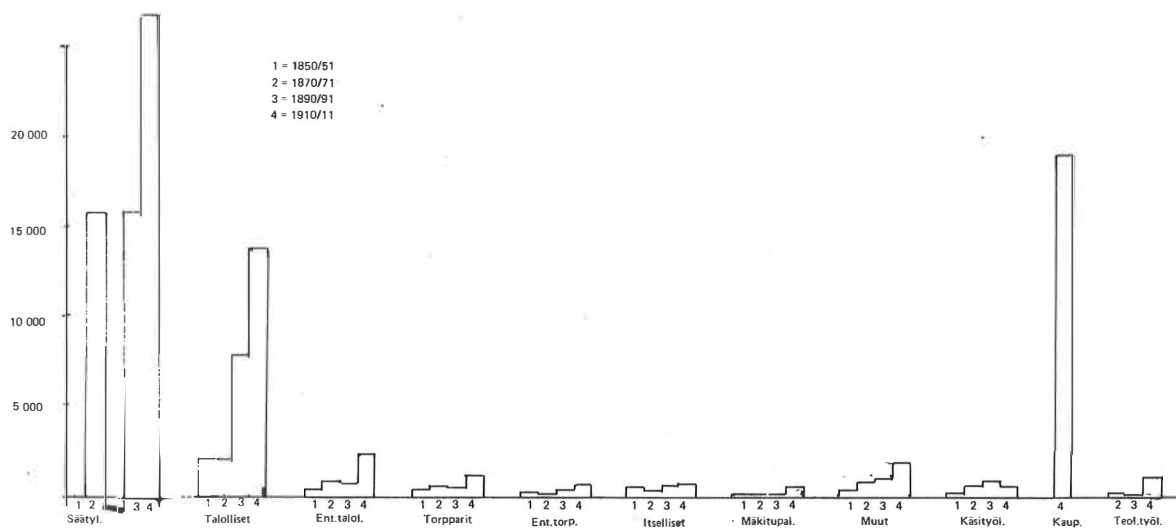
Eri väestöryhmien varallisuusselvityksen yhteydessä näkyvät varallisuuserot jo selvästi. Väestöryhmien väliseen varallisuuden vertailuun soveltuu parhaiten keskimääräinen nettovarallisuus eli kunkin ryhmän keskivarallisuus. Aineiston nettovarallisuuden keskiarvomuutokset osoittavat varsinaisen rikastumisen kauden alkaneen 1870-luvulta koko tutkimusalueella. Vaurastumisen nopeudessa on havaittavissa alueellisia eroja, mutta ne johtuvat usein satunnaisista seikoista ja erityisesti hieman erilaisesta väestörakenteesta: itsellisvaltaiset alueet olivat köyhimpiä.

Tulojen kasvun kanssa samanaikaisesti muuttuivat myös varallisuuserot tuntuvasti suuremmiksi kuin aikaisemmin. Erot syntyivät eri väestöryhmien välille ja lisääntyivät myös ryhmien sisäisinä, kuten varallisuuden rakenteen selvityksen yhteydessä jo kävi ilmi. Varakkaan ja köyhän määritelmää on vaikea rajata tarkasti. Varakkaiksi voi katsoa kaikki, joilla on omaisuutta yli aineiston keskiarvon, ja köyhimmiksi ne, joiden pesät jäivät velkaisiksi tai aivan alimpiin varallisuusluokkiin.

Yleinen varallisuuden lisääntyminen vaikutti kaikkiin väestöryhmiin 1890-luvun jälkeen. Talollisryhmä rikastui jo tätä aikaisemmin, ja se keskimääräinen varallisuuden kasvu, mikä oli havaittavissa jo 1870-luvulta alkaen, olikin suurimmaksi osaksi seurausta talollisten varallisuuden lisääntymisestä, sillä muut ryhmät vaurastuivat vähän.

Keskimääräiset erot maaseudun väestöryhmien välillä olivat selkeät. Varakkaimpia olivat säätyläis/virkamiesryhmään kuuluvat, joilla useimmiten oli myös maatila. Sen sijaan pelkästään virkatuloilla eläneet eivät poikenneet oleellisesti muusta keskivarakkaasta väestä. Kauppiaat olivat yleensä hyvin varakkaita. Talollisryhmä oli selvästi keskimääräistä varakkaampaa; muut ryhmät jäivät näistä jälkeen tuntuvasti. Kaikissa ryhmissä oli luonnollisesti poikkeuksia, hyvin varakkaita ja hyvin köyhiäkin.

Kuvio 30. Maaseudun väestöryhmien keskimääräinen nettovarallisuus eri tutkimusajankohtina v. 1850–1911.



Vielä 1800-luvun puolivälissä varallisuuserot olivat pieniä.¹ Varakkaimpia olivat muutamat säätyläishenkilöt. Oleellisesti edellisiä köyhemmissä oloissa elivät talolliset ja erityisesti torpparit, itselliset, mäkitupalaiset ja muu maaseudun väestö. Talolliset puolestaan olivat edellä mainituista selvästi varakkaimpia. Heillä oli 4–5 kertaisesti varallisuutta köyhempiin ryhmiin verrattuna. Kauppiaita ja työväestöä tutkimusalueen maaseudulla ei vielä ollut.

Muutoskauden jälkeen 1900-luvun alussa maaseudulla erottui kolme varakasta väestöryhmää, joilla oli omaisuutta selvästi yli koko aineiston keskiarvon (n. 5 900 mk). Säätyläiset olivat edelleen kaikkein varakkaimpia. On tosin vieläkin huomautettava, että ryhmä oli pieni ja satunnaistekijöillä on mahdollisuus vaikuttaa tuloksiin. Kuitenkin tämä aikaisemmasta yhä virkamiesvaltaisemmaksi käynyt ryhmä oli edelleen keskivarallisuudeltaan edellä muita.

Seuraavaksi varakkaimpia olivat kauppiaat. Talolliset rikastuivat erityisesti 1870-luvun jälkeen tuntuvasti. Keskimääräisesti talolliset rikastuivat noin kuusinkertaisesti 1850-luvulta 1910-luvulle tultaessa. Talolliset olivat kolmas väestöryhmä, joka erosi kaikista muista tullen lähes samaan luokkaan säätyläisten ja kauppiaiden kanssa. On lisäksi huomattava, että kaksi viimeksi mainittua ryhmää olivat pieniä; talollisryhmän osuus oli noin viidennes alueen maaseudun väestöstä.

Kaikki muut ryhmät jäivät keskimääräisesti tuntuvasti jälkeen näistä kolmesta rikkaimmasta ryhmästä. Vaikka kaikissa väestöryhmissä varallisuus kasvoi, eivät kiinteää omistamattomat ryhmät kyenneet kasvattamaan pääomaansa eivätkä lisäämään varallisuuttaan kuin vähän. Torpparit, itsellisväki, mäkitupalaiset ja muut maaseudun asukkaat elivät yleensä verrattain niukoissa oloissa, eikä keskinäisiä eroja ollut mainittavasti. Suurin osa maaseudun väestöstä joutui vielä 1890-luvun jälkeenkin elämään kutakuinkin entisenlaisissa oloissa, ja vain pieni osa – lähinnä metsää omistavat talolliset – kykeni käyttämään muuttuneen tilanteen hyväkseen.

Perukirja-aineiston tulosten perusteella voidaan sanoa varallisuuserojen lisääntyneen tutkimusalueen maaseudulla 1870-luvulta alkaen ja erityisesti 1890-luvun aikana. Nopeimmin rikastui talollisryhmä, mutta kun tiloja ei paljonkaan jaettu, kohtasi vaurastuminen vain pienehköä ryhmää maaseudulla; samanaikaisesti varallisuuden lisääntymisen kanssa talollisryhmästä osa joutui köyhempiin oloihin.

Torppari- ja itsellisväen sekä muun agraariväen joukossa oli monia talollisten lapsia, jotka olivat joutuneet pois nopeimman varallisuuden kasvun parista. Samanaikaisesti muuttuneen varallisuustilanteen kanssa pitivät Keski-Suomen torpparit useita kokouksia 1880-luvulla, joissa pyrittiin vaikuttamaan päättäjiin olojen kohentamiseksi. Jämsässä ja Korpilahdella v. 1890 pidetyissä kokouksissa vaadittiin pitkäaikaisia kontrahteja, vapaa- ja raha- tai jyvävuokraa. Torpparikokouksia oli erityisesti valtiopäivien edellä 1890-luvun alussa runsaasti myös muualla maassa.

1. Ks. Soininen 1974 s. 370–371.

E erityisen kitkeriä tuntuivat olleen Laukaan tienoon torpparit; he jättivät kenraalikuvernööri Heidenille oloistaan valituksen, jossa totesivat, etteivät luota valtiopäivien työkentelyyn, "koska sinne valitaan tavallisesti maamme ne maallisesti rikastuneet ja maallismieliset miehet", jotka väittävät, ettei Suomessa köyhää kansaa olekaan.¹ Tilattoman väestön varallisuus ei voinut paljontaan lisääntyä. Vaikka varallisuusoloista ja lähetetystä anomuksesta ei voi tehdä suoranaisia syysohdepäätelmiä, voi kuitenkin todeta, että juuri tutkimusalueen itäosissa olivat köyhimmät torpparitaloudet.

Torppariväestön olot kohentuivat kuitenkin 1890-luvulla ja sen jälkeen. Itsellisten olosuhteet pysyivät miltei muuttumattomina ja kaikkein kurjimmassa oloissa elivät mäkitupalaiset, joiden olot paranivat 1890-luvun jälkeenkin vain niukasti. Muun maatalousväestön olot kohentuivat tasaisesti, joskin aineiston satunnaistekijät vaikuttivat jonkin verran tuloksiin.

Käsityöläisten ryhmä oli ainoa, jonka keskivarallisuus laski 1900-luvun alussa. Lasku ei johdu satunnaistekijöistä, vaan todennäköisemmin tehdastuotokset ovat kaventaneet käsityöläisten leipää.

Työväestön keskivarallisuus oli lähes sama kuin torppareilla, joten teollisuustyöväestöäkin köyhemmissä oloissa eli suuri määrä itsellisiä, mäkitupalaisia jopa käsityöläisiä.

Tuloerojen kasvu jatkui ainakin maailmansotaan saakka. Suomalaisen maaseudun varallisuusrakenne muuttui lyhyessä ajassa olennaisesti. Nyt muodostuivat erot niin suuriksi, että voidaan huoletta puhua rikkaista ja köyhistä. Aineiston perusteella keskivarallisuuden mukaan arvioituna rikkaita olivat vain säätyläiset, kauppiat ja talolliset.

Aikaisemmin vallinneessa tilanteessa eli 1800-luvun puolivälissä olivat talolliset toki tutkimusalueella muita varakkaampia, mutta erot olivat vähäisiä ja tosi rikkaat puuttuivat miltei kokonaan. Köyhyys väistyi tutkimusalueella 1880-luvulla talollisväen piiristä ja muissa ryhmissä kohentuivat taloudelliset olot jonkin verran 1890-luvulla ja sen jälkeisinä vuosikymmeninä.

Vuosien 1870/71 perukirja-aineistossa talollisia on 27 %, ja heidän omaisuutensa perukirja-omaisuudesta on noin 59 % eli vajaa puolet jäi muiden ryhmien osalle. Vuosien 1910/11 aineistossa on varakkainta väestöä – talollisia, säätyläisiä ja kauppiaita – kaikkiaan 22 %, ja näiden osuus koko perukirjavarallisuudesta on 83 %, joten muille väkiryhmille ei jäänyt paljon jaettavaa.

Alueelliset varallisuusmuutokset olivat lähes yhtä suuria kuin koko aineiston keskiarvovarallisuuden muutokset. Kolmen suurimman väestöryhmän talollisten, torppareiden ja itsellisten varallisuus alkoi kasvaa lähes poikkeuksetta kaikkialla viimeistään 1890-luvun jälkeen. Suurimmat alueelliset ryhmän sisäiset erot olivat talollisten ja torppareiden keskuudessa 1900-luvun alussa.

1. Rasila, 1961 s. 129–131, 145.

Koko maata koskevia vertailuja ei voi tehdä, koska paikallishistorian tutkimuksessa ei juuri tämän kaltaisia varallisuusarviointeja ole tehty. Suur-Uvilan osalta on tällainen vertailu mahdollista ja siellä talolliset ovat olleet 1800-luvun puolivälin tienoilla keskimäärin 3–4 kertaa rikkaampia kuin tutkimusalueella. Sen sijaan torppareiden varallisuudessa ei ole juuri eroa ja köyhin perukirjoitettu väestö Ulvilan seudulla on ollut yhtä köyhää kuin Sisä-Suomessakin.¹

Lukuunottamatta Jämsän tienoota, ei talollisten keskivarallisuudessa ollut juuri eroja 1870-luvulle saakka. Muutosten aikana lisääntyivät alueelliset erot. Viitasaaren tuomiokunnan talolliset olivat muita köyhempiä, rikkaimpia olivat Saarijärven ja Jyväskylän tuomiokuntien alueiden talolliset. Jämsän seudun talollisväki ei ollut edellisiä köyhempää, joskin siellä varallisuus kasvoi hitaammin kuin pohjoisemmilla alueilla. Kun talollisväen rikastuminen perustui puuhun, on todennäköistä että Jämsän seudulla ei metsiä ollut myytäväksi heti 1870-luvulla alkaneen kysynnän aikana.

Kuvio 31. Talollisten keskivarallisuus eri tuomiokuntien alueella.

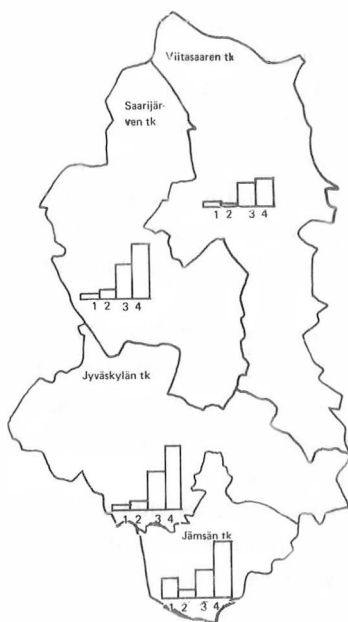
1 = v. 1850/51 aineisto

2 = v. 1870/71 aineisto

3 = v. 1890/91 aineisto

4 = v. 1910/11 aineisto

(1 mm = 2000 mk)



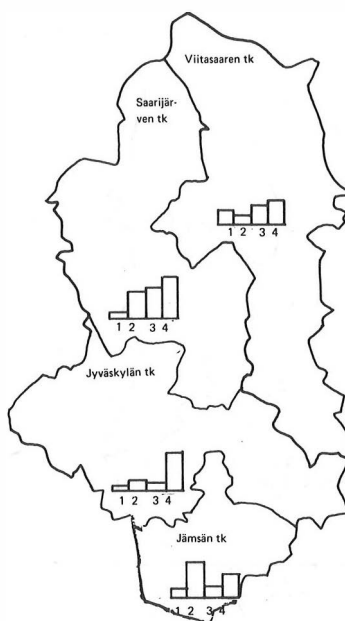
1. Lehtinen, Erkki, Suur-Uvilan historia. Pori 1967 s. 539.

Tutkimuskauden alussa varakkaimmat torpparit olivat Viitasaaren ja Jämsän tuomiokuntien alueilla. Saarijärven seudun torpparit ovat kyenneet kohentamaan olojaan taasisesti 1850-luvulta alkaen, muualla torppareiden varallisuus kasvoi vasta 1900-luvun alussa. Jämsän korkea keskiarvo 1870/71 aineistossa johtuu satunnaistekijöistä.

Muutoskauden jälkeen olivat varakkaimmat torpparit Jyväskylän ja Saarijärven seuduilla, keskimääräiset erot muihin alueisiin olivat selvät, mutta eivät kovin suuret.

Kuvio 32. Torppareiden keskivarallisuus eri tuomiokuntien alueella.

1 = v. 1850/51 aineisto 2 = v. 1870/71 aineisto
3 = 1890/91 aineisto 4 = v. 1910/11 aineisto
(1 mm = 200 mk)



Itsellisten varallisuuden alueelliset erot olivat pieniä ja poikkeamat johtuivat useimmiten satunnaisista tekijöistä. Jämsän seudun itsellisväestö on ollut kuitenkin yleensä varakkaampaa kuin muualla. Jämsän ja Jyväskylän tuomiokuntien itsellisillä oli useimmiten asunto kuin jo varsinaiseen loisalueeseen rajaantuvalla pohjoisemmalla ja itäisemmällä alueella. Saarijärven korkea arvo 1870/71 aineistossa ei osoita oikeaa varallisuuden muutosta, vaan aineistossa oli poikkeuksellisen varakas itselliseksi merkitty henkilö.

Kuvio 33. Itsellisväen varallisuus eri tuomiokuntien alueilla.

1 = v. 1850/51 aineisto

2 = v. 1870/71 aineisto

3 = v. 1890/91 aineisto

4 = v. 1910/11 aineisto

(1 mm = 200 mk)

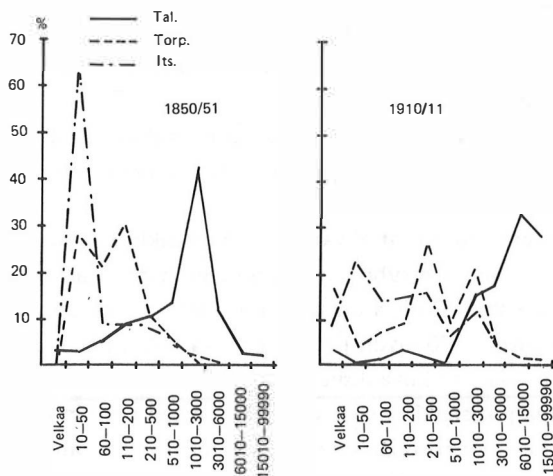


5.2. Väli ryhmät: varallisuuden jakaumien vertailu

5.2.1. Nettovarallisuus

Vaikka eri ryhmien väliset varallisuuserot olivat keskiarvovertailun perusteella hyvinkin selviä, oli kaikissa ryhmissä aina muutamia poikkeuksellisen rikkaita tai köyhiä, joten kokonaisuudessaan maaseutuväestön eri varallisuusasteissa oli väkeä useista väestöryhmistä. Talolliset, torpparit ja itselliset muodostivat maaseutuväestön valtaosan. Niiden varallisuus kuvaa myös hyvin koko maaseutuväestön varallisuutta varakkaimmat – köyhimmät ulottuvuudella. Jotta saataisiin selville eri varallisuusluokkien ja -tasojen ryhmäkohtainen rakenne on näiden kolmen suurimman väestöryhmän varallisuuslajien jakaumaa syytä vertailla. Ajallisesti vertailukohdiksi on valittu tutkimuksen alku- ja loppuajan kohdat. Muutos oli lähes poikkeuksetta suoraviivainen 1870-luvulta alkaen.

Kuvio 34. Perukirjoitetun talollis-, torppari-, ja itsellistäväen nettovarallisuuden jakauma v. 1850/51 ja 1910/11.¹



Varallisuuserot eivät ole niin selvärajaisia kuin keskiarvovertailun perusteella voisi päätellä. Itsellisväellä, torppareilla ja talollisilla on kylläkin oma tyyppiryhmänsä, mutta varakkaimmat torpparit yltyvät talollisryhmän tyyppiarvoon ja rikkaimmat itselliset

1. Kuvion luvut ovat liitteessä 17, 19 ja 20.

omistavat saman verran kuin keskivarakkaat torpparit. Talollisväen varallisuuden tyyppi-arvo on 1800-luvun puolivälissä luokassa 1010–3000 mk, ja tähän ryhmään tai sitä varakkaampaan ryhmään kuuluu torppareista 4 %, mutta itsellisväestä ei ketään. Torppariväestön tyyppi-arvo on luokassa, jossa omaisuus vaihtelee 110:sta 200 markkaan. Vastaavaan tai sitä varakkaampaan luokkaan kuuluu vain 12 % itsellisväestä. 1850-luvun aineistossa ääriarvot vaihtelevat yhden markan omaisuudesta¹ yli 57 000 markan omaisuuteen.²

Vuosien 1910/11 aineistossa talollisväen tyyppillinen omaisuus vaihtelee 6 010:sta 15 000 markkaan, ja miltei yhtä paljon talollisväestä kuuluu ylimpään varallisuusryhmään. Talollisten tyyppillisen varallisuuden tuntumaan yltää vain 3 % torppareista eikä ketään itsellisväkeen luettavaa. Useimmilla torppareilla on 210–500 markan ja 20 %:lla torppareista 1000–3000 markan omaisuus. Edellisessä ryhmässä on itsellisväkeäkin 15 % ja jälkimmäisessä 10 %, joten varsinkin asunnon omistava itsellisväki eli likimain samankaltaisissa oloissa kuin huomattava osa torppariväestöä.

Velkaantuneita oli kaikissa ryhmissä muutamia, mutta kovin yleistä yli varojen velkaantuminen ei ollut. Talollisipesistä 3 %, torpparipesistä 16 % ja itsellisväen talouksista 8 % oli velkaantuneita 1900-luvun alussa.

Torppari- ja itsellisväkeä eli verrattain runsaasti varallisuudeltaan samankaltaisissa oloissa. Talollisista vain harvat (5 %) olivat siinä ryhmässä, johon kuuluivat useimmat (68 %) itsellisistä ja (62 %) torppareista.

Erot lisääntyivät 1850-luvulta 1900-luvun alkuun oleellisesti, sillä edellisenä ajankohdantana peräti 24 % talollisista kuului sellaisiin varallisuusryhmiin, joissa torppari- ja itsellisväen pääosa eli.

Eri väestöryhmien varallisuuserot olivat selvät. Kuitenkin köyhimpienkin ryhmien varakkaimmat yltivät vauraampien ryhmien köyhimpien kanssa samaan varallisuustasoon, usein lähelle tyyppi-arvoakin. Eroista on tosin erityisesti huomautettava, että ne syntyivät tutkimusalueella vasta 1870-luvun jälkeen eivätkä näin ollen ennättäneet kasvaa kovin suuriksi. Lisäksi aikalaisten kuvaukset ja tutkimukset osoittavat, että erityisesti torppariolot olivat alueella jokseenkin hyvät verrattuna maan muihin alueisiin.³ Näin ollen myöskin keskimääräiset erot torppari- ja talollisryhmien välillä olivat todennäköisimmin pienemmät kuin maassa yleensä. Viljo Rasilan analyysi kansalaissodan sosiaalisesta taustasta osoittaa samantyyppisiä näkökohtia. Tutkimusalueella ei ns. elintasotekijä ollut kovin merkittävä lukuunottamatta Jyväskylän lähintä ympäristöä. Rasilan arvelut tulo-

1. Jämsän käräjäkunnan ark. talollisen vaimon Margareta Matintyttären (83 v.) perukirja v. 1850.

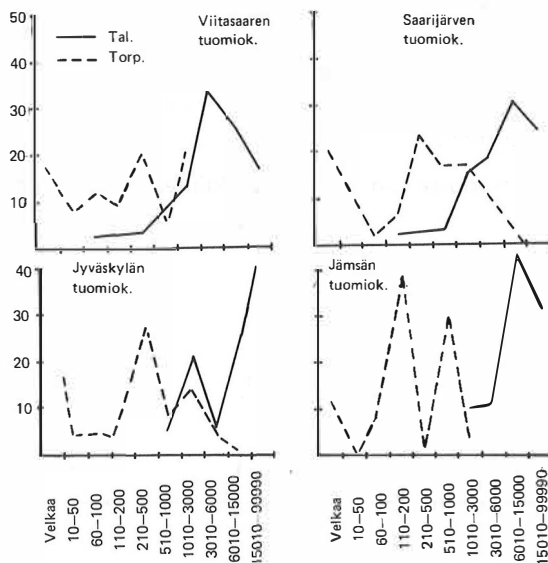
2. Jämsän käräjäkunnan ark. talollisen Carl Johan Hinkalan (57 v.) perukirja v. 1851.

3. Waren, Axel, Torpparioloista Suomessa. Helsinki 1898 s. 76.

tason eroista ovat varallisuuslähteistön mukaan merkittäviä, mutta erot muualla ovat olleet todennäköisesti vielä suuremmat.¹

Alueellisia eroja sen sijaan oli jonkin verran. Jämsän tuomiokunnan alueella, jossa olivat varakkaimmat talolliset, vain ani harva torppari yltyi aivan köyhimpien talollisten kanssa samaan varallisuusryhmään. Sen sijaan Saarijärven tuomiokunnan alueella, jossa oli hyvin varakkaita torppareita, samankaltaisissa varallisuusoloissa eläviä oli useita. Yleensä oli niin, että rikkaimmilla alueilla ei näitä väliryhmiä ollut; yleisimpiä ne olivat köyhimmillä alueilla. Tulos antaa aiheen olettaa, että siirryttäessä Keski-Suomea varakkaammille seuduille ryhmien keskinäiset erot lisääntyvät, ja tällaisilla alueilla ei taloudellisiä väliryhmiä esiinny.

Kuvio 35. Torppari- ja talollisryhmän nettovarallisuuden jakauma v. 1910/11 tutkimusalueen tuomiokunnissa.²



Varallisuuden ääriarvot kokonaisuudessaan ja myös ryhmien sisäiset erot ovat 1900-luvun aineistossa jo oleellisesti kasvaneet 1800-luvun puoliväliin verrattuna. Varattomiksi olisi katsottava ne, joilla ei ollut juuri mitään omaisuutta, mutta absoluuttisesti köy-

1. Rasila, Viljo, Kansalaissodan sosiaalinen tausta. Helsinki 1968 s. 120.

2. Kuvion luvut ovat liitteissä 17, 19 ja 20.

hin oli kuitenkin laukaalainen talollinen, jolla oli velkaa yli 25 000 mk,¹ ja rikkain viitasaarelainen nimismies ja maanomistaja,² jolla oli yli 120 000 markan omaisuus.

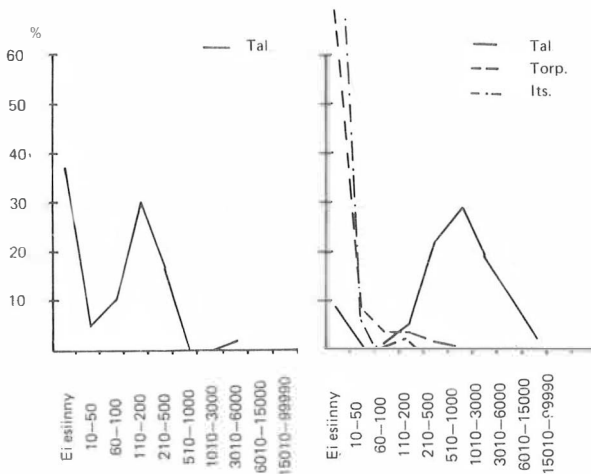
Kiinteä omaisuus aiheutti tuntuvimmat varallisuuserot. Huomattavia eroja oli myös hevosten, karjan ja irtaimen määrässä. Näistä lähinnä irtain omaisuus kuvastaa jokapäiväisiä oloja ja lähinnä erilaista elintasoa.

Käteinen raja ja jalometalliesineistöt olivat arvoltaan niin vähäisiä, etteivät ne aiheuttaneet olennaisia varallisuuseroja kuin poikkeustapauksissa. Edellä on selvitetty yksityiskohtaisesti kunkin väestöryhmän varallisuuden rakenne; tässä yhteydessä on syytä tarkastella kolmen suurimman väestöryhmän tärkeimpien varallisuustekijöiden osuutta varallisuuseroihin.

5.2.2. Kiinteä omaisuus

Kiinteää oli eniten talollisilla, sen jälkeen kauppiailta ja säätyläisillä. Torppareilla ja itsellisillä oli kiinteää edellisiä harvemmin. Kiinteä omaisuus oli erityisesti talollisväen varallisuuden merkittävin tekijä, ja tämän väestöryhmän vaurastuminen perustui metsien ja maatilojen arvon muuttumiseen.

Kuvio 36. Talollisten, torppareiden ja itsellisten kiinteän omaisuuden jakauma v. 1850/51 ja 1910/11.



1. JMA, Laukaan käräjäk.ark. Emil Jalkasen (39 v.) perukirja v. 1911.

2. JMA, Viitasaaren käräjäk.ark. nimismies Josef Oskar Durchmanin perukirja.

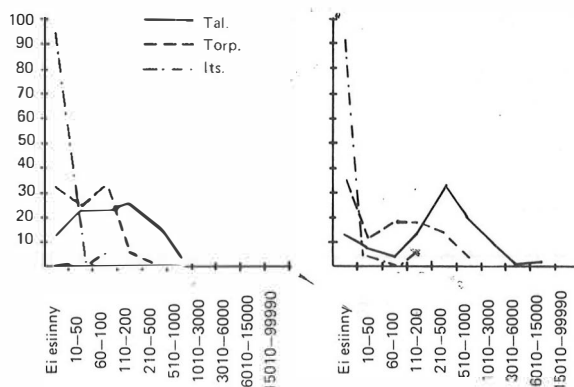
Kiinteää omaisuutta ei vielä 1800-luvun puolivälissä ollut torppareilla eikä itsellisillä ollenkaan, joten kokonaisuudessaan varallisuuserot näiden ryhmien kesken eivät olleet kovin suuret. 1800-luvun puolivälissä vailla kiinteää omaisuutta olivat lähinnä kruunun-talonpojat.

Torppareiden ja itsellistä kiinteää omaisuus jäi edelleen vähäiseksi 1900-luvun alus-akin. Edes varakkaimmat torpparit eivät yltäneet talollisväen kiinteän omaisuuden tyyppiarvoon. Huomattavin osa torppareista ja itsellisistä oli vailla kiinteää omaisuutta. Talollisille oli merkitty 1900-luvun alussa kiinteää 91 %:iin talouksista; koko aineistossa sitä oli joka kolmannessa pesässä.

5.2.3. Hevoset ja karja

Hevosvarallisuuden keskiarvot poikkesivat myös eri ryhmissä. Erot olivat luonnolli- sesti pienemmät kuin kiinteän omaisuuden ollessa kyseessä. Hevosia oli kiinteää yleisem- min kolmella suurimmalla maaseudun väestöryhmällä. Vähiten hevosia oli itsellisillä, eni- ten talollisilla.

Kuvio 37. Talollisten, torppareiden ja itsellisten hevosvarallisuuden jakauma v. 1850/51 ja 1910/11.¹



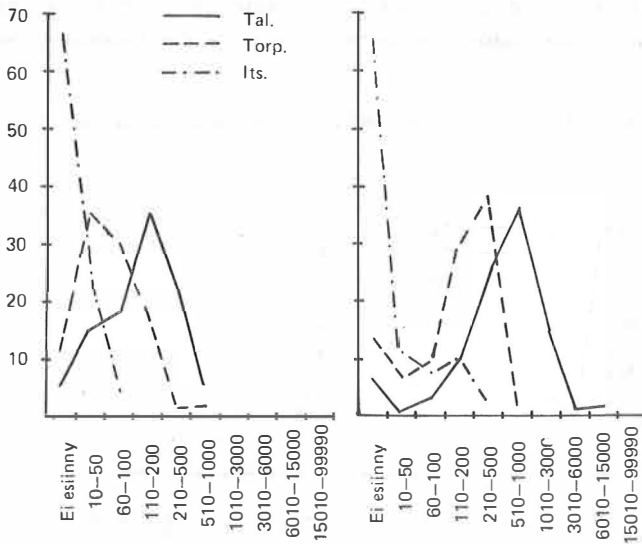
1800-luvun puolivälissä hevosettomia talollistalouksia oli 12 %, 1900-luvulla niitä oli saman verran. Torppareilla hevosettomia talouksia oli 1800-luvun lopulla 32 % ja 1900-luvun alussa 35 %. Itsellisväellä oli hevosia vain harvoin, sillä koko tutkimuskauden ajan oli hevosettomia itsellisperheitä yli 90 % perukirjoitetuistakin talouksista.

1. Kuvion luvut ovat liitteissä 17, 19 ja 20.

Erot hevosten arvossa seurasivat muuta varallisuuden kuvaa: suurin hevosomaisuus oli yleensä talollisilla, sitten torppareilla ja pienimmät hevosmäärät olivat itsellisväellä. 1800-luvun puolivälissä 8 %:lla torppareista oli yhtä suuri hevosvarallisuus kuin talollisten tyyppiarvo ja 1900-luvun alussa tyyppilliseen talollisten hevosvarallisuuteen ylti 14 % torppareista. Itsellisväen keskuudessa ei kenenkään hevosomaisuus tullut edes lähellekään talollisten tyyppiarvoa, ja vain 2–4 % itsellisväestä omisti saman verran hevosia kuin tyyppillinen torppariperhe.

Karjavarallisuuden erot olivat myös selvät, sillä 1800-luvun puolivälissä 20 % torppareista ylsi talollisväen tyyppiarvoon, mutta 1900-luvun alussa enää vain 2 %. Itsellisväellä oli karjaa niukasti ja nekin harvat, joilla sitä oli eniten, omistivat juuri ja juuri saman verran kuin torppareiden valtaosa.

Kuvio 38. Talollisten, torppareiden ja itsellisten karjavarallisuuden jakauma v. 1850/51 ja 1910/11.¹



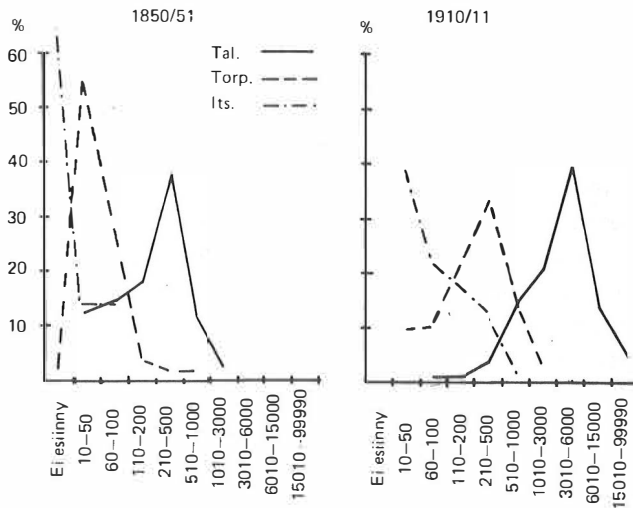
1. Kuvion luvut ovat liitteissä 13 ja 20.

5.2.4. Irtain omaisuus

Irtainta oli kaikilla, ja sen määrä lisääntyi myös jokaisessa ryhmässä 1870-luvun jälkeen; köyhimmissä ryhmissä mainittavasti vasta 1890-luvun jälkeen. Ryhmien väliset erot olivat huomattavat koko tutkimuskauden ajan. Erot näkyivät työvälineiden lisäksi kotien esineistössä, vaatetuksessa, kulkuvälineissä jne.

Irtaimen omaisuuden keskimääräinen ero talollisten ja torppareiden välillä oli kuusinkertainen, ja itsellisväki jäi tuntuvasti vielä jälkeen torppareistakin. Kun tarkastellaan eri väestöryhmien keskiarvovarallisuutta ja talouksien esineistöä, voi havaita, että talolliset pystyivät hankkimaan 1910-luvulla sellaisen irtaimen määrän, joka säätyläisväellä yleensä oli ollut kaksikymmentä vuotta aikaisemmin. Torpparit olivat tutkimuskauden lopulla eli 1900-luvun alussa hankkineet kotien esineistöä jokseenkin saman verran kuin talolliset ennen 1870-lukua. Itsellisväki tavoitti 1900-luvun alussa sen elinympäristön, joka torppareilla oli ollut 1870-luvun paikkeilla ja ennen sitä. Heillä ei samoin kuin torppareillakaan näyttänyt olevan mahdollisuutta kohentaa olojaan tästä eteenpäin.

Kuvio 39. Talollisten, torppareiden ja itsellisten irtaimen omaisuuden jakauma v. 1850/51 ja 1910/11.¹



Irtain omaisuus jakaantui eri väestöryhmissä tasaisimmin 1800-luvun puolivälissä; silloinkin poikkesivat eri tyypit selvästi toisistaan. Vain muutama torppariperhe saavutti yhtäläisen irtaimen omaisuuden talollisväen tyypillisimmän osan kanssa, ja itsellisväestä

1. Kuvion luvut ovat liitteissä 17, 18 ja 19.

suurin osa (79 %) oli samankaltaisissa oloissa aivan köyhimpien torppareiden kanssa. Kuten keskiarvotkin osoittavat, irtaimen määrä kasvoi 1870-luvun jälkeen ja samanlaisesti myös erot lisääntyivät. Torppareista ei kukaan enää 1900-luvun alussa omistanut irtainta sen vertaa kuin talollisten suurin osa. Torppareista muutamat ylsivät samaan kuin köyhänpuoleiset talolliset ja varakkain itsellisväestö puolestaan eli samankaltaisissa oloissa köyhänlaisten torppareiden ja poikkeuksellisen köyhien talollisten kanssa.

Irtaimen määrän vaihtelun suhteen ei ollut kuin aivan satunnaisia alueellisia eroja. Vaurastumiskauden aikana lisääntyivät ryhmien väliset erot aivan samoin kuin ryhmien sisäiset erotkin.

Kunakin ryhmän velkaantunut ja köyhin osa on sikäli mielenkiintoinen, että siihen on saattanut kuulua pelkästään ryhmien nuorimmat henkilöt tai itsellisväen ollessa kyseessä kenties myös sen iäkkäin osa, koska tästä joukosta ei ole iäkkäimpiäkään eritelty omaksi ryhmäkseen. Ikä ei kuitenkaan missään ryhmässä ole ollut ratkaisevasti varallisuuteen vaikuttava tekijä ei edes niissä väestöryhmissä, joissa elettiin suurimmaksi osaksi palkkatuloilla.

Perintö on luonnollisesti ollut yksi varallisuuserojen aiheuttaja. Talollisryhmästä kuului 1800-luvun puolivälissä alle 40-vuotiaat varallisuusryhmiin, joissa omaisuutta on 210 markasta 6 000 markkaan. Ylimmät varallisuusluokat miehittivät kokonaan 51–60 vuoden ikäiset. Tätä vanhemmat talolliset elivät keskivarakkaiden ryhmissä.

Talollisväen varallisuustason ja iän suhde ei muuttunut 1800-luvun kuluessa paljokaan, sillä 1900-luvun alussa alle 40-vuotiaita oli varallisuusryhmissä, joissa omaisuutta on 210 markasta lähes 100 000 markkaan. Harvat yli varojensa velkaantuneet talolliset olivat perukirja-aineiston mukaan 51–60 vuotiaita. Rikkaimman ryhmän talollisista muodostivat edelleenkin 51–60 vuotiaat ja miltei yhtä suuri osuus eli runsas neljännes rikkaimpien ryhmästä oli 60–70 vuoden ikäisiä. Rikkaimpien talollisten joukossa oli myös muutamia aivan nuoria, joten perintö on ollut ikää ratkaisevampi varallisuustekijä talollisten keskuudessa.

Torppareista alle 40-vuotiaat kuuluivat 1800-luvun jälkipuolella varallisuusryhmiin, joissa omaisuutta on korkeintaan 1 000 markkaa, yhtä poikkeusta lukuunottamatta.

Kasvukauden jälkeen yli varojensa velkaantuneiden torppareiden joukossa oli kaikenikäisiä, eniten kuitenkin (29 %) 31–40 vuotiaita; velkaantuneista oli alle 40-vuotiaita kaikkiaan lähes puolet eli tarkalleen 47 %. Velkaantuminen on ollut yleisintä nuorimissa torpparitalouksissa. 1900-luvun alussa rikkaimpien torppareiden joukossa oli useita alle 40-vuotiaita ja yleensä kaikenikäisiä, mutta kaikkein rikkaimmat torpparit, joilla oli yli 6 000 markan omaisuus olivat yli 60-vuotiaita. Tyypillisin torppariperheen omaisuus perukirja-aineiston mukaan vaihteli 210:stä 1000 markkaan, ja tästä ryhmästä suurimman osan – kutakuinkin puolet – muodostivat 40–60 vuotiaat torpparit.

Varakkaimmat itselliset olivat 1800-luvun puolivälissä 40–60 vuotiaita. 1900-luvun alussa alle 40-vuotiaita itsellisiksi merkittyjä oli kaikissa varallisuusluokissa, joissa itsellisiä yleensä oli, mutta eniten keskivarakkaiksi katsottavissa ryhmissä. Tyypillisestä itsellistä väen varallisuusluokasta, jossa omaisuutta on alle 100 markan, muodosti valtaosan (35 %) 51–60 vuotiaat, joita koko itsellisväestä oli vain neljännes.

Varakkain itsellistä väki oli yli 40-vuotiaita, useimmiten 51–60 vuoden ikäisiä. Tähän ikään mennessä tämä ryhmän varakkain osa oli ennättänyt hankkia oman asunnon, ja rikkaimmilla oli myös useimmat säästöt. Yli varojensa velkaantuneet itsellistaloudet poikkesivat ikärakenteeltaan muista. Nuorimmilla eli alle 40-vuotiailla ei ollut 1900-luvun aineiston mukaan yhtään velkaista pesää, sen sijaan tätä vanhemmalla itsellisväellä oli velkaisia pesiä ja eniten niitä oli 50–60 vuotiailla.¹

5.2.5. Talollisten, torppareiden, itsellisten ja työläisten varallisuuden keskimääräiset rakenne-erot

Eniten varallisuuden rakenne erosi talollisten ja maatyöväen eli itsellisten kesken. Vertailun vuoksi on syytä tarkastella myös torppareita ja uusimman väestöryhmän, työläisten varallisuuden rakennetta. Säätyläisväen ja kauppiaiden varallisuuden rakenne oli kutakuinkin samanlainen kuin talollisilla. Varallisuuden koostumus oli hyvin yksilöllistä. Jollain ei ollut jalometalliesineitä, mutta muuta omaisuutta runsaasti; jollain saattoi olla paljon käteistä ja runsaat säästöt, mutta vain niukasti irtainta jne. Eri väestöryhmien varallisuuden rakenteen yhteydessä on yksityiskohtaisesti käsitelty näitä eroja. Ryhmien välisiä eroja voidaan seurata tietynlaisina keskimääräislukuina laskemalla kunkin varallisuuslajin osuus kokonaisvarallisuuden summasta. Osuudet on laskettu nettovarallisuudesta.

Kiinteä oli huomattavin maaseutuvarallisuuden tekijä, sillä koko maaseutuvarallisuudesta sen osuus oli 1850–1870-luvuilla 56–65 %, irtaimen osuus oli samaan aikaan 17–22 %, karjan ja hevosvarallisuuden osuus puolestaan oli noin 10 % kokonaisomaisuudesta. Tietynlaisen varallisuuskuvan saa myös eri varallisuuslajien keskiarvovertailusta.

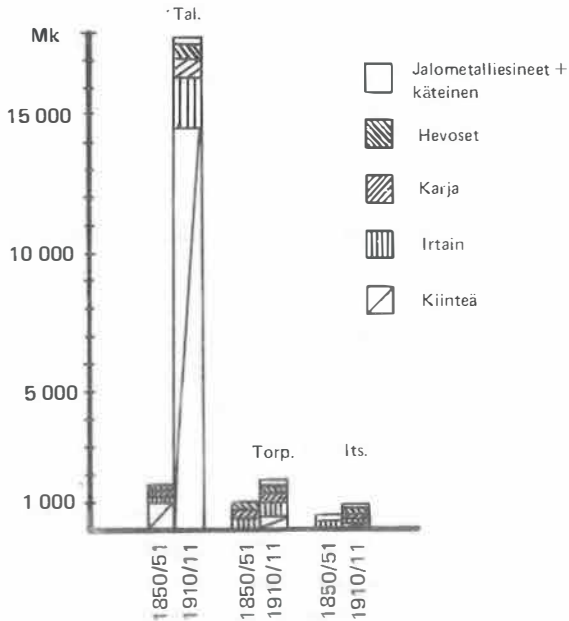
Vaikka kiinteää esiintyi vain harvoin muilla kuin talollisilla, se oli koko aineistonkin huomioon ottaen tärkein varallisuustekijä. Kiinteän omaisuuden arvo lisääntyi absoluutisesti koko ajan 1870-luvulta alkaen. Karjan ja hevosten osuus pysyi melkein muuttomattomana 1890-luvun jälkeen.

Kiinteän osuus kokonaisvarallisuudesta kasvoi 1870-luvun jälkeen niin, että sen osuus vaihteli 69 %:sta 73 %:iin eri tuomiokuntien alueella. Irtaimen osuus muodosti nettova-

1. Yksityiskohtaiset luvut ja vuosien 1870/71 ja 1890/91 arvot ovat liitteissä 22–24.

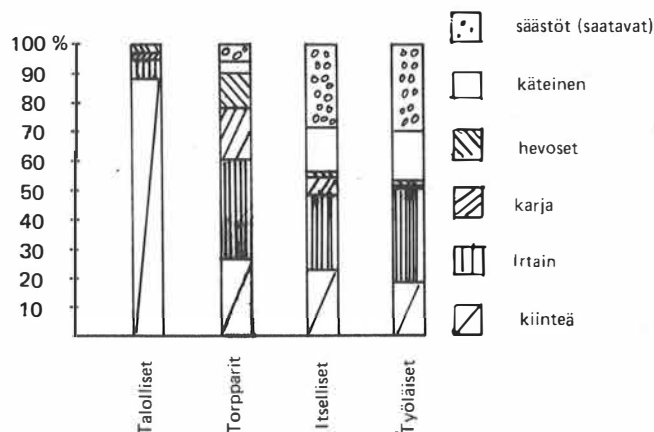
rallisuudesta 1900-luvun alussa 19–15 %. Karjan osuus oli tutkimuskauden lopulla 5 % koko nettovarallisuuden summasta, ja hevosten osuus siitä oli 4 %. Jalometalliesineiden ja käteisen sekä säästöjen osuus muodosti kaikkiaan vain 3 % nettovarallisuudesta maaseutuväestön keskuudessa. Ryhmien väliset erot olivat tosin huomattavat.

Kuvio 40. Talollisten, torppareiden ja itsellisten keskimääräisen nettovarallisuuden koostumus 1850/51 ja 1910/11. (kunkin varallisuuslajin keskiarvo)



Kuten jo useasti on todettu oleellisimman eron muodosti kiinteä omaisuus. Se erotti talolliset muista ryhmistä ja keskimääräiset varallisuuserot tulivat jopa yli kahdeksankertaisiksi. Metsän arvo nousi 60 vuoden aikana moninkertaiseksi, mikä suurimmaksi osaksi aiheutti kiinteän arvon muutokset ja tuntuvat varallisuuserot: metsä rikastutti aikaisemmin köyhän talollisväen. Maaseutuväestössä voidaan erottaa kolme selvästi varallisuuden rakenteeltaan erilaista ryhmää: 1. talolliset, joita lähinnä olivat säätyläiset ja maata omistavat kauppiaat. 2. Torpparit, itselliset, mäkitupalaiset ja agraariväestö, joiden varallisuuden määrä ja rakenne ei paljon eronnut. Näistä poikkesi oleellisesti 3. teollisuustyöväestö, jota lähellä puolestaan olivat käsityöläiset.

Kuvio 41. Talollisten, torppareiden, itsellisten ja työläisten varallisuuden koostumus v. 1910/11. Osuudet on laskettu nettovarallisuuden summasta.



Huomattavan kiinteän omaisuuden vuoksi talollisten karjan ja hevosten samoin kuin muidenkin varallisuuslajien määrä oli suhteellisesti pieni. Torppareilla ja itsellisväellä irtaimen osuus oli suuri ja kaikkein suurin se oli työläisillä. Torppareiden ja itsellisväen omaisuudesta karja muodosti merkittävän osan; työläisillä hevosten ja karjan osuus oli jokseenkin olematon.

Käteistä rahaa ja saatavia oli talollisilla suhteellisesti vähiten ja eniten työläisillä. Kiinteän osuus oli merkittävä kaikilla ryhmillä, joskin muilla kuin talollisilla se oli absoluutisesti vähäinen. Kun kaikilla, varsinkaan torppari-, itsellis- ja työväestöön kuuluvilla, ei ollut kiinteää omaisuutta, se loi suurimmat erot ryhmien sisälle. Ne, joilla kiinteää oli, olivat yleensä ryhmänsä varakkaimmat.

Varallisuuden rakenteen puolesta muodostivat talolliset oman kokonaisuutensa; torpparit ja maatyöväki olivat tietynlainen väliryhmä ja työläiset edellisistä poikkeava ryhmä, jolla oli yleensä vain kiinteää, irtainta, käteistä rahaa ja säästöjä.

5.3. Maaseudun varallisuusolojen muutos 1850-luvulta 1910-luvulle

5.3.1. Varallisuuskehitys perukirja-aineiston mukaan

Esitetty varallisuuden muutos- ja rakennekuvaus on tehty perukirja-aineistosta ja ahtaasti tulkiten se näin ollen koskee vain tiettyä, perukirjoitettua, maaseutuväestön osaa.

Tämä perukirjoitettu väestö oli muita varakkaampaa. Perukirja-aineisto antaa monipuolisesti ja luotettavasti tietoa varallisuusoloista ja olojen kohentumisesta tutkimusaikana. Perukirja-aineiston avulla saa tietoja kaikkien tutkimusalueen väestöryhmien varallisuudesta, koska perukirjoja laadittiin kaikista täysi-ikäisten ikäryhmistä, eniten kuitenkin 40–60 vuoden ikäisen väen keskuudessa. Vaikka arviomenettelyn vuoksi ei saada absoluuttisesti tarkkaa kuvaa varallisuudesta, voidaan luotettavasti vertailla eri väestöryhmien varallisuuseroja ja varallisuuden rakennetta. Perukirja-aineisto pystyy näin ollen antamaan viitteitä koko maaseutuväestön varallisuusoloista.

Käytetty aineisto osoittaa muutoksen alkamiskohdan ja nopeuden. Keskiarvovertailun perusteella ryhmien väliset varallisuuserot tulivat selvästi esiin. Säätyläisväestö, kauppiat ja talolliset olivat muita tuntuvasti varakkaampia. Torpparit, teollisuustyöväestö ja eräät muut maaseutuväestön ryhmät muodostivat väliryhmän ja köyhimpiä olivat useimmat maatyöväkeen kuuluvat ja mäkitupalaiset.

Erot eivät kuitenkaan kulkeneet ryhmäkohtaisesti yhtä jyrkkinä kuin keskiarvot osoittavat. Kussakin ryhmässä oli rikkaita, keskivarakkaita, köyhiä ja velkaantuneita, vaikka köyhimpien ryhmien varakkaimmat eivät yltäneet kuin ani harvassa tapauksessa varakkaimpien tyyppiarvoon, oli suurimmassa osassa tutkimusaluetta tietty varallisuusaste, johon ylsi väkeä kaikista suurimmista väestöryhmistä.

Perukirja-aineiston mukaan kohentui lähes kaikkien väestöryhmien varallisuus. Ensimmäisinä paransivat olojaan talolliset, jotka alkoivat rikastua jo kohta 1870-luvulla ja sen jälkeisinä vuosikymmeninä. 1890-luvulla ja 1900-luvun alkuvuosien aikana kohentui koko perukirjoitetun väestön olot käsityöläisiä lukuunottamatta. Kysymys on todella elinolosuhteiden kohentumisesta, sillä kotien tarve-esineistöt lisääntyivät, asuntoja oli yhä useammilla ja rahaa riitti jo pikku ylellisyyteenkin.

Aineiston antama kehityskuva kielisi köyhyyden väistymisestä maaseutuväestön keskuudessa. Kävikö todella näin? Keskimääräisesti laskettuna kaikkien olot kohentuivat, mutta samaan aikaan varallisuus pyrki myös kasaantumaan.

Edellä varallisuus on luokitettu varsinkin köyhimpien osalta pienehköillä luokkaväleillä. Perukirja-aineistossa muodostui ryhmiä, joita voi kuvailla termeillä, köyhät, vähävaraiset, keskivarakkaat, varakkaat ja rikkaat. Selvitettäessä varallisuuden nousun laajuutta koko maaseutuväestön piirissä on käytetty mainittua luokitusta. Köyhän ja rikkaan ehdotonta eroa on mahdoton määrittää. Käsite on riippuvainen monista ulkoisista ja objektiivisesti arvioitavista seikoista, kuten varallisuuden määrästä, mutta siihen sisältyy monenlaisia arvostuksia, jotka ovat kaukana menneisyydessä ja näin ollen miltei mittaamattomia tekijöitä. Eri aikakausina köyhyydestä, varakkuudesta ja rikkaudesta on ollut toisistaan poikkeavia näkemyksiä.

Tutkimuskauden aikana tutkimusalueella eivät käsitykset ja näkemykset oleellisesti muuttuneet. Aineisto mahdollistaa perukirjoitetun väestön varallisuuserojen tarkastelun,

jolloin voidaan myös laskea eri varallisuusoloissa eläneen väestön määrä. Jako rikkaisiin ja köyhiin olisi liian karkea ja osittain mahdotonkin tehdä. Aineiston perusteella on muodostettu mainitut viisi varallisuusryhmää, jotka on rajattu seuraavasti:

- 1 köyhät = velkaiset pesät ja pesät, joissa varallisuus on alle 50 mk
- 2 vähävaraiset = varallisuus 60–200 mk
- 3 keskivarakkaat = varallisuus 210–3000 mk
- 4 varakkaat = varallisuus 3010–15 000 mk
- 5 rikkaat = varallisuus yli 15 000 mk

Köyhien ryhmään kuuluvilla ei yleensä ole muuta kuin vaatimaton irtain omaisuus. Perukirja oli tehty, jotta lain vaatimus täytettäisiin, ja siihen merkittiin vähäinen omaisuus. Mukana ovat myös velkaantuneet, koska heidän nettovarallisuutensa osoittaa heidät varattomiksi tai peräti pahasti velkaantuneiksikin.

Vähävaraisen ryhmän talouksissa on yleensä irtaimen lisäksi pieniä säästöjä, hieman karjaa, joskus pieniä saataviakin, sen sijaan kiinteä omaisuus puuttuu.

Keskivarakkaitten ryhmässä on suuri luokkaväli. Suurehko luokkaväli on kuitenkin perusteltavissa, sillä tämän ryhmän alimpiinkin varallisuusluokkiin kuuluvilla on jo kiinteää, useimmiten asunto. Tämä erottaa jo parinsadan markan omaisuuden haltijan vähävaraisten ryhmästä. Ryhmään kuuluvilla on usein saatavia sekä velkoja; karja on yleistä samoin kuin jalometalliesineetkin.

Varakkaitten ryhmässä kutakuinkin kaikilla on kiinteää omaisuutta, karjaa, hevosia, käteistä ja jalometalliesineitä eli kaikkia varallisuuden lajeja. Useimmilla on saatavia ja tutkimuskauden loppupuolella myös säästöjä; tämän ryhmän rikkaimmilla on jo aina kaikkia varallisuuden lajeja, joitain poikkeuksellisen paljon. Useimmiten tähän ryhmään kuuluvat erottaa edellisistä huomattavan suuri kiinteä omaisuus.

Rikkaiksi on luokiteltu yli 15 000 markan omaisuus. Ylimmässä varallisuusryhmässä erot ovat suurimmat, sillä joukossa on 100 000 markan omaisuuksiakin. Tähän ryhmään kuuluvilla on yleensä kaikkia varallisuuden lajeja runsaasti.

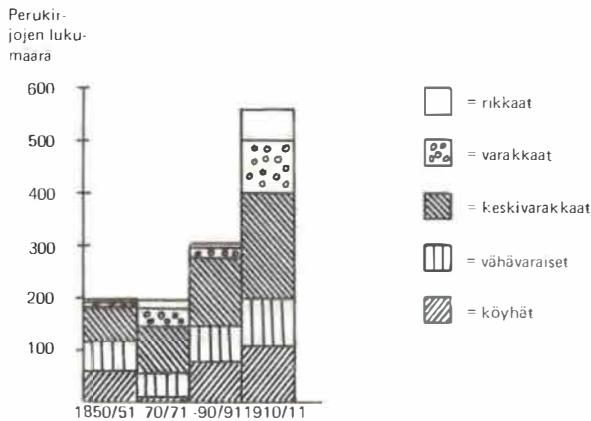
Erityisesti on mainittava, ettei luokitus sovellu ehkä yleisesti käytettäväksi. Se on tehty käytetyn aineiston perusteella ja on varsin todennäköistä, että tutkimusalueen rikkaimmat olisivat koko maata ajatellen korkeintaan varakkaita. Vähävaraisten ja köyhienkin raja on hyvin horjuva. Tuntuu laajempi aineisto saattaisi osoittaa tutkimusalueen vähävaraisiksi luokitetut ehkä hyvinkin köyhiksi, mutta toisaalta oma asunto oli keskeinen omaisuuden laji kaikkialla.

Tehdyn luokituksen avulla on kuitenkin mahdollista laatia perukirja-aineiston antama kuva eri varallisuusryhmien koosta ja niiden väestöstä ja selvittää eri varallisuusryhmien sosiaalikerrostuma, ts. keitä kuului köyhimpien ja keitä varakkaimpien ryhmiin.

Kun rikkaat ja köyhät määritellään absoluuttisesti, muuttuu eri varallisuustasojen kuva ajan mukana, sillä 1800-luvun puolivälissä varakkaiksi luokitetut olivat itse asiassa

kaikkein rikkaimpia muihin verrattuna, mutta 1900-luvun alussa entisiin oloihinsa jääneet varakkaita luokitetut olivat oleellisesti köyhempiä kuin sen ajan rikkaimmat. Kun luokitus pidetään koko ajan samanlaisena, tulee väestön siirtyminen varakkaampiin ryhmiin eli yleinen vaurastuminen esiin.

Kuvio 42. Varallisuusryhmien koko perukirja-aineiston nettovarallisuuden mukaan eri tutkimusajankohtina v. 1850–1911.¹



Perukirja-aineiston mukaan väki lisääntyy kaikissa varallisuusryhmissä. Vuosien 1870/71 aineistossa on vain muutama köyhäksi luokitettavan perukirja. Nälkävuosien jälkeisessä, osittain vielä epäjärjestyksen tilassa tehtiin perukirjoja vain niiltä, joilla oli jotain merkittävää esineistöä talouksissa; köyhimmiltä niitä ei tehty.

Alimman varallisuusryhmän – köyhien – perukirjojen lukumäärä lisääntyy koko ajan edellä mainitun ajankohdan jälkeen. Perukirja-aineistossa tämä ei osoita pelkästään köyhien lukumäärän lisääntymistä, vaan se on seurausta perukirjojen laadinnan yleistymisestä; toisaalta tässä ryhmässä näkyvät lisääntyneet velkaiset taloudet, joita oli 1900-luvun alussa runsaanlaisesti varsinkin torppareiden keskuudessa.

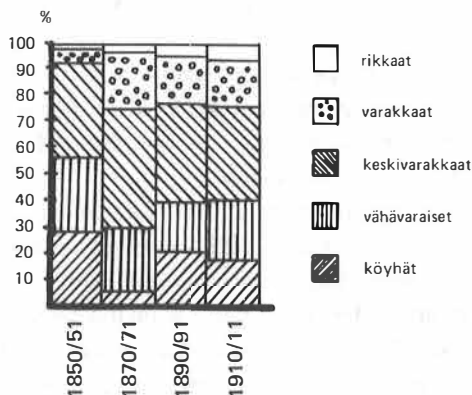
Vähävaraisten ryhmä pysyy jokseenkin ennallaan. Sen sijaan keskivarakkaiden ja varakkaiden määrä kasvaa 1870-luvulta alkaen, ja yleinen vaurastuminen kuvastuu näiden ryhmien kasvuna.

Hyvin varakkaiden määrä lisääntyy 1890-luvun jälkeen, samaten rikkaiksi katsottavien. Varallisuuden lisääntyminen kuvastuu selvimmin varakkaimman ryhmän kasvuna.

Perukirja-aineiston mukaan vähenee köyhien osuus suhteellisesti tutkimusjakson aikana samalla, kun varakkaimpien osuus lisääntyy.

1. Kuvion luvut ovat liitteessä 25.

Kuvio 43. Varallisuusryhmien suhteelliset osuudet perukirja-aineiston mukaan eri tutkimusajankohtina v. 1850–1911.



Perukirja-aineiston mukaan laskee köyhien määrä 30 %:sta 19 %:iin 1800-luvun puolivälistä 1900-luvun alkuun. Vähävaraisten osuus pienenee samana aikana 28 %:sta 16 %:iin. Kolme varakkainta ryhmää sen sijaan kasvaa. Keskivarakkaiden osuus on likimain sama koko ajan eli 36–41 %, mutta varakkaiden ja rikkaiden suhteellinen osuus lisääntyy yhteensä 7 %:sta 20 %:iin. Muutoksen suunta on sama koko ajan: rikastuminen tapahtuu kutakuinkin tasaisesti lukuunottamatta vuosien 1870/71 aikaa, jolloin aivan köyhimpien perukirjoja on aineistossa todellista niukemmin.

Perukirja-aineistosta saa runsaasti luotettavaa tietoa eri väestöryhmien varallisuuseroista ja varallisuuden rakenteesta. Jos tarkastellaan perukirja-aineiston antamaa kuvaa väestön varallisuuserostumista ja muodostetaan käsitys rikkaiden ja köyhien, varakkaiden ja vähävaraisten määristä, tuloksesta tulee epätarkka pelkästään perukirja-aineiston varassa. Perukirjalähteistö osoittaisi, että köyhiä olisi maaseudullamme 1900-luvun alussa ollut noin viidennes ja rikkaita noin 10 %, muut olisivat sijoittuneet tälle välille. Perukirjoja on kuitenkin laadittu vain 28 %:isesti kaikista niistä pesistä, joista niitä olisi pitänyt olla ja tämän perukirjoitetun väestön parissa köyhyys väheni.

Vaikka perukirja kuvastaa väestön varallisuuseroja ja varallisuuden rakennetta luotettavasti – perukirjojahan on kaikista niistä väestöryhmistä, joita maaseudulla oli, ja niitä on myös kaikista ikäryhmistä, kuten edellä on jo esitetty – ei koko väestön varallisuuserohmitusta voi selvittää yksityiskohtaisesti pelkästään perukirja-aineiston avulla.

Tulokset ovat osoittaneet selvästi, ettei perukirjoja tehty yleensä köyhimmistä pesistä, ja siksi pelkästään perukirja-aineiston antama kuva eri varallisuusryhmien koosta on virheellinen köyhimpien osalta; esimerkiksi huollettavien ryhmä jää koko perukirja-aineiston ulkopuolelle. Vuosien 1870/71 aineistossa on selvästi havaittavissa, että köyhimmät pesät jätettiin perukirjoittamatta. Jo lähdekritiikin yhteydessä selvitettiin pappien menettely. Nämä eivät lähettäneet suinkaan kaikkien kuolleitten nimiä käräjälueteloi-

saan tuomiokuntaan: pois jäivät köyhimmät. Näiden lisäksi oli koko joukko vanhuksia ja erityisesti itsellisryhmään luettavia piikoja ja renkejä (usein talollisten ja torppareiden lapsia), joilta perukirjoja ei laadittu. Näin ollen pelkkä perukirja-aineiston antama kuva väestön rikkaiden ja köyhien määrästä ei ole täysin oikea.

Edellä on käynyt ilmi, että perukirjoja laadittiin suhteellisesti eniten varakkaimpien ja vähiten köyhimpien väestöryhmien pesistä. Edelleen aineisto osoittaa, että perukirjoja tehtiin vähiten iäkkäimmistä ja nuorimmista väestöryhmistä. Perukirjat laadittiin yleisimmin pesistä, joissa oli jotain omaisuutta.

Olivatko perunkirjoittamattomat pesät sitten varattomia vai laiminlyötiinkö perunkirjoitukset myös varakkaitten keskuudessa? Lähdekritiikin yhteydessä tuli esiin mainintoja, joiden mukaan perunkirjoitukset jätettiin joskus toimittamatta kustannusten vuoksi ja Viipurin Sanomien artikkelin laatija tiesi perunkirjoittamattomia pesiä, koska leski ei aikonut avioitua uudelleen. Kummassakaan kannanotossa ei viitata pesän laatuun, eli siihen olivatko laiminlyönnit yleisempiä tiettyjen väestöryhmien keskuudessa, vai jäivätkö pesät arviointia vaille kaikissa ryhmissä.

Tutkimusaineisto osoittaa kiistatta saman kuin seurakuntien pappien menettely, että köyhimmät pesät jätettiin perunkirjoittamatta eli lakia rikottiin eikä sen noudattamista edes vaadittu vähävaraisten pesien osalta.

Useimmiten perunkirjoitukset laiminlyötiin itsellisten ja mäkitupalaisien keskuudessa. Näiden ryhmien väki oli muutoinkin hyvin köyhää. Perukirjoitetulla itsellisväellä oli omaisuutta yleensä vain muutaman sadan markan verran, joten itsellis- ja mäkitupalaisväestön perukirjoittamattomat pesät olivat varattomia. Eniten itsellisväen keskuudessa perukirjoituksia laiminlyötiin nuorten ja hyvin iäkkäiden keskuudessa. Perunkirjoittamaton itsellis- ja mäkitupalaisväestö voidaan sijoittaa köyhien ryhmään ilman virhemahdollisuutta. Itsellisten ja mäkitupalaisien osuus täysi-ikäisistä kuolleista oli tutkimuskauden alussa noin 26 % ja 1900-luvun alussa se oli 46 %. Perukirjattomia ja muita köyhiksi luokitettuja itsellisiä oli täysi-ikäisten kuolleitten määrästä 39 %, joten näiden ryhmien osuus on suurin varattomimmasta väestä.

Syytinkiläisten ja entisten torppareiden keskuudessa laadittiin perukirjoja myös vähänlaisesti, jälkimmäisessä ryhmässä joka neljännestä pesästä, edellisessä ryhmässä hieman useammin. Näiden ryhmien perunkirjoittamattomat pesät kuuluivat iäkkäille syytinkiläisten ja torppareiden leskille. Pesät olivat varattomia, sillä yleensä köyhimmillä perukirjoitetuillakaan ei ollut muuta omaisuutta kuin vaatteet ja vähäisiä esineitä.

Iäkkäimpien talollisten ja torppareiden pesistä lähetettiin useimmiten käräjille perukirjoja, joissa oli vain maininta etteivät kyseiset henkilöt olleet omistaneet mitään. Entisten talollisten ja entisten torppareiden osuus koko täysi-ikäisten kuolleitten joukosta oli 1800-luvun puolivälissä 5 % ja kuusikymmentä vuotta myöhemmin runsaat 12 %. Perukirjattomien eli köyhimpien määrä oli koko täysi-ikäisten joukosta 9 % eli nämä kaksi ryhmää eivät kasvata joukkoa niin runsaasti kuin suurimmat ryhmät.

Torppariväestön pesistä jäi vajaat puolet perunkirjoittamatta. Torppareiksi on merkitty ja torppareina on ollut hyvin iäkkäitä henkilöitä, joilta perukirjat on jätetty tekemättä. On varsin todennäköistä, että nämä henkilöt ovat olleet kutakuinkin samankaltaisissa oloissa kuin entiset torpparit ja useimmat heistä ovat luovuttaneet omaisuutensa jo pois eikä heidän varallisuutensa kohonnut kovin korkealle. Toisen perunkirjoittamattoman osan torppareista muodostivat torppareiksi tai torppareiden vaimoiksi merkityt nuoret, alle 30-vuotiaat naiset. On varsin ilmeistä, että näissä tapauksissa pesän omaisuus on katsottu kuuluvaksi jälkeen jääneelle puolisolle. Nuorimpien torppareiden pesiä on myös perunkirjoitettu. Perunkirjoitetuista alle 30 vuotiaitten torppareiden pesistä 31 % oli 1900-luvun alussa velkaisia ja muissa oli varallisuutta yli 100 markan, useimmissa 210–500 markan arvosta. Toisin sanoen nuorten torppareiden pesistä laadittiin perukirjat, mikäli niissä oli omaisuutta taikka velkaa. Perunkirjoittamatta jääneissä nuorten torppareiden pesissä on omaisuutta ollut niukasti. Sekä ikääntyneet että aivan nuoret perunkirjoittamattomat torpparitaloudet ovat kuuluneet vähävaraisimpien joukkoon.

Ongelmallisinta on perunkirjoittamattoman talollisväen varallisuusolojen arviointi. Talollisilla olettaisi aina olevan sen verran omaisuutta, että pesänselvitys olisi tehty. Perunkirjoittamattomia talollispesiä oli 1870-luvun tutkimusajankohtaan saakka yli 60 %, 1890-luvun ja sen jälkeisessä aineistossa 34–39 %. Talollisiksi on luokiteltu kaikki henkilöt, joiden yhteydessä on viittaus talollisryhmään, syytinkiläisiä lukuunottamatta. Talollisten ryhmässä on näin ollen esimerkiksi talollisten lesket ja joukossa on hyvin iäkkäitä henkilöitä, jotka on lähteisiin merkitty vain talollisiksi. Perukirjattomista talollisiksi tai talollisten leskiksi merkityistä oli naisia kaikkina tutkimusajankohtina 60–65 %. Perunkirjoittamattoman talollisväen valtaosan muodostavat nuorenpuoleiset – alle 40-vuotiaat – ja jo iäkkäämmät yli 70 vuotiaat naiset. Jälkimmäisten ollessa kyseessä voidaan heitä verrata useissa tapauksissa perukirjattomiin syytinkiläisiin ja edellisten kohdalla on jostain syystä omaisuus katsottu kuuluvaksi sellaisenaan jälkeen jääneelle puolisolle tai muille omaisille. Joukossa on myös iäkkäitä, yli 70-vuotiaita miehiä, jotka on merkitty talollisryhmään kuuluviksi ja heidän elinolosuhteensa ovat todennäköisesti usein olleet samantyyppiset kuin syytinkiläisryhmään kuuluvilla. Talollisten leskiksi merkityt eivät olleet enää talojen omistajia, vaan omaisuus on ehkä annettu jo pois ja näin ollen perukirjattomat talolliset, ja ainakin valtaosa heistä on ollut vailla merkittävää omaisuutta.

Perukirjoitetulla talollisväellä oli jo 1890-luvun aineistossa kiinteää lähes kaikilla, joten ainakin niissä tapauksissa, jolloin pesään on kuulunut kiinteää omaisuutta perukirja on laadittu eikä talollisväen omaisuutta jää ainakaan mainittavasti perukirja-aineiston ulkopuolelle. Perunkirjoittamattomat talollispesät voidaan mainituin varauksin sijoittaa köyhien ryhmään. Perunkirjoittamattomien talollispesien osuus täysi-ikäisten kuolleitten määrästä oli tutkimuskauten loppupuolella vain 3 %, joten varattomien joukossa talollisten osuus on pieni.

Perukirjattomat työläiset olivat poikkeuksetta joko hyvin nuoria tai iäkkäitä. Muutryhmässä oli runsaasti yleisnimikkeellä "leski" merkittyjä perukirjattomia henkilöitä. Näiden tarkemmasta sosiaaliryhmästä ei ole tietoa. Kysymyksessä ovat kuitenkin useimmiten köyhät yksineläjät ja nämä voidaan katsoa kuuluviksi köyhimpään väestökerrostumaan.

Selkeimmin perukirjattomuuden ja varattomuuden keskinäinen riippuvuus on havaittavissa ruotuvaivaisten kohdalla. Täysi-ikäisten kuolleitten määrästä näitä huollettavien ryhmään kuuluvia oli tutkimuskauden alussa noin 15 % ja sen loppupuolella 8 %. Koko perukirja-aineistossa oli vain kaksi ruotuvaivaiseksi merkityn perukirjaa, jotka olivat 1850-luvun aineistossa ja tämän jälkeen niitä ei ollut yhtään. Ruotuvaivaaiset jäävät kokonaisuudessaan perukirja-aineiston ulkopuolelle ja näin ollen pelkästään perukirja-aineiston antama kuva koko väestön varallisuudesta ei ole oikea: se kuvaa vain kunkin ryhmän varakkaimman osan varallisuusolojen muutoksia.

Valtaosa perukirjattomasta väestöstä oli itsellistä väkeä. Sen osuus perukirjattomista oli 1900-luvun alussa 42 %, mäkitupalaien osuus oli 13 % ja huollettavien 11 %. Näiden todella vähävaraisten ryhmien osuus oli perukirjattomasta väestöstä yhteensä 66 % ja kun tähän liitetään ikääntyneet talolliset ja entiset torpparit, ei perukirjattomien laskeminen köyhimmäksi väkiryhmäksi vääristä maaseutuväestön varallisuusryhmien keskinäistä suhdetta. Tällä luokitusperusteella tulee köyhien joukkoon pari kauppiaksi merkittyä. Toinen näistä oli hyvin nuori alle 30-vuotias, jolta ei perukirjaa tehty ja muissa tapauksissa jätettiin joskus ikääntyneiden kauppiaiden leskien perunkirjoitukset pitämättä. Perukirjattomat säätyläiset olivat poikkeuksetta iäkkäitä virkamiesten leskiä. Näiden ryhmien perukirjattomien osuus köyhiksi laskettujen joukosta on niin pieni, ettei se lisää suhteettomasti varattomimpien määrää ja lisäksi näissä ryhmissä oli myös yli varojensa velkaantuneita.

Kun laskelmiin otetaan mukaan kaikki täysi-ikäiset kuolleet, muuttuu maaseutuväestön varallisuuskuva oleellisesti pelkästään perukirja-aineiston tietoihin verrattuna: köyhien määrä lisääntyy tuntuvasti.

Kokonaisuudessaan on väestömäärä lisääntynyt tutkimuskauden aikana. Aineistona oleva täysi-ikäisten kuolleittenkin määrä kasvaa kaksinkertaiseksi eli jokseenkin saman verran kuin koko väestö. Väestönkasvu lisäsi maaseudun tilatonta väestöä eniten (ks. s. 47). Itsellisryhmä oli yksi maaseudun köyhimpiä ja juuri se kasvoi eniten 1800-luvun jälkipuolella. Todellisuudessa tämä merkitsee varattomimman väestön määrän kasvua.

Tarkasteltaessa kokonaisuudessaan alueen varallisuusryhmiä on perukirjattomat välttämättä otettava huomioon. Tämän jälkeen vasta saadaan tarkoin selville kunkin varallisuusryhmän absoluuttinen ja suhteellinen koko ja voidaan tarkkailla niitä muutoksia, mitä kunkin varallisuustason oloissa vaurastumiskehityksen aikana on tapahtunut. Perukirjattomien mukaan ottaminen ei aiheuta muutoksia muiden kuin köyhimpien ryhmässä.

Kun perukirjattomat lasketaan köyhien ryhmään, tulee vähävaraisimpien osuus mahdollisimman suureksi kaikkina tutkimusajankohtina. Mikäli tämä joukko on tutkimuskauden aikana pienentynyt, voidaan sanoa varmuudella köyhyyden väistyneen maaseudullamme tuntuvasta väestön kasvusta huolimatta, mikäli köyhimpien määrä kasvaa suhteellisesti, on köyhyys syventynyt. Perukirjoitetun väestön parissa on havaittavissa selvästi elinolojen kohentumista. Köyhimmiksi luokitettujen määrä vaihteli eri tutkimusajankohtina ja väheni hitaasti 1890-luvun jälkeen.

Varallisuusryhmien koko eri tutkimusajankohtina v. 1850–1911.

	1850/51		1870/71		1890/91		1910/11	
		%		%		%		%
Köyhät	676	83.0	703	79.3	1250	82.0	1594	77.5
Vähävaraiset	55	6.8	46	5.2	63	4.1	92	4.5
Keskivarakkaat	70	8.6	88	9.9	135	8.8	235	11.4
Varakkaat	13	1.6	44	5.0	65	4.3	97	4.7
Rikkaat	2	0.2	5	0.6	13	0.9	40	1.9
	816	100	886	100	1526	100	2058	100

Perukirja-aineistosta vain noin neljännes oli yli varojensa velkaantuneita tai muutoin luokitettavissa köyhien ryhmään, mutta kun perukirjoitettuun väestöön lisätään sen ulkopuolelle jääneet köyhät, on tähän ryhmään kuuluvia tutkimuskauden alussa 83 % ja tutkimuskauden lopulla noin 77 %. Köyhää väkeä oli maaseudullamme runsaasti 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa. Väestön lisääntyessä köyhien määrä kasvoi, mutta yleinen elinolosuhteiden kohentuminen avasi mahdollisuuksia varallisuuden hankintaan ja köyhimmän väestön osuus pieneni vähitellen tutkimusalueella. Varattomimman ryhmän väki pieneni jonkin verran tämän aineiston mukaan jo 1870-luvun alussa, vaikka mitkään elinolosuhteiden muutokset eivät voineet vaikuttaa köyhien määrään alentavasti. Vähenemisen aiheutti huollettavien ryhmän tuntuva pienentyminen. Vuosien 1850/51 aineistossa ruotuvaivaisten osuus koko täysi-ikäisten kuolleitten määrästä oli 14.6 %, mutta 1870-luvun aineistossa vain 10.0 %.

Voimakas väestön lisääntymisen jakso alkoi 1870-luvulta. 1890-luvun alussa itsellisen ja mäkitupalaisjoukon kasvu lisäsi köyhän väestön määrää niin, että sitä oli tuolloin, kun luokitusperusteet pidetään samoina, suhteellisesti saman verran kuin 1800-luvun puolivälissä ja vasta tämän jälkeen köyhien osuus maaseutuväestön parissa alkoi hyvin hitaasti laskea. Vähävaraisten osuus laski hieman koko tutkimuskauden ajan, sen sijaan keskivarakkaiden osuus kasvoi. Tässä ryhmässä olivat ne, joille yleensä merkittiin asunto omaisuudeksi tai joilla oli muuta omaisuutta runsaanlaisesti.

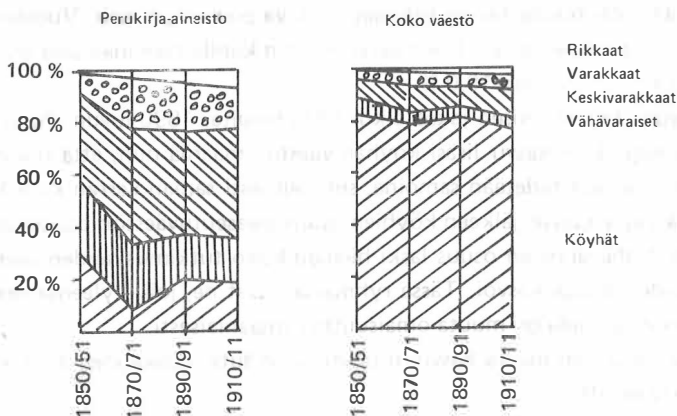
Varakkaiden ja rikkaiden määrä kasvoi hitaasti koko tutkimuskauden ajan, kuten jo keskiarvovertailukin osoitti.

Perukirja-aineisto ei pysty mittaamaan kulutusta ja varallisuuden määrää säätelevät jonkin verran myös ikätekijät. Jälkimmäinen seikka ei aiheuta virheitä eri aikakausien vertailuun, sillä aineiston ikäjakauma pysyi muuttumattomana. Kulutus on lisääntynyt väestön keskuudessa, koska vähävaraisimpienkin osuus väheni koko väestöstä. Kulutuksen kasvuun viittaa jo maakauppaverkoston nopea kasvu ja monet aikalaisten kuvaukset ”turhuuksien” hankkimisesta. Kun säästämisaste nousi varsinkin 1890-luvun jälkeen, voidaan syystä olettaa tulojen lisääntyneen köyhimpienkin keskuudessa ja aikaisempaa leveämpi leipä on ollut useimpien ulottuvilla, vaikka kaikille ei varallisuutta kertynyt-kään. Köyhyys koskee tämän aineiston mukaan varallisuutta, mutta ei välttämättä toimeentuloa. Varallisuuden lisääntyminen on seurausta toimeentulon ja toimeentulomahdollisuuksien paranemisesta joten nämä tekijät ovat muuttuneet samaan suuntaan perukirja-aineiston antaman varallisuuskehityksen kanssa ja toimeentuloedellytysten sekä ansaintalähteiden lisääntyminen ovat mahdollistaneet eri väestöryhmien taloudellisten elinolosuhteiden kohentumisen.

Alueelliset erot olivat pieniä. Muutos oli kaikkialla samanlainen. Joitain eroja kuitenkin eri alueiden kesken oli. Köyhäksi luokitettua väestöä oli koko tutkimuskauden ajan eniten Saarijärven tuomiokunnan alueella. Ryhmän osuus 1900-luvun alun aineistossa oli 81.4 %, kun sen osuus Jämsän tuomiokunnan alueella oli 75.4 %, Viitasaaren tuomiokunnan aineistossa 76.2 %, ja Jyväskylän tienoolla 77.1 %. Saarijärven tuomiokunnan alueella oli enemmän huollettaviakin kuin muualla.

Kun perukirja-aineiston ulkopuolelle jäävä joukko otetaan mukaan eri varallisuusryhmien kokoa arvioitaessa, ero on kahden määrittämissä välillä huomattava. Muutoksen suunta pysyy täysin ennallaan eli köyhien määrä vähenee ja muiden, erityisesti keskivarakkaiden osuus kasvaa.

Kuvio 44. Varallisuusryhmien suhteelliset osuudet perukirja-aineiston ja täysi-ikäisten koolleitten kokonaismäärän mukaan.¹



1. Perukirja-aineiston luvut ovat liitteessä 7, koko väestöä koskevat luvut liitteissä 1 ja 7.

Perukirja-aineiston mukaan lisääntyi köyhien osuus 1870-luvulta 1890-luvun alkuun. Samaa osoittavat koko väestön varallisuusryhmiä kuvaavat luvut. Köyhimpien ryhmien perukirjoja alkoi mainittuna ajankohtana tulla aikaisempaa runsaammin perukirja-aineistoon ja toisaalta velkaantuminen yleistyi perukirjoitetun väestön keskuudessa tuntuvasti. Huollettavien osuus vähentyi suhteellisesti 1890-luvulta 1900-luvun alkuun. Edellisenä tutkimusajankohtana huollettavia oli 9.2 % täysi-ikäisistä kuolleista ja jälkimmäisenä ajankohtana 8.0 %.

Vaikka toimeentulomahdollisuudet kohentuivat tuntuvasti maaseudullamme 1800-luvun jälkipuoliskolla, tutkimusalueella vähintään keskimääräisesti ehkä enemmänkin köyhimpiin alueisiin verrattuna, teki nopea väestönkasvu runsaan hyvinvoinnin lisääntymisen osittain tyhjäksi. Huolimatta kehityslinjoista, jotka oikeuttavat puhumaan edistykseen askelista useimpien väestöryhmien osalla, ei köyhyys väistynyt lisääntyneiden mahdollisuuksien vuosikymmeninäkään. Tämä ilmeni myös tilattoman väestön alakomitean tekemistä tutkimuksista 1900-luvun alussa. Huolellisesti laadittu tutkimus osoittaa, että ainakin maan itäiset ja pohjoiset alueet, mikä tarkoittaa lähinnä tutkimusalueen itä- ja pohjoispuolisia seutuja, elivät edelleen 1800-luvun kurjaa köyhäläisellä.¹

Edistys ei ulottunut kaikkialle eivätkä kaikki ryhmät päässeet nauttimaan parantuneista olosuhteista samalla tavoin. Osa irtaimesta väestöstä eli oloissa, joissa nälkäkuoleman uhkakaan ei ollut torjuttu vielä 1900-luvun alussa.²

Tutkimusalueen pääelinkeinona oli edelleen maanviljely ja sen sivuelinkeinot. Peltotala lisääntyi suunnilleen väestömäärän suhteessa, karjamäärä hieman hitaammin, mutta toisaalta karjan tuotto alkoi nousta. Nämä perinteiset toimeentulolähteet eivät olisi kyenneet muuttamaan elinolosuhteita.

Vilkastunut puun kysyntä, lisääntyneet työtilaisuudet ja osittain kasvanut karjatuotteiden kysyntä mahdollisti lievän toimeentulon parantumisen koko väestön keskuudessa. Talollisten olosuhteet muuttuivat eniten, köyhimpien ryhmien vähiten. Kokonaisuudessaan malthusilaiset käsitykset väestönkasvun ja elintarpeiden suhteesta eivät näytä tutkimusalueella pitäneen paikkaansa. On tosin otettava huomioon, että tutkimusalueella puun arvo muuttui ja teollistumisen alkuvaihe ja sen ensi vaikutukset kulkivat yhtäaikaisesti väestön nopean kasvun kanssa. Kehittymättömällä alueella uudentyypiset elinkeinot kykenivät torjumaan elintason laskun nopean väestön kasvun aikanakin. Tutkimusalue oli todennäköisimmin 1800-luvun puolivälissä keskimääräistä köyhempää seutua, ainakin köyhempää kuin Etelä-Suomen alue. Tähän viittaisivat jo tutkimuksessa ilmenneet alueelliset erot, sillä Jämsän tuomiokunnan alueella eli yleensä varakkainta väkeä. Muutoskauden jälkeen erot rintamainhin ovat tasoittuneet. Ryhmien väliset erot lisääntyivät tut-

1. Tilattoman väestön alakomitean mietintö.

2. Haatanen, 1968 s. 232.

kimusalueella kuta etelämpänä olevista alueista oli kyse. Ero kulki lähinnä talollisten ja muiden ryhmien kesken.

5.3.2. Varallisuusryhmien väestörakenne

5.3.2.1. Köyhät

Velkaantuneita ja perukirjattomia oli kaikissa ryhmissä – rikkaimpienkin joukossa. Perukirjattomia oli näissä ryhmissä vain poikkeuksen verran sen sijaan velkaantuneita useammin. Eri varallisuustasojen rakenne muuttui tuntuvasti tutkimuskauden aikana. Köyhimmissä ryhmissä oli 1800-luvun puolivälissä väkeä kaikista suurimmista väkiryhmistä, samoin vielä 1870-luvun alussa, mutta tutkimuskauden loppupuolella valtaosan köyhimmistä muodosti itsellisten ja mäkitupalaisen ryhmä.

Väestöryhmien prosenttiosuudet köyhiksi luokitettujen varallisuusryhmässä eri tutkimusajankohtina v. 1850–1911.¹

	1850/51	1870/71	1890/91	1910/11
Säätyläiset	0.3	0.4	0.4	—
Talolliset	18.0	14.1	3.9	4.4
Entiset talolliset	10.4	12.9	13.6	8.9
Torpparit	14.5	16.2	14.3	10.0
Entiset torpparit	2.8	3.8	5.4	4.3
Itselliset	28.6	32.0	36.9	41.1
Mäkitupalaiset	1.6	1.8	7.5	12.5
Muut	5.8	4.3	4.3	6.5
Käsityöläiset	1.2	1.7	1.8	1.4
Kauppiaat	—	—	—	0.2
Työläiset	—	—	0.6	0.6
Huollettavat	16.7	12.7	11.2	10.3
	100	100	100	100

Säätyläisten joukossa oli muutamia velkaantuneita, joten heitäkin oli köyhien ryhmässä. Talollisten osuus köyhästä väestöstä väheni 1870-luvun jälkeen 14 %:sta 4 %:iin. Entisten talollisten osuus tässä varallisuusryhmässä laski hieman 1900-luvun alussa, samoin torppareiden, joita tutkimuskauden alussa oli köyhien ryhmästä 14.5 % ja 1900-luvun alun aineistossa tasan 10 %.

1. Absoluuttiset luvut ovat liitteessä 25.

Entisten torppareiden osuus kasvoi köyhien ryhmässä hieman 1850-luvun jälkeen. Itsellis- ja mäkitupalaisväestö muodosti köyhien pääryhmän. Sen osuus lisääntyi miltei tasaisesti eri tutkimusajankohtien välillä. Mäkitupalaisia köyhistä oli 1800-luvun puolivälissä ja 1870-luvun aineistossa alle 2 %, mutta näiden osuus alkoi tämän jälkeen kasvaa niin, että mäkitupalaisia oli köyhästä väestöstä tutkimuskauden lopussa 12.5 %. Yhteensä itsellisten ja mäkitupalaisten osuus köyhimpien ryhmästä oli vielä 1870-luvun aineistossa tasan kolmannes ja 1910-luvun alussa heitä oli köyhistä jo yli puolet. Muut olivat lisänneet varallisuuttaan.

Köyhien joukossa oli myös käsityöläisiä ja muutamia työläisiä. Köyhiä kauppiaita ei aineistossa tarkasti tulkiten ollut. Muutamat poikkeamat johtuvat luokituslähtökohdistta. Ryhmässä ovat mukana myös kauppiaan leski ja entinen kauppias -nimikkeellä tilastoidut. Näiltä ei aina tehty perukirjoja.¹

Huollettavien ryhmä oli kokonaisuudessaan kaikkein köyhimpien joukossa. Tämä väestön osa eli kurjimmissa oloissa, kurjemmissa kuin esimerkiksi tilapäisesti yli varojensa velkaantuneet talolliset tai torpparit, sillä jälkimmäisten kulutusmahdollisuudet olivat toki paremmat kuin kunnan ja kirkon ruotuvaivaisilla. Huollettavien osuus köyhien kokonaisuudesta laski suhteellisesti, mikä oli seurausta itsellis- ja mäkitupalaisväestön lisääntymisestä ja sen sijoittumisesta köyhimpien ryhmään.

5.3.2.2. Vähävaraiset

Vähävaraisten ryhmään kuuluvilla oli yleensä irtainta omaisuutta, kuten työkaluja, vaatteita ja kodin tarve-esineitä ja joskus velkaakin. Vähävaraisten joukkoon kuuluivat henkilöt, joilla ei ollut kiinteää. Säätyläisiä ei vähävaraisten ryhmässä ollut ollenkaan ja talollisetkin hävisivät siitä muutamia poikkeuksia lukuunottamatta jo 1850-luvun jälkeen.

Väestöryhmien prosenttiosuudet vähävaraisiksi luokitettujen varallisuusryhmässä eri tutkimusajankohtina v. 1850–1911.

	1850/51	1870/71	1890/91	1910/11
Säätyläiset	—	—	—	—
Talolliset	14.5	2.2	—	4.3
Entiset talolliset	14.5	23.9	22.2	6.5
Torpparit	40.0	36.9	38.1	30.4
Entiset torpparit	7.3	4.3	11.1	3.3

1. Vailla perukirjaa olivat mm. 65-vuotias entinen kauppias Otto Peltonen, joka kuoli 16.7.1910 Jyväskylän maaseurakunnassa.

Itselliset	7.3	19.6	11.1	31.5
Mäkitupalaiset	1.8	2.2	4.8	6.5
Muut	9.1	6.5	7.9	5.4
Käsityöläiset	3.6	—	4.8	6.5
Kauppiaat	—	—	—	—
Työläiset	—	2.2	—	5.4
Huollettavat	1.8	—	—	—

Vähävaraisiksi luokitetut talolliset 1850-luvun aineistossa olivat enimmäkseen kruununtalonpoikia. Myöhemmin vähävaraisten joukossa olleet talolliset olivat usein leskiä tai iäkkäitä ja joskus pahanlaisesti velkaantuneita.

Kun köyhien joukko koostui pääasiallisesti itsellisistä ja mäkitupalaisista, ovat vähävaraisten joukossa suurimpana ryhmänä tutkimuskauden alussa torpparit, joita vähävaraisista on ollut 40 %. Torpparit olivat enemmistönä tässä ryhmässä 1900-luvun alkuun saakka, jolloin itsellisväkeä vähävaraisista oli kutakuinkin yhtä paljon eli hieman yli 30 %.

Entisiä talollisia ja entisiä torppareita vähävaraisissa oli niukasti, käsityöläisiä jonkin verran, samoin teollisuustyöväkeä, mutta huollettavien joukosta ei tähänkään varallisuustasoon ylletty.

Vähävaraisiksi katsottavien joukko on pääasiallisesti torppari- ja itsellisväen varallisuusryhmä.

5.3.2.3. Keskivarakkaat

Keskivarakkaiksi luokiteltuja oli köyhien jälkeen eniten. Tällaisessa väliryhmässä oli monenlaista väkeä, joka eri syistä oli joko köyhimpien ryhmien varakkainta osaa tai varakkaimpien ryhmien köyhänpuoleista väkeä. Useimmilla keskivarakkaiksi arvioituilla oli jo kiinteää omaisuutta. Köyhimmillä oli vain mökkipahanen ja luokan ylärajalla on talollisia, jotka omistivat maatilankin. Edellisiin ryhmiin verrattuna juuri asunto oli varallisuuden rajatekijä. Keskivarakkaat olivat perukirja-aineiston tyypillisin ryhmä. Useimmilla oli lähes kaikkia varallisuuden lajeja, säästöjä ja velkojakin varsinkin tutkimuskauden loppupuolella.

Väestöryhmien prosenttiosuudet keskivarakkain luokitettujen varallisuusryhmässä eri tutkimusajankohtina v. 1850–1911.¹

	1850/51	1870/71	1890/91	1910/11
Säätyläiset	1.4	1.1	2.2	2.6
Talolliset	55.7	18.2	20.0	6.8
Entiset talolliset	12.8	4.5	10.4	11.1
Torpparit	11.4	47.7	34.1	39.6
Entiset torpparit	2.8	3.4	3.0	3.8
Itselliset	4.3	12.5	13.3	14.5
Mäkitupalaiset	—	—	0.7	6.0
Muut	11.4	8.0	11.9	6.4
Käsityöläiset	—	3.4	4.4	2.1
Kauppiaat	—	—	—	—
Työläiset	—	1.1	—	7.2
Huollettavat	—	—	—	—
	100	100	100	100

Keskivarakkaiden määrä kasvoi tasaisesti koko tutkimuskauden ajan. Kaikista täysi-ikäisiä kuolleista keskivarakkain katsottavia oli 1800-luvun puolivälissä 70 ja 1900-luvun alussa 235 henkeä eli edellisenä ajankohtana 8.6 % kaikista pesistä ja jälkimmäisenä 11.4 %.

Varsinkin 1800-luvun puolivälin aineistossa talollisväki pääasiallisesti kuului tähän ryhmään. Yli puolet talollisista oli ajan suhteen muuttumattoman luokituksen mukaan – toisin sanoen 1900-luvun alun vertailulähtökohdista arvioiden – vain keskivarakkaita, vaikka todellisuudessa ei maaseutuuympäristössä juuri rikkaampiakaan paljon ollut. Kruununtalonpoikia on tässäkin ryhmässä erityisesti 1850-luvun aineistossa. Kun metsän arvo nousi, väheni talollisten osuus tässä ryhmässä ja 1870-luvulta lähtien torppariväestö muodosti suurimman osan keskivarakkaitten ryhmässä.

Joukossa oli mukana entisiä talollisia ja entisiä torppareita, jälkimmäisiä on kuitenkin vain niukasti. Keskivarakkain kuului 1900-luvun alussa torppareiden, muutamien talollisten ja ”muut”-ryhmään luokitettujen lisäksi itsellistä väkeä ja mäkitupalaisia. Nämä olivat ryhmiensä varakkaimpia, joilla poikkeuksetta oli merkitty asunto omaisuudeksi. Myös keskivarakkailta torppareilla varallisuuden pääosan muodosti asunto.

1. Absoluuttiset luvut ovat liitteessä 25.

5.3.2.4. Varakkaat

Varakkaitten ryhmän luokkaväli on suuri. Omaisuus vaihteli 3 000 ja 15 000 markan välillä, joten ryhmän sisäiset erot ovat huomattavia. Varakkaiksi luokitettuja pesiä oli 1800-luvun puolivälin aineistossa 1.6 % (13) ja 1900-luvun alussa niitä oli 4.7 % (97) kaikista kuolinpesistä. Varakkaiksi katsottavienkin joukossa oli väkeä vielä useista väestöryhmistä, joskin vain niukasti muista kuin talollisryhmästä.

Väestöryhmien prosenttiosuudet varakkaiksi luokitettujen ryhmässä eri tutkimusajankohtina v. 1850–1911.

	1850/51	1870/71	1890/91	1910/11
Säätyläiset	15.4	—	3.1	6.2
Talolliset	61.5	63.6	83.0	52.6
Entiset talolliset	7.7	11.4	4.6	10.3
Torpparit	7.7	13.6	3.1	11.3
Entiset torpparit	—	—	1.5	1.0
Itselliset	7.7	4.5	1.5	5.2
Mäkitupalaiset	—	2.3	—	1.0
Muut	—	—	1.5	6.2
Käsityöläiset	—	—	1.5	—
Kauppiaat	—	—	—	4.1
Työläiset	—	—	—	2.1
Huollettavat	—	—	—	—

Tutkimuskauden alussa varakkaita olivat vain säätyläiset ja ennen kaikkea talolliset, joita oli yli 60 % koko varakkaasta väestä. Jokunen entinen talollinen ylsi tähän ryhmään ja maaseudulla oli aina joku varakas torppari, joka erottui omasta ryhmästään ja oli kyennyt kokoamaan varallisuutta saman verran kuin talolliset yleensä. Varakkaat torpparit kuuluivat varakkaiden köyhimpään osaan lähes poikkeuksetta. Tavallisesti torppareille oli kertynyt omaisuutta juuri ja juuri yli 3 000 markan. Joukossa oli tosin poikkeuksiakin. Aineiston ainoa torppari, jolla oli omaisuutta yli 6 000 markan omisti ison torpan ja hänellä oli runsaasti saatavia talollisilta ja suurehkot pankkisäästöt. Mistä tämä 51-vuotiaana kuollut torppari oli omaisuutensa hankkinut, ei selviä käytetystä lähteistöstä. Hänellä oli saatavia talollisilta niin lukuisasti, ettei perinnöstäkään liene ollut kyse.¹

Itsellisten joukossa oli myöskin aina joku, joka poikkesi ryhmän yleisestä varallisuustasosta. Kyseessä ovat todella harvinaiset tapaukset, kuten jo itsellisryhmän varallisuus-

1. JMA, Viitasaaren kärjäkunnan ark. Perukirja 34/1911.

analyysin yhteydessä on huomautettu. Varakkailla itsellisillä oli 1900-luvun alussa runsaasti saatavia. Rikkain itsellistäväkeeseen kuuluva oli konginkankaalainen 66-vuotiaana kuollut mies, jolla oli käteistä yli 1000 mk, hieman irtainta ja runsaasti saatavia talollisilta ja torppareilta.¹ Samoin pihtiputaalaisella 59-vuotiaana kuolleella miespuolisella itsellisellä merkityllä henkilöllä oli paljon saatavia muilta itsellistäväkeeseen kuuluvilta ja lisäksi runsaat pankkisäästöt.²

Varakkaitten joukkoon on tullut yksi mäkitupalainenkin, vaikka nämä yleensä olivat maaseudun köyhintä väkeä. Ainoan varakkaan mäkitupalaisen yhteydessä on puhuttava todella varakkaasta pesästä, jonka varallisuustasosta asianomainen ei itse päässyt nauttimaan, sillä 3500 markan omaisuudesta henkivakuutuksen osuus oli 2000 mk.³

Säätyläisten osuus varakkaitten ryhmässä oli 3.1 %. Koko säätyläis/virkamies-ryhmästä varakkaita oli tasan kolmannes. Suurin osa varakkaista virkamiehistä oli lähempänä luokan ylärajaa kuin alarajaa. Virkamiehistä yleensä papit ja nimismiehet, joilla ei ollut maaomaisuutta, kuuluivat tähän ryhmään.

Kauppiaitten pesistä suurin osa eli 40 % oli varakkaiden varallisuustasossa, tosin niissä oli poikkeuksetta omaisuutta runsaasti yli 3000 markan, mikä on luokan alaraja.

Teollisuustyöläisistä vain kaksi ylsi tähän varallisuustasoon ja kummassakin pesäessä varallisuutta oli niukasti yli 3000 markan. Kysymyksessä on lisäksi tavallisen työväestön varallisuustasosta poikkeavat pesät, sillä varakkaimmista pesistä toinen oli paperimestarin kuolinpesä ja toinen työnjohtajaksi merkityn henkilön kuolinpesä. Mikäli varakkaaksi katsottavan ryhmän varallisuuden alaraja olisi esimerkiksi 6000 mk, ei ryhmässä olisi työväestöön luettavia ollenkaan ja osa virkamiespesistäkään ei ylittäisi mainitun omaisuusrajan ylitse.

Maaseutuväestön varakkaat olivat 1890-luvun tienoilla lähes yksinomaan talollistäväkeä ja virkamiehiä. Talollisten osuus pieneni suhteellisesti hieman 1900-luvun alussa varakkaiksi luettujen joukosta, sillä muuttuneiden mahdollisuuksien kaudella myös jotkut torpparit ja mäkitupalaiset ja pääosa virkamiehistä kuului varakkaitten ryhmään ja huomattava osa talollisista oli rikastunut jo ohi varakkaaksi rajatun omaisuuden arvon.

5.3.2.5. Rikkaat

Rikkaimmiksi arvioidun maaseutuväestön varallisuus oli vähintään 15 000 mk. Rikkaita oli vähän. 1800-luvun puolivälissä vain jämsäläiset suurtalolliset omistivat näin suuria omaisuuksia ja koko kuolinpesien määrästä oli 0.2 %. Varallisuuden kasvun

1. JMA, Konginkankaan kärjäkunnan ark. Perukirja 4/1910.

2. JMA, Pihtiputaan kärjäkunnan ark. Perukirja 1/1911.

3. JMA, Laukaan kärjäkunnan ark. Perukirja 12/1911.

kauden jälkeen rikkaiksi katsottavia pesiä oli 1.9 % kaikista kuolinpesistä eli kaikkiaan 40. Lukumääräisesti rikkaiden määrä kohosi tuntuvasti ja se suureni myös suhteellisesti moninkertaiseksi.

Tutkimuskauden alkupuolella – 1850- ja 1870 -lukujen aineistossa – rikkaiden joukossa oli vain säätyläisiä ja talollisia. Edellisillä oli huomattavan suuria maaomaisuuksia ja muutakin omaisuutta runsaasti. Jälkimmäisillä oli suurehkot maatilat omaisuuden perustekijänä. Uusista maaseutuväestön ryhmistä vain kauppiaat ylsivät rikkaitten ryhmään, sillä molemmat 1890-luvun aineiston kauppiaat kuuluivat tähän korkeimpaan varallisuustasoon.

Väestöryhmien prosenttiosuudet rikkaiksi luokitettujen ryhmässä eri tutkimusajan kohtina v. 1850–1911.

	1850/51	1870/71	1890/91	1910/11
Säätyläiset	50	60	15.4	15.0
Talolliset	50	40	69.2	72.5
Entiset talolliset	—	—	—	5.0
Torpparit	—	—	—	2.5
Entiset torpparit	—	—	—	—
Itselliset	—	—	—	—
Mäkitupalaiset	—	—	—	—
Muut	—	—	—	—
Käsityöläiset	—	—	—	—
Kauppiaat	—	—	15.4	5.0
Työläiset	—	—	—	—
Huollettavat	—	—	—	—

Säätyläisistä kuului kolmannes rikkaiden ryhmään 1900-luvun aineiston mukaan ja heidän osuutensa koko varakkaimmasta ryhmästä oli 15 %. Talolliset olivat lisänneet varallisuuttaan ja koko talollisryhmästä 17 % (29 talollista) omisti yli 15 000 markan omaisuuden. Luokan luokkaväli on suuri, sillä joukossa oli yli 200 000 markan omaisuuksia.

Rikkaiden joukossa on myös yksi torppari 1900-luvun alun aineistossa. Poikkeuksellisen varakas torppari oli elänyt tai ainakin kuollut Keuruun kärjäkunnassa. Tällä 67-vuotiaana kuolleella torppariksi merkityllä miehellä ei ollut kiinteää omaisuutta ollenkaan. Hänellä oli runsaanlaisesti käteistä ja irtainta sekä hevosia ja karjaa. Poikkeuksellisen suureksi torpparin omaisuuden kohotti erittäin suuret saatavat, joita oli yhteensä yli 28 000 mk. Näin suuret saatavat olivat harvinaisia koko aineistokin huomioiden. Saatavat olivat lisäksi vain muutamilta henkilöiltä ja suurin saatava yhdeltä velalliselta. Ky-

seessä saattaa olla perintö, jota ei eritelty perukirjassa tällä kertaa. Joskus perintö mainittiin erikseen.¹ Rikas torppari on harvinainen poikkeus joukossa. Näiden tulosten mukaan 1900-luvun alussa jollain seudulla olisi koko torppariväestöstä 0.3 % ollut rikkaiksi katsottavia. Kaikkiaanhan torpparijoukko oli varsin hajanainen ja on mahdollista, että ainakin ne torpparit, joilla oli suuret perinnöt kuuluivat ylimpään varallisuustasoon.

Varsinaisesti rikas väestö muodostui talollisista, rikkaimmista virkamiehistä ja säätyläisistä sekä kauppiaista. Jokunen entinen talollinen ja poikkeuksellisen varakas torppari saattoi kuulua tähän rikkaimpien ryhmään.

1. Esim. JMA, Keuruun käräjäkunnan ark. Perukirja 17/1911.

6. VARALLISUUSOLOJEN TUTKIMINEN JA VARALLISUUDEN MUUTOKSET ELINKEINOELÄMÄN MURROSKAUDELLA 1850–1914

Sosiaali- ja taloushistorian perustutkimus on ollut Suomessa verrattain niukkaa varsinkin väestön toimeentuloedellytyksiä käsittelevien tutkimusten osalta. Eri väestöryhmien elintasoja tai varallisuusoloja koskevia selvityksiä, jotka ulottuvat lähimenneisyyttä kauemmaksi, ei ole kuvailevia esityksiä lukuunottamatta juuri ollenkaan. Toisaalta on väitetty useissa yhteyksissä ja myöskin osoitettu erilaisissa tutkimuksissa, että toimeentulokysymykset ovat vaikuttaneet moniin yhteiskunnan toimintoihin ja murroskauden muutoksiin. Oman hankaluutensa menneen ajan varallisuusmuutosten tutkimisessa aiheuttaa lähteistöjen niukkuus, mainittu aikaisempien tutkimusten vähäisyys, ja koko laajan kysymyksenasettelun monitahoisuus. Kun kyse on erityisesti maaseutuväestöstä – kuten tässä tutkimuksessa on laita – sääteli sen elinolosuhteita pitkään hyvät ja huonot satovuodet. Peltoa raivattiin yleensä väkiluvun lisääntymisen suhteessa, ja ennen teollistumisen vaikutuksia maamme väestön elinehdot muuttuivat varsin vähän.

Aikajakso jolloin teollisuuselinkeinojen muutokset heijastuivat Suomeen, jolloin väestömäärä nopeasti kaksinkertaistui ja jolloin erityisesti maata omistamattoman väestön määrä kasvoi, alkoi Suomessa 1860–1870 -luvulla. Maastamme alkoi tulla teollistunut yhteisö ja tämä muutosjakso jatkuu edelleen.

Mitä teollistuminen alkuvaiheessaan sitten vaikutti väestön elinoloihin? Asiaa valaisevia lähteistöjä on niukasti. Maatalouselinkeinojen osalta kylvöä ja satoa kuvaavat tiedot osoittavat vuotuisia muutoksia maataloudesta elävien toimeentulossa. 1800-luvun lopulla kootut suostuntaverot kuvaavat tulotasoa joiltain vuosilta, mutta varallisuuden määrän tai rakenteen muutoksia tulotasoa kuvaava lähteistö ei pysty osoittamaan.

Varallisuusmuutoksia, eri väestöryhmien varallisuuseroja ja omaisuuden rakennetta valaisevaksi lähteeksi soveltuu hyvin perukirja. Se ei tosin sellaisenaan anna oikeaa kuvaa kaikkien väestöryhmien varallisuudesta, sillä köyhimmistä kuolinpesistä perukirjoja ei laadittu ollenkaan ja niissäkin talouksissa, joissa omaisuutta oli niukasti, perunkirjoitukset pidettiin harvempina kuin rikkaimmissa pesissä. Toisaalta perukirjan on arveltu kuvastavan hyvin iäkkään väestön varallisuutta. Kun perukirjan rinnalle otetaan täydentäväksi lähteeksi kirkonarkistojen kuolleitten luettelot, voidaan saada tarvittava lisätietous: keiltä perukirjat jäivät tekemättä ja minkä ikäisiltä perukirjat laadittiin. Perukirjoja ei tehty köyhimmiltä, sillä esimerkiksi ruotuvaivaisilta niitä ei ole ollenkaan. Tämän vuoksi usein myös kaikkein nuorimpien ja iäkkäimpien perunkirjoitukset on jätetty toimittamatta 1800-luvun lopulla. Perukirjoja on kuitenkin kaikista maaseudun väestöryhmistä ja myös kaiken ikäiseltä väestöltä. Eniten pesänselvityksiä laadittiin 40–60 vuotiaitten keskuudessa. Väestölähteen tiedoilla täydennettynä perukirja antaa luotettavaa tietoa ihmisten varallisuudesta eri aikoina.

Perukirja-aineisto osoitti varallisuuden kasvaneen välittömästi ansaintaedellytysten kohentumisen seurauksena. Tutkimusalueella varallisuus alkoi kasvaa 1870-luvulla ja 1900-luvun alkuun tultaessa nettovarallisuus nelinkertaistui per capita -keskiarvon mukaan.

Elinehtojen kohentuminen alkoi tutkimusalueella kaikkialla samanaikaisesti. Ensimmäisinä hyötyivät teollisuuden luomasta raaka-aineen kysynnästä talolliset. Näiden keskimääräinen nettovarallisuus kohosi 1870- ja 1880-lukujen aikana noin nelinkertaiseksi ja talollisväki kasvatti varallisuuttaan seuraavan kahdenkymmenen vuoden aikana vielä puolitoistakertaiseksi.

Muun maaseutuväestön varallisuus alkoi kasvaa vasta 1890-luvulla ja sen jälkeen. Torppariväestön keskimääräinen nettovarallisuus kaksinkertaistui 1890-luvulta 1910-luvulle. Kasvuun vaikutti erityisesti kiinteän omaisuuden ja irtaimen lisääntyminen. Itsellisväen keskivarallisuus nousi vastaavana aikana noin puolitoistakertaiseksi. Näiden ryhmien varallisuustaso kohosi nopeasti, mutta yhtä nopeasti torpparit ja maaseudun työväki tulivat sille rajalle, jonka jälkeen ne eivät voineet oleellisesti lisätä varallisuuttaan. Alueen teollisuustyöväestön varallisuus oli keskimäärin yhtä suuri kuin torppareilla. Vain käsityöläisväestö köyhtyi 1800-luvun lopulla.

Varallisuuden lisääntyessä kasvoivat ryhmien väliset ja ryhmien sisäiset erot. Talollisväellä oli 1800-luvun puolivälissä ja vielä 1870-luvun taitteessa noin viisi- kahdeksankertainen keskivarallisuus torppareihin ja itsellisiin verrattuna, mutta 1900-luvun alussa ero torppareihin oli keskimäärin neljätoistakertainen ja itsellisväkeen verrattuna talollisilla oli keskimäärin yli kaksikymmenkertainen omaisuus.

Keskimääräiset erot kasvoivat, mutta ne eivät kulkeneet suinkaan yksinomaan ryhmäkohtaisesti. Maaseudulla oli köyhiä ja velkaantuneita talollisia ja myös varakkaita torppareita ja itsellisiä. Yleiskuvan kunkin ryhmän toimeentuloedellytyksistä keskimääräiset erot kuitenkin antavat.

Taloudellisen kasvun kautena siirryttiin enenevässä määrin myös rahatalouteen. Talollisten antamat luotot menettivät merkitystään pankkilaitoksen kehittyessä. Säästäjiä oli 1900-luvun alussa jo kaikissa väestöryhmissä ja aikaisemmin tavallinen ryhmän sisäinen lainaus väheni.

Perukirja-aineiston ja täydentävien lähteiden avulla voidaan laskea eri varallisuustasoissa eli tietynlaisissa elinolosuhteissa olleen väestön määrä. Tällöin laskelmat eivät ole riippuvaisia kaavamaisesta väestöryhmäluokituksesta. Tutkimuksessa on köyhien määrä laskettu mahdollisimman suureksi. Köyhimpien osuus lisääntyi hieman nopean väestön kasvun aikana 1870-luvulta 1890-luvulle. Tämän jälkeen aivan köyhimmän väen osuus alkoi vähitellen laskea ja lähteistö osoittaa selvästi varallisuuden lisääntyneen kaikkien väestöryhmien keskuudessa. Talolliset, virkamiehet ja kauppiat olivat jo edenneet kauaksi rajalta, jossa kaikki ansaittu menee kulutukseen. Osa torppareista, itsellisväestä ja teollisuuden työväestä kykeni myös hankkimaan varallisuutta joskus runsaastikin yli ku-

lutuksen. Kunkin ryhmän köyhimmät pystyivät kohentamaan ehkä vain kulutustasoaan, jota tässä työssä käytetty lähteistö ei pysty osoittamaan yksityiskohtaisesti.

Perukirjalähteistöä ei ole aikaisemmin käyetty varallisuusolojen valaisijana, eikä sitä aikaisemmin ole käytetty systemaattisesti ollenkaan. Kehitely perukirjan käyttömenetelmä sopii varallisuuserojen, varallisuuden rakenteen ja luottosuhteiden tutkimiseen. Perukirjalähteistön ja täydentävien lähteiden avulla voidaan tutkia erityyppisten talousalueiden varallisuusoloja ja -eroja. Tutkimus voidaan laajentaa koskemaan käsiteltyjä useampia väestöryhmiä ja se soveltuu väestörakenteeltaan eroavien alueiden elinolosuhteiden vertailuun. Paikallishistorian tutkimuksessa voi perukirjalähteistöä käyttää alueiden erikoispiirteiden kuvaamiseen ajallisten muutosten ja väestöryhmien välisten erojen selvittämiseen, kunhan aineistoa kerätään riittävästi, jotta helposti vinoumia aiheuttavien satunnaisvaikutusten osuus eliminoituu.

Hedelmällisimmillään tässä tutkimuksessa kehitetty perukirjan käyttötapa on tutkittaessa toimeentuloedellytysten muutoksien vaikutuksia väestön elintasoon ja varallisuuden pitkien muutoskausien aikana.

Saadut tulokset varallisuuden määrästä ja sen rakenteesta kuvaavat yksityiskohtaisesti Sisä-Suomen alueen oloja, mutta kuvastavat kehitystä koko maassa. Varallisuuden nousu oli mahdollista kaikissa ryhmissä, joskin erityisesti maatyöväestön elinehtojen kohentuminen oli niukkaa. Erityisesti 1870-luvulta alkaneen muutoksien kauden aikana maaseudullamme talolliset muodostivat selvän keskiluokan rikkaiden säätyläisten ja köyhänpuoleisten torppareiden ja muun maaseuturahvaan välillä.

Tutkimuskauden aikana syntyivät aikaisempaa suuremmat varallisuuserot maaseudulle. Kun talollisten keskimääräinen nettovarallisuus oli vielä 1870-luvun alussa noin 2000 mk, se oli tutkimuskauden lopulla peräti 13 800 mk. Torppareiden nettovarallisuuden keskiarvo oli 1870-luvun alussa 500 mk ja 1910-luvun alkupuolella 1030 mk. Vaikka torppareiden varallisuus kasvoi nopeasti jäi ryhmä jälkeen talollisista koko ajan. Kolmas suuri väestöryhmä maaseudulla oli maatyöväki eli itsellistä väestöä. Sen varallisuus lisääntyi vain niukasti. Perukirjoitetun itsellistä väestön nettovarallisuuden keskiarvo oli 1870-luvun alussa 270 mk ja 1910-luvulle tultaessa tähän ryhmään kuuluvat omistivat keskimäärin 570 markan netto-omaisuuden. Ero talollisväkeen oli kasvanut moninkertaiseksi ja torppariväestökin oli kyennyt kohentamaan olojaan itsellistä väestöä nopeammin. Viimeksi mainitun ryhmän piirissä lisääntyi perukirjoitettujen laadinta erityisesti 1890-luvun jälkeen, mikä myöskin tukee käsitystä itsellistä väestön vaurastumisesta, mutta keskimääräisluvut eivät suoranaisesti kerro ryhmän köyhimmästä osasta, jolle varallisuutta ei kertynyt muuttuneissa olosuhteissa.

Kolme edellä mainittua ryhmää muodostivat valtaosan maaseudun väestöstä ja varallisuuserot pääasiassa kulkivat näiden kesken. Rikkaimpia perukirjoitetusta väestöstä olivat harvalukuiset säätyläiset ja virkamiehet sekä maakauppiat ja kaikkein köyhimpiä olivat mäkitupalaiset. Tutkimusjakson aikana syntyi alueelle uusi väestöryhmä, teolli-

suustyöntekijät. Näiden varallisuuden määrä oli lähellä torppareiden varallisuutta, mutta omaisuuden rakenne poikkesi mainitulla kahdella ryhmällä.

Samalla kun eri väestöryhmien varallisuuserot lisääntyivät kasvoivat myöskin ryhmien sisäiset erot varsinkin pääväestöryhmien keskuudessa. Perukirjoitetusta talollisväestä oli yli varojensa velkaantuneita 1800-luvun puolivälin aineistossa 3 % ja varallisuuden tyyppi-arvo oli luokassa, jossa omaisuutta oli 3010 ja 6000 markan välillä. 1900-luvun alun aineistossa oli yli pesän varallisuuden velkaantunut 5 % talollispestistä, mutta tyyppi-arvo oli luokassa, jossa omaisuutta oli 6010–15 000 markan arvosta ja yli 15 000 markan arvoisia pesiä oli 28 % kaikista perukirjoitetuista talollispestistä.

Velkaantuminen lisääntyi yleensäkin 1890-luvun jälkeen kun alueen pankkilaitos kehittyi. Runsaimmin velkapääomaa joutuivat käyttämään torpparit. 1800-luvun puolivälin aineistossa ei yksikään torpparipesä ollut velkaantunut yli omaisuuden, mutta 1910/11 aineistossa yli varojen velkaantuneita torpparipesiä oli 17 % ja toisaalta tyyppillisin torppariperheen omaisuus vaihteli 210:stä 500 markkaan ja joka viidennessä pesässä oli omaisuutta yli 1000 markan, mikä vielä 1800-luvun puolivälissä oli perin harvinaista.

Pienimmät ryhmän sisäiset erot olivat itsellisväestön keskuudessa, joka oli keskimääräisestäkin erittäin köyhä ryhmä. Velkaantuneita pesiä ei tässä ryhmässä ollut 1800-luvun puolivälin aineistossa yhtään, mutta 1910-luvun alussa niitä oli 8 % perukirjoitetuista pestistä. Tyyppillisin itsellisperheen varallisuus oli 1800-luvun puolivälissä 10–50 markan arvoinen (62 %) ja 1910-luvun alussakin tyyppi-arvo jäi samaan luokkaan, mutta huomattava osa ryhmästä omisti tätä runsaammin varallisuutta.

Muiden ryhmien sisäiset erot olivat yleensä vähäisiä. Perukirjoitetun väestön saatavien summa oli kaikkina tutkimusajankohtina velkojen summaa suurempi. Velkapääoman käyttö lisääntyi tutkimuskauden aikana. Kun 1800-luvun puolivälin aineistossa oli 1.6 velallista perukirjaa kohti, vastaava määrä 1910-luvun alussa oli 3.3. Aluksi luoton antajina olivat lähinnä talolliset, sillä ennen pankkilaitoksen syntyä 3/4 koko velkojen summasta oli lähtöisin talollisilta. Tutkimusalueella ei ole havaittavissa kuitenkaan taloudellista riippuvuutta talollisryhmästä, sillä velat olivat yleensä pieniä ja noudattivat sita paitsi tiettyä varallisuusjärjestystä: kuta köyhemmästä oli kyse sitä vähemmän oli velkaa. Huomattavin osa velkarahasta kiersi talolliselta talolliselle, muiden rahoitustarve näytti olleen vähäisempi.

Pankkien osuus luotonantajana lisääntyi voimakkaasti 1890-luvun jälkeen. 1910-luvun aineistossa suurimpien väestöryhmien veloista huomattava osa oli saatu pankeilta. Talollisten velkamäärästä 28.8 % oli pankkilainaa, torppareiden lainoista 39.3 % ja itsellisväenkin vähäisestä velkasummasta 12 % oli saatu pankista.

Pankkilaitos muutti myös rahan sijoittamisen luonteen, tai useimpien kohdalla on syytä puhua säästämisen yleistymisestä. Kun vielä 1830-luvulla pankkisäästäminen oli tavallista vain säätyläisten keskuudessa, niin 1910-luvun aineiston mukaan perukirjoitet-

tu väestö oli sijoittanut rahojaan tuntuvasti pankkeihin. Talollisväestön kokonaissaata-
vasta 35.5 % oli pankkisäästöinä, torppareiden saatavien summasta 42.2 % ja itsellisten
vähäisistä säästöön liikenevistä varoista lähes puolet eli 41.1 oli sijoitettu pankkisäästöik-
si.

Varallisuuden rakenne ei muuttunut koko aineiston keskiarvoina laskettuna kovin-
kaan paljon tutkimuskauden aikana. 1850-luvun alussa 52 % omaisuudesta oli maaomai-
suutta ja 1900-luvun alussa 65.5 %. Jalometalliesineiden ja käteisen osuus kokonaisva-
rallisuudesta vaihteli 0.2–1.5 %:iin. Hevosten osuus koko aineiston keskiarvon mukaan
oli noin 5–3 % netto-omaisuudesta, karjan osuus oli hieman suurempi ja varsin merkit-
tävän osan varallisuudesta muodosti irtain ja erilaiset saatavat.

Ryhmiä väliset varallisuuden rakenne-erot olivat huomattavat. Erot näkyivät selvim-
min tutkimuskauden loppupuolella. Talollisten omaisuus muodosti oman päätyyppinsa.
Nettovarallisuudesta 88.2 % muodosti maaomaisuus, jalometallit ja käteinen raha tekivät
vajaan prosentin, hevoset ja karja 7.9 % ja irtain 11.5 %. Talollisilla oli ainoana ryhmänä
velkoja enemmän kuin saatavia, mutta kiinteän ja muiden varallisuuslajien määrä korvasi
erotuksen.

Torppareiden keskimääräinen netto-omaisuus muodostui siten, että kiinteän osuus oli
27.7 % jalometalliesineistöjen ja käteisen osuus 3.5 %. Hevoset ja karja olivat merkittäviä
varallisuustekijöitä, sillä niiden osuus oli 1910-luvun aineistossa 28.5 % ja irtaimen peräti
32.6. Lopun muodostivat saatavat, joista valtaosa oli pankkisäästöjä.

Työväestön kiinteänä omaisuutena oli poikkeuksetta asunto. Kiinteän osuus työläis-
ten keskivarallisuudesta oli 16.9 % jalometalliesineistöjen 2.6 % ja käteistä rahaa esiintyi
työläiskodeissa 14.7 % koko netto-omaisuudesta. Hevosten ja karjan osuus oli mitätön,
sen sijaan irtainta oli omaisuudesta kolmannes eli 32.6 % ja säästöjen osuus kokonais-
omaisuudesta oli 32.8 %. Varallisuuden rakenne-erot kuvastavat selvästi ansainnan läh-
teiden luonnetta.

Koko työssä yhtenä pääkysymyksenä on ollut köyhtyikö vai rikastuiko maaseutum-
me väestö teollistumisen vaikutuksen ansiosta. Kun ilmiselvää tulojen kasvua on ollut,
voidaan kysyä, kasaantuivatko lisääntyneet varat vai jakaantuivatko ne tasaisesti. Lisään-
tynyt varallisuus ei jakautunut tasaisesti. Talolliset hyötyivät eniten, mutta kerrannais-
vaikutukset ulottuivat kaikkiin väestöryhmiin. Nopean väestön kasvun aikana ennen
1890-lukua köyhimpien määrä maaseudullamme lisääntyi, mutta kääntyi laskuun 1890-
luvun jälkeen. Köyhimpien väestöryhmien ongelmaksi jäivät edelleen niukat toimeentulo-
edellytykset. Vaikka varallisuus hieman kohosi, tultiin nopeasti rajalle, johon vaurastu-
misen oli pakko pysähtyä.

SUMMARY

The conditions of wealth and credit relationships of the rural population in Central Finland during a period of changes in the economic situation in the years 1850–1914.

The present study deals with the effects of industrialisation on the living conditions of the rural population in Finland during the first phase of industrialisation at the end of the 19th and beginning of the 20th century. The topic was limited to concern changes in the wealth of the population, in other words to discover who profited most from the influence of industrialisation and whether poverty decreased in spite of the rapid growth of the population. The research was carried out by comparing the amount and structure of wealth of different social strata at the level of individual households, as well as changes in these.

There are no archive or statistical sources, at least not in Finland, directly concerned with the problems mentioned above. In the present study we have adopted as our source for the research into the changes and structure of wealth the inventories of estates of deceased persons. According to a detailed analysis of sources even these inventories do not reliably reflect the wealth of different social strata. The inventories have to be supplemented by other sources.

According to the legislation of the period studied, i.e. the years 1850–1914, inventories had to be made of the estates of all deceased. Consequently, the inventories could be expected to be very reliable indicators of conditions of wealth. A thorough investigation revealed, however, that these inventories were made in only 28 per cent of all cases.

In the present study the method we adopted was to collect, in addition to the inventories of estates of deceased persons, the names of all adult deceased from congregational lists of deaths and compare these names with the owners of inventories during the same period, the lists of deaths being a very reliable source.

When the inventories of estates and the names of all adult deceased in the same district during the years 1850–51, 1870–71, 1890–91, and 1910–11 had been collected, we were able to identify the group for whom no inventories were made. No inventories were made after the death of very poor and very old persons. Therefore, persons without inventories of estate can be regarded as persons without any means.

It has been assumed that the inventories of estates of the deceased reflect only the wealth of the population older than the average. With the help of the method adopted we were able to discover also the age structure of the adult deceased as well as that of the owners of inventories. This was important because no mention of the age of the deceased was made in the Finnish inventories during the period investigated.

The owners of inventories belong to all age groups, not only to the oldest, because the distribution of deaths among different age groups was different from that of today.

The number of inventories of estates in different social strata is shown graphically in Table 1.

(Im = number of adult deceased, PK = number of inventories of estates)

	1850/51			1870/71			1890/91			1910/11		
	Im	PK	%	Im	PK	%	Im	PK	%	Im	PK	%
Gentlemen and civil servants	3	3	100	4	2	50	12	8	66.6	18	18	100
Farmers	178	60	33.7	147	54	36.0	139	93	66.9	170	103	60.5
Former farmers	88	34	38.6	113	20	17.6	201	46	22.8	184	56	30.4
Crofters	129	43	33.3	179	69	38.5	251	96	38.2	292	169	57.8
Former crofters	25	8	32.0	32	5	15.6	79	17	21.5	81	21	25.9
Landless	201	21	10.4	247	24	9.7	487	42	8.6	723	97	13.4
Cottagers	12	3	25.0	14	1	7.1	98	7	7.1	220	25	11.3
Other	52	16	30.7	40	11	27.5	76	26	34.2	129	32	24.8
Artisans	10	7	70.0	19	8	42.1	33	11	33.3	33	14	42.4
Merchants	—	—	—	—	—	—	2	2	100	10	6	60.0
Workers	—	—	—	2	2	100	8	2	25	34	26	76.4
Wards	118	2	1.6	89	0	—	140	0	—	164	0	—
	816	198	24.2	886	196	22.1	1526	350	22.9	2058	567	27.5

The making of inventories was most common among gentlemen and civil servants as well as among farmers, merchants and even crofters, and least common among the landless and wards.

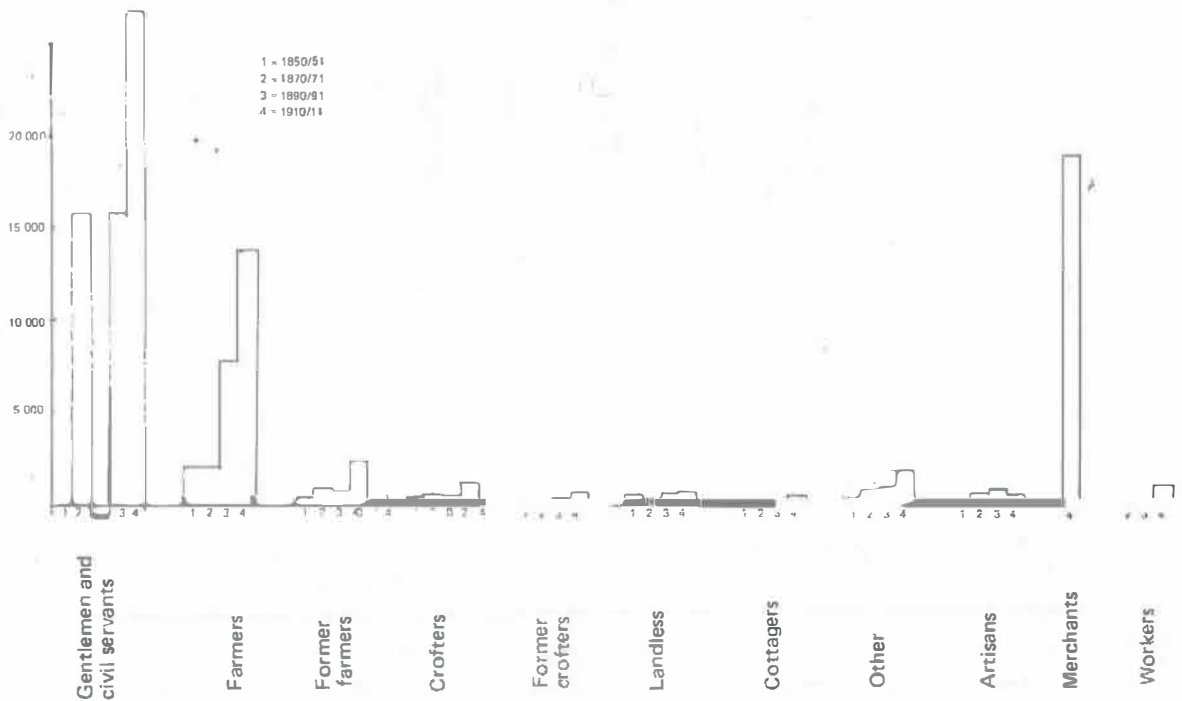
The region investigated is Central Finland, a district where the effects of industrialisation began to be felt in the 1870s, at a time when the demand for timber in Central Europe reached this afforested area in spite of the difficulty of access. The changes were brought about in an area of virgin soil and are therefore easily noticeable. In the middle of the 1870s the area was still an economic backwater with poor communications with the rest of Finland. During the period investigated the population of the area doubled.

Land was taken into cultivation in approximate relation to the growth of the population, and in the 1890s the region already had some timber industry, although only 2 per cent of the adult population got their livelihood by working in factories. The development of timber floating techniques was a decisive factor in the changing of the economic situation.

The years 1850–51 were taken as the starting point for the present study. It was decided that twenty years were a suitable time interval for the study of changes in wealth. The last period studied were the years 1910–11. The wealth of the population in the region began to increase in the 1870s, when a great amount of timber was sold. The whole area was agricultural, and particularly alarming at the time was the increase of the landless population and its low level of income. The effects of the demand for timber caused by industrialisation in the district were, however, so great that from the 1850s to the beginning of the 1910s the per capita wealth grew four-fold, even though the starting figures were comparatively low. The growth of wealth was not equal in all social strata.

The farmers, for whom the increasing income from the forests meant unprecedented wealth, were the first to prosper, and the increase of wealth was greatest among them. The farmers' wealth began to increase already in the 1870s, whereas other groups of the population did not begin to prosper until the 1890s, when the income from increasing job opportunities grew to the extent that many households had more income than they consumed.

The average changes in the wealth of different social strata in the area studied within the years 1850–1911 are shown in Table 2.

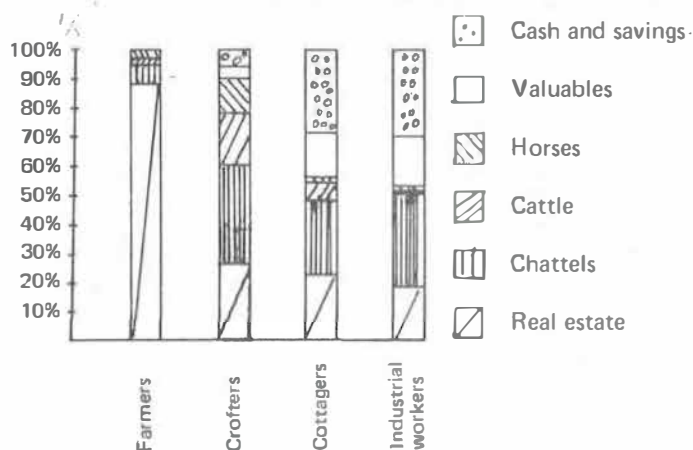


The period of increase in wealth was also a period marked by a growth of considerable differences in wealth. While in the 1850s the wealth differential between the farmer and the crofter was still only five-fold, it had become about twelve-fold by the beginning of the 20th century. The difference between the richest and the poorest group was even greater. The wealth of the farmer grew six-fold within forty years after the 1870s, and even the landless were able to more or less double their wealth within twenty years.

The artisans were the only ones whose wealth decreased due to the fact that their products were replaced by industrial products.

The structure of wealth was different among three social groups.

Total average structure of the wealth of farmers, crofters, cottagers and industrial workers.



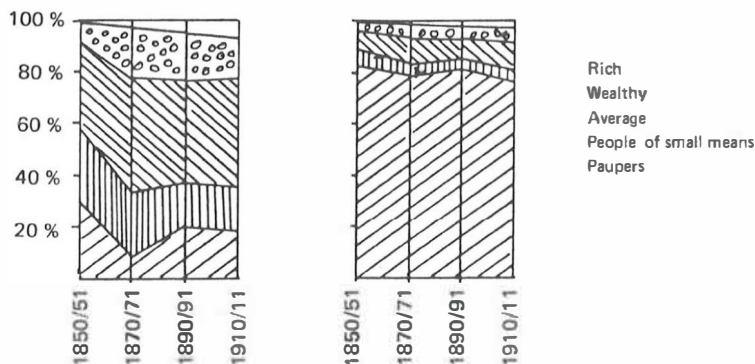
The farmers' wealth consisted mainly of real estate, the amount of cattle and chattels being comparatively small. For the crofters' wealth the amount of livestock (both horses and cattle) was more important, although real estate also was noteworthy, and chattels were relatively more important than in the case of the farmer.

The industrial workers differed from the other two groups. Real estate, which almost without exception meant a house, formed one quarter of their net wealth, with chattels forming the largest part. The amount of cash and savings was greater than in the other groups. Savings were important for the industrial worker as there was no social security.

The material based on the inventories of estates of deceased persons also gives an opportunity to study credit relationships. Before the rise of the banking system, the farmers were the most important lenders in the rural districts, although there were also credit relationships within each social group. Banking did not begin in the area until the 1890s, after which the banks took care of money lending to a great extent.

An important problem from the point of view of general development is the question whether poverty decreased in spite of the rapid growth of the population in a situation in which traditional means of livelihood were not able to raise the standard of living of the beginning of the period under study. If we estimate, with the help of the inventories of estates and other sources, the number of the poorest as being as great as possible, we come to the conclusion that the number of the poorest decreased to some extent, especially after the 1890s, when the rate of growth increased. During the time of the most rapid growth of the population, i.e. from the 1870s to the 1890s, the number of the poorest grew to some extent, but began to decrease immediately after that period. The relative numbers of people at various levels of wealth changed, according to the classification of wealth used in the present study, in the way shown in the figure below.

Relative changes of different levels of wealth calculated on the basis of inventories of estates (Fig. 1) and by regarding those without inventories as paupers, which is the correct method (Fig. 2).



In the area studied, which was not industrialised to begin with, the demand for timber, the increase of job opportunities and the effects of the industry drawn to the district increased the sources of livelihood throughout the social strata.

LÄHTEET

ARKISTOLÄHTEET

Valtionarkisto (VA)

Kuvernöörien kertomukset v. 1877–1901. Hämeen, Kuopion ja Vaasan läänit.

Teollisuushallituksen arkisto:

- Luettelot liikelaitoksista 1885–1911, Vaasan lääni maaseutu, Hämeen lääni maaseutu.

Kamarikonttorin arkisto, tiedot kylvöstä ja sadosta v. 1881–1889, Vaasan lääni.

Jyväskylän maakunta-arkisto (JyMA)

Käräjöpöytäkirja-aineisto

- Viitasaaren tuomiokunnan arkisto
Viitasaaren kärjäkunnan pöytäkirjat ja liitteet v. 1850
- Jyväskylän tuomiokunnan arkisto
Jyväskylän kärjäkunnan pöytäkirjat ja liitteet v. 1890, 1891
Keuruun kärjäkunnan pöytäkirjat ja liitteet v. 1892.
- Jämsän tuomiokunnan arkisto
Jämsän kärjäkunnan pöytäkirjat ja liitteet v. 1880, 1910.

Perukirja-aineisto

Jyväskylän tuomiokunnan arkisto

Jyväskylän ja Keuruun kärjäkuntien arkistot:

Perukirjat v. 1850–1854, 1870–1874, 1890–1894 ja 1910–1914.

Jämsän tuomiokunnan arkisto

Jämsän ja Korpilahden kärjäkuntien arkistot:

Perukirjat v. 1850–1854, 1870–1874, 1890–1894 ja 1910–1914.

Saarijärven tuomiokunnan arkisto

Karstulan, Kivijärven ja Saarijärven kärjäkuntien arkistot:

Perukirjat v. 1850–1854, 1870–1874, 1890–1894 ja 1910–1914.

Viitasaaren tuomiokunnan arkisto

Konginkankaan, Laukaan, Pihlputaan ja Viitasaaren kärjäkuntien arkistot:

Perukirjat v. 1850–1854, 1870–1874, 1890–1894 ja 1910–1914.

Jämsän srk:n ark. Perukirjoja v. 1850/51.

Kivijärven, Jämsän, Saarijärven ja Uuraisten srk:n ark. perukirjoja v. 1870/71.

Väestölähteistö

Jämsän henkikirjoittajan arkisto:

Henkikirjat 1870/71 ja 1890/91.

Laukaan henkikirjoittajan arkisto:

Henkikirjat 1870/71 ja 1890/91.

Jyväskylän rovastikunnan arkisto:

Väestötaulut v. 1850 ja 1870.

Jämsän srk:n arkisto:

Väestötaulut v. 1850 ja 1870.

Keuruun srk:n arkisto:

Väestötaulut v. 1850 ja 1870.

Jyväskylän msrk:n arkisto:

Kuolleitten luettelot 1850/51, 1870/71, 1890/91 ja 1910/11; Väestötaulut v. 1890 ja 1910.

Jämsän srk:n arkisto:

Kuolleitten luettelot v. 1850/51

Karstulan srk:n arkisto:

Kuolleitten luettelot v. 1850/51 ja 1870/71

Keuruun srk:n arkisto:

Kuolleitten luettelot v. 1850/51 ja 1870/71

Kivijärven srk:n arkisto:

Kuolleitten luettelot v. 1850/51 ja 1870/71

Konginkankaan srk:n arkisto:

Kuolleitten luettelot v. 1850/51

Korpilahden srk:n arkisto:

Kuolleitten luettelot v. 1850/51

Laukaan srk:n arkisto:

Kuolleitten luettelot v. 1850/51, 1870/71, 1890/91; Väestötaulut v. 1850, 1870, 1890 ja 1910.

Multian srk:n arkisto:

Kuolleitten luettelot v. 1850/51 ja 1870/71

Petäjäveden srk:n arkisto:

Kuolleitten luettelot v. 1850/51

Pihlajaveden srk:n arkisto:

Kuolleitten luettelot v. 1850/51

Pihtiputaan srk:n arkisto:

Kuolleitten luettelot v. 1850/51 ja 1870/71

Saarijärven srk:n arkisto:

Kuolleitten luettelot v. 1850/51 ja 1870/71; Väestötaulut v. 1890, 1910.

Sumiaisten srk:n arkisto:

Kuolleitten luettelot v. 1850/51 ja 1870/71

Uuraisten srk:n arkisto:

Kuolleitten luettelot v. 1850/51 ja 1870/71

Viitasaaren srk:n arkisto:

Kuolleitten luettelot v. 1850/51; Väestötaulut v. 1850 ja 1870.

Elinkeinoista*Lauaan kihlakunnan kruununvoudin arkisto:*

Vuosikertomukset v. 1850–1897

Seurakuntien arkistot:*Jämsän srk:n arkisto, Jämsä*

Kuolleitten luettelot v. 1870/71, 1890/91 ja 1910/11

Karstulan srk:n arkisto, Karstula,

Kuolleitten luettelot v. 1890/91 ja 1910/11; Väestötaulut v. 1890 ja 1910.

Keuruun srk:n arkisto, Keuruu,

Kuolleitten luettelot 1890/91 ja 1910/11

Kivijärven srk:n arkisto, Kivijärvi,

Kuolleitten luettelot v. 1890/91 ja 1910/11; Väestötaulut v. 1890 ja 1910.

Konginkankaan srk:n arkisto, Konginkangas,

Kuolleitten luettelot v. 1870/71, 1890/91 ja 1910/11; Väestötaulut v. 1890 ja 1910

Korpilahden srk:n arkisto, Korpilahti,

Kuolleitten luettelot v. 1870/71, 1890/91 ja 1910/11

Laukaan srk:n arkisto, Laukaa,

Kuolleitten luettelot v. 1890/91 ja 1910/11

Multian srk:n arkisto, Multia,

Kuolleitten luettelot v. 1870/71, 1890/91 ja 1910/11

Petäjäveden srk:n arkisto, Petäjävesi,

Kuolleitten luettelot v. 1870/71, 1890/91 ja 1910/11

Pihlajaveden srk:n arkisto, Pihlajavesi,

Kuolleitten luettelot v. 1870/71, 1890/91 ja 1910/11

Pihtiputaan srk:n arkisto, Pihtipudas

Kuolleitten luettelot v. 1890/91 ja 1910/11; Väestötaulut 1890 ja 1910

Saarijärven srk:n arkisto, Saarijärvi

Kuolleitten luettelot v. 1890/91 ja 1910/11. Väestötaulut 1890 ja 1910

Sumiaisten srk:n arkisto, Sumiainen,

Kuolleitten luettelo v. 1910/11; Väestötaulut v. 1910

Toivakan srk:n arkisto, Toivakka,

Kuolleitten luettelot v. 1890/91 ja 1910/11

Uuraisten srk:n arkisto, Uurainen,

Kuolleitten luettelot v. 1890/91 ja 1910/11

Viitasaaren srk:n arkisto, Viitasaari,

Kuolleitten luettelot v. 1870/71, 1890/91 ja 1910/11; Väestötaulut 1890 ja 1910

Äänekosken srk:n arkisto, Äänekoski,

Kuolleitten luettelot v. 1910/11; Väestötaulut v. 1910.

PAINETUT LÄHTEET

Tilastojulkaisut

Suomen Tilastollinen Vuosikirja, (STV)

- Väestö 1892, 1912
- Maatalous 1908–1914
- Teollisuus 1911–1912

Suomen Virallinen Tilasto (SVT)

- Väestötilasto 1895–1911
- Maataloustiedustelu v. 1910
- Perintötilasto v. 1910
- Tuloverotilasto: suostuntavero v. 1867 ja 1881

Valtiopäiväasiakirjat

- Talonpoikaissäädyn pöytäkirjat v. 1891

Kirjallisuus

Ahvenainen, Jorma, Kankaan paperitehdas 1872–1902. Jyväskylä 1972. – Kankaan paperitehdas v. 1902–1940. Jyväskylä 1975.

Ajo, Reino, Suomen kaupunkien kauppa-alueet 18. vuosisadan lopulla. Helsinki 1944.

Alanen, Aulis J., Suomen maakaupan historia. Jyväskylä 1957.

Allardt, Erik, Oman ajan historia ja politiikan tutkimus. Helsinki 1967.

Anttila, Leo, Kotka som industristad. Helsingfors 1957.

Anttila, Veikko, Talonpojasta tuottajaksi. Jyväskylä 1974.

Aunola, Toini, Pohjois-Pohjanmaan kauppiaiden ja talonpoikien väliset kauppa- ja luotosuhteet 1765–1809. Helsinki 1967.

Björkqvist, Heimer, Prisörelserna och penningvärde i Finland under goldmyntfotsperioden. Suomen pankin tutkimuksia B: 19. Helsinki 1958.

Cajan, Aune, Keski-Suomen varallisuusolot vuoden 1800 varallisuusluettelon mukaan. Keski-Suomi VII. Jyväskylä 1965.

Charpantier, Axel, Om sytning. Helsingfors 1896.

Egardt, Brita, Äkta makars fördel av oskifta bo. Lund 1970.

Gebhard, Hannes, Katsaus yhteiskuntataloudellisiin oloihin Suomessa. Porvoo 1909.

Gripenberg, Lennart, Kymin lauttausyhdistys. Helsinki 1924.

Haatanen, Pekka, Suomen maalaissäilytys. Helsinki 1968.

Habakkuk, H.J., Befolkning och ekonomisk utveckling i Europa 1750–1900. Problem i världens ekonomins historia. Lund 1969.

Halme, Veikko, Vienti Suomen suhdannetekijänä vuosina 1870–1939. Helsinki 1955.

Hjelt, August, Maakaupasta ja krediittioista. Porvoo 1893.

Holmberg, Håkan, Suomen tuomiokunnat ja kihlakunnan tuomarit. Helsinki 1959.

Hyytiäinen, Veijo, Keski-Suomen sahateollisuus vuoteen 1879. Keski-Suomi X. Jyväskylä 1970.

Högnäs, Hugo, Sytning och arvlösen. Åbo 1898.

Jokipii, Mauno, Katsaus Keski-Suomen historiaan, Kotiseutuni Keski-Suomi. Kuopio 1974.

Heikkonen, Eero, Asuntopalvelut Suomessa 1860–1965. Helsinki 1971.

Jutikkala, Eino, Suomen teollistuminen. Suomen talous- ja sosiaalhistorian kehityslinjoja. Historian korkeakoulu 2. Porvoo 1968. — Suomen talonpojan historia. Helsinki 1958. — Varallisuusolot Suomessa. HAik. 1949.

Jörberg, Lennart, The Fontana economic history of Europe. The industrial Revolution in Scandinavia. London 1970.

Kivialho, K., Maatalouskiinteistöjen omistajien vaihdokset ja hinnanmuodostus Halikon tuomiokunnassa 1851–1910. Taloustieteellisiä tutkimuksia XXXV. Helsinki 1927.

Koski, Samuli, Kansan oikeustapoja ja käsitteitä. HArk. 1897.

Kulha, Keijo, Vanha Jämsä. Turku 1974.

Kuuse, Jan, Inkomstutveckling av vissa yrkesgrupper 1924–1959. Göteborg 1970.

— The probate inventory as a source for economic and social history. *Scandinavian Economic History Review*. Vol XXII n:o 1. 1974.

Laurikkala, Saini, Perukirjan laatijoista Varsinais-Suomen maaseudulla 1700-luvulla. Turun historiallisen yhdistyksen julkaisuja XI. Turku 1951. — Varsinais-Suomen talonpoikien asumukset ja kotitalousvälineet 1700-luvulla. Turun yliopiston julkaisuja B XXVIII 1947.

Lehonkoski, A. N., Keski-Suomen metsäoloista ja metsäkaupoista 1860-luvun molemmin puolin. Keski-Suomi II. Jyväskylä 1937.

Lehtinen, Erkki, Suur-Ulvilan historia I. Pori 1967.

Mannelin, Karl, Finlands smörexport. Helsingfors 1912.

Markkanen, Erkki, Juho Lallukka — karjalainen elämäntarina. Jyväskylä 1976. — Kauppaolot ja pankkitoiminta. Pihtiputaan kirja. Pieksämäki 1964. — Väestön sosiaaliryhmityksestä paikallishistoriassa. Paikallishistoriallisen toimiston julkaisuja 1. Helsinki 1974.

Martinius, Sture, Agrar kapitalbildning och finansiering 1833—1892. Göteborg 1970.

Meinander, Nils, Sahateollisuus vesisahojen aikaan. Suomen talous- ja sosiaalhistorian kehityslinjoja. HKK 2. Helsinki 1968.

Mertjärvi, Rauha, Saarijärveläinen talonpoikaistalo 1700-luvun perukirjoitusten valossa. Keski-Suomi XI. Jyväskylä 1970.

Pipping, Hugo E., Behov och levnadsstandard. Helsingfors 1935. — Sociala problem i Finland kring mitten av 1800-talet. Helsingfors 1940. — Sata vuotta pankkitoimintaa 1862—1962. Helsinki 1962. — Kultakannan turvissa 1878—1914. Helsinki 1969.

Pohjonen, Mauno, Keski-Suomen maanviljelysseura 1893—1943. Jyväskylä 1947.

Rasila, Viljo, Suomen torpparikysymys. Kajaani 1961. — Kansalaissodan sosiaalinen tausta. Helsinki 1968.

Renvall, Pentti, Nykyajan historian tutkimus. Helsinki 1965.

Simonen, Seppo, Lypsykarjatalousvaltainen tuotantojärjestelmä Suomessa. Helsinki 1949.

Soininen, Arvo M., Vanha maataloutemme. Helsinki 1974.

Strömmer, Aarno, Väestöllinen muuntuminen Suomessa. Väestöpoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisusarja A 13. Tornio 1969.

Svensson, Jörn, Jordbruk och depression 1870—1900. Lund 1965.

Tommila, Päiviö, Keski-Suomen lehdistö 2 1886—1917. Jyväskylä 1973.

Urbans, Runar, Suomen säästöpankkilaitos v. 1822—1922. Vammala 1963.

Wadenstierna, O.W. — Jack, Rudolf, Talousolot Laukaan voutikunnassa. Helsinki 1898.

Wahlbeck, Lars, Om inkomstnivåns geografi i Finland år 1950. Vaasa 1955.

Valonen, Niilo, Zur Geschichte der finnischen Wohnstuben. Suomalais-ugrilaisen Seuran toimituksia 133. Helsinki 1963.

Warén, Axel, Torpparioloista Suomessa. Helsinki 1898.

Vepsä, Kirsti, Elintason muutos Suomessa 1910—1965. Helsinki 1973.

L e h d e t

Keski-Suomi 1872, 1873 ja 1874.

Viipurin Sanomat 1895.

PAINAMATTOMAT LÄHTEET

Hakala-Rahko, Ilmo, Sanomalehdistö karjatalouden propagoijana vuosina 1860—1890. Laudaturtyö JY 1965.

Markkanen, Erkki, Maaseutuväestön varallisuus ja luottosuhteet elinkeinoelämän murroskaudella v. 1850—1914 Tutkimusalueena Laukaan kihlakunta. Lis.työ. JY 1974. — Keski-Suomen kauppaolot maakaupan vapauttamisesta osuuskauppojen syntyyn. Pro gradu. JY 1966.

Remes, Jussi, Keski-Suomen osuusmeijeriiliike. JY 1967.

LIITTEET

LIITE 1. Täysi-ikäiset kuolleet tuomiokunnittain (TK) ja pitäjittäin vuosina 1850/51, 1870/71, 1890/91 ja 1910/11.

1850–51	Säätyläiset Vallaskäki	Talolliset	Ent. talolliset	Vuokraajat Lampuodit	Torpparit	Ent. torpparit	Itselliset	Mäkitupalaiset	Muut	Käsityöläiset	Kauppiaat	Työläiset	Huollettavat	IKÄ								
														21–30	31–40	41–50	51–60	61–70	71–80	81–		
TK Viitasaari	19	2	1	13	1	23	6	4	—	—	—	—	10	79	7	7	6	15	9	22	13	79
Viitasaari	25	6	—	25	3	21	1	—	1	—	—	—	13	95	13	9	13	14	20	21	5	95
Pihtipudas	6	4	—	6	—	5	—	—	—	—	—	—	2	23	1	5	5	4	4	4	—	23
Laukaa	—	50	12	1	44	4	49	7	4	1	—	—	25	197	21	21	24	33	33	47	18	197
Kongink	—	62	—	—	48	—	56	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Sumiainen	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Äänekoski	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
TK Saarijärvi	25	5	6	10	—	16	—	—	—	—	—	—	12	74	11	6	5	14	22	12	4	74
Saarijärvi	3	2	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—	2	9	—	2	—	2	3	1	1	9
Uurainen	12	9	2	8	—	8	3	—	—	—	—	—	7	49	4	7	2	7	13	13	3	49
Karstula	11	5	1	5	1	4	1	3	—	—	—	—	5	36	6	7	3	4	10	3	3	36
Kivijärvi	51	21	9	24	1	28	4	4	—	—	—	—	26	168	21	22	10	27	48	29	11	168
—	72	—	—	25	—	32	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
TK Jyväskylä	23	8	4	14	3	31	—	4	—	—	—	—	11	98	10	10	9	18	26	19	6	98
Jyväskylän msrk	2	3	1	11	—	14	—	1	3	—	—	—	7	42	6	7	2	2	8	13	4	42
Toivakka	1	13	8	10	2	15	1	—	2	—	—	—	17	70	8	6	5	7	20	17	7	70
Petäjavesi	7	4	1	5	—	2	—	—	—	—	—	—	13	32	3	3	3	4	10	6	3	32
Keuruu	3	2	—	2	—	2	—	—	—	—	—	—	2	11	2	1	—	1	2	3	2	11
Multia	1	48	25	16	34	4	64	1	5	5	—	—	50	253	29	27	19	32	66	58	22	253
Pihlajavesi	73	—	—	38	—	65	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
TK Jämsä	2	18	17	6	20	9	30	—	3	4	—	—	10	119	8	10	12	25	24	30	9	118
Jämsä	11	13	—	7	7	30	—	4	—	—	—	—	8	80	8	9	6	10	20	21	6	80
Korpilahti	2	29	30	6	27	16	60	—	7	4	—	—	18	199	16	19	18	35	44	51	15	198
—	59	—	—	43	—	60	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	3	178	88	32	129	25	201	12	20	10	—	—	118	816	87	89	71	127	191	185	66	816
—	266	—	—	154	—	213	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

1890—91

TK ViitasaariViitasaari
Pihltipudas
Laukaa
Kongink
Sumiainen
Äänekoski

	Säätyläiset Valtasväki	Talolliset	Ent. Talolliset	Vuokraajat Lampuodit	Torpparit	Ent. torpparit	Itselliset	Mäkitupalaiset	Muut	Käsityöläiset	Kauppiaat	Työläiset	Huollettavat	IKÄ								
														21—30	31—40	41—50	51—60	61—70	71—80	81—		
2	16	10	—	25	2	35	11	7	—	—	—	—	19	127	19	8	18	26	21	30	5	127
1	8	15	2	11	—	33	7	8	—	—	—	—	5	90	10	15	11	13	17	16	8	90
—	19	16	1	34	2	55	11	4	—	—	—	—	3	145	11	15	21	25	39	29	5	145
—	4	7	—	6	3	5	2	—	—	—	—	—	—	27	2	5	2	6	5	3	4	27
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
3	47	48	3	76	7	128	31	19	—	—	—	—	27	389	42	43	52	70	82	78	22	389
	95			83		159																

TK SaarijärviSaarijärvi
Uurainen
Karstula
Kivijärvi

1	9	15	1	19	10	38	17	7	1	—	—	—	18	136	9	18	17	25	31	28	8	136
—	5	17	—	3	3	25	4	1	—	—	—	—	9	67	6	7	5	3	14	23	9	67
—	15	21	—	20	6	23	13	9	1	—	—	—	9	117	13	19	14	14	24	31	2	117
1	17	9	1	10	8	20	10	1	—	—	—	—	—	77	5	12	9	11	20	15	5	77
2	46	62	2	52	27	106	44	18	2	—	—	—	36	397	33	56	45	53	89	97	24	397
	108			79		150																

TK JyväskyläJyväskylän mskr
Toivakka
Petäjavesi
Keuruu
Multia
Pihlajavesi

4	7	18	—	20	7	49	5	—	4	—	—	5	14	133	11	18	19	19	22	36	8	133
—	1	1	—	1	1	12	2	—	4	—	—	—	1	19	2	1	4	3	4	3	2	19
—	1	4	—	14	2	14	3	5	4	—	—	1	3	51	3	7	8	6	12	12	3	51
2	8	14	6	19	15	35	5	3	1	—	—	1	4	113	10	16	15	12	30	18	12	113
1	—	13	1	10	3	12	2	3	1	—	—	—	4	50	4	1	4	6	18	11	6	50
—	2	5	—	4	3	5	—	—	—	—	—	—	1	20	1	4	1	3	5	6	—	20
7	19	55	7	68	31	127	17	11	10	—	—	7	27	386	31	47	51	49	91	86	31	386
	74			99		144																

TK JämsäJämsä
Korpilahti

	12	18	2	32	6	78	2	4	7	—	—	1	17	179	21	16	21	26	39	41	15	179
	15	18	5	23	8	58	4	5	4	2	—	—	33	175	14	15	34	40	38	27	7	175
	27	36	7	55	14	136	6	9	11	2	1	50	354	35	31	55	66	77	68	22	354	
	63			69		142																
12	139	201	19	251	79	487	98	57	33	2	8	140	1526	141	177	203	238	339	329	99	1526	
	340			330		595																

LIITE 2.

Perukirjojen lukumäärä (PK) tuomiokunnittain ja pitäjittäin

Tuomiokunta	50/51		70/71		90/91		10/11	
	PK	%	PK	%	PK	%	PK	%
Viitasaari	62	31.3	36	18.4	100	28.6	199	35.0
Saarijärvi	13	6.6	38	19.4	56	16.0	103	18.0
Jyväskylä	53	26.7	61	31.1	91	26.0	142	25.2
Jämsä	70	35.4	61	31.1	103	29.4	123	21.7
	198	100	196	100	350	100	567	100

1 Viitasaari	37		15		49		54	
2 Pihtipudas	11		0		25		39	
3 Konginkangas	17		0		11		13	
4 Laukaa	16		20		42		78	
5 Sumiainen	5		0		11		11	
6 Äänekoski	0		0		0		6	
7 Saarijärvi	8		27		32		46	
8 Uurainen	1		4		0		0	
9 Karstula	5		3		0		17	
10 Kivijärvi	2		5		10		24	
11 Jyväskylä mlk	31		10		24		62	
12 Petäjävesi	9		14		5		6	
13 Toivakka	1		1		2		2	
14 Keuruu	8		35		53		84	
15 Multia	2		0		4		2	
16 Pihlajavesi	1		1		3		1	
17 Jämsä	53		57		50		78	
18 Korpilahti	1		4		29		45	
	198		196		350		567	

LIITE 3.

Perukirjoitetun väestön ikärakenne

	1850/51		1870/71		1890/91		1910/11	
	lm	%	lm	%	lm	%	lm	%
21–30 v.	14	7	17	9	30	9	38	7
31–40 v.	24	13	34	18	45	13	66	12
41–50 v.	26	14	46	24	70	20	84	16
51–60 v.	45	24	39	20	73	21	113	21
61–70 v.	34	18	25	13	62	18	128	24
71–80 v.	34	18	26	14	40	12	83	15
yli 80 v.	10	5	4	2	23	7	26	5

Perukirjoitetun väestön ikärakenne eri tuomiokunnissa. Luokkakeskisarvot ja hajonnat

	1850/51		1870/71		1890/91		1910/11	
	Keski- arvo	Hajon- ta	Keski- arvo	Hajon- ta	Keski- arvo	Hajon- ta	Keski- arvo	Hajon- ta
Viitasaaren tk.	3.9	1.6	3.9	1.5	3.8	1.8	4.1	1.6
Saarijärven tk.	3.7	1.4	3.8	1.6	3.9	1.7	3.9	1.5
Jyväskylän tk.	3.6	1.7	3.4	1.6	3.9	1.7	4.1	1.7
Jämsän tk.	4.5	1.5	3.5	1.6	3.9	1.6	4.1	1.6

LIITE 4.

MUUTTUJALUETTELO

Muuttuja

0	Henkilön numero
1	Aika
2	Paikka = tuomiokunta
3	Paikka = pitäjä
4	Väestöryhmä
5	Ikäryhmä
6	Kiinteä omaisuus
7	Jalometallit
8	Käteinen
9	Hevoset
10	Karja
11	Irtain
12	Talolliset, joilta saatavia
13	Saatavien summa
14	Torpparit, joilta saatavia
15	Saatavien summa
16	Itselliset, joilta saatavia
17	Saatavien summa
18	Säätyläiset, joilta saatavia
19	Saatavien summa
20	Pankkisaatavien (säästöjen) lukumäärä
21	Pankkisaatavien summa
22	Saatavat muilta
23	Muilta tulevien saatavien summa
24	Bruttovarallisuus
25	Talollisille velkaantuneiden lukumäärä
26	Näiden velkojen summa
27	Torppareille velkaantuneiden lukumäärä
28	Näiden velkojen summa
29	Itsellisille velkaantuneiden lukumäärä
30	Näiden velkojen summa
31	Kauppiaille velkaantuneiden lukumäärä
32	Näiden velkojen summa
33	Pankeille velkaantuneiden lukumäärä
34	Näiden velkojen summa
35	Muille velkaantuneiden lukumäärä
36	Näiden velkojen summa
37	Nettovarallisuus

LIITE 5.

Koodit, sosiaali- ja ikäryhmitykset

Henkilötunnus 001 jne.

Aika 1 = 1850/51

2 = 1870/71

3 = 1890/91

4 = 1910/11

Paikka

1 = Viitasaaren tuomiokunta

2 = Saarijärven tuomiokunta

3 = Jyväskylän tuomiokunta

4 = Jämsän tuomiokunta

Paikka – pitäjät

1 = Viitasaari

2 = Pihtipudas

3 = Konginkangas

= Viitasaaren tuomiokunta

4 = Laukaa

5 = Sumiainen

6 = Äänekoski

7 = Saarijärvi

8 = Uurainen

= Saarijärven tuomiokunta

9 = Karstula

10 = Kivijärvi

11 = Jyväskylän mlk

12 = Petäjävesi

13 = Toivakka

= Jyväskylän tuomiokunta

14 = Keuruu

15 = Multia

16 = Pihlajavesi

17 = Jämsä

= Jämsän tuomiokunta

18 = Korpilahti

Sosiaaliryhmä

1 = säätyläiset ja vallasväki

2 = talolliset

3 = entiset talolliset ja syytinkiläiset

- 4 = torpparit
- 5 = entiset torpparit ja syytinkiläiset
- 6 = itselliset
- 7 = mäkitupalaiset
- 8 = muu maaseudun asukas, joka lähellä viljelysväkeä
- 9 = käsityöläiset
- 10 = kauppiaat
- 11 = työläiset, teollisuudesta toimeentulonsa saava tai tukkilainen
- 12 = huollettavat eli ruotuvaivaiset, kunnan huollettavat

Ikäryhmät

- 1 = 21–30 vuotta
- 2 = 31–40 "
- 3 = 41–50 "
- 4 = 51–60 "
- 5 = 61–70 "
- 6 = 71–80 "
- 7 = 81– "

LIITE 6.

Perukirjoitetun väestön netto- ja bruttovarallisuuden keskiarvot

	1850/51		1870/71		1890/91		1910/11	
	mk		mk		mk		mk	
	brutto	netto	brutto	netto	brutto	netto	brutto	netto
Viitasaaren tk.	1070	960	890	540	3380	2970	3700	2510
Saarijärven tk.	1510	1390	1530	1410	6050	4360	7650	5760
Jyväskylän tk.	700	590	1240	830	4080	3080	5030	4230
Jämsän tk.	2140	2030	800	750	3372	2690	8310	6900
Koko aineisto	1370	1270	1210	990	3990	3130	5860	4470

Perukirjoitetun väestön nettovarallisuuden jakauma eri tutkimusajankohtina v. 1850/51
– 1910/11

Varallisuusryhmät	Varallisuus mk	1850/51		1870/71		1890/91		1910/11	
		lm	%	lm	%	lm	%	lm	%
1 =	velkaantuneet	5	3	1	0.5	32	9	50	9
2 =	10–50	53	27	12	6	42	12	54	10
3 =	60–100	27	14	31	16	25	7	38	7
4 =	110–200	28	14	15	8	38	11	54	10
5 =	210–500	24	12	25	13	58	17	92	16
6 =	510–1000	18	9	45	23	32	9	41	7
7 =	1010–3000	28	14	18	9	45	13	102	18
8 =	3010–6000	10	5	28	14	34	10	43	8
9 =	6010–15 000	3	2	16	8	31	9	54	10
10 =	15 010–99 990	2	1	5	3	13	4	40	7
		198	100	196	100	350	100	567	100

LIITE 7.

Perukirja-aineiston jakauma väestöryhmittäin eri tuomiokunnissa v. 1850–1911.

	1850/51								1870/71							
	VS		SJ		Jlä		JÄ		VS		SJ		Jlä		JÄ	
	Im	%	Im	%	Im	%	Im	%	Im	%	Im	%	Im	%	Im	%
Säät.	1	1.6	2	15.4			1	1.4	1	2.8	1	2.6				
Tal.	21	43.5	3	23.1	16	30.2	14	20.0	9	25.0	17	44.7	19	31.1	8	13.1
E tal.	10	16.1	1	7.7	5	9.4	18	23.7	5	13.9	3	7.9	7	11.5	5	8.2
To	11	17.7	4	30.8	14	26.4	14	20.0	14	38.9	9	23.7	15	24.6	31	50.8
E to	1	1.6			2	3.9	5	7.1	1	2.8	1	2.6	1	1.6	2	3.3
Its.	4	6.5	1	7.7	4	7.5	12	17.1	4	11.1	3	7.9	9	14.8	8	13.1
Mäk	1	1.6	2	15.4											1	1.6
Muu	7	14.8			7	13.2	2	7.9			2	5.3	5	8.2	4	6.6
Käsit.					5	9.4	2	2.9	1	2.8	1	2.6	5	8.2	1	1.6
Kaup																
Työl											1	2.6			1	1.6
Ruotuv							2	2.9								
	56		13		53		70		36		38		61		61	
	1890/91								1910/11							
	VA		SJ		Jlä		JÄ		VS		SJ		Jlä		JÄ	
	Im	%	Im	%	Im	%	Im	%	Im	%	Im	%	Im	%	Im	%
Säät	3	3.0	2	3.6	2	2.2	1	1.0	5	3.0	5	4.9	5	3.5	3	2.4
Tal	26	26.0	20	35.7	22	24.2	25	24.3	24	12.1	33	32.4	19	13.3	27	22.0
E tal	10	10.0	6	10.7	11	12.1	19	18.4	21	10.6	7	6.8	14	9.8	14	11.4
To	34	34.0	12	21.9	26	28.6	24	23.9	60	30.2	30	29.4	54	37.8	25	20.3
E to	1	1.0	2	3.6	6	6.6	8	7.8	11	5.6	2	2.0	4	2.8	4	3.3
Its	1	7.0	6	10.7	13	14.3	16	15.5	47	23.6	7	6.8	19	13.3	24	19.5
Mäk	4	4.0	1	1.8	2	2.2			8	4.0	10	9.8	3	2.1	4	3.3
Muu	12	12.0	5	8.9	4	4.4	5	4.9	14	7.0	7	6.8	3	2.1	7	5.7
Käsit	3	3.0	1	1.8	3	3.3	4	3.9	3	1.5	1	1.0	5	3.5	5	4.1
Kaup			1	1.8			1	1.0					5	3.5	1	0.8
Työl					2	2.2			5	2.5			12	8.4	9	7.3
	100		56		91		103		198		102		143		123	

LIITE 8.

VARALLISUUDEN RAKENNE VÄESTÖRYHMITÄIN ERI TUTKIMUSAJANKOHTINA (MK)*

1850/51							SAATAVAT			
	Kiinteä omaisuus		Käteinen	Hevos- omaisuus	Karja	Irtain	Yhteensä	Talollisilta	Torppareilta	itsel- lisiltä
Säätyläiset	27800	1400	500	1100	1300	5500	37600	3800	0.1	0.1
Talolliset	97800	1100	200	7300	10100	17400	133900	18500	200	500
Entiset talolliset	3400	0.2	300	600	1100	2800	8200	2000	—	—
Torpparit	—	0.2	400	2100	3700	4100	10400	1900	1600	0.1
Entiset torpparit	—	0.2	100	100	400	500	1100	400	—	—
Itselliset	—	0.1	1200	100	200	1000	2500	5500	800	—
Mäkitupalaiset	—	—	—	100	100	0.5	200	—	—	—
Muut	300	100	100	800	900	2100	4300	300	100	—
Käsityöläiset	—	—	—	100	200	300	600	—	—	—
Kauppiat										
Työläiset										
	129300	2600	2800	12200	18000	33700	199800	32400	2700	500
1870/71										
Säätyläiset	—	100	0.1	0.6	0.4	1300	1400	100	—	100
Talolliset	83300	300	1300	8000	9300	18000	120200	11300	900	0.2
Entiset talolliset	1100	200	1300	200	400	4100	7300	17200	500	—
Torpparit	3900	200	1000	5100	9200	11100	30500	9600	2000	0.4
Entiset torpparit	200	—	100	—	200	200	700	—	—	—
Itselliset	200	—	900	0.1	600	1800	3500	900	500	0.1
Mäkitupalaiset	—	100	—	—	—	0.2	100	—	—	—
Muut	—	100	900	200	900	2200	4300	3100	300	1000
Käsityöläiset	—	0.3	100	500	600	1500	2700	2000	100	—
Kauppiat	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Työläiset	—	—	—	—	—	400	400	—	—	—
	88700	1000	5600	14000	21200	40600	171100	44200	4300	1100

* Summat samoin kuin tekstissä esiintyvät keskiarvot ovat likiarvoja

VELAT												
Säätyläisiltä	Pankeilta	Muilta	Saatavat yhteensä	Brutto-varallisuus	Talollisille	Torppareil	Itsel-lisille	Kauppi-aille	Pankeille	Muille	Velat yhteensä	Netto-varallisuus
20700	2800	700	28000	65600	100	—	—	—	—	1800	1900	63700
300	1200	7600	28300	162200	10700	900	800	—	200	400	13000	149000
—	—	1900	3900	12100	2800	100	100	—	—	100	3100	9000
—	—	—	3500	13900	2000	200	200	200	0.1	100	2500	11200
—	—	—	400	1500	100	—	—	—	—	—	100	1400
600	—	—	6900	9400	0.1	0.4	0.1	—	—	—	0.2	9400
0.1	—	—	0.1	200	200	0.1	—	—	—	—	200	100
—	—	—	400	4700	300	100	300	—	—	—	700	4000
—	—	—	—	600	300	0.3	—	0.1	—	0.2	300	300
21600	4000	10200	71400	270200	16500	1300	1400	200	200	2400	21800	248400
—	—	1800	2000	3500	—	—	—	—	—	3600	3600	— 100
—	—	600	12800	133300	20300	1400	1000	0.3	—	5000	27700	105500
—	200	200	18100	25400	9400	0.1	—	—	—	—	9400	16000
—	—	4100	15700	46200	2300	4600	100	—	—	300	7300	38900
—	—	—	—	700	—	—	—	—	—	—	—	700
—	—	400	1800	5300	100	100	0.2	—	—	200	400	4900
—	—	—	—	100	—	—	—	—	—	—	—	100
—	—	—	4400	8700	300	—	100	—	—	500	900	7800
—	—	—	2100	4800	400	200	—	0.1	—	0.4	600	4200
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	0.2	—	400	—	—	—	—	—	—	—	400
—	200	7100	56900	228000	32800	6300	1200	—	—	9600	49900	178100

LIITE 8.

1890/91	Kiinteä omaisuus	Jalometalli- omaisuus	Käteinen	Hevos- omaisuus	Karja	Irtain	Yhteensä	Talollisilta	Torppareilta	SAATAVAT	
										Itsel- lisiltä	Sääty- laisilta
Säätyläiset	41300	1600	1800	900	2000	14700	62300	—	0.6	—	20000
Talolliset	572900	4500	9500	21700	34100	121300	764000	89400	8200	1200	1100
Entiset											
talolliset	—	200	1200	700	1300	7800	11200	22000	1000	0.1	0.1
Torpparit	3500	200	1200	4800	10900	16400	37000	14900	3800	100	—
Entiset											
torpparit	100	—	100	300	500	1300	2200	2700	600	300	—
Itselliset	100	100	700	9100	1300	5600	16900	1200	800	400	—
Mäkitupalaiset	200	—	0.2	200	300	600	1300	—	0.1	—	—
Muut	2900	100	2300	900	1200	5300	18400	13700	1200	200	—
Käsityöläiset	1200	200	400	100	200	4200	6200	1700	200	0.4	—
Kauppiat	51000	200	200	—	100	12400	63900	7300	—	—	800
Työläiset	—	—	—	—	0.3	200	200	—	—	—	—
	673100	7100	17100	38700	51900	189800	977600	152900	15800	2200	21900
1910/11											
Säätyläiset	185700	5500	4700	3700	7800	44800	256400	129000	6700	200	3700
Talolliset	144600	3700	11600	52200	76300	188500	1778300	120000	25200	3500	500
Entiset											
talolliset	2100	400	2900	1200	900	14800	22400	46300	4400	8000	0.4
Torpparit	51700	600	5600	19400	32000	56800	166100	21700	4600	1300	1200
Entiset											
torpparit	300	100	800	700	800	3000	5700	1300	800	200	—
Itselliset	13000	1000	6500	1200	3500	14400	39600	5500	5000	1700	—
Mäkitupalaiset	4100	0.5	200	500	1900	5400	12100	1200	—	—	—
Muut	11400	200	1500	3100	5200	14000	35400	12000	2600	—	1000
Käsityöläiset	4100	0.4	300	300	300	2200	6900	300	800	0.4	—
Kauppiat	70200	500	3300	11800	1800	8800	96400	7300	1000	400	200
Työläiset	5900	900	5100	100	300	11300	23600	1100	300	—	—
	1794500	12900	42500	94200	130800	368000	2442900	345700	51400	15300	6500

VELAT											
Pankeilta	Muilta	Saatavat yhteensä	Brutto-varallisuus	Talollisille	Torppareille	Itselisille	Kauppiaille	Pankeille	Muille	Velat yhteensä	Netto-varallisuus
5600	45400	71000	133300	3500	—	100	100	—	2300	6000	127300
38600	71600	210100	974400	145500	11900	7700	14700	21700	36800	238300	735800
2200	3900	28500	39700	5500	300	700	1700	—	700	8900	30800
3200	4700	26700	63700	8900	5000	1400	1100	1500	2900	20700	43000
1100	—	4700	6900	200	0.3	—	—	—	—	200	6800
100	100	2600	19500	600	200	100	100	100	400	1500	18000
—	100	100	1400	600	200	—	—	—	100	900	500
2000	2600	19700	32100	3700	500	1200	0.2	400	2000	7800	24300
600	2400	4000	10900	500	0.3	100	900	500	200	2200	8700
34000	8000	50100	114000	—	—	—	100	4000	10000	14100	99900
—	100	100	300	—	—	0.2	100	—	100	200	100
87900	138000	418200	1395800	169000	18100	11300	18800	28200	55500	300800	1095000
17700	139000	296300	552700	1200	400	1100	10000	31100	4300	48100	504600
166300	81800	347300	2125600	167800	24700	15600	32700	140200	106000	486970	1638000
45800	13300	117800	140200	6500	100	100	700	—	500	7900	132300
34800	18500	82100	248200	27000	7000	5300	5400	16000	13400	74100	174100
—	4000	6300	12000	400	100	300	500	1100	400	2800	9200
12000	5000	29200	68800	2200	800	300	2700	4900	2700	13600	55200
3700	400	5300	17400	1400	800	300	600	500	500	4100	13300
15000	14400	45000	80400	6200	900	600	2200	5300	8200	23400	57000
3000	300	4400	11300	1300	300	200	1800	1300	0.3	4900	6400
26000	13000	47900	144300	7700	—	500	200	4700	17800	30900	113400
11300	2700	15400	39000	—	200	—	300	2000	1700	4200	34800
285600	292400	997000	3439900	221700	35300	24600	56800	207100	155500	700900	2738900

VARALLISUUSTEKIJÖIDEN PROSENTTIOSUUEDET NETTOVARALLISUUDEN

LIITE 9.

1850/51	Kiinteä omaisuus (M 6)	Jalometalli- omaisuus (M 7)	Käteinen (M 8)	Hevos- omaisuus (M 9)	Karja (M 10)	Irtain (M 11)	Yhteensä	SAATAVAT		
								Talollisilta	Torppareilta	Itsellisiltä
Usuus nettovarallisuudesta										
Säätyläiset	43.6	2.2	0.8	1.7	2.0	8.6	59.0	13.6	0.03	0.03
Talolliset	65.5	0.7	0.1	4.9	6.8	11.7	89.7	65.4	0.7	1.8
Entiset talolliset	37.8	0.02	3.3	6.6	12.2	31.1	91.1	51.3	—	—
Torpparit	—	0.01	3.6	18.8	33.0	36.6	92.3	54.3	45.7	0.02
Entiset torpparit	—	0.1	7.1	7.1	28.6	35.7	78.6	100	—	—
Itselliset	—	0.01	12.8	1.1	2.1	10.6	26.6	58.5	11.6	—
Mäkitupalaiset	—	—	—	50.0	50.0	0.01	100	—	—	—
Muut	7.5	2.5	2.5	20.0	22.5	52.5	107.5	75.0	25.0	—
Käsityöläiset	—	—	—	16.7	33.3	50.0	100	—	—	—
	52.1	1.0	1.1	4.9	7.2	13.6	80.0	45.4	3.8	0.7
1870/71										
Säätyläiset	—	7.1	0.1	0.1	0.1	92.8	140	5.0	—	5.0
Talolliset	79.0	0.3	1.2	7.6	8.8	17.1	114	88.3	7.0	0.01
Entiset talolliset	6.9	1.3	8.9	1.3	2.5	25.6	45.6	95.0	2.9	—
Torpparit	10.2	0.5	2.6	13.1	23.7	28.5	78.4	61.1	12.7	0.02
Entiset torpparit	28.0	—	16.0	—	28.0	28.0	100	—	—	—
Itselliset	4.1	—	18.4	0.02	12.2	36.7	71.4	50.0	27.8	0.05
Mäkitupalaiset	—	100	—	—	—	0.2	100	—	—	—
Muut	—	1.3	11.5	2.6	11.5	28.2	55.1	70.5	6.8	2.3
Käsityöläiset	—	0.01	2.4	11.9	14.3	35.7	64.3	95.2	4.8	—
Kauppiat	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Työläiset	—	—	—	—	—	100	100	—	—	—
	49.7	0.6	3.1	7.9	11.9	22.8	96.1	77.7	7.6	1.9

SUMMASTA VÄESTÖRYHMITÄIN ERI TUTKIMUSAJANKOHTINA

VELAT

Sääty- läisiltä	Pankeilta	Muilta	Talollisille	Torppa- reille	Itseli- sille	Kaup- piaille	Pankeille	Muille	Saatavat- velat % nettovaral- lisuudesta	Netto- varalli- suus (mk)
74.0	10.0	2.5	5.3	—	—	—	—	94.7	41.0	63700
1.1	4.2	26.9	82.3	6.9	6.2	—	1.5	3.1	10.2	149000
—	—	48.7	90.3	3.2	3.2	—	—	3.2	8.9	9000
—	—	—	80.0	8.0	8.0	—	0.04	4.0	8.0	11200
—	—	—	100	—	—	—	—	—	21.4	1400
8.7	—	—	0.01	—	0.01	—	—	—	73.4	9400
0.01	—	—	100	0.01	—	—	—	—	0.01	100
—	—	400	42.8	14.3	42.8	—	—	—	-7.5	4000
—	—	—	100	0.01	—	0.01	—	0.01	-100	300
30.1	5.6	14.3	75.6	6.0	6.0	0.9	0.9	11.0	20.0	248400
—	—	90	—	—	—	—	—	100	-100	-100
—	—	4.7	73.3	5.1	0.4	—	—	18.1	-14	105500
—	1.1	1.1	99.9	0.1	—	—	—	—	54.4	16000
—	—	26.1	31.5	63.0	1.4	—	—	4.1	21.6	38900
—	—	—	—	—	—	—	—	—	0	700
—	—	22.2	25.0	25.0	0.01	—	—	50.0	28.6	4900
—	—	—	—	—	—	—	—	—	0	100
—	—	—	33.3	—	11.1	—	—	55.6	44.9	7800
—	—	—	66.7	33.3	—	0.001	—	0.01	35.7	4200
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	0	400
—	0.4	12.5	65.7	12.6	2.4	—	—	19.2	3.9	178100

LIITE 9.

SAATAVAT

1890/91	Kiinteä omaisuus (M 6)	Jalometalli- omaisuus (M 7)	Käteinen (M 8)	Hevos- omaisuus (M 9)	Karja (M 10)	Irtain (M 11)	Yhteensä	Osuus saatavista (%)		
								Talolli- silta	Torppa- reilta	Itseli- silta
Säätyläiset	32.4	1.3	1.4	0.7	1.6	11.5	48.9	—	0	—
Talolliset	77.9	0.6	1.3	3.0	4.6	16.5	103.8	42.6	3.9	0.6
Entiset talolliset	—	0.6	3.9	2.3	4.2	25.3	36.4	77.2	3.5	0.01
Torpparit	8.1	0.5	2.8	11.2	25.3	38.1	86.0	55.8	14.2	0.4
Entiset torpparit	1.5	—	1.5	4.0	7.0	19.0	32.8	57.4	12.8	6.4
Itselliset	0.6	0.6	3.9	50.6	7.2	31.1	93.9	46.2	30.8	15.4
Mäkitupalaiset	40.0	—	1.0	40.0	60.0	120	260	—	0	—
Muut	11.9	0.4	8.2	3.7	4.9	21.8	51.0	69.5	6.1	1.0
Käsityöläiset	13.8	2.3	4.6	1.1	2.3	48.3	71.3	36.9	4.3	0
Kauppiaat	51.1	0.2	0.2	—	0.1	12.4	64.0	14.6	—	—
Työläiset	—	—	—	—	0	100	200	—	—	—
	61.4	0.6	1.6	3.5	4.7	17.3	89.3	36.6	3.8	0.5
1910/11										
Säätyläiset	37.0	1.1	0.9	0.7	1.5	4.7	50.8	92.8	4.8	0.1
Talolliset	88.2	0.2	0.7	3.2	4.7	11.5	108.5	34.6	7.3	1.0
Entiset talolliset	1.6	0.3	2.2	0.9	0.7	11.2	16.9	35.0	3.3	6.0
Torpparit	27.0	0.3	3.2	11.1	18.4	32.6	95.4	26.4	5.6	1.6
Entiset torpparit	3.4	1.1	8.7	7.6	8.7	32.6	62.0	20.6	12.7	3.2
Itselliset	23.6	1.8	11.8	2.2	6.3	26.1	71.7	18.8	17.1	5.8
Mäkitupalaiset	30.8	0	1.5	3.8	14.3	40.6	91.0	22.6	—	—
Muut	20.0	0.4	2.6	5.4	9.1	24.6	62.1	26.7	5.8	—
Käsityöläiset	64.1	0	4.7	4.7	4.7	34.4	107.8	6.8	18.2	0
Kauppiaat	61.9	0.4	2.9	10.4	1.6	7.8	85.0	15.2	2.1	0.8
Työläiset	16.9	2.6	14.7	0.3	0.9	32.5	67.8	7.1	1.9	—
	65.5	0.5	1.6	3.4	4.8	13.4	89.2	34.7	5.2	1.5

VELAT

Sääty- läisiltä	Pankeilta	Muilta	Talol- lisille	Torppa- reille	Itsel- lisille	Kaup- piaille	Pankeille	Muille	Saatavat- velat % nettovaral- lisuudesta	Nettovaralli- suus (mk)
Osuus veloista (%)										
28.2	8.0	63.9	58.3	—	1.6	1.6	—	38.3	51.1	127300
0.5	18.4	34.1	61.1	5.0	3.2	6.2	9.1	15.4	-3.8	735800
0.01	7.7	13.7	61.8	3.4	7.9	19.1	—	7.9	63.6	30200
—	12.0	17.6	43.0	24.2	6.8	5.3	7.2	14.0	14.0	43000
—	23.4	—	100	0	—	—	—	—	67.2	6800
—	3.8	3.8	23.1	7.7	3.8	3.8	3.8	15.4	6.1	18000
—	—	100	66.7	22.2	—	—	—	11.1	-160	500
—	10.2	13.2	47.4	6.4	15.4	0	5.1	25.6	49.0	24300
—	13.0	45.7	22.7	0	4.5	40.9	22.7	9.1	27.6	87000
1.6	67.9	16.0	—	—	—	0.7	28.4	70.9	36.0	99900
—	10.0	100	—	—	0	50.0	—	50.0	-100	100
5.2	20.9	33.0	56.2	6.0	3.8	6.3	9.4	18.5	10.7	1095000
2.7	12.7	46.9	2.5	0.8	2.3	20.8	64.7	8.9	49.2	504600
0.1	33.5	23.6	34.5	5.1	3.2	6.7	28.8	21.8	-8.5	1638600
0	34.6	10.1	82.3	1.3	1.3	8.9	—	6.3	83.1	132300
1.5	42.4	23.4	36.4	9.4	7.2	7.2	21.6	18.1	4.6	174100
—	—	63.5	14.3	3.6	10.7	17.9	39.3	14.3	38.0	9200
—	41.1	17.1	16.2	5.9	2.2	19.9	36.1	19.8	28.3	55200
—	69.8	7.5	34.1	19.5	7.3	14.6	12.2	12.2	9.0	13300
2.2	33.3	32.0	26.5	3.8	2.6	9.4	22.6	35.0	37.9	57000
—	68.2	6.8	26.5	6.1	4.1	36.7	26.5	0	-7.8	6400
0.4	34.3	27.1	24.9	—	1.6	0.6	15.2	57.6	15.0	113400
—	73.4	17.5	—	4.8	7.1	—	47.6	40.5	32.8	34800
0.7	28.6	29.3	31.6	5.0	3.5	8.1	29.5	22.2	10.8	2738900

LIITE 10. Perukirjoitetun väestön jakauma varallisuusluokkiin v. 1850/51 ja 1910/11 eri tuomiokunnissa

	1850/51		1910/11	
	lm	%	lm	%
Viitasaari				
0	1	2	20	10
1	9	14	33	17
2	8	13	19	10
3	8	13	21	11
4	9	14	26	13
5	8	13	15	8
6	14	23	28	14
7	4	6	18	9
8	1	2	12	6
9			7	4
	<hr/>		<hr/>	
	62		199	
Saarijärvi				
0			11	11
1	3	23	5	5
2	2	15	7	7
3	2	15	4	4
4	2	15	17	17
5	0	0	8	8
6	2	15	16	16
7	1	8	12	12
8	1	8	14	14
9			8	8
	<hr/>		<hr/>	
	13		102	
Jyväskylä				
0	3	6	12	8
1	16	30	8	6
2	8	15	7	5
3	12	22	18	13
4	2	4	27	19
5	2	4	8	6
6	7	13	31	22
7	3	6	8	6
8			13	9
9			11	8
	<hr/>		<hr/>	
	53		143	

	1850/51		1910/11		
	lm	%	lm	%	
Jämsä	0	1	1	7	6
	1	25	36	7	6
	2	9	13	5	4
	3	6	9	11	9
	4	11	16	22	18
	5	8	11	10	8
	6	5	7	27	22
	7	2	3	5	4
	8	1	1	15	12
	9	2	3	14	11
		70		123	

Koko aineisto

0	5	3	50	9
1	53	27	54	10
2	27	14	38	7
3	28	14	54	10
4	24	12	92	16
5	18	9	41	7
6	28	14	102	18
7	10	5	43	8
8	3	2	54	9
9	2	1	40	7
	198		567	

LIITE 11.

Kiinteän omaisuuden jakauma eri tutkimusajankohtina v. 1850–1911

	1850/51		1870/71		1890/91		1910/11	
	lm	%	lm	%	lm	%	lm	%
Vailla kiinteää								
10–50 mk	152	77	147	76	242	69	381	67
60–100 mk	6	3	6	3	17	5	44	8
110–200 mk	8	4	13	7	7	2	16	3
210–500 mk	19	10	11	6	17	5	21	4
510–1000 mk	10	5	13	7	31	9	30	5
1010–3000 mk	1	0.5	4	2	24	7	35	6
3010–6000 mk	1	0.5			8	2	23	4
6010–15000 mk	1	0.5			3	1	12	2
15000–9999 mk					1	0.3	5	1
	198	100	196	100	350	100	567	100

Hevosvarallisuuden jakauma eri tutkimusajankohtina v. 1850–1911.

Vailla	1850/51		1870/71		1890/91		1910/11	
	lm	%	lm	%	lm	%	lm	%
hevosomaisuutta	91	46	96	49	176	50	317	56
10–50 mk	32	16	38	19	43	12	33	6
60–100 mk	34	17	25	13	41	12	46	8
110–200 mk	25	13	23	12	41	12	60	11
210–500 mk	15	8	11	6	39	11	68	12
510–1000 mk	1	0.5	1	0.5	8	2	29	5
1010–3000 mk			2	1	1	0.3	13	2
3010–6000 mk					0		2	0.3
6010–15000 mk					1	0.3		
15000–99990 mk								
	198		196		350		567	

LIITE 12.

Karjavarallisuuden jakauma v. 1850–1911

	1850/51		1870/71		1890/91		1910/11	
	lm	%	lm	%	lm	%	lm	%
Vailla karjaa	55	28	48	25	119	34	220	38
10–50 mk	46	23	42	21	53	15	40	7
60–100 mk	41	21	27	13	34	10	47	8
110–200 mk	35	18	41	21	52	15	90	16
210–500 mk	17	9	35	12	70	20	103	18
510–1000 mk	4	2	3	12	18	5	47	8
1010–3000 mk					4	1	17	3
3010–6000 mk							2	0.4
6010–15000 mk							2	0.4
15000–99990 mk								
	198	100	196	100	350	100	567	100

Irtaimen varallisuuden jakauma v. 1850–1911

	1850/51		1870/71		1890/91		1910/11	
	lm	%	lm	%	lm	%	lm	%
Vailla irtainta	3	2	2	1	4	1	1	0.2
10–50 mk	84	42	61	31	79	23	98	17
60–100 mk	40	20	32	16	52	15	66	12
110–200 mk	23	12	38	19	59	17	108	19
210–500 mk	34	17	44	23	73	21	133	23
510–1000 mk	8	4	15	8	37	11	73	13
1010–3000 mk	6	3	4	2	35	10	62	11
3010–6000 mk					6	2	20	3
6010–15000 mk					5	1	7	2
15000–99990 mk								
	198	100	196	100	350	100	567	100

LIITE 13.

Hevosten ja lypsylehmien määrä viljelmää kohti vuoden 1910 maataloustiedustelun mukaan.¹

Pitäjä	Viljelmiä	Hevosia	Hevosia/ viljelmä	Lehmiä	Lehmiä/ viljelmä
Viitasaari	1156	1129	1.0	6075	5.3
Pihtipudas	584	634	1.1	3247	5.6
Konginkangas	265	374	1.4	1371	5.2
Laukaa	1213	1742	1.4	6436	5.3
Sumiainen	269	342	1.3	1340	5.0
Saarijärvi	1162	1665	1.4	6406	5.5
Uurainen	412	404	1.0	1770	4.3
Karstula	931	1163	1.2	5121	5.5
Kivijärvi	550	577	1.0	1991	3.6
Jyväskylä (mlk)	1006	1122	1.1	4794	4.8
Petäjävesi	587	508	0.9	1491	2.5
Keuruu	1033	1121	1.1	4460	4.0
Multia	526	459	0.9	2222	4.2
Pihlajavesi	278	245	0.8	1095	3.9
Korpilahti	1233	1451	1.2	5843	4.7
Jämsä	1317	1425	1.1	7347	5.6
	12522	14361	1.1	61009	4.9

1. SVT III 9 taulu 2; SVT, III 10 s. 19–20, taulu 2. Viljelmien luvussa ovat mukana myös pienimmät eli alle 0.5 ha:n tilat.

LIITE 14: Saatavien ja saatavaerien lukumäärät sekä saatavien keskiarvot

PERUKIRJOJA, JOISSA ON SAATAVIA ALLA-
MAINITUILTA RYHMILTÄ

1850/51

	Perukirjoja	Talollisilta	Torppareilta	Itsellisiltä	Säätyläisiltä Kauppiailta	Pankeilta	Muilta
Velallinen							
Velkoja							
Säätyläiset	4	2	1	—	2	1	1
Talolliset	60	18	8	1	1	2	5
Ent.talolliset	34	4	—	—	—	—	3
Torpparit	43	4	4	1	—	—	—
Ent.torpparit	8	1	—	—	—	—	—
Itselliset	21	3	2	—	—	—	—
Mäkitupalaiset	3	—	—	—	—	—	—
Muut	16	3	—	1	—	—	—
Käsityöläiset	7	—	1	—	—	—	—
Kauppiaat	—	—	—	—	—	—	—
Työläiset	—	—	—	—	—	—	—
Huollettavat	2	—	—	—	—	—	—
	198	35	17	3	3	3	9

SAATAVIEN LUKUMÄÄRÄ ALLA MAINITUIL-
TA VELALLISRYHMILTÄ

	Talollisilta	Torppareilta	Itsellisiltä	Säätyläisiltä Kauppiailta	Pankeilta	Muilta	Yhteensä
	5	—	1	10	1	1	18
	58	22	1	2	2	11	96
	11	—	—	—	—	4	15
	11	5	1	—	—	—	17
	3	—	—	—	—	—	3
	8	6	—	—	—	—	14
	—	—	—	—	—	1	1
	9	—	1	—	—	—	10
	—	—	1	—	—	—	1
	—	—	—	—	—	—	—
	—	—	—	—	—	—	—
	—	—	—	—	—	—	—
	105	34	4	12	3	16	174

Lelallinen Velallinen

1870/71

	Perukirjoja	Talollisilta	Torppareilta	Itsellisiltä	Säätyläisiltä Kauppiailta	Pankeilta	Muilta
Velallinen							
Velkoja							
Säätyläiset	2	—	—	—	—	—	1
Talolliset	53	31	9	8	2	—	5
Ent.talolliset	20	7	1	1	—	1	1
Torpparit	69	20	16	2	—	—	3
Ent.torpparit	—	—	—	—	—	—	—
Itselliset	24	4	3	2	—	—	2
Mäkitupalaiset	1	—	—	—	—	—	—
Muut	11	3	1	1	—	—	—
Käsityöläiset	8	1	—	—	—	—	1
Kauppiaat	—	—	—	—	—	—	—
Työläiset	—	—	—	—	—	—	—
Huollettavat	—	—	—	—	—	—	—
	196	66	31	14	2	1	12

	Talollisilta	Torppareilta	Itsellisiltä	Säätyläisiltä Kauppiailta	Pankeilta	Muilta	Yhteensä
	—	—	—	—	—	—	1
	46	25	8	—	—	5	84
	40	13	—	—	1	1	55
	34	29	1	—	—	3	67
	—	—	—	—	—	—	—
	13	3	2	—	—	6	24
	—	—	—	—	—	—	1
	5	4	5	—	—	—	14
	1	1	—	—	—	—	2
	140	75	17	—	1	17	250

PERUKIRJOJA, JOISSA ON SAATAVA ALLA
MAINITUILTA RYHMILTÄ

1890/91

Velallinen Velkoja	Perukirjoja	Talollisilta	Torppareilta	Itsellisiltä	Säätyläisiltä Kauppiailta	Pankeilta	Muilta
Säätyläiset	8	—	1	—	4	2	6
Talolliset	93	54	36	18	3	9	24
Ent. talolliset	46	16	9	2	1	1	4
Torpparit	96	16	21	4	—	2	10
Ent. torpparit	17	5	5	2	—	1	—
Itselliset	42	10	11	5	—	1	4
Mäkitupalaiset	7	—	1	—	—	1	1
Muut	26	9	6	2	—	2	4
Käsityöläiset	11	2	2	1	—	2	5
Kauppiat	2	1	—	—	1	1	1
Työläiset	2	—	—	—	—	—	1
Huollettavat	—	—	—	—	—	—	—
	350	113	92	34	9	21	63

Velallinen

1910/11

Velkoja

Säätyläiset	18	7	5	3	4	13	15
Talolliset	103	63	37	21	3	34	31
Ent. talolliset	56	22	15	4	1	18	10
Torpparit	169	27	18	9	3	19	20
Ent. torpparit	21	3	3	3	—	—	3
Itselliset	97	14	15	9	—	12	9
Mäkitupalaiset	25	1	—	—	—	3	2
Muut	31	8	8	—	1	6	9
Käsityöläiset	14	3	2	4	—	3	1
Kauppiat	6	2	3	2	1	2	4
Työläiset	26	2	—	2	—	10	5
Huollettavat	—	—	—	—	—	—	—
	567	152	106	58	13	118	109

SAATAVAERIEN LUKUMÄÄRÄ ERI VELALLIS-
RYHMILTÄ

Talollisilta	Torppareilta	Itsellisiltä	Säätyläisiltä Kauppiailta	Pankeilta	Muilta	Yhteensä
—	2	—	6	6	10	24
193	128	39	7	15	78	460
39	24	3	1	1	4	72
47	54	7	—	1	26	135
8	12	2	—	1	—	23
28	24	10	—	1	6	69
—	2	—	—	—	5	7
19	7	3	—	2	16	47
5	6	5	—	2	30	48
1	—	—	1	1	9	12
—	—	—	—	—	1	1
340	259	69	15	30	185	898

35	18	6	15	44	45	163
182	122	45	3	42	68	462
82	52	7	1	28	26	196
70	66	28	6	20	58	248
12	10	4	—	—	14	40
40	58	15	—	14	16	143
2	—	—	—	3	8	13
33	19	—	—	8	25	87
5	13	3	—	3	1	25
10	14	3	1	2	7	37
2	—	2	—	13	7	24
473	372	113	28	177	275	1438

T

KESKIMÄÄRÄINEN SAATAVA ALLA MAINITUILTA RYHMILTÄ 1850/51

	Talollisilta	Torppareilta	Itsellisiltä	Säätyläisiltä Kauppiailta	Pankeilta	Muilta
Velallinen						
Velkoja						
Säätyläiset	1920	10	—	10300	2800	680
Talolliset	1030	60	360	330	600	1520
Ent.talolliset	500	—	—	—	—	300
Torpparit	470	400	10	—	—	—
Ent.torpparit	380	—	—	—	—	—
Itselliset	1800	440	—	—	—	—
Mäkitupalaiset	—	—	10	—	—	—
Muut	125	60	—	—	—	—
Käsityöläiset	—	10	—	—	—	—
Kauppiaat	—	—	—	—	—	—
Työläiset	—	—	—	—	—	—
Huollettavat	—	—	—	—	—	—
	855	140	45	1200	1300	660

1870/71

Säätyläiset	—	—	—	—	—	1900
Talolliset	400	90	55	—	20	120
Ent.talolliset	2150	900	20	—	—	—
Torpparit	480	105	20	—	—	1360
Ent.torpparit	—	—	—	—	—	—
Itselliset	245	120	10	—	—	180
Mäkitupalaiset	—	—	—	—	—	—
Muut	2065	80	1000	—	—	—
Käsityöläiset	1230	70	—	—	—	—
Kauppiaat	—	—	—	—	—	—
Työläiset	—	—	—	—	—	—
Huollettavat	—	—	—	—	—	—
	665	97	160	—	20	590

SAATAVA ALLA MAINITUILTA RYHMILTÄ 1890/91

	Talollisilta	Torppareilta	Itsellisiltä	Kauppiailta	Pankeilta	Muilta
Säätyläiset	—	60	—	5000	—	4000
Talolliset	1470	225	70	290	4300	2570
Ent.talolliset	1370	115	25	30	2200	820
Torpparit	870	185	32	—	1100	370
Ent.torpparit	540	130	150	—	1100	—
Itselliset	180	80	80	—	10	400
Mäkitupalaiset	—	10	—	—	—	140
Muut	1520	200	40	—	1000	650
Käsityöläiset	860	105	40	—	30	430
Kauppiaat	7310	—	—	800	3400	8000
Työläiset	—	—	—	—	—	100
Huollettavat	—	—	—	—	—	—
	1390	170	95	3600	4100	2400

1910/11

Säätyläiset	4160	1350	60	5000	1000	4650
Talolliset	1905	70	170	160	4400	2640
Ent.talolliset	2100	295	260	40	2500	1330
Torpparit	800	255	150	40	1840	920
Ent.torpparit	420	290	80	—	—	1300
Itselliset	400	350	190	—	1080	670
Mäkitupalaiset	1160	—	—	—	1200	200
Muut	1500	320	—	100	2500	1600
Käsityöläiset	90	420	10	—	900	300
Kauppiaat	3635	330	200	210	3000	3270
Työläiset	535	—	160	—	1130	540
Huollettavat	—	—	—	—	—	—
	2200	485	320	510	2730	2630

LIITE 15: Velkojen ja velkaerien lukumäärät sekä velkojen keskiarvot

PERUKIRJOJA, JOISSA ON VELKAA ALLA MAINITUILLE RYHMILLE

1850/51

VELKAERIEN LUKUMÄÄRÄ
TUILLE VELKOJARYHMILLE

ALLA MAINI-

Velkoja	Perukirjoja	Talollisille	Torppareille	Itsellisille	Säätyläisille	Pankeille	Muille	Talollisille	Torppareille	Itsellisille	Kauppiaille	Pankeille	Muille	Yhteensä
Velallinen														
Säätyläiset	4	1	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	2	3
Talolliset	60	30	7	9	—	4	3	100	9	14	—	4	5	132
Ent.talolliset	34	4	2	3	—	—	1	12	2	6	—	—	—	20
Torpparit	43	17	6	7	1	1	3	62	11	14	1	1	4	93
Ent.torpparit	8	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6
Itselliset	21	1	1	1	—	—	—	1	4	2	—	—	—	7
Mäkitupalaiset	3	3	1	—	—	—	—	12	1	—	—	—	—	13
Muut	16	4	3	4	—	—	—	17	5	16	—	—	—	38
Käsityöläiset	7	3	1	—	1	—	1	14	1	—	1	—	1	15
Kauppiat														
Työläiset														
Huollettavat														
	198	66	20	24	2	5	9	225	33	52	2	5	11	328

1870/71

Velallinen	Perukirjoja	Talollisille	Torppareille	Itsellisille	Säätyläisille	Pankeille	Muille	Talollisille	Torppareille	Itsellisille	Kauppiaille	Pankeille	Muille	Yhteensä
Säätyläiset	2	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1	9	9
Talolliset	53	17	10	2	—	—	2	102	19	18	3	—	15	157
Ent.talolliset	20	8	2	—	—	—	—	18	2	—	—	—	—	20
Torpparit	69	13	11	1	—	—	5	50	32	3	—	—	6	91
Ent.torpparit	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Itselliset	24	6	4	1	—	—	2	8	7	3	—	—	4	22
Mäkitupalaiset	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Muut	11	3	—	3	—	—	1	7	—	1	—	—	9	17
Käsityöläiset	8	2	1	—	1	—	1	8	1	—	2	—	2	13
Kauppiat														
Työläiset														
Huollettavat														
	196	49	32	7	1	1	14	193	61	25	5	—	45	329

PERUKIRJOJA, JOISSA ON VELKAA ALLA MAINITUILLE RYHMILLE

Velkoja	Perukirjoja	Talollisille	Torppareille	Itsellisille	Säätyläisille Kauppiaille	Pankeille	Muille
Velallinen							
Säätyläiset	8	2	—	1	—	—	1
Talolliset	93	52	18	28	21	12	26
Ent.talolliset	46	15	7	5	4	—	4
Torpparit	96	49	23	17	19	1	22
Ent.torpparit	17	2	1	—	—	—	—
Itselliset	42	12	4	5	3	1	5
Mäkitupalaiset	7	6	2	—	—	—	3
Muut	26	8	3	4	1	1	4
Käsityöläiset	11	3	1	1	2	1	3
Kauppiaat	2	—	—	—	1	1	1
Työläiset	2	—	—	1	1	—	1
Huollettavat	—	—	—	—	—	—	—
	350	149	59	62	53	17	70

Velallinen							
Säätyläiset	18	4	1	4	6	5	8
Talolliset	103	68	23	31	36	45	36
Ent.talolliset	56	8	1	1	3	—	4
Torpparit	169	80	40	40	41	30	50
Ent.torpparit	21	3	3	2	3	2	2
Itselliset	97	24	6	7	21	2	17
Mäkitupalaiset	25	8	7	5	6	3	4
Muut	31	16	4	6	3	5	10
Käsityöläiset	14	6	2	3	5	2	2
Kauppiaat	6	2	—	2	3	1	3
Työläiset	26	—	2	—	5	2	6
Huollettavat	—	—	—	—	—	—	—
	567	219	90	102	132	96	142

1890/91

VELKAERIEN LUKUMÄÄRÄ ALLA MAINITUILLE RYHMILLE

Talollisille	Torppareille	Itsellisille	Säätyläisille Kauppiaille	Pankeille	Muille	Yhteensä
13	—	2	3	—	2	20
193	40	78	40	19	71	441
47	9	—	7	—	4	76
128	46	34	28	1	66	303
4	1	—	—	—	—	5
28	10	10	3	1	27	79
22	5	—	—	—	5	32
19	7	10	1	1	16	54
5	2	2	4	2	8	23
—	—	—	1	1	2	4
—	—	3	1	—	1	5
—	—	—	—	—	—	—
459	120	148	88	25	202	1042

1910/11

6	2	23	10	7	27	75
252	60	73	71	83	89	628
27	2	1	10	—	8	48
243	98	108	72	35	121	677
7	4	5	4	3	3	26
42	8	9	26	3	41	129
29	14	9	15	3	5	75
31	10	8	4	7	36	96
18	6	6	13	3	4	50
5	—	9	4	2	19	39
—	—	—	5	2	18	25
—	—	—	—	—	—	—
660	204	251	234	148	371	1868

KESKIMÄÄRÄINEN VELKA ALLA MAINITUILLE
RYHMILLE (MK) 1850/51

Velkoja	Talolliset	Torpparit	Itselliset	Säätyläiset Kauppiaat	Pankit	Muut
Säätyläiset	140	—	—	—	—	1820
Talolliset	350	125	90	—	475	120
Ent.talolliset	700	60	30	—	—	100
Torpparit	115	30	20	70	100	40
Ent.torpparit	70	—	—	—	—	—
Itselliset	10	—	10	—	—	—
Mäkitupalaiset	70	10	—	—	—	—
Muut	65	20	70	—	—	—
Käsityöläiset	100	30	—	10	—	20
Kauppiaat	—	—	—	—	—	—
Työläiset	—	—	—	—	—	—
Huollettavat	—	—	—	—	—	—
	220	65	55	40	400	370

1870/71

Säätyläiset	—	—	—	—	—	1800
Talolliset	1180	160	500	15	—	2500
Ent.talolliset	1300	10	—	—	—	—
Torpparit	110	400	100	—	—	60
Ent.torpparit	—	—	—	—	—	—
Itselliset	15	30	10	—	—	85
Mäkitupalaiset	—	—	—	—	—	—
Muut	80	—	60	—	—	500
Käsityöläiset	200	200	—	10	—	—
Kauppiaat	—	—	—	—	—	—
Työläiset	—	—	—	—	—	—
Huollettavat	—	—	—	—	—	—
	490	30	90	13	—	640

KESKIMÄÄRÄINEN VELKA ALLA MAINITUILLE VELKOJA-
RYHMILLE 1890/91

Velkoja	Talolliset	Torpparit	Itselliset	Kauppiaat	Pankit	Muut
Säätyläiset	260	—	—	—	—	1270
Talolliset	2760	660	260	700	1800	1400
Ent.talolliset	360	40	130	410	—	180
Torpparit	180	220	80	55	1500	130
Ent.torpparit	100	30	—	—	—	—
Itselliset	50	45	15	50	100	80
Mäkitupalaiset	110	90	—	—	—	30
Muut	460	180	300	20	400	490
Käsityöläiset	160	30	90	435	500	55
Kauppiaat	—	—	—	110	4000	4990
Työläiset	—	—	—	70	—	150
Huollettavat	—	—	—	—	—	—
	1120	260	175	350	1525	740

1910/11

Säätyläiset	295	400	280	1780	6100	530
Talolliset	2470	1075	500	910	3100	2900
Ent.talolliset	800	80	100	230	—	115
Torpparit	340	175	130	130	500	250
Ent.torpparit	120	40	140	160	550	200
Itselliset	90	130	40	130	2400	160
Mäkitupalaiset	170	120	65	95	170	130
Muut	385	220	100	740	1050	820
Käsityöläiset	220	140	70	370	650	15
Kauppiaat	3840	—	260	60	4700	5950
Työläiset	—	125	—	70	1300	280
Huollettavat	—	—	—	—	—	—
	1020	390	240	440	1740	1230

LIITE 16.

VARALLISUUSLAJIEN, SAATAVIEN JA VELKOJEN SUMMAT VÄESTÖRYHMITÄIN ERI TUTKIMUS-
AJANKOHTINA (MK)

SAATAVAT											
Säätyläiset/ virkamiehet	Kiinteä omaisuus (M 6)	Jalometal- liomaisuus (M 7)	Kätei- nen (M 8)	Hevos- omaisuus (M 9)	Karja (M 10)	Irtain (M 11)	Yhteensä	Taloli- silla (M 13)	Torppa- reilla (M 15)	Itsell- sillä (M 17)	Sääty- läisillä Kauppiailta (M 19)
1850/51	27800	1400	500	1100	1300	5500	37600	3800	0.1	0.1	20700
1870/71	—	100	0.1	0.6	0.4	1300	1500	100	—	100	—
1890/91	41300	1600	1800	900	2000	14700	62300	—	0.6	—	20000
1910/11	185700	5500	4700	3700	7800	48800	256400	129000	6700	200	3700
Talolliset											
1850/51	97800	1100	200	7300	10100	17400	134000	18500	200	500	300
1870/71	83300	300	1300	8000	9300	18000	120400	19300	900	0.2	—
1890/91	572900	4500	9500	21700	34100	121300	764000	89400	8200	1200	1100
1910/11	144600	3700	11600	52200	76300	188500	1778300	120000	25200	3500	500
Entiset talolliset											
1850/51	3400	0.2	300	600	1100	2800	8200	2000	—	—	—
1870/71	1100	200	1300	200	400	4100	7300	17200	500	—	—
1890/91	—	—	1200	700	1300	7800	10900	22000	1000	0.1	0.1
1910/11	2100	400	2900	1200	900	14800	22400	46300	4400	1000	0.4
Torpparit											
1850/51	—	0.2	400	2100	3700	4100	10400	1900	1600	0.1	—
1870/71	3900	200	1000	5100	9200	11100	30500	9600	200	0.4	—
1890/91	3500	200	1200	4800	10900	16400	37000	14900	3800	100	—
1910/11	51700	600	5600	19400	32000	56800	166300	21700	4600	1300	1200
SAATAVAT											
VELAT											
Pankkila (M 21)	Muilla (M 23)	Saatavat yhteensä	Brutto- varallisuus (M 24)	Taloi- sille (M 26)	Torppa- reille (M 28)	Itsell- sille (M 30)	Kaup- piaille (M 32)	Pankkeille (M 34)	Muulle (M 36)	Yhteensä	Netto- varallisuus (M 37)
2800	700	28000	65600	100	—	—	—	—	1800	1900	63700
—	1800	2000	3500	—	—	—	—	—	3600	3600	— 100
5800	45400	71100	133400	3500	—	100	100	—	2300	6000	127400
17700	139000	296300	552700	1700	400	1100	10000	31000	4300	48100	504600
1200	7600	28300	162300	10700	900	800	—	200	400	13000	149300
—	600	12800	133200	20300	1400	1000	0.3	—	5000	27700	105500
38600	71600	210100	974400	145500	11900	7700	14000	21700	36800	238300	736100
116300	81800	347300	2125600	167800	24700	15600	32700	140170	106000	486970	1638630
—	1900	3900	12100	2800	100	100	—	—	100	3100	9000
200	200	18100	25400	9400	0.1	—	—	—	—	9400	16000
2200	3300	28600	39500	5500	300	700	1700	—	700	8900	30800
45800	13300	110800	133200	6500	100	100	700	—	500	7900	125300
—	—	3500	13900	2000	200	200	200	0.1	100	2500	11200
—	4100	15700	46200	2300	4600	100	—	—	300	7300	38900
3200	4700	26700	63700	8900	5000	1400	1100	1500	2900	20700	43000
34800	18500	82100	248400	27000	7000	5300	5400	16000	13400	74100	174300

LIITE 16.

SAATAVAT

Entiset torpparit	Kiinteä omaisuus (M 6)	Jalometalli-omaisuus (M 7)	Käteinen (M 8)	Hevos-omaisuus (M 9)	Karja (M 10)	Irtain (M 11)	Yhteensä	Talolli-silta (M 13)	Torppa-reihta (M 15)	Itsel-lisiltä (M 17)	Säätyläisiltä/kauppiailta (M 19)
1850/51	—	0.2	100	100	400	500	1100	400	—	—	—
1870/71	200	—	100	—	200	200	700	—	—	—	—
1890/91	100	—	100	300	500	1300	2300	2700	600	300	—
1910/11	3000	700	800	700	800	3000	9000	1250	800	200	—
Itselliset											
1850/51	—	0.1	1200	100	200	1000	2500	5500	800	—	600
1870/71	200	—	900	0.1	600	1800	3500	900	500	0.1	—
1890/91	100	100	700	9100	1300	5600	16900	1200	800	400	—
1910/11	13000	1000	6500	1200	3500	14400	39600	5500	5000	1700	—
Mäkitupalaiset											
1850/51	—	—	—	100	100	0.5	300	—	—	0.1	—
1870/71	—	100	—	—	—	0.2	100	—	—	—	—
1890/91	200	—	0.2	200	300	600	1300	—	0.1	—	—
1910/11	4100	0.5	200	500	1900	5400	12200	1200	—	—	—
Muut											
1850/51	300	100	100	800	900	2100	4300	300	—	100	—
1870/71	—	100	900	200	900	2200	4300	3100	300	1000	—
1890/91	2900	100	2000	900	1200	5300	12400	13700	1200	200	—
1910/11	11400	200	1500	3100	5200	14000	35500	12000	2500	—	1000
Käsityöläiset											
1850/51	—	—	—	100	200	300	600	—	—	—	—
1870/71	—	0.3	100	500	600	1500	2700	2000	100	—	—
1890/91	1200	200	400	100	200	4200	6200	1700	200	0.4	—
1910/11	4100	0.4	300	300	300	2200	6900	300	800	0.4	—
Kauppiaat											
1850/51	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1870/71	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1890/91	51000	200	200	—	100	12400	63730	7300	—	—	800
1910/11	70200	500	3000	11800	1800	8800	96400	7300	1000	400	200
Työläiset											
1850/51	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1870/71	—	—	—	—	—	400	400	—	—	—	—
1890/91	—	—	—	—	0.3	200	200	—	—	—	—
1910/11	5900	900	100	300	11200	17600	1100	300	—	—	11300

VELAT

Pankeilta (M 21)	Muilta (M 23)	Saatavat yhteensä	Brutto- varallisuus (M 24)	Taloi- tisille (M 26)	Torppa- reille (M 26)	Itseli- sille (M 30)	Kauppiaille (M 32)	Pankeille (M 34)	Muille (M 36)	Velat yhteensä	Netto- varallisuus (M 37)
—	—	400	1500	100	—	—	—	—	—	100	1400
—	—	—	700	—	—	—	—	—	—	—	700
1100	—	4700	7000	200	0.3	—	—	—	—	200	6800
—	3000	5250	14200	400	100	300	500	1100	400	2800	11450
—	—	6500	9400	0.1	0.1	0.1	—	—	—	0.2	9400
—	400	1800	5300	100	100	0.2	—	—	200	400	4900
100	100	2600	19500	600	200	100	100	100	400	1500	18000
12000	5000	29200	68300	2200	800	300	2700	4900	2700	13600	54700
—	—	0.1	300	200	0.1	—	—	—	—	200	100
—	—	—	100	—	—	—	—	—	—	—	100
—	100	100	1400	600	200	—	—	—	100	900	500
3700	100	5300	17500	1400	800	300	600	500	500	4100	13300
—	—	400	4700	300	100	300	—	—	—	700	4000
—	—	4400	8700	300	—	100	—	—	500	900	7800
2000	2600	19700	32100	3700	500	1200	0.2	400	2000	7800	24300
15000	14400	45000	80500	6200	900	600	2200	5300	8200	23800	36700
—	—	—	600	300	1.3	—	0.1	—	0.2	300	300
—	—	2100	4800	400	200	—	0.1	—	0.4	600	4200
600	2100	4700	10900	500	0.3	100	900	500	200	2200	8700
3000	900	4400	11300	1300	300	200	1800	1300	0.3	4900	6400
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
34000	8000	50100	113800	—	—	—	100	4000	10000	14100	99700
26000	13000	47500	144300	7700	—	500	200	4700	17800	30900	113400
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	0.2	—	400	—	—	—	—	—	—	400	400
—	100	100	300	—	—	0.2	100	—	100	200	100
2700	2700	15400	33000	—	200	300	—	2600	1700	4800	28200

Talollisväen nettovarallisuuden ja eri varallisuuslajien jakaumat eri tutkimusajankohtina v. 1850–1911.

LIITE 17. Talollisväen nettovarallisuuden jakauma v. 1850–1911

	1850/51		1870/71		1890/91		1910/11	
	lm	%	lm	%	lm	%	lm	%
Pesä velkainen	2	3	5	9	3	3	3	3
10–50 mk	2	3	0	0	0	0	0	0
60–100 mk	3	5	1	2	0	0	1	1
110–200 mk	5	8	3	6	0	0	3	3
210–500 mk	6	10	9	17	8	9	1	1
510–1000 mk	8	13	4	8	5	5	0	0
1010–3000 mk	25	42	15	28	14	15	15	15
3010–6000 mk	7	12	13	25	25	27	18	17
6010–15000 mk	1	2	3	6	29	31	33	32
15010–9990 mk	1	2			9	10	29	28
	60	100	53	100	93	100	103	100

Talollisväen kiinteän omaisuuden jakauma v. 1850–1911.

	1850/51		1870/71		1890/91		1910/11	
	lm	%	lm	%	lm	%	lm	%
Ei esiinny	22	37	11	21	9	10	9	9
10–50 mk	3	3	4	8	3	3	0	0
60–100 mk	6	6	12	23	3	3	1	1
110–200 mk	18	18	11	21	14	15	6	6
210–500 mk	10	10	13	24	30	32	23	22
510–1000 mk	0	0	2	4	24	26	30	29
1010–3000 mk	0	0			8	9	20	19
3010–6000 mk	1	2			1	1	11	11
6010–15000 mk					1	1	3	3
15010–99990 mk								
	60	100	53	100	93	100	103	100

LIITE 17. Talollisväen karjavarallisuuden jakauma v. 1850–1911

	1850/51		1870/71		1890/91		1910/11	
	lm	%	lm	%	lm	%	lm	%
Ei esiinny	3	5	7	13	5	5	7	7
10–60	9	15	7	13	4	4	1	1
60–100	11	18	5	9	2	2	3	3
110–200	21	35	14	26	14	15	10	10
210–500	13	22	18	34	48	52	27	26
510–1000	3	5	2	4	17	18	37	36
1010–3000					3	3	15	15
3010–6000							1	1
6010–15000							2	2
15010–99990								
	60	100	53		93	100	103	100

Talollisväen irtaimen jakauma v. 1850–1911

	1850/51		1870/71		1890/91		1910/11	
	lm	%	lm	%	lm	%	lm	%
Ei esiinny	0	0	0	0	5	5	0	0
10–60	8	13	8	15	4	4	1	1
60–100	9	15	9	9	2	2	1	1
110–200	11	18	10	18	14	15	3	3
210–500	23	38	20	38	48	52	15	15
510–1000	7	12	8	15	17	18	22	21
1010–3000	2	3	2	4	3	3	42	41
3010–6000							14	14
6010–15000							5	5
15010–99990								
	60	100	53	100	93	100	103	100

LIITE 18. Syytinkiläisten nettovarallisuuden jakauma v. 1850–1911

	1850/51		1870/71		1890/91		1910/11	
	lm	%	lm	%	lm	%	lm	%
Pesä velkainen	1	3	0	0	4	9	2	4
10–50 mk	15	44	8	40	11	24	10	18
60–100 mk	6	18	3	15	5	11	3	5
110–200 mk	2	6	1	5	9	20	3	5
210–500 mk	3	9	0	0	5	11	7	13
510–1000 mk	4	12	3	15	3	6	7	13
1010–3000 mk	2	6	4	20	6	13	12	21
3010–6000 mk	1	3	1	5	3	6	5	9
6010–15000 mk	0						5	9
15010–99990 mk	0						2	4
	34	100	20	100	46	100	56	100

LIITE 19. Torppariväestön nettovarallisuuden ja varallisuuslajien jakaumat eri tutkimusajankohtina 1850–1911.

Torppariväestön nettovarallisuuden jakauma v. 1850/51–1910/11.

	1850/51		1870/71		1890/91		1910/11	
	lm	%	lm	%	lm	%	lm	%
Pesä velkainen	0	0	2	3	16	17	29	17
10–50 mk	12	28	11	16	8	8	7	4
60–100 mk	9	21	6	9	9	9	12	7
110–200 mk	13	30	9	13	15	16	16	9
210–500 mk	5	12	26	38	26	27	44	26
510–1000 mk	2	5	7	10	9	9	15	9
1010–3000mk	1	2	5	7	11	11	34	20
3010–6000 mk	1	2	1	1	1	1	7	4
6010–15000 mk			2	3	1	1	4	2
15000–99990 mk							1	1
	43	100	69	100	96	100	169	100

Kiinteän omaisuuden jakauma

	1890/91		1910/11	
	lm	%	lm	%
Ei esiinny	86	90	137	79
10–50 mk	8	8	16	9
60–100 mk	2	2	8	5
110–200 mk			7	4
210–500 mk			2	1
510–1000 mk			1	1
1010–3000 mk			1	1
3010–6000 mk				
6010–15000 mk				
15010–99990 mk				
	96	100	169	100

Hevosvarallisuuden jakauma

	1850/51		1870/71		1890/91		1910/11	
	lm	%	lm	%	lm	%	lm	%
Ei esiinny	14	33	20	29	35	36	60	35
10–50 mk	11	26	24	35	26	27	18	11
60–100 mk	14	33	11	16	20	21	31	18
110–200 mk	3	7	10	15	15	16	31	18
210–500 mk	1	2	10	4			23	14
510–1000 mk			1	1			6	4
1010–3000 mk								
3010–6000 mk								
6010–15000 mk								
15010–99990 mk								
	43	100	69	100	96	100	169	100

Karjavarallisuuden jakauma

	1850/51		1870/71		1890/91		1910/11	
	lm	%	lm	%	lm	%	lm	%
Ei esiinny	5		6	9	11	11	24	14
10–50 mk	15		14	20	22	23	12	7
60–100 mk	13		12	17	14	14	16	9
110–200 mk	8		21	30	33	34	49	29
210–500 mk	1		15	21	16	17	64	38
510–1000 mk	1		1	1			4	2
1010–3000 mk								
3010–6000 mk								
6010–15000 mk								
15010–99990 mk								
	43	100	69	100	96	100	169	100

Torppariväestön irtaimen omaisuuden jakauma v. 1850–1910/11

	1850/51		1870/71		1890/91		1910/11	
	lm	%	lm	%	lm	%	lm	%
Ei esiinny	1	2	2	3	0	0	0	0
10–50 mk	24	56	18	26	21	22	17	10
60–100 mk	13	30	16	23	25	26	19	11
110–200 mk	2	5	16	23	25	26	39	23
210–500 mk	1	2	15	21	18	19	58	34
510–1000 mk	1	2	1	1	7	7	29	17
1010–3000 mk	1	2	1	1			7	4
3010–6000 mk								
6010–15000 mk								
15010–99990 mk								
	43	100	69	100	96	100	169	100

LIITE 20. Itsellisväestön nettovarallisuuden ja varallisuuslajien jakauma eri tutkimusajankohtina v. 1850–1911.

Itsellisväen nettovarallisuuden jakauma v. 1850–1911.

	1850/51		1870/71		1890/91		1910/11					
	lm	%	lm	%	lm	%	lm	%				
Pesä velkainen	0	0	2	8	4	10	8	8				
10–50 mk	13	62	6	25	12	29	21	22				
60–100 mk	2	9	3	13	3	7	14	14				
110–200 mk	2	9	6	25	4	10	15	15				
210–500 mk	2	9	4	17	10	24	16	16				
510–1000 mk	1	5	1	4	5	12	6	6				
1010–3000 mk	0	0	2	8	3	7	12	12				
3010–6000 mk	0	0	0	0	1	2	5	5				
6010–15000 mk	1	5										
15010–99990 mk												
	21	100	24	100	42	100	57	100				
	Kiinteän omaisuuden jakauma		Hevosvarallisuuden jakauma				Karjavarallisuuden jakauma					
	1890/91		1910/11		1850/51		1910/11		1850/51		1910/11	
	lm	%	lm	%	lm	%	lm	%	lm	%	lm	%
Ei esiinny	41	97	87	90	20	95	89	92	14	67	64	66
10–50 mk	1	3	7	7			2	2	6	29	12	12
60–100 mk					1	5			1	5	8	8
110–200 mk			2	2			6	6			10	10
210–500 mk											3	3
510–1000 mk			1	1								
1010–3000 mk												
3010–6000 mk												
6010–15000 mk												
15010–99990 mk												
	42	100	97	100	21	100	97	100	21	100	97	100

Itsellisväestön irtaimen omaisuuden jakauma v. 1850–1911.

	1850/51		1870/71		1890/91		1910/11	
	lm	%	lm	%	lm	%	lm	%
Ei esiinny					3	7		
10–50 mk	15	71	13	54	14	33	38	39
60–100 mk	3	15	6	25	7	17	21	22
110–200 mk	3	15	3	13	12	29	21	22
210–500 mk			2	8	4	9	13	13
510–1000 mk					1	2	2	2
1010–3000 mk					1	2	2	2
3010–6000 mk								
6010–15000 mk								
15010–99990 mk								
	21	100	24	100	42	100	97	100

LIITE 21. Mäkitupalaisten, muun agraariväestön, käsityöläisten ja teollisuustyöväen nettovarallisuuden jakauma eri tutkimusajankohtina 1850–1911

Mäkitupalaisten nettovarallisuuden jakauma v. 1910/11

	lm	%
Pesä velkainen	1	4
10–50 mk	3	12
60–100 mk	1	4
110–200 mk	5	20
210–500 mk	10	40
510–1000 mk	2	8
1010–3000 mk	2	8
3010–6000 mk	1	4
6010–15000 mk		
15010–99990 mk		
	25	100

Agraariväestön nettovarallisuuden jakauma v. 1850–1911.

	1850/51		1870/71		1890/91		1910/11	
	lm	%	lm	%	lm	%	lm	%
Pesä velkainen	0	0	1	9	2	8	2	6
10–50 mk	3	19	1	9	2	8	4	13
60–100 mk	2	13	0	0	1	4	1	3
110–200 mk	3	19	3	27	4	15	4	13
210–500 mk	6	38	3	27	4	15	6	19
510–1000 mk	2	13	1	9	5	19	4	13
1010–3000 mk			1	9	7	27	5	16
3010–6000 mk			1	9	0	0	2	6
6010–15000 mk			1	9	1	4	4	13
15000–99990 mk								
	16	100	11	100	26	100	32	100

Käsityöläisten nettovarallisuuden jakauma

	1850/51		1870/71		1890/91		1910/11	
	lm	%	lm	%	lm	%	lm	%
Pesä velkainen	2	29	1	12	1	9	1	7
10–50 mk	3	42	2	25	1	9	2	14
60–100 mk	2	29	1	12	2	18	3	21
110–200 mk			0	0	2	18	3	21
210–500 mk			2	25	2	18	1	7
510–1000 mk			1	12	2	18	1	7
1010–3000 mk			1	12	1	9	3	21
3010–6000 mk								
6010–15000 mk								
15010–99990 mk								
	7	100	8	100	11	100	14	100

LIITE 21. Teollisuusväestön nettovarallisuuden jakauma v. 1910/11

	lm	%
1 Pesä velkainen	2	8
2 10–50 mk	0	0
3 60–100 mk	2	8
4 110–200 mk	3	12
5 210–500 mk	3	12
6 510–1000 mk	3	12
7 1010–3000 mk	11	42
8 3010–6000 mk	1	4
9 6010–15000 mk	1	4
10 15010–99990 mk		
	26	100

LI
LIITE 22. Talollisväestön jakauma ikä- ja varallisuusluokkiin v. 1850/51

Varallisuus-ryhmä	21–30 v.	31–40 v.	41–50 v.	51–60 v.	61–70 v.	71–80 v.	yli 80 v.	
1				2			2	
2			2				2	
3		2			1		3	
4	1	1	1	1	1		5	
5	1	1	1	1		2	6	
6		1	3	2	1		1	
7		3	5	9	4	3	24	
8	2		1	2	1	1	7	
9				1			1	
10				1			1	
	4	8	13	19	8	6	1	
								59

Talollisväestön jakauma ikä- ja varallisuusluokkiin v. 1870/71

1			2	2		1		5
3					1			1
4			1	1		1		3
5		3	3	2		1		9
6	1	1	1	1				4
7	1	1	6	2	2	3		15
8	1	1	3	4	3		1	13
9		1		1		1		3
	3	7	16	13	6	7	1	53

Talollisväestön jakauma ikä- ja varallisuusluokkiin v. 1890–91

1		1	2					3
5	1	3	2	2				8
6		1	2	1				4
7		2	2	2	5	1	1	13
8	2	2	3	8	5	3	2	25
9	5	2	10	8	2	1	1	29
10			4	4			1	9
	8	11	25	25	12	5	5	91

Talollisväestön jakauma ikä- ja varallisuusluokkiin v. 1910/11

Varallisuus- ryhmä	21–30 v.	31–40 v.	41–50 v.	51–60 v.	61–70 v.	71–80 v.	yli 80 v.	
1				2				2
3				1				1
4		1		1	1			3
5				1				1
7	2	1	3	2	4	1		13
8		2	3	7	5			17
9		3	7	7	8	5		30
10	1		5	8	7	8		29
	3	7	18	29	25	14		96

LIITE 23. Torppariväestön jakauma ikä- ja varallisuusluokkiin v. 1850/51

2	1	4	3	2		2		12
3	1		1	1	2	2		7
4		3		5	4	1		13
5			1	2	2			5
6		1	1					2
7				1				1
8				1				1
	2	8	6	12	8	5		41

Torppariväestön jakauma ikä- ja varallisuusluokkiin v. 1870/71

1	1	1						2
2		3	1	3	3			10
3		3	1	1	1			6
4	1		3	3	1			8
5	2	7	5	7	4			25
6		2	2	1		2		7
7			2	2	1			5
8			1					1
9			1		1			2
	3	16	17	17	11	2		66

Torppariväestön jakauma ikä- ja varallisuusluokkiin v. 1890/91

1		1	7	4	4			16
2	1		2	2		3		8
3	1	1	3	1	1	1	1	9
4		2	2	2	4	3	2	15
5		5	4	7	5	4		25
6	1	1	1	4		1	1	9
7		1	3	3	4			11
8			1					1
9						1		1
	3	11	23	23	18	13	4	95

Torppariväestön jakauma ikä- ja varallisuusluokkiin v. 1910/11

Varallisuus ryhmä	21-30 v.	31-40 v.	41-50 v.	51-60 v.	61-70 v.	71-80 v.	yli 80 v.	
1	5	8	5	4	5	1		28
2			2	2	1	1		6
3		2	3	3		2	1	11
4	1	1	2	3	3	2	1	13
5	4	5	8	9	8	4		38
6	3	3	4	2	1	2		15
7	3		7	9	10	1	1	31
8		2	1	1	2	1		7
9		2	1	1				4
10					1			1
	16	23	33	34	31	14	3	154

LIITE 24. Itsellisväestön jakauma ikä- ja varallisuusluokkiin v. 1850/51

2		1	4	2	2	2		11
3		1		1				2
4	1				1			2
5				1	1			2
6					1			1
9							1	1
	1	2	4	4	5	2	1	19

Itsellisväestön jakauma ikä- ja varallisuusluokkiin v. 1870/71

1		1	1					2
2	1	1	1	2	1			6
3	1		1					2
4		1	4	1				6
5			2	1		1		4
6	1							1
7				1	1			2
	3	3	9	5	2	1		23

Itsellisväestön jakauma ikä- ja varallisuusluokkiin v. 1890/91

1	2		2					4
2	2	3	1	4	1	1		12
3		1	1		1			3
4	1	2	1				1	4
5	2	2			4			9
6			2	2	1			5
7	1		1	1				3
8				1				1
	8	8	8	8	7	1	1	41

Itsellisväestön jakauma ikä- ja varallisuusluokkiin v. 1910/11

1				4	3	1		8
2	1	2	2	7	5	2	1	20
3	2	3	4	2	1		1	13
4		1	2	2	7	3		15
5	4	1	1	5	4	1		16
6	2	1	1		1	1		6
7	2	1	1	3	2	2		11
8			1	1	2	1		5
	11	9	12	24	25	11	2	94

	1850/51					1870/71				
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
	Perukirjattomat, velkaantuneet ja nettovarallisuus alle 50 mk	Vähävaraiset 60 — 200 mk	Keskivarakkaat 210—3000 mk	Varakkaat 3010—15000 mk	Rikkaat > 15000 mk	Perukirjattomat, velkaantuneet, nettovarallisuus alle 50 mk	Vähävaraiset 60 — 200 mk	Keskivarakkaat 210—3000 mk	Varakkaat 3010—15000 mk	Rikkaat > 15000 mk
Säätyläiset	2		1	2	1	3		1		3
Talolliset	122	8	39	8	1	99	1	16	28	2
Entiset talolliset	70	8	9	1		91	11	4	5	
Torpparit	98	22	8	1		112	17	42	6	
Entiset torpparit	19	4	2			27	2	3		
Itselliset	193	4	3	1		225	9	11	2	
Mäkitupalaiset	11	1				13	1			
Muut	39	5	8			30	1	7	2	
Käsityöläiset	8	2				12	3	3	1	
Kauppiat										
Työläiset							1	1		
Huollettavat	114	1				89				
	675	55	70	13	2	703	46	88	44	5
	83.0	6.8	8.6	1.6	0.2	79.3	5.2	9.9	5.0	0.6
	1890/91					1910/11				
Säätyläiset	5		3	2	2			6	6	6
Talolliset	49		27	54	9	70	4	16	51	29
Entiset talolliset	170	14	14	3		140	6	26	10	2
Torpparit	179	24	46	2		159	28	93	11	1
Entiset torpparit	67	7	4	1		68	3	9	1	
Itselliset	461	7	18	1		655	29	34	5	
Mäkitupalaiset	94	3	1			199	6	14	1	
Muut	54	5	16	1		103	5	15	6	
Käsityöläiset	23	3	6	1		22	6	5		
Kauppiat					2	4			4	2
Työläiset	8					10	5	17	2	
Huollettavat	140					164				
	1250	63	135	65	13	1594	92	235	97	40
	82.0	4.1	8.8	4.3	0.9	77.5	4.5	11.4	4.7	1.9